

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Η φορολογική
έκμετάλλευση
στην Ελλάδα

Ο σημερινός
παιδαγωγικός
κόσμος

Συζήτηση
μαρξιστών για τὰ
καθεστῶτα τοῦ
«ὑπαρκτοῦ
σοσιαλισμοῦ»

Τέχνη
καὶ
ιδεολογίες
στην Τουρκία

Γιώργου Σεφερτζή, Μιά ἐπέτειος ἀφορμὴ γιὰ μερικές σκέψεις. Ἔργου Ἐλεφάντη, Καινούρια κατάσταση, καινούρια καθήκοντα, εἶπε ὁ Μ. Θεοδωράκης. ■ Διονύση Καράγιωργα, Ἡ φορολογικὴ ἐκμετάλλευση στὴν Ἑλλάδα. Χρίστου Φράγκου, Ὁ σημερινὸς παιδαγωγικὸς κόσμος. Hans Eidenpeier, Τὰ Ἑλληνοπούλα τῆς Γερμανίας σὲ ἀδιέξοδο; ■ Συζήτηση μαρξιστῶν στὴ Βενετία γιὰ τὰ καθεστῶτα τοῦ «ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ». ■ Ἀμπιντίν Ντινο, Τέχνη καὶ ιδεολογίες στὴν Τουρκία. ■ Κώστα Ζουράρη, Ἱστορικὸς ὑλισμὸς ἢ «ἐπιθυμητικὸ» ρεῦμα; Γιώργου Βέλτσου, Τί καὶ γιὰτί ἡ ἐξουσία. Κ. Ζουράρη, Ἀντιεξουσία ἢ ἐπαναστατικὸ ἦθος; ■ Δημ. Βεργίδη, Σωστὲς διαπιστώσεις πού ὀδηγοῦν σὲ λάθος συμπεράσματα. Ἄνας Φραγκουδάκη, Ἀπάντηση σὲ μιὰ κριτικὴ γιὰ τὴν ΤΕΕ. Γιάννη Μηλιοῦ, Ἐπαγγελματικὸς προσανατολισμὸς καὶ ἀπόκρυψη τῶν ταξικῶν σχέσεων. ■ Βιβλιοκριτικὴ: Γιὰ τίς «Θέσεις» τοῦ Λ. Ἄλτουσέρ. Σχόλια. Ἀλληλογραφία.

Μηνιαία ἐπιθεώρηση ■ τεῦχος 16 ■ Ἰανουάριος-Φεβρουάριος 1978 ■ 50 δρχ

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

μηνιαί επιθεώρηση, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1978, 50 δραχ.

Κέκροπος 2, Αθήνα (Πλάκα), τηλ. 3245332

περιεχόμενα

Γιώργος Σεφερτζής	Μιά επέτειος άφορμή για μερικές σκέψεις	2
Άγγελος Έλεφάντης	Καινούργια κατάσταση, καινούρια καθήκοντα, είπε ο Μ. Θεοδωράκης	7
Διονύσης Καράγιωργας	Η φορολογική έκμετάλλευση στην Ελλάδα	10
Χρίστος Φράγκος	Ο σημερινός παιδαγωγικός κόσμος	20
Hans Eideneir	Τά Έλληνόπουλα της Γερμανίας σέ αδιέξοδο;	28
Συζήτηση	μαρξιστών για τά καθεστώτα του «ύπαρκτου σοσιαλισμού»	34
Abidine Dino	Τέχνη και ιδεολογίες στην Τουρκία	52
Κώστας Ζουράρης	Ιστορικός ύλισμός ή «έπιθυμητικό» ρεύμα;	56
Γιώργος Βέλτσος	Τί και γιατί ή έξουσία	62
Κώστας Ζουράρης	Αντεξουσία ή επαναστατικό ήθος;	65
Δημήτρης Βεργίδης	Σωστές διαπιστώσεις που οδηγούν σέ λάθος συμπεράσματα	68
Άννα Φραγκουδάκη	Απάντηση σέ μία κριτική για την ΤΕΕ	71
Γιάννης Μηλιός	Επαγγελματικός προσανατολισμός και απόκρυψη των ταξικών σχέσεων	74
Άγγελος Έλεφάντης	«Θέσεις» του Λ. Άλτουσέρ	76
Σχόλια, άλληλογραφία		83

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: έξάμηνη 300 δραχ., έτήσια 550. ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: Εύρώπης: έξάμηνη 400 δραχ., έτήσια 750. ΗΠΑ - Καναδάς (άερ.): έξάμηνη 500 δραχ., έτήσια 900 ■ Για Όργανισμούς, Τράπεζες, Άνών. Έταιρείες: έξάμηνη 500 δραχ., έτήσια 1.000 ■ ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ-ΤΡΑΠΕΖΙΚΕΣ ΕΠΙΤΑΓΕΣ: Σπύρος Δελέγκας, Κέκροπος 2, Αθήνα 119, τηλ. 3245332 ■ Για ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ: Ταχυδρ. Βιοίδα Νο 1762, πλ. Συντάγματος, Αθήνα

Εκδότης: Δήμος Μαυρομάτης, Ιδιοκτήτης: Σπύρος Δελέγκας, Διευθυντής: Άγγελος Έλεφάντης ■ Φωτοστοιχειοθεσία, Φωτοσυνθετική Ε.Ε. Λουκάς Γιοβάνης & Σια, Εμμ. Μπενάκη 87α, τηλ. 36.36.896 ■ Εκτύπωση Γ. Ξανθάκης - Μ. Ζέρβας, Αχιλλέως 24, Μεταμόρφωση (Κουκουβάουνες) Αττικής, τηλ. 27.91.703

διαγυμνουοφδαλμου

ΜΙΑ ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΑΦΟΡΜΗ ΓΙΑ ΜΕΡΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ

έλευθερία

μιά τσέχικη ιστορία

Πρίν δέκα χρόνια ακριβώς άρχισε στην Τσεχοσλοβακία ή διαδικασία από την «πτώση» του καθεστώτος Νοβόντνυ στην «Άνοιξη της Πράγας» και από κεί στην «όμαλοποίηση» με τά άρματα του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Οί ελάχισταί μήνες από τό χειμώνα μέχρι τό καλοκαίρι του 1968 πύκνωσαν έκρηχτικά τόν ιστορικό χρόνο και σημάδεψαν τή συνείδηση μαζί και τή μνήμη τών ανθρώπων και του σοσιαλιστικού κινήματος. Τό καίριο λοιπόν δέν είναι τόσο τό τί ακριβώς έγινε όσο αυτό που μπορεί νά σημαίνουν τά όσα έγιναν. Και πραγματικά και πολλά σήμαινε και περισσότερο προκάλεσε ή τσέχικη έμπειρία.

Ή επέτειος της συμπλήρωσης δέκα χρόνων από τό τσεχοσλοβάκικο «πέιραμα γιά έναν άλλο σοσιαλισμό» είναι ή αφορμή τών σκέψεων του κειμένου που ακολουθεί. Σκέψεις όχι γιά τήν αφορμή αλλά από αφορμή... Πού διατυπωμένες όπως παρακάτω, παραβιάζουν τήν άρμοδιότητα της στήλης που τίς καταχωρεί με τό είδος και τό μάκρος τους. Παραβιάζουν ακόμα και τό χαρακτήρα της έφόνσον δέν άντικρύζουν έξώφθαλμα πράγματα, αλλά βαθιά τραύματα, δύσκολα και δύσοσμα. Παραβιάζουν ακόμα περισσότερο, επειδή μάλλον υπαινίσσονται παρά αναλύουν, τήν αρχή ότι γιά τέτοια ζητήματα δέν μιλάμε συνθηματικά αλλά αναλυτικά. Νά όμως που γεγονότα σαν κι αυτά κάνουν ώστε ή ανάμνησή τους νά συνοδεύεται από αντιδράσεις άλλοτε έλλειπτικές κι άλλοτε πιο ολοκληρωμένες πολύ περισσότερο μάλιστα που ή άγωνία άφορά στην επαναστατικοποίηση του μαρξισμού και της άπελευθερωτικής αυτονομίας του εργατικού κινήματος. Άρκει ή ανάμνηση νά μή σταματάει εκεί.

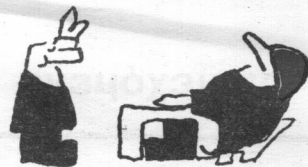
Τόν Ήκτώβριο του 1917 ή έκρηξη και ή έπιτυχία της επανάστασης των μπολσεβίκων στη Ρωσία χάραξε τή βαθιά τομή στην ιστορία των ανθρώπινων κοινωνιών και σημάδεψε τήν ιστορία του 20ου αιώνα. Ή ανάπτυξη της σημαντικότερης κίνησης, που οί αντιφάσεις του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής άπελευθέρωναν, του κοινωνικού κινήματος της εργατικής τάξης, κορυφώθηκε με τό σπάσιμο του πιο «άδύνατου κρίκου» της καπιταλιστικής άλυσίδας.

Ή ρήξη αυτή ήταν ταυτόχρονα ή βίαιη υπέρβαση και λύση των ιστορικών και πολιτικών εμποδίων που όρθώνονταν εμπρός στην σοσιαλιστική έπαγγελία γιά τήν ευρωπαϊκή προλεταριακή επανάσταση.

Έκτοτε ενώ οί προβλέψεις γιά τήν επέκταση της προλεταριακής επανάστασης ένψει των όποιων έκδηλώθηκε ή επαναστατική πρωτοβουλία στη Ρωσία δέν εκπληρώνονται ιστορικά, ή σοσιαλιστική έπαγγελία θά περιδινηθεί, χωρίς νά μπορεί νά ολοκληρωθεί, από τό στρόβιλο της ιστορικής έμπλοκής και περιπλοκής. Ή πρώτη σοσιαλιστική έμπειρία κατάληψης της έξουσίας θά σημαδέψει καιρία τήν ανάπτυξη του διεθνούς εργατικού κινήματος και θά τό άγκαλιάσει άσφυκτικά. Τά επίπεδα θά είναι παράλληλα, επάλληλα, και άλλεπάλληλα. Τά προβλήματα του σοσιαλισμού κατά τήν οικοδόμηση του κράτους της Σοβιετικής Ένωσης, τά προβλήματα του σοσιαλισμού κατά τήν κοινωνική και πολιτική ανάπτυξη του διεθνούς εργατικού κινήματος, τά προβλήματα του σοσιαλισμού κατά τή σχέση του εργατικού κινήματος με τό (τά) «σοσιαλιστικό(ά)» Κράτη.

Ένώ ή μπολσεβίκικη επανάσταση άντανακλάται στην επαναστατική συνείδηση του σοσιαλιστικού κινήματος ως ιδανικό αλλά και πρότυπο, τό εργατικό κίνημα θά περάσει σε φάση υποχώρησης και ήττας. Κι ενώ οί κομμουνιστές

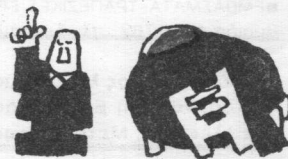
S

V

O

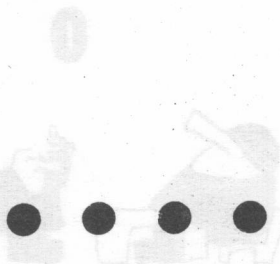
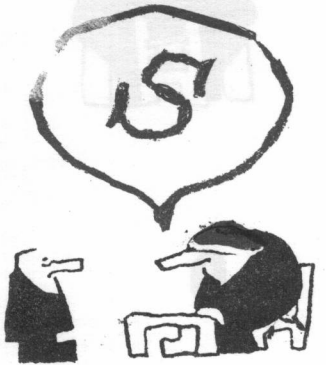
διαγυμνουοφδαλμου

ἀναγνωρίζουν τό δρόμο τους στήν πορεία τῶν μπολσεβίκων, καί ἀναγνωρίζουν σ' αὐτόν τήν μόνη ἐπαναστατική πρόσβαση, ἡ ἱστορία τῆς Ὀκτωβριανῆς Ἐπανάστασης θά μεταβληθεῖ σέ ἱστορία τῶν μετατοπίσεων καί τῶν ὑποκαταστάσεων τῶν διαδικασιῶν καί τῶν στόχων τῆς.

Ἐφόσον ἡ ρωσική ἐργατική τάξη δέν ἦταν σέ θέση νά διεκπεραιώσει τήν ἱστορική της πρωτοβουλία ἐπιβάλλοντας τήν κοινωνική καί πολιτική της ἡγεμονία, τό κομμουνιστικό κόμμα ἐγκλωβισμένο στήν ἀγωνιώδη προσπάθεια ἀντιφατικῶν ἀναγκῶν, ὀπισθοχωρώντας στίς λειτουργίες μιᾶς ἰδιόρρυθμης κατάστασης, στερημένο ἀπό τήν καθοδήγηση τοῦ Λένιν, ἀπροσανατολισμένο ἰδεολογικά, δέν εἶχε νά μιλήσει παρά τή γλώσσα τοῦ οικονομισμοῦ καί νά ἀναζητήσει στήν κρατική εὐστάθεια καί τήν ἀντιστάθμιση ἀντίρροπων δυνάμεων τήν ἐπιβίωση τοῦ νέου κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ. Ἡ σοσιαλιστική ἐπανάσταση μεταμορφώνοντας τίς κοινωνικές δυνάμεις καί σχέσεις ἀνάμεσα στίς ἀντιφάσεις τῆς συμμαχίας ἀγροτῶν-ἐργατῶν, σοσιαλισμοῦ καί καθυστέρησης, ἐκβιομηχανισμοῦ καί οἰκονομίας τοῦ «μικροπαραγωγῶν», θά ζήσει μία πρὸς μία τίς ἀντιφάσεις τῆς. Καί τό κόμμα ἀπό ἐργαλεῖο τῆς ἐπανάστασης μεταμορφώνεται σέ χώρο σύγκλισης τῶν ἀποκλινόντων γιά νά περάσει ἀπό τή «μοναξιά» τοῦ διαιτητῆ στήν παντοδυναμία τοῦ κράτους.

Ὁ δρόμος δέν εἶχε ἐπιστροφή χωρίς χωρίς ἀστούς, δέν πήγαινε μακριά χωρίς ἐργάτες. Οὔτε καπιταλισμός χωρίς καπιταλιστές, οὔτε δικτατορία τοῦ προλεταριάτου χωρίς προλεταριάτο. Οὔτε τῶνα γινόταν οὔτε τᾶλλο. Ὁ δρόμος ἔπρεπε νά στρίψει. Καί στρίβοντας τά μονοπάτια ἦταν ἀγνωστα καί ὁ ἀνατολικός δεσποτισμός γιά τόν ὁποῖο εἶχε προειδοποιήσει ὁ Λένιν περίμενε στή γωνία. Ἀπό κεῖ καί πέρα θάβλεπαν τό φῶς τῆς μέρας τά πιό ἄλλοπρόσαλλα δόγματα καί πράγματα. Στίς ἀντιφάσεις θά δίνονταν ἀντιφατικές ἀπαντήσεις. Τό κόμμα θά ὑπνόμεινε τόν ἑαυτό του δαγκώνοντας σά τόν σκορπιό τήν οὐρά του. Τό κόμμα ἀδᾶνει ἀπορροφώντας τά σοβιέτ καί τό νέο αἷμα τό «νέο κόμμα», τό μετεπαναστατικό, συγκροτεῖ μία παράλληλη κρατική γραφειοκρατία πού θά ὑποκαταστήσει καί θά ἐξοντώσει τό ἐπαναστατικό κόμμα πού ἐν πολλοῖς πῆρε τήν ἄγρυσσα γιά τή Σιβηρία. Ἀπό τήν μία ἔμπαιναν ἡ γραφειοκρατία, οἱ τεχνικοί, ἡ ἀστυνομία, ὁ στρατός, ἀπό τήν ἄλλη ἀπομακρύνονταν οἱ μάζες. Γιά νά μείνει ἀνεξάρτητο τό κόμμα ἀπό τούς πρώτους ἔπρεπε νά τούς παραπέμψει μαζί καί τό ἴδιο του τό ἑαυτό στίς δευτέρες. Αὐτό ὅμως δέν ἔγινε, τό γιατί εἶναι ζητούμενο. Οἱ φράξιες πού συνδέονταν μέ τή μάζα ἔπρεπε νά καταστραφοῦν. Οἱ φράξιες πού συνδέονταν μέ τή γραφειοκρατία, τό στρατό, τήν ἀστυνομία τό ἴδιο. Τήν ἴδια ὥρα τό ἴδιο κόμμα ἔπρεπε νά μεγαλώνει καί νά πλαταίνει, νά συμπεριλαμβάνει καί νά πειθαρχεῖ καί τή γραφειοκρατία καί τό στρατό καί τήν ἀστυνομία καί εἰ δυνατόν καί τήν ἐργατική τάξη. Τά συνδικάτα ὑποκαθιστοῦν τήν ἐργατική τάξη, τό κόμμα τά συνδικάτα, τό κράτος τό κόμμα, οἱ ἐκτελεστές τῶν ἀποφάσεων τούς φορεῖς τῶν ἀποφάσεων.

Ἀπό τήν ἐθνικοποίηση τῆς παραγωγῆς στήν ἰδιοποίηση τῆς ἐξουσίας. Ἀπό τόν ὀρισμό τοῦ σοσιαλισμοῦ ὡς μεταβατικῆς περιόδου τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου καί τῆς πάλης τῶν τάξεων μέ ἄλλες μορφές στόν ὀρισμό τοῦ σοσιαλισμοῦ ὡς «τρόπο παραγωγῆς» χωρίς ἀνταγωνιστικές τάξεις. Ἀπό τό σοσιαλιστικό μετασχηματισμό στήν ἀναπαραγωγή τῆς ἐξουσίας στό ὄνομα τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἀπό τή σκοπιμότητα τῆς παραγωγῆς στήν παραγωγική σκοπιμότητα. Ἀπό τό σπάσιμο τοῦ πιό ἀδύνατου κρίκου τῆς καπιταλιστικῆς ἀλυσί-δας στό «σοσιαλισμό σέ μία χώρα». Ἀπό τήν ἐξουσία στό σοβιέτ στό κράτος τοῦ Στάλιν. Ἀπό τόν μαρξισμό στόν σταχανοβισμό. Ἀπό τή δικτατορία τοῦ προλεταριάτου στή δικτατορία πάνω στό προλεταριάτο. Ἀπό τήν κοινωνική

διαγυμνουοφδαλμου

οργάνωση των ελεύθερων παραγωγών στην θεσμοποίηση ενός συστήματος διαιώνισης των σχέσεων εξουσίας. Ο μηχανισμός του συστήματος αυτού αντιμάχεται το στρατό του και τον ενισχύει, αντιμάχεται τη γραφειοκρατία του και την ενισχύει, αντιμάχεται την αστυνομία του και την ενισχύει, αντιμάχεται την εργατική του τάξη και την ενισχύει.

Από τον προλεταριακό διεθνισμό στη συγκρότηση του σοβιετικού μπλόκ και την επιβολή της κυριαρχίας της Σοβιετικής Ένωσης στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και στα εργατικά κινήματά τους.

Ωστόσο το σύστημα αυτό που οικοδομήθηκε στη σταλινική εποχή είναι υποχρεωμένο αναπαράγοντας τον εαυτό του να αναπαράγει αλληπάλληλες αντιφάσεις και κρίσεις. Η λογική και οι θεσμοί του τείνουν στην εξασφάλιση της διαιώνισης και της συντήρησής του, αλλά η δυναμική των πραγμάτων δεν συμμορφώνεται στις υποκειμενικές επιθυμίες, έστω κι αν αυτές περιβάλλονται την παντοδυναμία της απολυτοποιημένης εξουσίας.

Αν το πρόβλημα της γραφειοκρατίας μερικοί τό ανήγαγαν σε πρόβλημα του κράτους ενόψει των θεσμοθετήσεων του σταλινισμού, ή ίδια η γραφειοκρατία και η εξουσία υπόκειται στις κοινωνικές σχέσεις και τους ταξικούς συσχετισμούς. Δεν συνιστά ουδέτερο και αυτόνομο φαινόμενο αλλά αποτελεί ιστορική κατηγορία. Η φαινομενολογική διαπίστωση πως τό κράτος, ο μηχανισμός των μηχανισμών, τό προσωπικό του κλπ., προϋπήρχαν του καπιταλισμού, συνυπάρχουν με τον καπιταλισμό, και επιβιώνουν του καπιταλισμού και των κοινωνικών μετασχηματισμών, δημιουργούν την εντύπωση και τροφοδοτούν τη θέση ότι τά φαινόμενα αυτά είναι πέρα και ανεξάρτητα από την ιστορική συνθήκη και την πάλη των τάξεων. Η αντίστροφα, ότι η πάλη των τάξεων και η ιστορική συνθήκη δεν επηρεάζουν την εξέλιξη των απολυτοποιημένων εξουσιών αλλά ότι οι στεγανοποιημένες ομάδες (κλίκες) που νέμονται τις εξουσίες συγκροούνται μεταξύ τους και αποφασίζουν ανάλογα για την ροή των πραγμάτων και τη ροπή της ιστορίας.

Ωστόσο ούτε οι σχέσεις και οι συγκρούσεις των ομάδων μεταξύ τους, ούτε οι σχέσεις της εξουσίας με τις μάζες είναι σταθερές και δεδομένες, σε μία αυτόδυναμη και αδιατάρακτη συνέχεια. Τό 20ό Συνέδριο του ΚΚΣΕ επιβεβαίωσε και προσπάθησε να διευθετήσει μία ή και περισσότερες κρίσεις του συστήματος αναπαραγωγής της πολιτικής εξουσίας της ΕΣΣΔ.

Τά γεγονότα στην ανατολική Ευρώπη (Ουγγαρία, Πολωνία) υπέδειξαν και επαλήθευσαν άλλες κρίσεις και πάλι άλλες διευθετήσεις.

Τό σημείωμα αυτό γράφεται μ' αφορμή μιάν επέτειο: της διαδικασίας, που όνομάστηκε μετά, "Ανοιξη της Πράγας και άρχισε τον Γενάρη του 1968. Τί ακριβώς ήταν ή «Ανοιξη της Πράγας» δεν μπορεί ν' αναντηθει έδω. Έκείνο που μπορεί όμως να καταδειχτεί είναι ή σημασία των γεγονότων και ή υπόδειξη των ρηγμάτων που οι κρίσεις του συστήματος αναπαραγωγής των σταλινικών καθεστώτων ανοίγουν στον κοινωνικό-λαϊκό παράγοντα. Η είσοδος των στρατευμάτων του Συμφώνου της Βαρσοβίας εκτιμήθηκε -άλλη απόδειξη της κρίσης και των φόβων της εξουσίας- ως ή έσχατη δυνατή και ή μόνη αναγκαστική διευθέτηση της καινούργιας κρίσης, που πήγασε από την ίδια την προσπάθεια του συστήματος να λύσει τις αντιφάσεις του. Στο μεταξύ όμως, αν και ή αναστολή επετεύχθη, είχε αποδειχτεί, από πόσες τρύπες όρμα και σχηματίζεται σε χείμαρο ή ροή της πάλης των μαζών, όταν απ' την έξορία εισβάλουν στην ιστορία.

Η κρίση του πολιτικού μηχανισμού στην ΕΣΣΔ τό 1957, πληρώθηκε με έξοδα της γραφειοκρατίας αφού ό οικονομικός αποκεντρωτισμός, που θεωρή-

διαγυμνουοφδαλμου

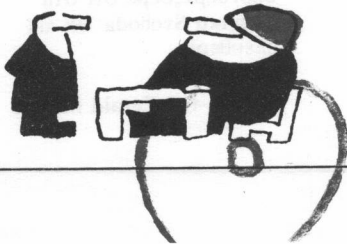
~~Κ~~

Ο

Β

θηκε και παρουσιάζονταν απαραίτητος, εδύνησε τους τεχνοκράτες και τις αντιλήψεις τους στην αναδιάρθρωση της σοβιετικής εξουσίας. Τό ίδιο και ο νεο-τεχνοκρατικός εκσυγχρονισμός του Γκομούλκα στην Πολωνία. Τό σύστημα βέβαια πού περιγράφεται δέν πάσχει μόνο από τήν εκφυλιστική ασθένεια τής γραφειοκρατίας πού παραβιάζει τήν «σοσιαλιστική νομιμότητα», όπως βλέπουν ή θέλουν νά βλέπουν αυτοί πού τό πρόβλημά τους σταματάει εκεί πού διασκεδάζονται οι άνησυχίες, ούτε και θεραπεύεται μέ τήν επούλωση των τραυμάτων πού ή άρρώστεια αυτή άνοίγει. "Αν γιά τόν Χρυστσώφ τό ζήτημα τής γραφειοκρατίας, από τήν άλλη μεριά, παρέμενε ζήτημα διοίκησης και όχι εξουσίας, διοικητικών διακανονισμών και όχι κοινωνικών - εξουσιαστικών σχέσεων, όπως άλλωστε προηγουμένως και γιά τόν Στάλιν, και άν τό 20ό Συνέδριο αποφαινόταν ότι άλλο πράγμα ή αποσταλινοποίηση και άλλο ή απογραφειοκρατικοποίηση, άλλο ό εκσυγχρονισμός και άλλο ή αναπαραγωγή των κρατούντων μορφών και δομών ήγεμονίας του κράτους, τό ίδιο τό Συνέδριο, ή ίδια δηλαδή ή ανάγκη αποκατάστασης των διαταραγμένων Ισορροπιών, άφησαν λυτούς τους άσκούς των άνέμων πού ό κλωνισμός τής συνείδησης των κομμουνιστών, μετά τήν άναγγελία και καταγγελία τής κατάντιας τής «μάνας πατρίδας του σοσιαλισμού», θά ουσομανούσε.

"Οσες και όποιες άνομες διακρίσεις και φενακισμούς των πραγματικών αιτιών τής άντεπαναστατικής εξέλιξης τής 'Οκτωβριανής 'Επανάστασης κι άν επιχειρούσε ή επίσημη άπολογία, τί θά μπορούσε νά σταματήσει τήν κρίση πού φερνε στην κριτική τής ιστορίας του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος; Κι άν αυτό τό κατάφερνε, ύστερα από 10 χρόνια ή άνοιξη τής Πράγας θά τό άνέτρεπε. Και μαζί θά θύμιζε ότι ό σοσιαλισμός είναι δύσκολος όχι γιατί είναι ουτοπικός αλλά γιατί γίνεται μόνο εκεί, και μόνο τότε, πού ή πάλι των τάξεων άποφασίζει και ή εργατική τάξη έχει πραγματικά τήν εξουσία. "Οτι είναι κατάκτησή της κι όχι προίκα της.

Παρόλα τά σημάδια πού χάραξε στή συνείδηση του εργατικού κινήματος, παρόλη τήν κρίση πού σήμανε γιά τό σοσιαλιστικό κίνημα, παρόλες τις διαστάσεις ή τις ανακατατάξεις πού επέφεραν τά δύο αυτά γεγονότα τό 20ό Συνέδριο πριν από 21 χρόνια και ή άνοιξη τής Πράγας πριν από 10 χρόνια, στά κομμουνιστικά κόμματα και παρόλες τις συνέπειες και σ' αυτό τό ίδιο, τό κομμουνιστικό κίνημα στή χώρα μας δέν μπόρεσε ούτε νά γονιμοποιηθεί ούτε νά γονιμοποιηθεί από τά αλλάκια πού τό άροτρο τής ιστορίας του άφησε πίσω του, ούτε και άπ' αυτούς πού δήλωσαν ότι ήθελαν νά κάνουν κι αυτό έκαναν.

Οι εκλογές του περασμένου Νοεμβρίου στον τόπο μας επιβεβαιώνοντας τις πολιτικές τάσεις πού υπήρχαν πριν τό 1967, αναστάλθηκαν μέ τή δικτατορία, και δέν εκφράστηκαν στις παρενθετικές εκλογές του 1974, και νομιμοποιώντας τις μετατοπίσεις προς δραστικότερες και λειτουργικότερες θέσεις των κύριων πολιτικών σχηματισμών, επαληθεύοντας τά όρια του πολιτικού χάρτη, δέν σήμαναν καμιά κοινωνική ή πολιτική ανακατάταξη - ή δεξιά δέν έχασε ούτε τό κόστος τής φθοράς τής εξουσίας της σχεδόν - και άπόδειξαν τή καθηλωμένη σταθερότητα τής συμπεριφοράς τής καμπύλης τής κομμουνιστικής άριστερας, δηλαδή τήν άπομαζικοποίηση του κομμουνιστικού κινήματος.

"Η εναλλακτική πολιτική πρόταση μιας άλλης άριστερας δέν μπόρεσε καν νά άρθρωθεί. Τό σχήμα πού κινήθηκε στό όνομά της σφηνώθηκε άνάμεσα στην άποτελεσματικότητα του χρήστη τής όρθόδοξης κομματικής κωδικοποίησης και συμβολικής και τής φιλοσοβιετικής μυθολογίας και στην έξω (και άντί;) κομμουνιστική σοσιαλίζουσα δυσαρέσκεια ή διαμαρτυρία, γιά νά πέσει στο

διαγυμνουοφδαλμου

κενό ανάμεσα στις αποκλίνουσες διαζεύξεις των διλημάτων των άριστερών ψηφοφόρων. Η συρρίκνωση του κομμουνιστικού κινήματος παρακολούθησε τον φορέα και διαφημιστή του σοβιετικού προτύπου και συγκεντρώθηκε για να εκπροσωπηθεί γύρω από αυτόν για το σοσιαλισμό. Και αυτός που μπόρεσε να αναδειχτεί ως το κομμουνιστικό κόμμα της Ελλάδας είναι αυτός που μπόρεσε να λειτουργήσει με σύμβολα και καυαλιστά συνθήματα τις παγωμένες μνήμες του εμφύλιου πολέμου και τα ύπολεϊματα της μυθολογικής σοβιετοφιλίας.

Ώστόσο οι διαμάχες και οι συζητήσεις για τη φύση και το χαρακτήρα της ΕΣΣΔ και των χωρών του σοβιετικού μπλόκ, συνόδεσαν το εργατικό κίνημα από την επόμενη της Οκτωβριανής Επανάστασης. Όταν μ' εκείνο ή τον άλλο τρόπο οι συζητήσεις απωθήθηκαν ή καταγγέλθηκαν κανένα πρόβλημα δεν λύθηκε. Το αντίθετο. Ο λήθαργος διακόπηκε από τον εφιάλητη που το 20ό Συνέδριο του ΚΚΣΕ δημιούργησε και τα γεγονότα της άνοιξης της Πράγας, επαλήθευσαν στο ύποσυνείδητο και στη συνείδηση των κομμουνιστών.

Οι «διαφωνούντες», οι συλλήψεις, οι επιτροπές, τα νέα συντάγματα, η παραίτηση Ποντγκόρνυ, η αναδιάρθρωση της εξουσίας στην ΕΣΣΔ είναι επεισόδια γεγονότων που υπάρχουν πάντα μαζί με τις αιτίες που τα προκαλούν.

Και η διαμάχη για τα αίτια αυτά καθόριζε και καθορίζει, διαφοροποιούσε και διαφοροποιεί, σχημάτιζε και σχηματίζει τις αντιλήψεις και την πράξη του κινήματος της σοσιαλιστικής επαγγελίας. Γιατί το εργατικό και σοσιαλιστικό κίνημα δεν έχει άλλο δρόμο να πορεύεται από το δρόμο της κριτικής. Και η κριτική άκρυνεται και ως όπλο άφλογιστεί όταν δεν αφορά τις εμπειρίες του ίδιου του κινήματος και θολώνοντας τις προοπτικές του. Γιατί αν δεν υπάρχει επανάσταση χωρίς επαναστατική θεωρία, ή επαναστατική θεωρία της επανάστασης δεν μπορεί να υπάρχει χωρίς τη θεωρία της ιστορίας της. Και δεν υπάρχει εκεί που τα προβλήματα φενακίζονται, όπου η ανάλυση υποκαθίσταται απ' την ταυτολογική περιγραφή, όταν δείχνονται πράγματα εκεί που διαπλέκονται σχέσεις και τυχαία γεγονότα εκεί που τα συμβάντα προσδιορίζονται απ' τη λογική και τη δυναμική των κοινωνικών συγκρούσεων.

Ενώ έχει συμπληρωθεί αιώνας από τον εκσφενδονισμό στο κεφάλι της άστικής τάξης αλλά και της εργατικής, του «Κεφαλαίου» του Μάρξ, και παρόλη τη διάδοση και τη μόδα του μαρξιστικού λόγου και ιδεών του, λιγότερο από κάθε άλλη φορά, άρχης γενομένης από τη σταλινική εποχή, ο μαρξισμός υπηρετεί ως θεωρητικό όπλο την αυτόνομη πάλη του προλεταριάτου για το προλεταριάτο, την άπελευθέρωση της ανθρωπότητας από την ταξική κοινωνία. Το γεγονός αυτό πάει πλάι, πλάι με το γεγονός της πρόσδεσης του εργατικού κινήματος με τις ανάγκες και τα πρότυπα του «πραγματωμένου σοσιαλισμού».

Μιά σειρά από αλληπάλληλες ιστορικές επιπλοκές και περιπλοκές τρέφουν τη συνεχή απομάκρυνση της θεωρητικής πρακτικής από την πολιτική πρακτική καθιστώντας το χάσμα αυτό το κυριότερο πρόβλημα του μαρξισμού.

Από θεωρητική ολοκλήρωση της συνείδησης της εργατικής τάξης στον αναπτυγμένο καπιταλισμό ο μαρξισμός έγινε απολογητικός λόγος της εξουσίας ή απλή ιδεολογική (με την άρνητική σημασία του όρου ως αντι-επιστημονική) έκφραση καθεστώτων και κομματικών ήγεσιών που περιορισμένες σχέσεις έχουν με το περιεχόμενο και την μορφή του σοσιαλισμού. Η μετασχηματίζεται, διαστρεβλωμένος σε δογματικό σύστημα συγκάλυψης της απομάκρυνσης των επαναστατικών κομμάτων από την επαναστατική προοπτική, μέσο για την εξασφάλιση της κοινωνικής τους βάσης στο όνομά του.

Το εργατικό κίνημα, εγκλωβισμένο στις αντιφάσεις της ιστορίας του 20ού

D

A

SVOBODA

ύπενθυμίζουμε ότι στά
τσέχικα Svoboda θά πεί
έλευθερία

Σχέδια του Zerald Mesnie

διαγυμνουοφδαλμου

αίωνα, δέν ἔφερε σέ πέρας τή σοσιαλιστική του ἀποστολή. Γιατί ὀρίζοντας τή θεωρία σάν τό ἀντίθετό της, ἀντιμετωπίζοντας τήν «κακοτυχία» ὑποκειμενικῶν καί ἀντικειμενικῶν συνθηκῶν, δέν τοῦ ἐπιτράπηκε νά ἐπαναπροσδιοριστεῖ συνολικά ὡς πρός τή θεωρία του καί τήν πρακτική του. Ὁδηγήθηκε μοιραῖα σέ ἐφαρμογές, ἐρμηνεῖες καί «ὀρθόδοξα» ἰδιώματα, πού ἀνέστειλαν ἐπ' ἀόριστο τή δυναμική τῆς ἐκβάσης τῶν ἀντινομιῶν τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς, ἀφαιροῦσαν ἀπό τό ἱστορικό ὑποκείμενο τίς κατηγορίες πού θά τοῦ ἐπέτρεπαν τήν ἐπαναστατική σύλληψη τῆς ἱστορίας καί τῆς δράσης καί ἀνάγκαζαν σέ καθυστερημένες σπασμωδικές καί περιστατικές διορθώσεις καί σέ θεωρητικές κατασκευές πού ἔκαναν τήν τακτική ἀνάγκη πολιτική φιλοσοφία.

Στίς συζητήσεις γιά τή φύση καί τό χαρακτήρα τοῦ σοβιετικοῦ μοντέλου ὑπάρχει πάντα πιθανότητα λάθους, ἀνάλογη μέ τήν ἔλλειψη ἢ τήν ἀνεπάρκεια σχετικῶν μελετῶν. Ὅταν ὅμως ἡ κρίση εἶναι ἡ πραγματικότητα πρέπει νά κατανομασθεῖ γιά νά ξεπεραστεῖ. Καί τότε τό λάθος εἶναι προτιμότερο ἀπό τή σιωπή.

Γιώργος Σεφερτζής

ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ, ΕΙΠΕ Ο ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ

Νέες ἐντολές δόθηκαν στό λαό τῆς Ἀριστερᾶς: «Οἱ πάντες, ὅσοι ἀκόμη δέν τό ἔπραξαν πρέπει νά μποῦν στό ΚΚΕ». Καί εἶναι βέβαιο, εἶπε ὁ Μίκης Θεοδωράκης, ὅτι ἂν ἔτσι γίνουν τά πράγματα – σὺν μερικές μικροδιευθετήσεις ὅπως ν' ἀλλάξει ὄνομα τό ΚΚΕσωτερικοῦ –, στίς ἐπόμενες ἐκλογές μᾶς περιμένει θρίαμβος μέγας: 20 - 25% καί βάλε. Ὑπάρχει καί δευτέρα λύση. Νά φτιαχτεῖ ἓνα νέο ΕΑΜ, μέ ὅλους τοὺς ἀριστεροῦς, δημοκράτες, σοσιαλιστές, προοδευτικούς ἀνθρώπους, ἐαμίτες (;) πού «μᾶς» ἀνήκουν, δίπλα καί σέ συνεργασία μέ τό ΚΚΕ. Τότε μ' αὐτή τήν πλατιά ἐνότητα τῶν ἀριστερῶν ἡ ἐπιτυχία εἶναι ἀπόλυτα ἐξασφαλισμένη καί ὁ δρόμος γιά τό σοσιαλισμό ἀνοίγει διάπλατα.

Εἶπε καί ἄλλα ὥραϊα ὁ Μ. Θεοδωράκης: ὅτι ἡ διάσπαση τοῦ ΚΚΕ τό 1968 ἦταν λάθος, ὅτι ὁ τόπος δέν χωράει δύο ΚΚ, ὅτι ἡ ἀποτυχία τῆς Συμμαχίας ὀφείλεται στίς ἡγεμονικές τάσεις τοῦ ΚΚΕσωτερικοῦ. Θύμισε σέ ὅσους εἶχαν τήν τάση νά τό ξεχάσουν ὅτι αὐτός εἶχε πάντα δίκιο, ὅτι αὐτός καταλάβαινε πάντα τό λαό γιατί ἔβγαине ἀπ' τὰ σπλάχνα του καί ἐπικοινωνοῦσε μαζί του, γι' αὐτό, συναισθανόμενος τίς εὐθύνες του, δέν θέλησε ποτέ νά τόν ἐξωθήσει σέ τυχοδιωκτισμούς. Τόσες καί τόσες φορές πού χιλιάδες λαός ἄκουγε ἐνεός τίς συναυλίες του ἀρκοῦσε νά πει μιά κουβέντα καί οἱ πάντες θά τόν ἀκολουθοῦσαν, ἀλλά δέν τό ἔκανε. Καί στήν ἐπιστροφή του ἀπό τό Παρίσι, ὅταν ὁ λαός πού τόν ὑποδέχτηκε τοῦ ζητοῦσε μέ ἐπιμονή νά τραβήξουν μπροστά γιά νά ξεσκεπάσουν τή μασκαράτα τῆς ψευτοαλλαγῆς, καί μολονότι γιά μιά στιγμή ἐνέδωσε στή λαϊκή ὄργη καί εἶπε νά πᾶνε νά πιάσουν τό Πολυτεχνεῖο, ἀκόμη καί τότε συγκρατήθηκε γιά νά μὴ γίνει προβοκάτσια γιατί οἱ δυνάμεις τῆς ἀνωμαλίας ἦταν πολλές καί ἰσχυρές. Καί ἐπί Ἐνωμένης Ἀριστερᾶς στάθηκε πάνω ἀπό τά εὐτελή πολιτικά πάθη. Προσπάθησε νά σταθεῖ διαιτητής

διαγυμνουοφθαλμοι

στόν σκυλοκαυγά των δύο παρατάξεων, θέλησε να τις συμφιλιώσει και να τις ενώσει. Μάταιος κόπος. Το αποτέλεσμα ήταν να τις φάει και από τις δύο μεριές και να πληρώσει αυτός τή λέζα: να μὴν βγει βουλευτής.

Τώρα όμως, κατέληξε ο Θεοδωράκης, τα πράγματα άλλαξαν. 'Ο λαός καλῶς ἢ κακῶς ψήφισε ΚΚΕ και καταδίκασε τούς ψευτοανανεωτές που αποδείχτηκαν άνίκανοι. Πάει τελείωσε. "Ένα είναι τό ΚΚΕ. Και ὅπως ἔλεγαν οί παλιοί, καινούρια κατάσταση καινούρια καθήκοντα.

Αὐτά εἶπε και ἐλάλησε και ἁμαρτίαν οὐκ ἔχει. Τουλάχιστον ἔτσι νομίζει. 'Ομολογῶ ὅτι γελοιογραφῶ κακόγουστα. 'Αλλά πῶς μπορείς να σκέφτεσαι τούς καλούς τρόπους ὅταν στίς πρόσφατες δηλώσεις του ὁ Θεοδωράκης - λαμπρή σελίδα των ἀπάντων του - ὑπάρχει τέτοια καταγελοιοποίηση τῆς πραγματικότητας, των ιδεῶν και τῆς ιστορίας του κινήματος; Και πῶς μπορείς να ἀντιμετωπίζεις στά σοβαρά κάποιον που στά καλά καθούμενα σοῦ λέει ἀκριβῶς τ' ἀντίθετα ἀπ' αὐτά που διατυμπάνιζε ἐδῶ και χρόνια; Στό κάτω κάτω αὐτός δέν θά εἶχε τό δικαίωμα να κατηγορήσει κανένα πῶς κατεβάζει χαμηλά τό επίπεδο του διαλόγου γιατί οὔτε ἡ ὑψηλοῦ οὔτε ἡ χαμηλοῦ επιπέδου συζήτηση ἀνήκει στίς συνήθειές του. Αὐτός, βασικά, δηλώνει στίς ἐφημερίδες. "Άλλο πράγμα τώρα τό πῶς τράφηκε αὐτό τό εἶδος πολιτικού ἡγέτη τῆς 'Αριστεράς, που λύνει τά πολιτικά και ιδεολογικά προβλήματα διά δηλώσεων κάθε τρεῖς και τόσο, ἄλλο πράγμα γιατί τόσοι και τόσοι στίς γραμμές τῆς 'Αριστεράς ἀρνήθηκαν τήν ἔγκαιρη ἀνοιχτή ιδεολογική και πολιτική κριτική και ὀχρώθηκαν πίσω ἀπό τήν ἀμήχανη φράση: «τί να κάνουμε, ἔτσι είναι ὁ Μίκης», καλύπτοντάς τον μέ ἕνα εἶδος πολιτικού ἀκαταλόγιστου.

'Ομολογῶ ἐπίσης ὅτι σκοπό δέν ἔχω να ἀνασκευάσω τίς νέες πολιτικές θέσεις του Θεοδωράκη. Στό κάτω κάτω δέν ὑπάρχει σ' αὐτές οὔτε κόκκος πολιτικού ἐπιχειρήματος. Και, αὐτό που γράφτηκε στόν τύπο, ὅτι δηλαδή οί νέες δηλώσεις του Θ. είναι προϊόν «επαφῶν του μέ ἡγετικούς κομμουνιστικούς κύκλους στό Παρίσι και στήν 'Αθήνα (βλ. πολιτικό ρεπορτάζ του Σπ. Λιναρδάτου, ΒΗΜΑ, 29.1.78), λίγο ἐνδιαφέρει ἂν ἀνταποκρίνεται στήν πραγματικότητα. Εὐχόμενος καλό κατενόδιο στίς νέες πολιτικές πιρουνέτες του Μ. Θεοδωράκη και ἀφήνοντας τίς θέσεις του στήν κρίση του ἴδιου και των θαυμαστών του θ' ἀσχοληθῶ μέ μιάν ἄλλη πλευρά που ἔχει να κάνει μέ τήν ιδεολογία και τήν μεθοδολογία που τίς γεννά και τίς ὑποβαστάζει. Μιά πλευρά που ἔχει να κάνει μ' αὐτό που λέμε πολιτικό ὕφος και πολιτική συνέπεια.

Πιστεύαμε πάντα ὅτι στίς γραμμές τῆς 'Αριστεράς δέν ὑπάρχουν ἀρχηγοί και θεσμοί προσωποπαγεῖς. 'Η πίστη αὐτή και ἡ ἀντίστοιχη πρακτική, ἀπό ἐποχῆς γενέσεως ἐργατικού κινήματος, ἦταν στοιχεῖο τῆς πολιτικῆς ιδεολογίας του ἄριστερου, στοιχεῖο τῆς πολιτικῆς του μεθοδολογίας. Και ἂν μιάν ὀρισμένη ἐποχή στίς γραμμές τῆς 'Αριστεράς οί ἡγέτες τῆς προβιβάστηκαν σέ ἀρχηγούς, ἡ ἀνάμνηση αὐτή κάνει ὅσους ἔζησαν και ὅσους δέν ἔζησαν ἐκεῖνα τά ἀρχηγιλίκια ιδιαίτερα αὐστηρούς σέ κάθε, ἔστω και κακέκτυπη ἀναβίωσή τους. 'Ο Θεοδωράκης ἔχει τή μανία να μᾶς θυμίζει συνεχῶς και ἐμπράκτως ἐκείνη τήν ἐποχή. και ἀπ' αὐτή τήν ἀποψη είναι ὄντως πολύ χρήσιμος γιατί μᾶς θυμίζει ἀπό τί πρέπει συνεχῶς να φυλαγόμαστε. Και πραγματικά, ἐδῶ και χρόνια διακηρύσσει, ἐξαγγέλει, ἐντέλλεται ἀπό τό μέγα ὕψος τῆς ἀθηντίας του που φτιάχτηκε γιά ἀρετές και σέ διαδικασίες καθόλου ταυτόσημες μέ τίς πολιτικές. Τό πρόβλημα γεννιέται ἀπό τή στιγμή, που, ἐνῶ κινεῖται ἀτομικά, (ἐπίσης δικαίωμά του), μιλάει ἐξ ὀνόματος ὅλης τῆς 'Αριστεράς, του Κινήματος, τῆς ιστορίας του κινήματος, των μαζῶν, του λαοῦ και πάει λέγοντας. Κι αὐτό δικαίωμά του ἀλλά θά πρέπει να μάθει ὅτι κανείς συνειδητός ἄριστερός δέν ἔχει

διαγυμνουοφδαλμου

έκχωρήσει τὰ πολιτικά του δικαιώματα σέ κανένα μέ πράξη γενικής και άπρόθεσμης έξουσιοδότησης. Άν ή ιδεολογία τοῦ κομμουνιστῆ χώραγε άρχηγούς και υπερβατικές προσωπικότητες δόξα τῷ Θεῷ στὸν τόπο μας τό εἶδος εὐδοκιμεί πολὺ και σειρά θά είχαν ἄλλοι κραταιότεροι πού εἶτε κατέχουν τὴν Ἐξουσία εἶτε ἔχουν βάλει ὑποψηφιότητα γιὰ τὴν Ἐξουσία. Καί ἄς μή χρησιμοποιηθεῖ σάν δικαιολογία ὅτι κάθε ἄνθρωπος ἔχει δικαίωμα νά λέει τὴ γνώμη του. Ὅσο αὐτὸ εἶναι σωστὸ και σεβαστὸ ἄλλο τόσο εἶναι ἀλήθεια ὅτι ή «Ἐλευθεροτυπία», «Τά Νέα», ή «Ἀπογευματινή», ή «Ἀκρόπολις» δέν προσέφεραν στὸν Μ. Θεοδωράκη τὰ πρωτοσέλιδά τους γιὰ νά πει τὴ γνώμη του καθὸσον εἶχε δικαίωμα πρὸς τοῦτο. Οἱ άρχηγοί, οἱ βεντέτες και τὰ «μεγάλα γεγονότα» τούς εἶναι τόσο ἀναγκαῖοι ὥστε κι ἂν ἀκόμη δέν ὑπῆρχαν θά τούς ἔφτιαχναν ἐκ τοῦ μηδενός. Ἄλλωστε αὐτὸ κάνουν. Εἶναι ἀνυπόφορο νά βλέπεις ὅτι στὰ πολιτικά ἤθη τοῦ τόπου μας, ἀκόμη και τῆς Ἀριστερᾶς, ή ἀμοιβαία ἐπικοινωνία πολιτικῶν ἡγετῶν και βάσης πάει νά ἐξασφαλιστεῖ μέ δηλώσεις στὸν τύπο: αὐτοὶ μᾶς τὰ λένε και ἔμεῖς μέ ἓνα τάληρο ἢ μ' ἓνα εισιτήριο συναυλίας γινόμαστε μέτοχοι τῆς τελευταίας ἐκλαμπῆς τους. Φαίνεται ὅτι ἔτσι βρίσκουν κάποια χρησιμότητα και οἱ μᾶζες: νά ἀκοῦνε και νά θαυμάζουν τούς άρχηγούς.

Οἱ πρόσφατες δηλώσεις τοῦ Θεοδωράκη ἀποκαλύπτουν τὴν κακομεταχείριση τῆς ἀριστερῆς ιδεολογίας και ἀπὸ μιὰ ἄλλη πλευρά πού ἐπίσης δέν ἔχει νά κάνει μέ τίς πολιτικές του θέσεις αὐτές καθαυτές, ἀλλά μ' αὐτὸ πού λέμε συνέπεια, ή διαφορετικὰ μνήμη: τό νά θυμόμαστε αὐτὸ πού εἶπαμε χτές ή προχτές. Καί βέβαια δικαίωμα τοῦ καθενός εἶναι νά ἀλλάζει ἀλλά και ὑποχρέωσή του, μάλιστα ὅταν ἐμφανίζεται σάν ἡγέτης, νά ἐξηγεῖ γιὰτί ἀλλάξε. Ἐ λοιπὸν στὴν περίπτωση τοῦ Θεοδωράκη ή μνήμη του τὸν ἐγκαταλείπει στὴν πρώτη στροφή τοῦ δρόμου. Οἱ κνίτες πέρνυι στηλιτεύονταν - αὐθαίρετα - ὡς γενίτσαροι, φέτος οἱ ἴδιοι και τό κόμμα τους ἔδειξαν ὅτι ἔχουν ὀριμότητα, ἱκανότητες, ἀρετές κ.λπ. Πέρνυι οἱ κομμουνιστές χρειαζόνταν «σοσιαλισμὸ μέ ἀνθρώπινο πρόσωπο» φέτος μπορεῖ νά κουτσοβουλευτοῦν και μέ τίς «Θέσεις» τοῦ ΚΚΕ διθύραμβο τοῦ σοβιετικοῦ μοντέλου. Πρὶν δέκα χρόνια τὰ σοβιετικὰ τάνκς ἔκαναν εἰσβολή στὴν Πράγα ἀλλά ὅσοι ἀκολουθῶντας τίς συμβουλές τοῦ Θεοδωράκη θά πᾶνε στό ΚΚΕ πρέπει νά πιστέψουν ὅτι ὅλα αὐτὰ ἦταν μυθεύματα τῆς ἀστικῆς προπαγάνδας, ὅτι ἐκεῖ ὁ σοσιαλισμὸς κινδύνευε και ὅτι τὰ τάνκς χόρευαν στοὺς δρόμους τῆς Πράγας ἐνῶ τούς μαδάγαν οἱ κορασιές λουλοῦδια στὰ μαλλάκια.

Πρὶν δέκα χρόνια ἔγινε ή διάσπαση τοῦ ΚΚΕ γιὰ λόγους πολὺ σημαντικούς και ἄρρηκτα δεμένους μέ τὴν προοπτική τοῦ σοσιαλισμοῦ στὸν τόπο μας και τὴν ποιότητα τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος. Ἄν στὴ δεκαετία πού πέρασε ἀπὸ τότε ή προοπτική ἀνανέωσης τοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος ἐξακολουθεῖ νά εἶναι ἀβέβαιη, ἀντιφατική, χωρίς δυναμισμό και δυναμική αὐτὸ δέν εἶναι λόγος οὔτε νά ξεχάσουμε τίς αἰτίες τῆς διάσπασης, οὔτε νά θαυμάσουμε τό εἶδος σοσιαλισμοῦ πρὸς τό ὅποιο τώρα και ὁ Θεοδωράκης μᾶς προσκαλεῖ. Ἐνα κίνημα μέ ἀμβλυμένη ἱστορική μνήμη εἶναι κίνημα ἀνάπηρο. Πάει στὰ τυφλά. Ὁ Θεοδωράκης μᾶς καλεῖ νά ξεχάσουμε και τὰ λίγα πού θυμόμαστε και νά πάρουμε μετά τό δρόμο πού αὐτὸς θά φωτίζει. Νά εἶναι βέβαιος ὅτι θά τὸν συνοδεύει ή εἰρωνεία ὅλων ὄσων δέν ἔχουν ἀνάγκη τό δικό του κλεφτοφάναρο.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

‘Η φορολογική εκμετάλλευση στήν ‘Ελλάδα

του Διον. Καράγιωργα

Τό άρθρο αυτό συνοψίζει τά αποτελέσματα μιάς έρευνας πού έγινε γιά νά εκτιμηθεί ό βαθμός τής φορολογικής εκμετάλλευσης στήν ‘Ελλάδα. Χωρίζεται σέ τέσσερες παραγράφους. Στή πρώτη δίνεται ή έννοια τής φορολογικής εκμετάλλευσης καί παρουσιάζεται έντελώς συνοπτικά ό ρόλος τής φορολογίας σάν μηχανισμού απόσπασης οικονομικού πλεονάσματος στούς διάφορους τρόπους παραγωγής. Στή δεύτερη περιγράφεται ή μέθοδος πού χρησιμοποιήθηκε γιά τή μέτρηση του βαθμού τής φορολογικής εκμετάλλευσης στήν ‘Ελλάδα. Στή τρίτη παράγραφο δίνονται τά αποτελέσματα τής έρευνας. Τέλος, αξιολογούνται τά αποτελέσματα αυτά καί συνάγονται συμπεράσματα.

1. ‘Η φορολογία σάν μηχανισμός απόσπασης οικονομικού πλεονάσματος

Μέ τόν όρο φορολογική εκμετάλλευση προσδιορίζουμε τό οικονομικό πλεόνασμα πού αποσπᾶ τό κράτος μέ τόν φορολογικό μηχανισμό γιά νά καλύψει δαπάνες πού στό μεγαλύτερο μέρος τους έξυπηρετούν τά συμφέροντα τής κυρίαρχης τάξης. Στήν έκταση πού οι φόροι βαρύνουν τελικά τήν εργατική τάξη καί άλλα εκμεταλλεόμενα μικροαστικά στρώματα (μικροαγρότες, μικροβιοτέχνες κ.ά.), τό κράτος άπορροφᾷ πλεόνασμα πέρα από τήν ύπεραξία πού άποσπᾶ τό κεφάλαιο, καί ή φορολογία συνεπάγεται πρόσθετη εκμετάλλευση αὐτῆς τής τάξης καί αὐτῶν τῶν στρωμάτων. Στήν έκταση πού οι φόροι πληρώνονται τελικά από τίς διάφορες μερίδες του κεφαλαίου τό κράτος άπορροφᾷ πλεόνασμα πού έχει ήδη άποσπασθεῖ από τό κεφάλαιο μέ τήν εκμετάλλευση τής εργατικῆς δύναμης τῶν εργατῶν καί άλλων μικροαστικῶν στρωμάτων του πληθυσμοῦ. Πάντως, καί στή μιά καί στήν άλλη περίπτωση ή φορολογία είναι ένας μηχανισμός του κράτους πού άποσπᾶ οικονομικό πλεόνασμα τό όποιο δημιουργεῖ ή εργατική δύναμη.

‘Ο μαρξιστής κοινωνιολόγος R. Goldscheid διαπιστώνει ότι ή φορολογία είναι ή παλαιότερη μορφή εκμετάλλευσης μετά τήν άνοικτή δουλεία. ‘Οπως χαρακτηριστικά λέει «ή έξωτερική προστασία, ή διατήρηση τής έξουσίας καί ό πλουτισμός όρισμένων τάξεων σέ βάρος άλλων υπήρξαν πάντα ό σκοπός τής φορολογίας»¹. Καί ό Μάρξ έγραφε πρίν ένα αιώνα ότι οι άγῶνες κατά τής φορολογίας είναι ή παλαιότερη μορφή ταξικῶν άγῶνων. Στους «δοσιματικούς» τρόπους παραγωγῆς πού προηγήθηκαν τῶν καπιταλιστικῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν ή άναγκαστική εἴσπραξη δοσιμάτων μέ διάφορες μορφές είναι ό βασικός τρόπος μέ τόν όποιο ή κυρίαρχη τάξη, πού σ’ αὐτούς τους τρόπους παραγωγῆς ταυτίζεται σχεδόν άπόλυτα μέ

τό κράτος (τάξη-κράτος) άποσπᾶ πλεόνασμα από τους άμεσους παραγωγούς².

Στή φάση τής άρχικῆς συσσώρευσης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγῆς τό κράτος βοηθάει τήν νεογέννητη άστική τάξη γιά νά σχηματίσει τό πρώτο βιομηχανικό καί χρηματιστηριακό κεφάλαιο μέ κρατικές παραγγελίες πολεμικοῦ ύλικου, μέ παραχώρηση προνομίων γιά άποικιακές επιχειρήσεις, μέ στρατιωτική προστασία, μέ δάνεια καί πλήθος άλλες ένισχύσεις σέ βάρος τῶν άλλων κοινωνικῶν τάξεων στίς όποιες επιβάλλει βαριά φορολογία. ‘Εξάλου στή φάση αὐτή γιά νά συγκεντρωθεῖ στά βιομηχανικά κέντρα, στά μεταλλεία καί τίς φυτεῖες εργατικό προλεταριάτο εκτός από άλλα μέτρα (έξωση άγροτῶν μέ τή μέθοδο τής περιφραξης, άναγκαστική εργασία, αύξηση του εργασιμου χρόνου) τό κράτος, στον πληθυσμό πού ζεῖ σέ άγροτικές περιοχές επιβάλλει κεφαλικό φόρο, καί τόν έξαναγκάζει έτσι νά συγκεντρώνεται καί νά εργάζεται στα μεταλλεία καί τίς φυτεῖες γιά νά συμπληρώνει τό ελάχιστο γιά τή συντήρησή του.³

Στήν επόμενη φάση, του άνταγωνιστικοῦ καπιταλισμοῦ, τό κράτος περιορίζει στό ελάχιστο τήν επέμβαση του στήν οικονομία μιά καί ή άστική τάξη είναι άρκετά ισχυρή πλέον ώστε νά μή χρειάζεται τή βοήθειά του γιά τήν εκμετάλλευση τής εργατικῆς δύναμης. Τό κράτος φροντίζει μόνο γιά τήν κατοχύρωση καί προστασία τής άτομικῆς ιδιοκτησίας, τής «ελεύθερης» συναλλαγῆς καί τῶν άλλων «ελεύθερων θεσμῶν» πού αποτελοῦν βασικές προϋποθέσεις εκμετάλλευσης τής εργατικῆς δύναμης από τήν ισχυροποιημένη άστική τάξη. Για τήν εφαρμογή καί προστασία τῶν βασικῶν αὐτῶν θεσμῶν καί γιά τήν άμυνα, λειτουργοῦν κρατικοί μηχανισμοί (διοικητικός μηχανισμός, σώματα άσφαλείας, στρατός κλπ.) πού άπαιτοῦν τήν άνάληψη οικονομικοῦ πλεονάσματος. Τό πλεόνασμα αὐτό άποσπᾶται από τό κράτος μέ τή φορολογία. ‘Επειδή τό νομιναλιστικό πλαίσιο τής άστικῆς κοινωνίας διαμορφώνει τήν αντίληψη ότι όλοι οι πολίτες όφελοῦνται «έξ ίσου» από

1. Rudolf Goldscheid, “Wesen und aufgabe der finanzwissenschaft von standpunkte der soziologie” στο Handwörterbuch der finanzwissenschaft, Tübingen, vol. 1, 1926, άγγλική μετάφραση στήν έκδοση R. Musgrave and Alan Peacock “Classics in the Theory of Public Finance”, Mac Millan Co Ltd, London, 1958.

2. Samir Amin, Le developpement inegal”, (μετάφρ. στα ελληνικά «‘Η άνιση ανάπτυξη» έκδοση Καστανιώτη σελ. 11-14).

3. Hobsbawm, “Industry and Empire”, S. Sombart “Der Moderne Kapitalismus”, J. O’Connor “The Fiscal Crisis of the State” σελ. 203-205 (μετάφρ. έλλην. μέ τίτλο Οικονομική κρίση του Κράτους, έκδ. Παπαζήση, μετφρ. Δόξα Σιβροπούλου).

τις υπηρεσίες του κράτους, ή νομοθεσία προβλέπει ότι όλοι οι πολίτες είναι υποχρεωμένοι να συμμετέχουν στο κόστος των κρατικών δαπανών πληρώνοντας φόρο ανάλογα με τη φοροδοτική τους ικανότητα. Θεσπίζονται, όμως, φόροι που ενώ φαίνεται ότι πληρώνονται από τους εμπόρους και βιομηχάνους (έμμεσοι φόροι στις πωλήσεις, φόρος άνωτύμων εταιριών) στη πραγματικότητα μετακυλίνουν στην εργατική τάξη και άλλα στρώματα του πληθυσμού με μικρό εισόδημα και μ' αυτό το τρόπο συγκαλύπτεται ή φορολογική έκμεταλλευση αυτών των τάξεων και στρωμάτων.

Στη φάση του μονοπωλιακού καπιταλισμού ή επέμβαση του κράτους στην οικονομική δομή γίνεται και πάλι έντονη. Στις περισσότερες κεφαλαιοκρατικές οικονομίες οι κρατικές δαπάνες, ως ποσοστό του εθνικού προϊόντος, από 5 έως 7% τό 1971, φτάνουν τό 30-40% σήμερα. Η κρατική επιχειρηματική δραστηριότητα επεκτείνεται. Μεγαλώνει ό κατάλογος των νομοθετικών ρυθμίσεων της οικονομίας και σε πολλές χώρες τό κράτος αναλαμβάνει τόν ένδεικτικό οικονομικό σχεδιασμό. Η συνεχώς και μεγαλύτερη αυτή επέμβαση του κράτους στην οικονομία υπαγορεύεται από τά άδιέξοδα και τίς κρίσεις που συνεπάγεται ή βασική αντίφαση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Στη φάση αυτή μεγαλώνουν κυρίως τά άδιέξοδα για επένδυση του συνεχώς αυξανόμενου κεφαλαίου που συσσωρεύουν τά μονοπώλια με τήν άπόσπασση και ιδιοποίηση υπεραξίας από τήν εργατική τάξη και άλλα μικροαστικά στρώματα του πληθυσμού. Συνέπεια αυτών των άδιεξόδων είναι ή μόνιμη τάση για οικονομική στασιμότητα και άνεργία που άπειλει τή συνοχή του συστήματος. Ο βασικότερος λόγος αυτών των άδιεξόδων είναι ή όλοένα μεγαλύτερη συγκέντρωση και συσσώρευση κεφαλαίου σε λίγα χέρια άπ' τή μιά μεριά και οι συνεχείς και άλλεπάλληλες τεχνολογικές καινοτομίες άπ' τήν άλλη που έχουν σάν συνέπεια τό μεγαλύτερο καταμερισμό της εργασίας, τή μεγαλύτερη εξειδίκευση. Η παραγωγή γίνεται περίπλοκη, αυξάνει ή άλληλεξάρτηση και επομένως ό κοινωνικός χαρακτήρας της. Η κερδοφόρα άξιοποίηση του σταθερού και μεταβλητού κεφαλαίου από τούς κεφαλαιοκράτες, με τήν όποία πετυχαίνουν επέκταση της παραγωγής και παραπέρα συσσώρευση κεφαλαίου, εξαρτάται όλοένα και περισσότερο από τόν άνετο και φτηνό εφοδιασμό τους με όρισμένα βασικά μέσα παραγωγής, άπαραίτητα σχεδόν για όλους τούς κλάδους: δρόμοι, λιμάνια, αεροδρόμια, κ.ά. εφοδιασμός με όλοένα περισσότερες και φτηνές τηλεπικοινωνίες, μαζική εκπαίδευση (σε τεχνικές σχολές και πανεπιστήμια) για τόν εφοδιασμό τους με ειδικευμένο εργατικό δυναμικό, εφοδιασμός με όλοένα μεγαλύτερες ποσότητες ήλεκτρισμού και άλλων μορφών ενέργειας, περισσότερα και τελειότερα κέντρα τεχνολογικών ερευνών κ.ά. Τέτοιου είδους δραστηριότητες δέν αναλαμβάνουν οι κεφαλαιοκράτες-επιχειρηματίες, γιατί είτε δέν τούς δίνουν καθόλου κέρδος ή τό κέρδος, που βγάζουν από αυτές είναι πολύ μικρό. Αυτές οι δραστηριότητες άπαιτούν τεράστια κεφάλαια και περικλείουν μεγάλους κινδύνους. Άλλά χωρίς αυτές τίς δραστηριότητες οι κεφαλαιοκράτες δέν μπορούν να παράγουν τά έμπορεύματα που θά τούς δώσουν κέρδος, άρα δέν μπορούν να άξιοποιήσουν τό σταθερό και

μεταβλητό τους κεφάλαιο για να άποσπάσουν υπεραξία και να συνεχίσουν τή συσσώρευση.

Άλλά είναι και ένας άλλος λόγος που δυσκολεύει τή συνέχιση της συσσώρευσης. Η εργατική τάξη, αρκετά ισχυροποιημένη, κυρίως μετά τόν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, πρέζει για μείωση των ώρων εργασίας και αύξηση του πραγματικού εργατικού μισθού, συμπίεζοντας έτσι τό ποσοστό κέρδους του κεφαλαίου.

Κάτω λοιπόν από αυτές τίς συνθήκες τό κράτος αναλαμβάνει τή διενέργεια συνεχώς και μεγαλύτερου όγκου δαπανών, ιδρύει ή έθνικοποιεί μονάδες σε βασικούς κλάδους παραγωγής και παίρνει πλθθος άλλα μέτρα που βασικός τους σκοπός είναι να εξασφαλίσουν στά μονοπώλια τά περιθώρια κέρδους που άπαιτούν για να συνεχίσουν τήν επένδυση κεφαλαίου από τήν όποία βασικά εξαρτάται ή διατήρηση ενός ρυθμού ανάπτυξης της οικονομίας, ή πλήρης άπασχόληση και, σε τελική άνάλυση, ή συνοχή του συστήματος. Συγκεκριμένα, οι βασικοί τρόποι με τούς όποιους τό κράτος βοηθάει τά μονοπώλια στην επέκταση των επενδύσεων και της παραγωγής είναι οι εξής:

α) Ο σχηματισμός από τό κράτος συνεχώς και μεγαλύτερου όγκου σταθερού κεφαλαίου που είναι συμπληρωματικό του σταθερού κεφαλαίου των μονοπωλίων. Τό κράτος δαπανά σημαντικά ποσά για έργα ύποδομής (δρόμους, λιμάνια, διαμορφώσεις χώρων κ.ά.) εκπαίδευση, τεχνολογικές έρευνες κ.λ.π. Τό κράτος, με τό φορολογικό του μηχανισμό άπορροφά τό πλεόνασμα που χρειάζεται για τό σχηματισμό του σταθερού αυτού κεφαλαίου από τό κοινωνικό σύνολο και μ' αυτό τό τρόπο κοινωνικοποιεί τό κόστος του κεφαλαίου που σχηματίζει.⁴ Από τήν άλλη όμως μεριά αυτό τό κεφάλαιο αυξάνει τήν παραγωγικότητα της εργατικής δύναμης και, επομένως, τόν όγκο του οικονομικού πλεονάσματος τό όποιο, όμως, ιδιοποιούνται τά μονοπώλια με μορφή αυξημένων κερδών. Δεδομένου ότι τά μονοπώλια ιδιοποιούνται τό πλεόνασμα που δημιουργεί τό παραπάνω κεφάλαιο, τό κράτος, για να συνεχίσει τό σχηματισμό σταθερού κεφαλαίου και μάλιστα με αυξανόμενο ρυθμό, είναι υποχρεωμένο να άπορροφά με τό φορολογικό μηχανισμό συνεχώς μεγαλύτερο πλεόνασμα από τό κοινωνικό σύνολο.

β) Ο σχηματισμός από τό κράτος μεταβλητού κεφαλαίου που είναι συμπληρωματικό του μεταβλητού κεφαλαίου των μονοπωλίων. Τό κράτος δαπανά σημαντικά ποσά για κοινωνική άσφάλιση, δημόσια ύγεια, παιδικούς σταθμούς και άλλα, που μειώνουν τό κόστος άναπαραγωγής της εργατικής δύναμης και αυξάνουν τήν παραγωγικότητά της με άποτέλεσμα τήν αύξηση του κοινωνικού πλεονάσματος, που ιδιοποιούνται τά μονοπώλια με μορφή αυξημένων κερδών. Και έδω τό κόστος των δαπανών αυτών κοινωνικοποιείται με τό φορολογικό μηχανισμό που άπορροφά πλεόνασμα από τό κοινωνικό σύνολο για τό σχηματισμό αυτού του κεφαλαίου.

γ) Η ίδρυση ή έθνικοποίηση από τό κράτος μονάδων σε βασικούς τομείς της παραγωγής που δέν θεωρούνται άποδοτικοί από τούς κεφαλαιοκράτες (ήλεκτρισμός, τηλεπικοινωνίες, συγκοινωνίες κ.ά.) και ή διάθεση σε

4. Η χρηματοδότηση των κρατικών αυτών δαπανών με δάνεια άπλώς άναβάλλει τήν έπιβολή αυξημένης φορολογίας για τήν έξόφλησή τους.

χαμηλές τιμές μεγάλου μέρους των προϊόντων αυτών των μονάδων στις μονοπωλιακές επιχειρήσεις. Συνήθως το μέρος του κόστους που δέν καλύπτεται από τις χαμηλές τιμές (έλλειμμα) κοινωνικοποιείται και εδώ ή με την επιβολή φόρου ή με τη διάθεση του προϊόντος σε υψηλότερη τιμή σε άλλες κατηγορίες καταναλωτών (νοικοκυριά) που και αυτό είναι μία μορφή φορολογίας.

δ) Η θέσπιση διαφόρων μορφών κρατικών παραχωρήσεων στά μονοπώλια, όπως επιδοτήσεις, χαμηλότοκα δάνεια, μεταβιβάσεις κεφαλαίου κ.ά. Το βάρος από αυτές τις παραχωρήσεις κοινωνικοποιείται. Το κράτος με το φορολογικό του μηχανισμό άποσπᾶ πλεόνασμα από κοινωνικό σύνολο και τό μεταβιβάζει άπευθείας στά μονοπώλια.

Στή φάση, λοιπόν, του μονοπωλιακού καπιταλισμού, ή φορολογία, πέρα από τό παραδοσιακό της ρόλο (κάλυψη δαπανών λειτουργίας των καταπιεστικών μηχανισμών του κράτους), άποκτᾶ όλοένα και μεγαλύτερη σημασία σάν μηχανισμός άπόσπασης οικονομικού πλεονάσματος για τό σχηματισμό σταθερού και μεταβλητού κεφαλαίου που αύξάνει τά κέρδη τά όποια ιδιοποιείται τό μονοπωλιακό κεφάλαιο, ή για άπευθείας μεταβίβαση του πλεονάσματος αυτού στις μονοπωλιακές επιχειρήσεις.

Αυτό τό χαρακτήρα έχει πάρει σήμερα ή φορολογία όχι μόνο στις άναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες με σκοπό τήν αντιμετώπιση των άδιεξόδων στην επένδυση του μονοπωλιακού κεφαλαίου και τήν άποτροπή τής οικονομικής στασιμότητας. Για κάπως διαφορετικούς λόγους ή φορολογία παίξει τόν ίδιο ρόλο που αναφέραμε και στις ύπανάπτυκτες χώρες. Η γρήγορη ανάπτυξη των χωρών αυτών, που μεταπολεμικά έχει γίνει επιτακτικό αίτημα των λαών τους, είναι έξαρτημένη από τά μεγάλα διεθνή μονοπωλιακά συγκροτήματα που έχουν μονοπωλήσει τή σύγχρονη τεχνολογία και τό κεφάλαιο. Για νά μπάσουν στις ύπανάπτυκτες χώρες κεφάλαιο και τεχνολογία τά διεθνή μονοπώλια ύπαγορεύουν όρους που νά τους έγγυώνται μεγάλα περιθώρια κέρδους και νά τους εξασφαλίζουν τήν άπόσπαση και έξαγωγή όσο τό δυνατόν περισσότερου πλεονάσματος. Τά κράτη των ύπανάπτυκτων χωρών, προκειμένου νά εξασφαλίσουν ένα ρυθμό ανάπτυξης και νά διατηρήσουν έτσι στή χώρα τους κάποια οικονομική και πολιτική ίσορροπία, χρησιμοποιούν τό δημοσιονομικό μηχανισμό τους και άλλα μέτρα πολιτικής για νά έγγυθουν τά ποσοστά κέρδους που άπαιτούν τά διεθνή μονοπώλια για τό κεφάλαιο και τήν τεχνολογία που προσφέρουν. Στή κατηγορία των χωρών που ή ανάπτυξη τους είναι έξαρτημένη από τή τεχνολογία και τό κεφάλαιο των διεθνών μονοπωλιακών επιχειρήσεων ανήκει και ή Ελλάδα. Μεταπολεμικά τό κράτος στην Ελλάδα χρησιμοποίησε σε ύπερβολικά μεγάλη έκταση τό φορολογικό μηχανισμό, τις κρατικές δαπάνες και άλλα μέτρα πολιτικής για νά εξασφαλίσει στο ξένο μονοπωλιακό κεφάλαιο τά ποσοστά κέρδους που άπαιτεί για νά εισάγει τεχνολογία και νά επενδύσει κεφάλαια στή χώρα. Άνέλαβε σε μεγάλη έκταση τό σχηματισμό σταθερού κεφαλαίου (έργα ύποδομής, εκπαίδευση, διαμόρφωση χωρών κ.λ.π.) και τήν κάλυψη μέρους του κόστους άναπαραγωγής τής εργατικής δύναμης. Συγκεκριμένα τήν τελευταία είκοσιπενταετία, για τήν

όποια ύπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία, οι κρατικές δαπάνες αύξήθηκαν σημαντικά. Άπό 25% του άκαθάριστου έγχωριού προϊόντος που ήταν τό 1948 άνέβηκαν στο 35% τό 1975. Ειδικότερα οι κρατικές επενδύσεις για τις όποιες και μόνο ύπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία σε σταθερές τιμές εξαπλασιάστηκαν μέσα στην ίδια περίοδο.⁵ Τό κόστος των δαπανών αυτών κοινωνικοποιείται με τήν επιβολή συνεχώς και μεγαλύτερης φορολογίας. Τά φορολογικά έσοδα από 15% του άκαθάριστου έγχωριού προϊόντος που ήταν τό 1950 άνεβαίνουν στο 31% του άκαθάριστου έγχωριού προϊόντος τό 1976. Έξάλλου τό κράτος θεσπίζει γενναιόδωρες παραχωρήσεις στο μονοπωλιακό κεφάλαιο (επιδότηση ήλεκτρικού ρεύματος, επιδότηση επιτοκίων, επιχορήγηση επενδύσεων, φορολογικά κίνητρα κ.ά.) και άποσπᾶ τό πλεόνασμα για αυτές τις παραχωρήσεις με τό φορολογικό μηχανισμό από τις άλλες κοινωνικές τάξεις και στρώματα. Επίσης παίρνει πλήθος άλλα μέτρα πολιτικής που έξυπηρετούν τά συμφέροντα του μεγάλου κεφαλαίου, όπως ή παροχή άποκλειστικών προνομίων εκμετάλλευσης, προσαρμογές του εργατικού μισθού σε όρια κάτω από τήν αύξηση τής παραγωγικότητας κ.ά.

Ύστερα από τις εισαγωγικές αυτές σημειώσεις, έρχόμαστε τώρα στο βασικό ζήτημα που ενδιαφέρει αυτό τό άρθρο και που μπορεί νά διατυπωθεί ως εξής: Πόσο επιβαρύνονται οι διάφορες κοινωνικές τάξεις και στρώματα από τό συνολικό πλεόνασμα που άποσπᾶ τό κράτος με τή φορολογία; ή άλλως ποιά είναι ή κατανομή του συνολικού φορολογικού βάρους στις διάφορες κοινωνικές τάξεις και στρώματα; Για νά δοθεί άπάντηση σ' αυτό τό έρώτημα χρειάζεται νά γίνουν εμπειρικές έρευνες βασισμένες στα στατιστικά δεδομένα συγκεκριμένων κοινωνικών σχηματισμών. Τέτοιες έρευνητικές προσπάθειες έχουν γίνει μέχρι τώρα σε αρκετές χώρες, στις ΗΠΑ, τήν Άγγλία, τήν Γερμανία κ.ά.⁶ Στην Ελλάδα ή πρώτη προσπάθεια εκτίμησης τής κατανομής του φορολογικού βάρους κατά εισοδηματική τάξη έγινε τό 1971 με βάση τά στατιστικά στοιχεία του 1964, τά μόνα διαθέσιμα στή περίοδο εκείνη.⁷ Η δεύτερη προσπάθεια έγινε πρόσφατα με βάση τά μόνα διαθέσιμα στοιχεία του 1974.⁸ Η μεθοδολογία και τά άποτελέσματα τής τελευταίας αυτής έρευνας παρουσιάζονται στις έπόμενες παραγράφους.

2. Μεθοδολογικά Προβλήματα

Για νά εκτιμηθεί τό φορολογικό βάρος που πέφτει στις διάφορες κοινωνικές τάξεις και στρώματα έπρεπε νά λυθουν πολλά μεθοδολογικά προβλήματα. Παρακάτω

5. Τά τελευταία χρόνια παρατηρείται κάποια στασιμότητα στις κρατικές επενδύσεις.

6. Βλέπε Μελέτες: Krzyzaniak, M. and Musgrave R. "The Shifting of the Corporation Income Tax", The Johns Hopkins Press, 1963. Musgrave R. and others "Distribution of Tax Payments by Income Groups: A Case Study for 1948; National Tax Journal, Vol. IV, 1951. Nicholson, J.L. "Redistribution of Income in the United Kingdom in 1959, 1957 and 1953"; Income and Wealth Series, X, 1964. Roskamp, K. "The Distribution of the Tax Burden in a Rapidly Growing Economy, West Germany 1950" National Tax Journal, March 1963 Tax Foundation: "Tax Burdens and Benefits of Government Expenditures by Income Class, 1961 and 1965" Research Publication No. 9, 1967.

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι
ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΣΥΝΟΛΙΚΟΥ ΧΡΗΜΑΤΙΚΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΙΚΑ ΚΛΙΜΑΚΙΑ
ΕΤΟΣ 1974 Κλιμάκια 'Ετήσιου Οικογενειακού Εισοδήματος σέ χιλ. δρχ.

	Κάτω από 22,9	23- 63,9	64- 93,9	94- 139,9	140- 209,9	210- 314,9	315- 499,9	500 & άνω	Σύνολο
1. Εισόδημα σέ δισ. δρχ.	3,82	33,93	41,42	76,19	93,25	98,21	80,06	69,14	496,00
2. Ποσοστά Εισοδήματος	0,77	6,84	8,35	15,36	18,80	19,80	16,14	13,94	100
3. Ποσοστά Νοικοκυριών	8,20	22,70	15,20	18,80	15,50	11,00	6,00	2,60	100

αναφέρουμε συνοπτικά τὰ σοβαρότερα από αυτά:

α. *Η διανομή του εισοδήματος.* Ένας τρόπος για να φανεί ο βαθμός της φορολογικής εκμετάλλευσης είναι να υπολογιστεί τὸ ἀπόλυτο ποσό του φορολογικού βάρους που πέφτει τελικά στη κάθε εισοδηματική τάξη και στρώμα και στη συνέχεια τὸ βάρος αυτό να εκφραστεί ως ποσοστό του εισοδήματος που παίρνει η τάξη αυτή και στρώμα. Για να γίνει μιὰ τέτοια εκτίμηση ἀπαραίτητη στατιστική πληροφορία είναι ἡ διανομή του εισοδήματος στις διάφορες κοινωνικές τάξεις και στρώματα. Τέτοιες όμως στατιστικές κατανομές δέν δίνουν οί ἐπίσημες στατιστικές ὑπηρεσίες, ἀλλά και ὅσες δίνουν αυτές τίς πληροφορίες δέν φαίνεται να ανταποκρίνονται στη ταξική διάρθρωση τῶν συγκεκριμένων κοινωνικῶν σχηματιστῶν. Μιὰ πλησιέστερη ἐναλλακτική λύση θά ἦταν να χρησιμοποιηθοῦν στατιστικές κατανομές του εισοδήματος κατά εισοδηματικά κλιμάκια (ἔχι κατά κοινωνικές τάξεις) και να ὑποθεθῆ ὅτι κατά τεκμήριο στὰ κατώτερα εισοδηματικά κλιμάκια ἀνήκουν οί ἐργάτες και οί μικροαγρότες, στὰ μεσαία εισοδηματικά κλιμάκια οί αὐτοαπασχολούμενοι βιοτέχνες, ἔμποροι και ἐλεύθεροι ἐπαγγελματίες, και, στὰ ὑψηλά εισοδηματικά κλιμάκια οί μερίδες του μεσαίου και μεγάλου κεφαλαίου και πολλοί τεχνοκράτες. Τέτοια στατιστικά στοιχεία είναι διαθέσιμα σέ πολλές χῶρες.

Δυστυχῶς στήν Ἑλλάδα οί ἐπίσημες στατιστικές δέν δίνουν οὔτε τὰ στοιχεία αυτά. Τήν ἔλλειψη τῆς βασικῆς αὐτῆς πληροφορίας προσπαθήσαμε, στήν ἔρευνα αὐτή, να ὑπερικήσουμε μέ ἔμμεσους ὑπολογισμούς. Μέ βάση τὰ στατιστικά στοιχεία που δίνει ἡ ἔρευνα τῶν Οἰκογενειακῶν Προϋπολογισμῶν του 1974 για τήν κατανομή τῆς κατανάλωσης κατά κλιμάκια οἰκογενειακῆς δαπάνης, ὑπολογίσαμε τήν ἀντίστοιχη κατανομή του εισοδήματος χρησιμοποιώντας μιὰ συνάρτηση κατανάλωσης που ἐκτιμήσαμε εἰδικά γι' αὐτό τὸ σκοπό.⁹ Ἀπό τόν ἔμμεσο αὐτό ὑπολογισμό

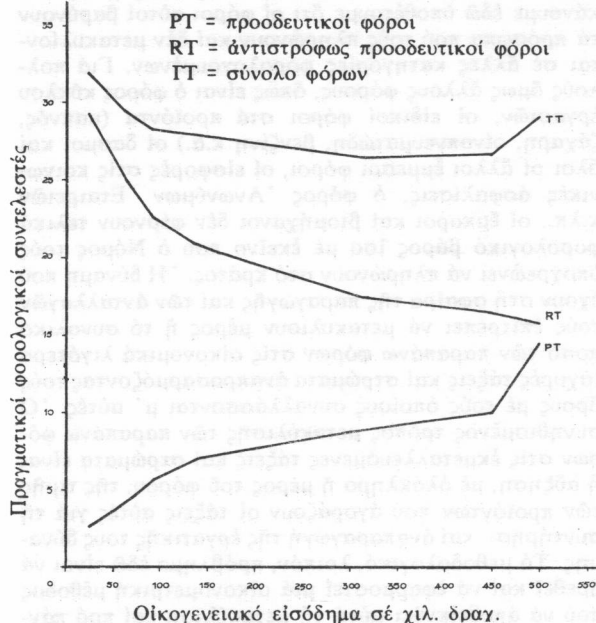
7. D. Karayiorgas: "The Distribution of Tax Burden by Income Groups in Greece" The Economic Journal, June 1973.

8. Θά πρέπει να σημειωθεί ὅτι τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἔρευνας ἐκφράζουν και τή σημερινή κατάσταση στήν Ἑλλάδα δεδομένου ὅτι ἡ σύνθεση τῶν φόρων, ἡ διάρθρωση τῆς καταναλωτικῆς δαπάνης και ἡ διανομή του εισοδήματος, στοιχεία πάνω στὰ ὁποία βασίζονται τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἔρευνας δέν ἔχουν ἀλλάξει μέσα στὰ τρία χρόνια που πέρασαν.

9. Ἡ μορφή τῆς συνάρτησης κατανάλωσης που ἐπιλέξαμε είναι λογαριθμική. Ἡ ἐκτίμησή της ἔγινε μέ βάση τίς χρονολογικές σειρές (1960-1974) κατανάλωσης και διαθέσιμου εισοδήματος που δημοσιεύουν οί

Σχ. 1

ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΙ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΙ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΤΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ 1974

προκύψανε τὰ ἀποτελέσματα που παρουσιάζονται στὸν πίνακα 1 και στὸ Σχ. 2.

Ἀπό τα στοιχεία του πίνακα και τίς καμπύλες ἀνισοκατανομῆς του σχ. 2 προκύπτει ὅτι ἡ διανομή του εισοδήματος στήν Ἑλλάδα είναι ὑπερβολικά ἀνιση¹⁰. Τὸ 46% του πληθυσμοῦ που βρίσκεται στὰ τρία κοντῶτερα κλιμάκια μέ εισόδημα κάτω από 94 χιλ. δρχ.¹¹

¹⁰ Ἐθνικοί Λογαριασμοί. Ἀπό τήν ἐκτίμηση προκύψανε τὰ ἐξῆς ἀποτελέσματα:

$$\log C = 0,619 + 0,866 \log Y$$

$$(0,1109) (0,217) \quad r = 0,9937$$

ὅπου C = κατανάλωση και Y = διαθέσιμο εισόδημα.

¹¹ Ἐχοντας γνωστή τήν οἰκογενειακή δαπάνη για κατανάλωση του κάθε κλιμακίου, βρήκαμε τὸ ἀντίστοιχο εισόδημα λύνοντας τήν παραπάνω συνάρτηση ως πρὸς Y.

10. Βλ. εισοδηματικές ἀνισότητες σέ ἄλλες χῶρες στήν εἰδική ἔκδοση OECD: Income Distribution in OECD Countries, July 1976.

11. Μέ τὰ σημερινὰ δεδομένα στὰ κάτω από 94 χιλ. δρχ. εισοδήματα του 1974 ἀντιστοιχοῦν τὰ εισοδήματα κάτω τῶν 120 χιλ. δρχ.

παίρνει τό 16% μόγο από τό συνολικό χρηματικό εισόδημα. Τό έπόμμενο 46% του πληθυσμού πού βρίσκει-ται στά εισοδηματικά κλιμάκια 94-314 χιλ. δρχ.¹² παίρνει τό 54% από τό συνολικό εισόδημα. Καί ένα μικρό ποσοστό του πληθυσμού πού μόλις φτάνει τά 8,0% και πού βρίσκεται στά άνώτερα κλιμάκια, μέ εισόδημα πάνω από 315 χιλ. δρχ.¹³, νέμεται τό30% του συνολικού εισοδήματος.

β. *Η μετακύλιση των φόρων.* Η έκτίμηση του βαθμού της φορολογικής εκμετάλλευσης, όπως την όρισαμε παραπάνω, θα μπορούσε να γίνει σχετικά εύκολα αν οι φορολογούμενοι έφερναν τελικά φορολογικό βάρος ίσο μέ εκείνο πού ό νόμος τους υποχρεώνει να πληρώνουν στο κράτος. Κάτω από όρισμένες συνθήκες τούτο συμβαίνει μέ μερικούς φόρους όπως ό φόρος εισοδήματος φυσικών προσώπων, ό φόρος κληρονομιών και ό φόρος περιουσίας. Στις εκτιμήσεις πού κάνουμε εδώ υποθέτουμε ότι οι φόροι αυτοί βαρύνουν τά πρόσωπα πού τους πληρώνουν και δέν μετακυλιούνται σε άλλες κατηγορίες φορολογουμένων. Για πολλούς όμως άλλους φόρους, όπως είναι ό φόρος κύκλου εργασιών, οι ειδικοί φόροι στα προϊόντα (καπνός, ζάχαρη, οίνοπνευματώδη, βενζίνη κ.ά.) οι δασμοί και όλοι οι άλλοι έμμεσοι φόροι, οι εισφορές στις κοινωνικές ασφάλισεις, ό φόρος Άνωνύμων Έταιρειών κ.λπ., οι έμποροι και βιομήχανοι δέν φέρνουν τελικά φορολογικό βάρος ίσο μέ εκείνο πού ό Νόμος τους υποχρεώνει να πληρώνουν στο κράτος. Η δύναμη πού έχουν στη σφαίρα της παραγωγής και των ανταλλαγών τους επιτρέπει να μετακυλιουν μέρος ή τό συνολικό ποσό των παραπάνω φόρων στις οικονομικά λιγότερο ισχυρές τάξεις και στρώματα αναπροσαρμόζοντας τους όρους μέ τους όποιους συναλλάσσονται μ' αυτές. Ο συνηθισμένος τρόπος μετακύλισης των παραπάνω φόρων στις εκμεταλλευόμενες τάξεις και στρώματα είναι ή αύξηση, μέ δλόκληρο ή μέρος του φόρου, της τιμής των προϊόντων πού αγοράζουν οι τάξεις αυτές για τη συντήρηση και αναπαραγωγή της εργατικής τους δύναμης. Τό μεθοδολογικό, λοιπόν, πρόβλημα εδώ είναι να βρεθεί και να εφαρμοστεί μια οικονομική μέθοδος πού να αποδεικνύει αυτή τη μετακύλιση και πρό πάντων να μετράει τό βαθμό στον όποιο γίνεται.¹⁴ Τούτο είναι ιδιαίτερα σημαντικό για την Έλλάδα, γιατί από τό σύνολο των φόρων πού εισπράττει τό κράτος, τό 75% είναι έμμεσοι φόροι και εισφορές στη κοινωνική ασφάλιση. Στην έρευνα λοιπόν αυτή δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή στην αναζήτηση μεθόδου μέτρησης του βαθμού μετακύλισης των φόρων. Ύστερα από πολλές προσπάθειες έγινε κατορθωτή ή κατάστρωση μιας Πολυμεταβλητής Συνάρτησης Τιμών μέ την όποια μπορέσαμε και μετρήσαμε τό βαθμό μετακύλισης του φόρου κύκλου εργασιών, του χαρτοσήμου, των ειδικών φόρων στα προϊόντα, των δασμών και των εισφορών στη κοινωνική ασφάλιση.¹⁵ Τό αποτέλεσμα από την εφαρμογή αυτής της μεθόδου είναι ότι τό 100% του ποσού

των φόρων πού αναφέραμε παραπάνω μετακυλιεται από τους έμπόρους και τους βιομηχάνους στην κατανάλωση και, όπως θα δούμε παρακάτω, μέσω αυτής στις πλάτες των τάξεων και στρωμάτων μέ χαμηλά εισοδήματα. Παρόμοια μέθοδος είχε εφαρμοστεί πριν δέκα χρόνια και βρέθηκε ότι ό βαθμός μετακύλισης τότε έφτανε τό 87%¹⁶. Η άνοδος του στο 100% μέσα στη δεκαετία όφείλεται κατά πάσα πιθανότητα στην αύξηση της δύναμης των μονοπωλίων πού τους επιτρέπει να μετακυλιουν τώρα δλόκληρο τό ποσό των φόρων στην κατανάλωση.

γ. *Τά κριτήρια κατανομής του φορολογικού βάρους στα εισοδηματικά κλιμάκια:* Στη προηγούμενη παράγραφο εκτιμήσαμε ότι οι έμμεσοι φόροι και οι εισφορές στη κοινωνική ασφάλιση μετακυλιούνται κατά 100% στη κατανάλωση. Έξάλλου υποθέσαμε ότι ό φόρος εισοδήματος φυσικών προσώπων και οι φόροι περιουσίας δέν μετακυλιούνται αλλά βαρύνουν τά πρόσωπα πού τους πληρώνουν. Τό πρόβλημα τώρα είναι πώς θα κατανεύμουμε τους φόρους πού βαρύνουν τη κατανάλωση και τους φόρους πού βαρύνουν τό εισόδημα ή τη

15. Η Πολυμεταβλητή Συνάρτηση Τιμών πού χρησιμοποιήσαμε για τη μέτρηση του βαθμού μετακύλισης είναι γραμμικής μορφής. Οι τιμές των παραμέτρων πού εκτιμήθηκαν μέ στοιχεία χρονολογικών σειρών έχουν ως έξης :

$$P_c = 31.049 + 1.00 \frac{T}{C.p.c} + 0,1429UP_{p.c} + 0,43890 P_w - 0,267087 \frac{Y_m}{L_m} + 0,00023656 \left[D_t^{pr} - Y_{p.t-1}^{GDP} \right]$$

$$R^2 = 0,995 \\ DW = 1,625$$

όπου :

P_c	παριστάνει τό δείκτη τιμών μέ βάση τό 1970=100
$\frac{T}{C.p.c}$	παριστάνει τους έμμεσους φόρους κατανάλωσης και τις εισφορές στη κοινωνική ασφάλιση (T), σταθεροποιημένη μέ την ιδιωτική κατανάλωση (CP_c)
UP_p	παριστάνει τό δείκτη αξίας εισαγωγών μέ βάση τό 1970=100
P_w	παριστάνει τό δείκτη μέσου ήμερομίσθιου των Βιομηχανικών εργασιών
$\frac{Y_m}{L_m}$	παριστάνει την παραγωγικότητα της εργασίας στη βιομηχανία (Y_m = βιομηχανική παραγωγή, L_m = βιομηχανική άπασχόληση)
$D_t^{pr} - Y_{p.t-1}^{GDP}$	παριστάνει τό πληθωρικό κενό
D_t^{CP}	παριστάνει την άκαθάριστη έθνική δαπάνη σε τρέχουσες τιμές πλέον τις εισαγωγές και μείον τους έμμεσους φόρους και τό $Y_{p.t-1}^{GDP}$ παριστάνει τό άκαθάριστο εγχώριο προϊόν σε τιμές προηγούμενου έτους.

Ο συντελεστής + 1,00 της παραμέτρου $\frac{T}{C}$ δείχνει ότι οι έμμεσοι φόροι κατανάλωσης και οι εισφορές κοινωνικής ασφάλισης μετατοπίζονται στο σύνολό τους (100%) στις τιμές των προϊόντων για κατανάλωση.

12. Μέ τά σημερινά δεδομένα τά κλιμάκια αυτά είναι 120-420 χιλ. δρχ.

13. Μέ τά σημερινά δεδομένα στα πάνω από 315 χιλ. δρχ. εισοδήματα του 1974 αντιστοιχούν τά εισοδήματα πάνω από 420 χιλ. δρχ.

14. Έχουν γίνει πολλές προσπάθειες για να βρεθεί μέθοδος εκτίμησης του βαθμού μετακύλισης των φόρων. Για τις σημαντικότερες βλέπε τά έργα πού αναφέρονται στη σημ. 6.

πериουσία στά διάφορα εισοδηματικά κλιμάκια. Για νά λύσουμε αυτό τό πρόβλημα επιλέξαμε καί εφαρμόσαμε διάφορα κριτήρια ή βάσεις κατανομής του βάρους από τούς διάφορους φόρους στά εισοδηματικά κλιμάκια. Τά κριτήρια αυτά παραθέτουμε στον πίνακα 2.

Συγκεκριμένα για τή κατανομή των διαφόρων φόρων στά εισοδηματικά κλιμάκια χρησιμοποιήθηκαν τά εξής κριτήρια: Για τή κατανομή του φόρου κύκλου εργασιών καί χαρτόσημου χρησιμοποιήθηκε ως κριτήριο ή κατανομή της συνολικής καταναλωτικής δαπάνης κατά κλιμάκια (βλ. σειρά 1 του πίνακα 2). Τό ίδιο κριτήριο χρησιμοποιήθηκε για τή κατανομή των εισφορών στις κοινωνικές ασφάλισεις. Για τούς ειδικούς φόρους στά προϊόντα όπως ο φόρος στό καπνό, τή ζάχαρη, τά οίνοπνευματώδη, τή βενζίνη κ.ά. ως κριτήριο κατανομής χρησιμοποιήθηκε ή κατανομή στά κλιμάκια της δαπάνης για τό καθένα από τά φορολογούμενα αυτά προϊόντα (βλ. σειρές 2-13 του πίνακα 2). Τά ίδια κριτήρια χρησιμοποιήθηκαν για τούς δασμούς στά προϊόντα που εισάγονται από τό εξωτερικό. Έξάλλου, για τήν κατανομή του φόρου εισοδήματος φυσικών προσώπων χρησιμοποιήθηκε ή κατανομή του εισοδήματος κατά κλιμάκια καί του φόρου Άνωτύμων Έταιρειών ή κατανομή των μερισμάτων. Τέλος, οί φόροι μεταβίβασης άκινήτων κατανεμήθηκαν μέ κριτήριο τή

δαπάνη για κατοικία. Μέ τό ίδιο κριτήριο μοιράστηκαν καί οί φόροι κληρονομίας.

3. Τά άποτελέσματα της έρευνας

Μέ βάση τή μεθοδολογία που συνοπτικά περιγράψαμε στις προηγούμενες παραγράφους, εκτιμήθηκε ή κατανομή του φορολογικού βάρους κατά εισοδηματικά κλιμάκια. Τόσο τό συνολικό φορολογικό βάρος όσο καί εκείνο από τον κάθε φόρο χωριστά που πέφτει στό κάθε εισοδηματικό κλιμάκιο ύπολογίστηκε ως ποσοστό του συνολικού εισοδήματος που παίρνουν τά νοικοκυριά που άνήκουν σ' αυτό τό κλιμάκιο. Τά ποσοστά αυτά έχει επικρατήσει νά λέγονται *πραγματικοί φορολογικοί συντελεστές* σε αντίδιαστολή μέ τούς συντελεστές που όρίζονται από τή φορολογική νομοθεσία.

Τά άποτελέσματα των εκτιμήσεων παρουσιάζονται στον πίνακα 3. Από τήν έπισκόπηση του πίνακα μπορούμε νά κάνουμε τίσ εξής βασικές διαπιστώσεις:

Τά νοικοκυριά που βρίσκονται στά τρία κατώτερα κλιμάκια μέ εισόδημα κάτω από 94 χιλ. δρχ. τό χρόνο¹⁷ επιβαρύνονται συνολικά από τούς κάθε λογής φόρους (άμεσους καί έμμεσους) μέ ποσοστό που φτάνει τό 28,5-32% του εισοδήματος που παίρνουν. Σ' αυτά τά εισο-

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

ΚΡΙΤΗΡΙΑ (Ή ΒΑΣΕΙΣ) ΚΑΤΑΝΟΜΗΣ ΤΩΝ ΦΟΡΩΝ ΚΑΤΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΙΚΟ ΚΛΙΜΑΚΙΟ 1974

Κλίμακια εμβασιον οικολελειασκου εισοδηματος σε Χιλ. ρβΧ.

Κριτήρια Κατανομής	κάτω από 22.9	23 - 63.9	64 - 93.9	94 - 139.9	140 - 209.9	210 - 314.9	315 - 499.9	500 & πάνω	ΣΥΝΟΛΟ
1. Συνολική Δαπάνη Κατανάλωσης	1.10	8.36	9.44	16.47	19.13	19.12	14.74	11.64	100
2. Καπνός	1.72	13.32	13.39	20.65	19.84	15.71	9.85	5.51	100
3. Ζάχαρη	3.02	15.33	13.42	17.78	17.85	14.10	10.94	5.56	100
4. Οίνοπνευματώδη ποτά	1.24	12.30	12.84	17.61	19.99	16.92	11.45	7.65	100
5. Διασκέδαση - Αναψυχή	0.13	2.67	4.53	11.97	16.12	20.79	21.88	21.81	100
6. Ύγρα καύσιμα (περιλαμβανομένης Κεντρικής Θέρμανσης)	1.16	10.70	12.48	20.31	21.54	7.10	10.21	6.41	100
7. Αγορά αυτοκινήτων ΙΧ	-	0.40	0.79	1.47	3.15	15.45	28.53	40.21	100
8. Συντήρηση αυτοκινήτων ΙΧ	-	0.92	2.02	7.12	14.55	23.85	26.49	25.05	100
9. Βενζίνη για κίνηση αυτοκινήτων ΙΧ	-	1.18	2.11	8.11	16.50	27.83	26.01	18.26	100
10. Μετακινήσεις καί μεταφορές μέ ΔΧ	0.85	8.68	10.49	18.96	20.39	19.04	12.94	8.71	100
11. Υγεία καί άτομικός εύπρεπισμός	0.73	6.37	8.64	16.15	19.54	20.94	15.62	11.01	100
12. Τρόφιμα (έκτός ζάχαρης)	1.69	11.54	11.68	19.27	20.02	17.48	11.67	6.65	100
13. Διαρκή αγαθά οικιακής χρήσης	0.49	5.42	7.26	13.92	18.70	20.60	17.31	16.30	100
14. Αγορά κατοικίας	0.66	5.15	8.00	16.33	17.72	20.40	14.96	15.78	100
15. Συνολικό Χρηματικό Εισόδημα	0.77	6.84	8.35	16.36	18.80	19.80	16.14	13.94	100
16. Μερισματα	0.19	1.79	2.07	4.24	6.90	11.59	19.72	53.50	100

Πηγή: Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών 1974

Έθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟ ΒΑΡΟΣ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΙΚΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΙΚΟ ΚΛΙΜΑΚΙΟ, ΕΤΟΣ 1974

ΦΟΡΟΙ	Κλιμάκιο ετήσιου οικογενειακού εισοδήματος σε χιλ. δρχ.								
	κάτω από 22.9	23.0- 64.9	65.0- 93.9	94.0- 139.9	140.0- 209.9	210.0- 314.9	315.0- 499.9	500 & πάνω	ΣΥΝΟΛΟ
I. ΦΟΡΟΙ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ	11.54	11.37	11.71	12.32	12.30	12.08	12.17	15.83	12.79
1. Φόρος Εισοδ. Φυσικών Προσώπων	1.10	1.60	2.34	3.10	3.40	3.60	3.80	8.12	4.06
2. Φόρος Έταιρειών									
3. Εισφορές στη Κοινωνική Ασφάλιση	10.18	8.76	8.10	7.67	7.28	6.77	6.54	5.97	7.12
II. ΕΜΜΕΣΟΙ ΦΟΡΟΙ	19.75	17.00	15.47	14.58	13.82	13.09	13.13	11.91	13.82
4. Γενικοί Έμμεσοι Φόροι (ΦΚΕ, Χαρτόσημ.)	8.13	7.00	6.47	6.13	5.82	5.41	5.22	4.77	5.69
5. Φόρος στά καπνά	3.04	2.67	2.19	1.84	1.44	1.06	0.83	0.54	1.36
6. Φόρος στη ζάχαρη	1.13	0.65	0.47	0.37	0.28	0.20	0.20	0.12	0.29
7. Φόρος στά οινοπνευματώδη ποτά	0.35	0.39	0.34	0.25	0.28	0.18	0.15	0.12	0.22
8. Φόρος πολυτελείας και διασκέδασης	0.04	0.09	0.13	0.19	0.21	0.25	0.33	0.38	0.24
9. Φόρος στο Μαζούτ και στη Νάφθη	0.73	0.73	0.69	0.63	0.56	0.46	0.38	0.31	0.52
10. Φόρος στη Βενζίνη	0.15	0.28	0.32	0.47	0.65	0.91	1.02	0.83	0.70
11. Τέλη μεταφοράς	0.05	0.11	0.21	0.32	0.42	0.70	1.05	1.06	0.61
12. Κρατικό μονοπώλιο στά σπύρτα, πετρέλαιο κ.ά.	0.63	0.37	0.27	0.21	0.17	0.12	0.09	0.06	0.17
13. Δασμοί και φόροι στά εισαγόμενα τρόφιμα	0.66	0.51	0.43	0.38	0.32	0.26	0.22	0.15	0.30
14. Δασμοί και φόροι στά εισαγόμενα μεταφορικά μέσα	0.11	0.11	0.10	0.10	0.11	0.19	0.43	0.52	0.23
15. Δασμοί και φόροι στά εισαγόμενα φάρμακα και είδη εύπρεπισμού	0.09	0.09	0.10	0.10	0.10	0.10	0.09	0.07	0.40
16. Δασμοί και φόροι στά εισαγόμενα διαρκή αγαθά οικονομικής χρήσης	0.26	0.32	0.35	0.37	0.40	0.41	0.43	0.47	0.09
17. Λοιποί δασμοί και φόροι	4.28	3.68	3.40	3.22	3.06	2.84	2.69	2.51	2.99
III. ΦΟΡΟΙ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ	0.60	0.87	0.96	1.00	1.10	1.14	1.18	1.29	1.10
18. Φόροι μεταβίβασης ακινήτων	0.53	0.66	0.72	0.75	0.83	0.85	0.89	0.97	0.83
19. Φόροι κληρονομιάς και λοιποί φόροι περιουσίας	0.17	0.21	0.24	0.25	0.27	0.29	0.29	0.32	0.27
20. ΣΥΝΟΛΟ ΦΟΡΩΝ	31.89	29.24	28.14	27.90	27.22	26.31	26.48	29.03	27.71

Πηγή: Βλ. Μεθοδολογικές διευκρινήσεις στις σελίδες 13, 14 του κειμένου.

δηματικά κλιμάκια ανήκει κατά τεκμήριο τό μεγαλύτερο τμήμα τής εργατικής τάξης καί τής αγροτιάς καί τό κατώτερο υπαλληλικό προσωπικό τών επιχειρήσεων καί τού κράτους. Ἡ σημαντική διαπίστωση ἐδῶ εἶναι ὅτι τό κράτος μέ τό φορολογικό μηχανισμό του ἀποσπᾶ τό 1/3 σχεδόν τοῦ εἰσοδήματος τοῦ ἐργάτη τοῦ ἀγρότη καί τοῦ μικροῦπάλληλου. Αυτό ἀποτελεῖ καί ἀπόλυτα καί σχετικά ὑπερβολικά ὑψηλή φορολογική ἐκμετάλλευση. Πρέπει μάλιστα ἰδιαίτερα νά τονιστεῖ ὅτι ἡ ἐκμετάλλευση αὐτή τής εργατικής τάξης καί τής αγροτιάς εἶναι πρόσθετη. Τό κράτος μέ τή φορολογία τούς ἀφαιρεῖ εἰσόδημα πέρα ἀπό τήν ὑπεραξία πού ἀποσπᾶ τό ἔμπορικό καί βιομηχανικό κεφάλαιο μέ τήν ἐκμετάλλευση τής εργατικῆς τους δύναμης.

Τά νοικοκυριά πού βρίσκονται στά μεσαία κλιμάκια μέ εἰσόδημα 94-499 χιλ. δρχ.¹⁸ τό χρόνο ἐπιβαρύνονται συνολικά ἀπό τούς κάθε λογῆς φόρους μέ ποσοστό πού φτάνει τό 26,5-27,5% τοῦ εἰσοδήματος πού παίρνουν. Στά εἰσοδηματικά αὐτά κλιμάκια ἀνήκει κατά τεκμήριο τό μεγαλύτερο μέρος τών αὐτοαπασχολούμενων ἐμπόρων, βιοτεχνῶν καί ἐλευθέρων ἐπαγγελματιῶν (γιατροί, δικηγόροι, μηχανικοί κ.ἄ.) καί μεγάλο μέρος τών υπαλλήλων τών επιχειρήσεων καί τού κράτους. Ἡ φορολογική ἐκμετάλλευση τῶν μικρομεσαίων αὐτῶν μερίδων τῆς ἀστικής τάξης εἶναι βέβαια μικρότερη συγκριτικά μέ ἐκείνη τής εργατικῆς τάξης καί τής αγροτιάς ὅμως δέν παύει νά εἶναι ἀρκετά ὑψηλή.

Τά νοικοκυριά, τέλος, πού βρίσκονται στά ὑψηλά κλιμάκια μέ εἰσόδημα πάνω ἀπό 500 χιλ. δρχ. τό χρόνο¹⁹ πληρώνουν φόρους πού ἀντιστοιχοῦν στό 29% τοῦ εἰσοδήματος πού νέμονται. Στά εἰσοδηματικά αὐτά κλιμάκια ἀνήκουν κατά τεκμήριο οἱ μερίδες τοῦ μεσαίου καί μεγάλου κεφαλαίου καί τό μεγαλύτερο μέρος τῶν τεχνοκρατῶν. Ὁ φόρος πού πληρώνουν οἱ μερίδες αὐτές τῆς κεφαλαιοκρατικῆς τάξης στό κράτος εἶναι μέρος τῆς ὑπεραξίας πού ἔχουν ἤδη ἀποσπάσει μέ τήν ἐκμετάλλευση τῆς εργατικῆς τάξης καί ἄλλων μικροαστικῶν στρωμάτων τοῦ πληθυσμοῦ. Ὁ φόρος, λοιπόν, πού ἀπορροφᾶ τό κράτος ἀπό τήν κεφαλαιοκρατική τάξη δέν μπορεῖ νά χαρακτηριστεῖ σάν φορολογική ἐπιβάρυνση ἢ ἐκμετάλλευση αὐτῆς τῆς τάξης.

Οἱ νεοκλασικοί οικονομολόγοι δέν ἐξετάζουν τή φορολογία σάν μηχανισμό ἐκμετάλλευσης τῆς εργατικῆς τάξης καί ἄλλων μικροαστικῶν στρωμάτων τοῦ πληθυσμοῦ. Ξεκινώντας ἀπό τήν ἀντίληψη ὅτι ὅλοι οἱ πολῖτες εἶναι ὑποχρεωμένοι νά συνεισφέρουν στά «κοινά βάρη», ἔχουν διαμορφώσει ὀρισμένες θεωρίες περί φορολογικῆς δικαιοσύνης καί ἰσότητος ὅπως εἶναι ἡ θεωρία τῆς φοροδοτικῆς ἰκανότητος. Γιά ν' ἀποφανθοῦν, λοιπόν, ἂν καί κατά πόσο τό φορολογικό σύστημα ἀνταποκρίνεται στίς ἀρχές τῆς φορολογικῆς δικαιοσύνης ὅπως προκύπτουν ἀπό τίς ἀντιλήψεις καί θεωρίες αὐτές, συγκρίνουν συνήθως τό φορολογικό βάρος τῶν

διαφόρων εἰσοδηματικῶν κλιμακίων. Ἔτσι ἂν ὁ πραγματικός φορολογικός συντελεστής μεγαλώνει ὅσο προχωροῦμε ἀπό τά μικρότερα στά μεγαλύτερα εἰσοδηματικά κλιμάκια ἢ φορολογία χαρακτηρίζεται προοδευτική καί, σύμφωνα μέ πολλούς θεωρητικούς τῆς Νεοκλασικῆς Δημόσιας Οἰκονομικῆς, μιά τέτοια κατανομή τοῦ φορολογικοῦ βάρους θεωρεῖται ὅτι ἀνταποκρίνεται στίς ἀρχές τῆς φορολογικῆς ἰσότητος. Ἐπίσης μερικοί ὑποστηρίζουν ὅτι πληροῦνται οἱ ὅροι τῆς φορολογικῆς ἰσότητος ἂν ἡ φορολογία εἶναι ἀναλογική δηλ. ἂν ὁ πραγματικός φορολογικός συντελεστής μένει ὁ ἴδιος σέ ὅλα τά επίπεδα εἰσοδήματος. Ἄν ὁ πραγματικός φορολογικός συντελεστής μικραίνει ὅσο προχωροῦμε ἀπό τά χαμηλότερα στά ὑψηλότερα εἰσοδήματα, ἢ φορολογία χαρακτηρίζεται ἀντιπροσώπως προοδευτική, καί σχεδόν ὅλοι οἱ νεοκλασικοί δέχονται ὅτι μιά τέτοια φορολογία δέν ἐξασφαλίζει «ἰσότητα» στήν κατανομή τῶν φορολογικῶν βαρῶν.

Ἀκόμα καί μέ τά παραπάνω νεοκλασικά κριτήρια φορολογικῆς δικαιοσύνης, ἢ κατανομή τοῦ φορολογικοῦ βάρους κατά εἰσοδηματικά κλιμάκια στήν Ἑλλάδα εἶναι ἄνιση. Ἀπό τίς ἐκτιμήσεις τοῦ πίνακα 3 προκύπτει ὅτι ὁ πραγματικός φορολογικός συντελεστής τοῦ ἐλληνικοῦ φορολογικοῦ συστήματος στό σύνολό του εἶναι ἀντιστρόφως προοδευτικός (βλ. σειρά 20 τοῦ πίνακα 3). Συγκεκριμένα, ὁ φορολογικός συντελεστής μειώνεται ἀπό 32% γιά τίς οἰκογένειες μέ εἰσόδημα κάτω ἀπό 23 χιλ. δρχ. σέ 26% γιά τίς οἰκογένειες μέ εἰσόδημα 315-500 χιλ. δρχ. Γιά τίς οἰκογένειες μέ εἰσόδημα πάνω ἀπό 500 χιλ. δρχ. ὁ φορολογικός συντελεστής ἀνεβαίνει ἐλαφρά στό 29% ἀλλά καί πάλι παραμένει μικρότερος συγκριτικά μέ τό συντελεστή τοῦ κατώτατου εἰσοδηματικοῦ κλιμακίου.

Αὐτή ἡ ἀνισότητα στήν κατανομή τῶν φορολογικῶν βαρῶν ὀφείλεται κυρίως στό γεγονός ὅτι στό ἐλληνικό φορολογικό σύστημα κυριαρχοῦν οἱ φόροι μέ πραγματικό φορολογικό συντελεστή ἀντιστρόφως προοδευτικό. Ὅπως δείχνουν οἱ ἐκτιμήσεις τοῦ πίνακα 3 τέτοιοι εἶναι οἱ γενικοί ἔμμεσοι φόροι: φόρος κύκλου ἐργασιῶν, χαρτόσημο κ.ἄ., (σειρά 4 τοῦ πίνακα) οἱ εἰσφορές στίς κοινωνικές ἀσφαλίσεις (σειρά 3 τοῦ πίνακα), οἱ εἰδικοί φόροι σέ βασικά προϊόντα ὅπως στόν καπνό, τή ζάχαρη, τό μαζοῦτ καί πετρέλαιο, τά οἶνοπνευματώδη καί (βλ. σειρές 5, 6, 7, 9, 12 τοῦ πίνακα) καί πολλοί δασμοί (βλ. σειρές 13 καί 17 τοῦ πίνακα). Ἐκεῖνο πού κάνει τούς φόρους αὐτούς νά κυριαρχοῦν στό φορολογικό σύστημα τῆς χώρας εἶναι τό γεγονός ὅτι ἀντιπροσωπεύουν τό 70% τῶν συνολικῶν φορολογικῶν ἐσόδων καί ὅτι οἱ σημαντικότεροι ἀπό αὐτούς ἔχουν πραγματικό συντελεστή ὑψηλό στά κατώτερα εἰσοδηματικά κλιμάκια πού κατέρχεται ραγδαία ὅσο προχωροῦμε στά ὑψηλά εἰσοδήματα (βλ. Σχέδιο 1). Ἀντίθετα οἱ φόροι μέ πραγματικό συντελεστή προοδευτικό, ἂν καί εἶναι ἀρκετοί σέ ἀριθμό (βλ. σειρές 1,2,7,10,11,14,15,16,18 καί 19 τοῦ πίνακα) καί περιλαμβάνουν σπουδαίους φόρους ὅπως τό φόρο εἰσοδήματος φυσικῶν προσώπων, τό φόρο κληρονομιῶν, τούς φόρους πολυτελείας κ.ἄ., ἔχουν πολύ μικρή σημασία ἀπό ἀποψη συμμετοχῆς στά φορολογικά ἔσοδα. Ἀντιπροσωπεύουν μόνο τό 30% τῶν συνολικῶν φορολογικῶν ἐσόδων καί ἐπο-

16. D. Karayiorgas: "The Distribution of Tax Burden by Income Groups in Greece", *The Economic Journal*, June 1973.

17. Τά εἰσοδήματα κάτω τῶν 94 χιλ. δρχ. τοῦ 1974 ἀντιστοιχοῦν μέ τά σημερινά δεδομένα σέ εἰσοδήματα κάτω τῶν 120 χιλ. δρχ.

18. Μέ τά σημερινά δεδομένα τά κλιμάκια αὐτά ἀντιστοιχοῦν σέ 120-650 χιλ. δρχ.

19. Τά εἰσοδήματα πάνω ἀπό 500 χιλ. δρχ. τοῦ 1974 ἀντιστοιχοῦν μέ τά σημερινά δεδομένα σέ εἰσοδήματα πάνω ἀπό 650 χιλ. δρχ.

μένως δέν μπορούν νά επηρεάσουν τό χαρακτήρα του φορολογικού συστήματος. Έξάλλου, όπως δείχνει ο πίνακας, ή μειωμένη σημασία τών φόρων αυτών οφείλεται στό γεγονός ότι ο πραγματικός φορολογικός συντελεστής τών περισσότερων από αυτούς είναι πολύ μικρός (βλ. σειρές 3, 8, 10, 14, 15, 16 και 19).

4. Συμπεράσματα

Από τίς εκτιμήσεις τής προηγούμενης παραγράφου προκύπτει ότι ή φορολογική εκμετάλλευση τής εργατικής τάξης, τής αγροτιάς και άλλων μικροαστικών στρωμάτων του πληθυσμού στην Ελλάδα είναι υπερβολικά υψηλή. Τό κράτος αφαιρεί μέ τό φορολογικό του μηχανισμό από τίς τάξεις αυτές και στρώματα τό 1/3 περίπου του εισοδήματός τους. Τό σημαντικό τουτο γεγονός συνκαλύπτεται περίτεχνα από τή βασική φορολογική νομοθεσία, μέ τρόπο ώστε ή φορολογική εκμετάλλευση νά μή γίνεται άμεσα αντιληπτή. Τό νομικό πλαίσιο εμφανίζει τή φορολογία προοδευτική ή αναλογική και τυπικά απαλλάσσει από τό φόρο εισοδήματος μεγάλα στρώματα του πληθυσμού μέ χαμηλά εισοδήματα. Συγκεκριμένα: Η νομοθεσία όρίζει προοδευτικό συντελεστή για τή φορολογία του εισοδήματος φυσικών προσώπων που κλιμακώνεται από 3% για τίς πρώτες 20.000 δρχ. φορολογητέου εισοδήματος και φτάνει σε ποσοστό 58% για τό τμήμα του εισοδήματος πάνω από 3 εκατ. δρχ. Από τή φορολογία εξαιρούνται όσοι έχουν φορολογητέο εισόδημα κάτω από 20.000 δρχ.²⁰ και οι άγρότες που τό εισόδημά τους δέν ξεπερνάει τίς 140 χιλ. δρχ. Ακόμη, ο Νόμος δέν φορολογεί τό 30% και μέχρις 40.000 δρχ. του φορολογητέου εργατικού εισοδήματος και τό 25% και μέχρις 12.500 δρχ. του εισοδήματος από ελεύθερα επαγγέλματα. Έξάλλου, για τούς περισσότερους έμμεσους φόρους ο Νόμος όρίζει ή όρισμένο ποσοστό φόρου στην άξια ή όρισμένο ποσό φόρων στην μονάδα του προϊόντος, τό ίδιο για όλους. Έτσι ή φορολογική νομοθεσία εμφανίζει μιá τυπική ίσονομία στη κατανομή του φορολογικού βάρους. Στη πραγματικότητα όμως, όπως αποδείχτηκε από τίς εκτιμήσεις που κάναμε, ο φορολογικός μηχανισμός αφαιρεί από τά στρώματα του πληθυσμού που τό εισόδημά τους δέν φτάνει ή μόλις έπαρκει για τήν αναπαραγωγή τής εργατικής τους δύναμης, υπερβολικά υψηλό ποσοστό φόρου (30%) και μάλιστα υψηλότερο απ' εκείνο που αφαιρεί από τά μεγάλα εισοδήματα. Τό έρώτημα, λοιπόν, έδω είναι: μέ ποιούς τρόπους ή κυρίαρχη τάξη κατορθώνει νά εκμεταλλεύεται σε τέτοια έκταση μέ τό φορολογικό μηχανισμό τήν εργατική τάξη, και άλλα μικροαστικά στρώματα χωρίς ή εκμετάλλευση αυτή νά γίνεται άμεσα αντιληπτή; Οι βασικότεροι τρόποι είναι τρεις: ή μετακύλιση τών φόρων, ή φοροδιαφυγή και τά φορολογικά κίνητρα.

Η έρευνα έδειξε ότι τό έμπορικό και βιομηχανικό κεφάλαιο μέ τή μονοπωλιακή δύναμη που διαθέτει κατορθώνει νά μετακυλίει στην κατανάλωση όλόκληρο τό ποσό τών έμμέσων φόρων και τών εισφορών κοινωνικής ασφάλισης. Είδαμε, μάλιστα ότι οι φόροι αυτοί άποτελούν τό 75% τών συνολικών φορολογικών έσόδων και ότι επιβαρύνουν κυρίως τή βασική κατανάλωση. Οι παράγοντες άκριβώς αυτοί συντελούν ώστε τό

μεγαλύτερο μέρος του βάρους από αυτούς τούς φόρους νά πέφτει αναλογικά στις πλάτες τής εργατικής τάξης, τής αγροτιάς και άλλων μικροαστικών στρωμάτων. Έπειδή τό εισόδημα που παίρνει τό μεγαλύτερο μέρος τών εργατών, αγροτών και μικροαστών μόλις φτάνει για τήν αναπαραγωγή τής εργατικής τους δύναμης, αναγκάζονται νά τό δαπανούν όλόκληρο για βασική κατανάλωση κι έτσι φορτώνονται, χωρίς νά τό αντιλαμβάνονται άμεσα, τό μεγαλύτερο αναλογικό βάρος από αυτούς τούς φόρους. Αντίθετα, οι διάφορες μερίδες τής κεφαλαιοκρατικής τάξης δαπανούν μέρος μόνο του εισοδήματός τους για κατανάλωση (για βασική πολύ ελάχιστο) που μάλιστα μικραίνει όσο μεγαλύτερο γίνεται τό εισόδημά τους, και έτσι πληρώνουν αναλογικά πολύ λιγότερο γι' αυτούς τούς φόρους²¹ (βλ. σειρές 3-7 του πίνακα 3). Γι' αυτό, τό έμπορικό και βιομηχανικό κεφάλαιο άνεκαθεν αντιδρά έντονα στην έπιβολή ή αύξηση τών φόρων που δέν μπορεί νά τους μετακυλίσει (φόρος εισοδήματος φυσικών προσώπων), ενώ προτιμάει τούς φόρους που μπορεί νά μεταθέτει στις πλάτες άλλων στρωμάτων του πληθυσμού όπως είναι οι περισσότεροι έμμεσοι φόροι.

Μέ τή μέθοδο τής φοροδιαφυγής, έξάλλου, μειώνεται σημαντικό ή φορολογική ύποκρέωση που όρίζει ο νόμος κυρίως για τά υψηλά εισοδήματα από κέρδη και ελεύθερα επαγγέλματα. Οι εργατές και υπάλληλοι που άντλούν τό εισόδημα τους από μισθούς και ήμερομίσθια δέν έχουν καμιά εχέρεια για φοροδιαφυγή, γιατί ή σύλληψη τής φορολογητέας ύλης έδω και ή είσπραξη του φόρου γίνεται μέ τή μέθοδο τής παρακράτησης στη πηγή. Ο εργοδότης παρακρατεί τό φόρο τήν ώρα που πληρώνει τόν εργατή. Η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα έντοπίζεται στις άλλες κατηγορίες εισοδημάτων και κυρίως στα κέρδη τών έμπορικών και βιομηχανικών επιχειρήσεων και στα εισοδήματα από ελεύθερα επαγγέλματα (γιατροί, δικηγόροι, μηχανικοί κ.ά.). Έπειδή μάλιστα ο όριακός συντελεστής του φόρου είναι πολύ υψηλός στα άνωτερα εισοδηματικά κλιμάκια, εκείνοι που έχουν συμφέρον νά μεθοδεύουν συστηματικά τή φοροδιαφυγή είναι οι μεγάλοι εισοδηματίες. Από πρόχειρες εκτιμήσεις που έγιναν, μέ σύγκριση του «Εισοδήματος εκ Περιουσίας και Έπιχειρηματικής Δράσεως» που δίνουν οι Έθνικοί Λογαριασμοί μέ τό αντίστοιχο εισόδημα που δηλώθηκε στην Έφορία τό 1974, διαπιστώθηκε ότι ή φοροδιαφυγή που έντοπίζεται στα υψηλά εισοδηματικά κλιμάκια φτάνει σε τέτοια έκταση ώστε νά μειώνει τήν πραγματική φορολογική επιβάρυνση αυτών τών εισοδημάτων σχεδόν στό μισό εκείνης που προβλέπει ο Νόμος. Έπομέ-

20. Δεδομένου ότι τό ελάχιστο όριο συντηρήσεως όρίζεται σε 20.000 δρχ. μιá τριμελής οικογένεια μέ εισόδημα μικρότερο από 80.000 δρχ. δέν φορολογείται.

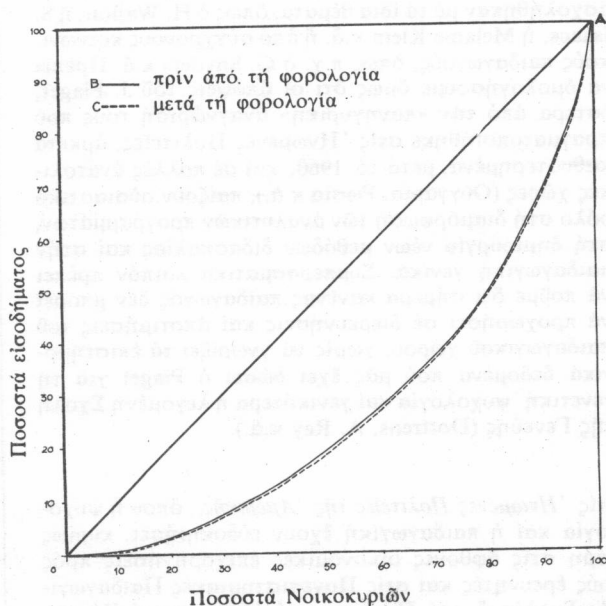
21. Θα πρέπει νά σημειωθεί ότι ή Φορολογική Νομοθεσία προβλέπει άρκετούς έμμεσους φόρους σε είδη που καταναλώνονται σχεδόν άποκλειστικά ή αναλογικά περισσότερο από τά υψηλά εισοδηματικά κλιμάκια (φόροι πολυτελείας, φόροι στη διασκέδαση, φόροι και εισφορές στα Ι.Χ. κ.ά.) και μάλιστα όρίζει έξαιρετικά υψηλούς φορολογικούς συντελεστές γι' αυτά τά είδη. Όμως ή στάθμιση τών ειδών αυτών στη συνολική κατανάλωση και επομένως ή φορολογική τους βάση είναι τόσο μικρή ώστε παρά τά υψηλά ποσοστά που όρίζει ο Νόμος, οι πραγματικοί φορολογικοί συντελεστές τους είναι πολλοί μικροί σχεδόν άσημαντοι (βλ. σειρές 8,9, και 14-16 του πίνακα 3).

ως οι νομοθετικά οριζόμενοι υψηλοί όριακοί συντελεστές τυπικά μόνο ισχύουν και δίνουν άδικαιολόγητα άφορμή στους εμπόρους και βιομηχάνους να διαμαρτύρονται για υπέρμετρη φορολογική επιβάρυνση. Είναι φανερό ότι τό κράτος άναπληρώνει τή σημαντική άπώλεια εσόδων από τή φοροδιαφυγή με αύξηση τών έμμέσων φόρων, πού, όπως είδαμε, πέφτουν στις πλάτες τών στρωμάτων του πληθυσμού με χαμηλά εισοδήματα.

Τέλος, σοβαρή μείωση τής φορολογικής ύποχρέωσης πού προβλέπει ο Νόμος πετυχαίνουν οι διάφορες μερίδες του μεγάλου κεφαλαίου, κυρίως του βιομηχανικού και του έφοπλιστικού, με τή μέθοδο τών «φορολογικών κινήτρων». Από τό 1948 τό κράτος καθιερώνει δλόκληρη σειρά «φορολογικών κινήτρων» πού στη διαδρομή του χρόνου τά κλιμακώνει, θεσπίζοντας όλοένα και πιό γενναιόδωρες φορολογικές παραχωρήσεις και προνόμια στό βιομηχανικό και έφοπλιστικό κεφάλαιο. Στίς άρχές τής δεκαετίας του 1970 φτάνει μέχρι τή παροχή όλοκληρωτικής άπαλλαγής από τή φορολογία τών επενδυόμενων κερδών τών βιομηχάνων. Δίνει και άλλα φορολογικά προνόμια όπως προσαυξήσεις τών φορολογικών αποσβέσεων, μείωση τών φορολογητέων κερδών τών βιομηχανικών εξαγωγών, μείωση του φόρου τών άδιανεμητών κερδών, μείωση τής φορολογίας εισοδήματος τών έφοπλιστών και άπαλλαγή τους από τό φόρο κληρονομιών κ.ά. Σέ καμιά άλλη χώρα δέν συναντά κανείς τόσο γενναιόδωρες φορολογικές παραχωρήσεις.

Σχ. 2

ΚΑΜΠΥΛΕΣ ΑΝΙΣΟΚΑΤΑΝΟΜΗΣ ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 1974

Θά μπορούσε δικαιολογημένα ή 'Ελλάδα νά χαρακτηριστεί σάν «φορολογικός παράδεισος» για τό μεγάλο κεφάλαιο. Βέβαια όταν οι κυβερνήσεις θεσπίζουν τέτοιου είδους φορολογικές παραχωρήσεις προσπαθούν νά πείσουν τό λαό ότι τό κάνουν για τό καλό του. Τό επιχείρημα πού προβάλλουν είναι ότι τά φορολογικά κίνητρα είναι ένα αναγκαίο μέτρο πού άθει τούς βιομηχάνους νά αναλάβουν μεγαλύτερες επενδύσεις κι έτσι αυξάνει ο ρυθμός ανάπτυξης και τό επίπεδο ευημερίας του λαού. Όμως, από μιά έρευνα του ΚΕΠΕ πού καλύπτει τή περίοδο 1958-1964 και από εκτιμήσεις δικές μου για μεταγενέστερα χρόνια, προκύπτει ότι ή άπώλεια κρατικών εσόδων από τίς φορολογικές παραχωρήσεις στό βιομηχανικό κεφάλαιο ήταν μεγαλύτερη από τίς επενδύσεις πού παρακινήθηκε νά κάνει. Στην ουσία τά λεγόμενα «φορολογικά κίνητρα» είναι ένας περίτεχνος τρόπος μείωσης τής φορολογικής ύποχρέωσης κυρίως τών μεγάλων μερίδων του κεφαλαίου και μάλιστα πολλές φορές θεσπίζονται ύστερα από πιέσεις πού άσκει αυτό τό κεφάλαιο στό κράτος (λόγου χάρη πρόσφατη άπειλή άπεργίας επενδύσεων τών 'Ελλήνων βιομηχάνων). Τήν άπώλεια εσόδων πού έχει τό κράτος από τά φορολογικά κίνητρα άναπληρώνει με τήν αύξηση τών έμμεσων φόρων. Έτσι τά φορολογικά κίνητρα λειτουργούν σάν ένας καλά συγκεκαλυμένος μηχανισμός μετατόπισης φόρου από τίς μερίδες του μεγάλου κεφαλαίου στις πλάτες τών στρωμάτων του πληθυσμού με χαμηλό εισόδημα.

Μ' αυτούς τούς τρόπους, λοιπόν, ή εργατική τάξη, οι άγρότες και οι μικροαστοί με χαμηλό εισόδημα φέρνουν τελικά φορολογικό βάρος πολύ μεγαλύτερο από εκείνο πού τούς ύποχρεώνει τυπικά ο Νόμος ενώ τό μεγάλο έμπορικό και βιομηχανικό κεφάλαιο πληρώνει φόρους σημαντικά λιγότερους από εκείνους πού σύμφωνα με τό Νόμο φαίνεται ότι επιβαρύνεται από τό κράτος. Με αυτό τό νομικό πλαίσιο τής τυπικής ίσονομίας από τή μιά μεριά και τή μέθοδο τής μετακύλισης, τής φοροδιαφυγής και τών φορολογικών κινήτρων από τήν άλλη, συγκαλύπτεται ή έκταση τής φορολογικής έκμετάλλευσης πού γίνεται στην εργατική τάξη και άλλα μικροαστικά στρώματα του πληθυσμού.

Ίδιαίτερα πρέπει νά τονιστεί έδω τό γεγονός ότι ή τόσο ύψηλή φορολογική έκμετάλλευση τών στρωμάτων του πληθυσμού με χαμηλό εισόδημα έχει σάν συνέπεια νά μεγαλώνει ακόμη περισσότερο τήν άνισότητα στη διανομή του εισοδήματος πού ύπάρχει στη χώρα. Τουτό δείχνει τό σχ. 2. Η καμπύλη άνισοκατανομής του εισοδήματος από Β πριν από τή φορολογία μετατοπίζεται σε C μετά τή φορολογία πού σημαίνει ότι ή άνισότητα γίνεται μεγαλύτερη. Τό γεγονός τούτο έχει έξαιρετική σημασία αν λάβει κανείς ύπόψη του ότι στις περισσότερες καπιταλιστικές χώρες ή φορολογία μειώνει τίς εισοδηματικές άνισότητες ή τουλάχιστον δέν τίς μεγαλώνει. Αντίθετα από ό,τι συμβαίνει έδω, σ' αυτές τίς χώρες ή φορολογική έκμετάλλευση τών στρωμάτων του πληθυσμού με χαμηλό εισόδημα είναι μικρότερη ή τουλάχιστον δέν ξεπερνά τόν πραγματικό συντελεστή του φόρου πού εισπράττει τό κράτος από τά ύψηλά εισοδήματα.

Ο σημερινός παιδαγωγικός κόσμος

Μιά γεωγραφική περιήγηση στο χώρο τής άγωγής

του Χρίστου Φράγκου

Οι παιδαγωγικές τάσεις που επικρατούν σήμερα στις διάφορες χώρες αποτελούν «τόν ανθρωπογεωγραφικό χάρτη» τής παιδαγωγικής. Η διαμόρφωση ενός τέτοιου χάρτη θά μās ήταν αναμφισβήτητα πολύ χρήσιμο στοιχείο, γιατί θά μπορούσαμε νά βλέπουμε με συνοπτικό τρόπο τις κεντρικές σχηματοποιήσεις πάνω στις όποιες διαμορφώνεται ή σύγχρονη παιδαγωγική σκέψη. Μιά τέτοια προσπάθεια όμως θά μās εξέτρεπε από τό σκοπό αυτού του βιβλίου και είναι πολύ άμφίβολο άν θά μπορούσε σήμερα, μέ τις περιορισμένες πληροφορίες που έχουμε, νά επιτευχθεί, γιατί οι κατευθύνσεις που καλλιεργούνται στις διάφορες χώρες είναι πολλές, ποικίλες και πολύπλοκες και δύσκολα μπορούν νά παρουσιαστούν μέ συνοπτικό τρόπο.

Γι' αυτό τό λόγο έδω άποφασίσαμε νά δώσουμε μερικές νύξεις των διαφόρων τάσεων μερικων χωρων, ώστε νά ξέρουμε περίπου τό «σημερινό παιδαγωγικό κόσμο» μέσα στον όποιο κινούμαστε και νά μπορούμε νά καθορίζουμε κατά κάποιο τρόπο τό «παιδαγωγικό στίγμα» μας.

Οί έντοπίσεις αυτές γίνονται, πρέπει νά τό δηλώσω ξανά, όχι για νά δώσω μία ολοκληρωμένη εικόνα για μερικές χώρες, αλλά για νά άποτελέσουν άφορμή για γενικότερους προβληματισμούς που πηγάζουν από τήν περιοχή τής συγκριτικής παιδαγωγικής και για νά έρμηνεύσουν μερικά παιδαγωγικά φαινόμενα λειτουργικά μέσα στό γεωγραφικό χώρο τους.

Πρώτα πρέπει νά γίνει μία γενική διαπίστωση: Η Έλβετία, που από τά παλιά χρόνια έχει μεγάλη παιδαγωγική παράδοση, διαδραμάτισε και στά σύγχρονα χρόνια σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση όρισμένων τάσεων στό χώρο τής άγωγής.

Οί τάσεις αυτές κυρίως εκφράζονται από τό γενετικό ψυχολόγο J. Piaget, ό όποιος μέ τις έρευνές του για τό

* Τό κείμενο αυτό αποτελεί άπόσπασμα ενός μέρους του βιβλίου «Ψυχοπαιδαγωγική - θέματα παιδαγωγικής ψυχολογίας, παιδείας, διδακτικής και μάθησης» που κυκλοφορεί αυτές τις μέρες στις εκδόσεις Παπαζήση.

παιδί και τις γενικότερες άπόψεις του για τή νοημοσύνη και τήν ψυχολογική έπιστημολογία κατόρθωσε νά θεσπίσει τή θέση ότι ή παιδαγωγική πρέπει νά ξεκινάει από τά έπιστημονικά δεδομένα για τά ψυχολογικά στάδια στα όποια βρίσκεται ό παιδαγωγούμενος.

Η θέση του J. Piaget, ότι μόνο μέ μία έπιστημονικά άπαρτισμένη γνώση τής ψυχολογίας και ψυχοκοινωνιολογίας του παιδιού μπορούμε νά προχωρήσουμε στη διαμόρφωση μιάς έπιστημονικής παιδαγωγικής, ή θέση δηλαδή ότι πρέπει νά ξεκινούμε από τήν «έπιστημονική διάγνωση» προς τήν «παιδαγωγική άγωγή» έχει άναγνωριστεί ως θεμελιακή θέση από τους περισσότερους παιδαγωγούς όλων των χωρων.

Στις ψυχολογικές θέσεις βέβαια του J. Piaget έχουν έκφραστεί ως τώρα αντιρρήσεις από ψυχολόγους που άσχολήθηκαν μέ τά ίδια θέματα, όπως ό H. Wallon, ή S. Isaacs, ή Melanie Klein κ.ά. ή από σύγχρονους κοινωνικούς παιδαγωγούς, όπως π.χ. ό G. Snyders κ.ά. Πρέπει νά όμολογήσουμε όμως ότι οι άπόψεις του J. Piaget, ύστερα από τήν «πανηγυρική» άναγνώρισή τους που πραγματοποιήθηκε στις Ένωμένες Πολιτείες, αρκετά καθυστερημένα, μετά τό 1960, και σε πολλές ανατολικές χώρες (Ούγγαρία, Ρωσία κ.ά.), παίζουν ουσιαστικό ρόλο στη διαμόρφωση των αναλυτικών προγραμμάτων, στη δημιουργία νέων μεθόδων διδασκαλίας και στην παιδαγωγική γενικά. Συμπερασματικά λοιπόν πρέπει νά πούμε ότι σήμερα κανένας παιδαγωγός δέν μπορεί νά προχωρήσει σε διερευνήσεις και άποτιμήσεις του παιδαγωγικού χώρου, χωρίς νά γνωρίζει τά έπιστημονικά δεδομένα που μās έχει δώσει ό Piaget για τή γενετική ψυχολογία και γενικότερα ή λεγομένη Σχολή τής Γενεύης (Dottrens, A. Rey κ.ά.).

Στις Ένωμένες Πολιτείες τής Άμερικης, όπου ή ψυχολογία και ή παιδαγωγική έχουν εύδοκιμήσει, κυρίως χάρη στις άφθονες οικονομικές επιχορηγήσεις προς τους έρευνητές και στις Πανεπιστημιακές Παιδαγωγικές Σχολές ή στα Παιδαγωγικά Έρευνητικά Κέντρα παρατηρούμε βασικά νά έχουν διαμορφωθεί δύο κυρίως κατευθύνσεις: α) Η παιδαγωγική κατεύθυνση που

στηρίζεται στην ευρύτερη χρήση της *ανακαλυπτικής μεθόδου* και β) ή κατεύθυνση που δίνει μεγάλο βάρος στην *άφομοίωση των πληροφοριών*.

Τήν πρώτη κατεύθυνση τήν έχει κυρίως αναπτύξει ο J. Bruner που έχει γίνει ευρύτερα γνωστός από το έργο του «The process of education» (Η διαδικασία της παιδείας) και τή δεύτερη ο R. Gagné και ο Skinner με τήν προγραμματισμένη διδασκαλία που θέσπισαν. Για τίς απόψεις αυτών των έρευνητών μιλούμε διεξοδικά σε άλλα μέρη του βιβλίου. Έδω μόνο πρέπει να τονίσουμε, για να κατανοηθεί ή διαφοροποίηση που υπάρχει ανάμεσα στις δύο αυτές κατευθύνσεις, ότι ο Bruner, που στηρίζεται πολύ στις θέσεις του Piaget, δίνει κυρίως βάρος στους «δομικούς μηχανισμούς μάθησης» που λειτουργούν με τέτοιο τρόπο, ώστε να αφομοιώνεται ή γνωστική παιδεία σε συστήματα και σύνολα. Αντίθετα ο Gagné υποστηρίζει ότι ή «συσσωρευμένη ύλη», τά προϊόντα δηλαδή τής μάθησης, μπορούν να δημιουργήσουν «συλλογιστικούς δρους». Συνοπτικά θά μπορούσαμε να πούμε ότι ο Bruner δίνει έμφαση στις διαδικασίες μάθησης, ενώ ο Gagné δίνει προτεραιότητα στα «προϊόντα μάθησης» και γι' αυτό μιλάει διεξοδικά για τήν προγραμματισμένη διδασκαλία.

Μιά τρίτη εξέχου κατεύθυνση φαίνεται ότι άρχισε να διαμορφώνεται στην Άμερική τά τελευταία χρόνια¹. Σύμφωνα με τή θέση αυτή, που στηρίζεται στην ανάλυση των αποτελεσμάτων των σχετικών έρευνών, ή ανακαλυπτική μέθοδος διδασκαλίας φέρνει αναμφισβήτητα πολλά στοιχεία που βοηθούν τό μαθητή να αναπτύξει αποτελεσματικούς τρόπους λύσης προβλημάτων, καθώς βρίσκεται στην ανάγκη να «ανακαλύψει» διαδικασίες εξέχου από τίς δυσκολίες στις όποιες βρίσκεται. Από τήν άλλη μεριά ή απόλυτα διευθυνόμενη διδασκαλία δίνει στο μαθητή τή δυνατότητα να εφαρμόζει κανόνες σε ειδικές καταστάσεις, σύμφωνα με συστηματικές οδηγίες που του δίνονται από τό δάσκαλο. Σύμφωνα λοιπόν με τήν τρίτη κατεύθυνση και οι δύο διδασκαλίες έχουν τά πλεονεκτήματά τους. Μπορούμε λοιπόν, λένε πολλοί, να διαμορφώσουμε μία ενδιάμεση μεθοδολογία, ή όποια δέ θά στηρίζεται ούτε μόνο στην απόλυτα διευθυνόμενη διδασκαλία ούτε μόνο στη μέθοδο με ανακάλυψη· αυτή ή μέθοδος μπορεί να όνομαστεί *καθοδηγούμενη ανακάλυψη*, γιατί στηρίζεται και στη συμπάρσταση του καθηγητή και στις «ανακαλύψεις» που πραγματοποιεί ό μαθητής.

Όλοι όμως αυτοί οι παιδαγωγοί, μόλο που δίνουν βάρος στις συσχετίσεις τής παιδαγωγικής με τήν ψυχολογία, τήν κοινωνιολογία και τήν πολιτική, δέν προχωρούν προς μία αντιμετώπιση του παιδαγωγικού χώρου ως ειδικότερου *ιδεολογικού συστήματος* που επιδρά ή δέχεται επιδράσεις από τό όλο κοινωνικό σύστημα. Έτσι οι ιδεολογικές αναμοχλεύσεις και οι ιδεολογικές ανακατατάξεις θεωρούνται από τούς άμερικανούς παιδαγωγούς ως «ξένες περιοχές», για τίς όποιες φροντίζουν άλλοι. Γι' αυτό τό λόγο οι άμερικανοί παιδαγωγοί ουσιαστικά έχουν προωθήσει τό χώρο τής «νέας άγωγής», όπως κυρίως τόν παρουσίασε ό J. Dewey και

έχουν έμπλουτίσει με άπειρες έρευνες και πολλά δεδομένα τούς ειδικούς χώρους μάθησης, αλλά δέ συμμετέχουν άμεσα στη διαμόρφωση τής επιστημονικής πολιτικής ή στο πώς χρησιμοποιείται αυτός ό επιστημονικός πλούτος στην ύπηρεσία τής γενικότερης πολιτικής τής χώρας τους στις σχέσεις της με τίς άλλες χώρες. Σ' αυτή τήν πολιτική θέλουν να μένουν «ουδέτεροποιημένοι», μόλο που δέν τό κατορθώνουν πάντα.

Η μεγαλύτερη λοιπόν συμβολή τής άμερικανικής παιδαγωγικής σκέψης σήμερα πρέπει να θεωρηθεί ή προσφορά πολλών επιμέρους ή γενικότερων επιστημονικών έρευνών για τά διάφορα θέματα τής παιδαγωγικής που έχουν άμεση ή έμμεση επίπτωση στις διδακτικές εφαρμογές. Τό ότι εξέχου σήμερα τά περισσότερα επιστημονικά περιοδικά και τά περισσότερα γενικά βιβλία παιδαγωγικής και ψυχολογίας βγαίνουν στην Άμερική δείχνει ότι εκεί υπάρχει μία ευρύτερη καλλιέργεια αυτών των επιστημών. Η καλλιέργεια αυτή όμως πολλές φορές είναι *ασύμμετρη* και ως προς τήν ποσότητα και ως προς τήν ποιότητα.

Είναι ασύμμετρη επίσης και από μία άλλη άποψη. Οι άμερικανοί έρευνητές φωτίζουν όρισμένα κυρίως προβλήματα ή μάλλον ή επιστημονική παιδαγωγική σκέψη τους «φωτίζεται» σε περιοχές που άπασχολούν ιδιαίτερα τή μορφή τής άμερικανικής κοινωνίας· γι' αυτό πολλές θέσεις ή παιδαγωγικοί προβληματισμοί δέν μπορούν να έχουν ευρύτερη άπήχηση. Τήν παρεμβολή π.χ. του κοινωνικού παράγοντα στην εκπαίδευση οι άμερικανοί έρευνητές τήν έχουν έντοπίσει πολύ στο πρόβλημα των επιπτώσεων που έχουν οι σχέσεις των λευκών με τούς νέγρους κι έτσι πολλές επιστημονικές τοποθετήσεις, όπως π.χ. οι απόψεις του Jensen για τή νοημοσύνη του ανθρώπου, εύκολα πέφτουν σε «ρατσιστικές» ή «άντιρατσιστικές» θέσεις². Μέ τόν τρόπο αυτό όμως ή κοινωνιολογική πλευρά τής παιδείας διαμορφώνεται μέσα σε αυστηρά «άπολιτικό» ή ούδετεροποιημένο χώρο που σε τελευταία ανάλυση καταλήγει στην παραδοχή και τήν απόλυτη στήριξη τής «υπάρχουσας κοινωνικής διαμόρφωσης».

Πρέπει επίσης να προσθέσουμε ότι αυτή ή ανάπτυξη των επιστημονικών παιδαγωγικών διερευνήσεων στις Ήνωμένες Πολιτείες τής Άμερικής και οι οικονομικές «συμπαράστασεις» τής χώρας αυτής προς χώρες τής Εύρώπης και του άλλου κόσμου ή οι «διεθνείς» οικονομικές διεισδύσεις έχουν συντελέσει ώστε οι σύγχρονες παιδαγωγικές κατευθύνσεις σε πολλές χώρες (Άγγλία, Γερμανία, ύποανάπτυκτες χώρες κτλ.) να διαμορφώνονται κάτω από τήν επιστημονική και οικονομική εξάρτηση, συμπάρσταση ή συνεργασία τής Άμερικής.

Έτσι έχουμε τό φαινόμενο σε μερικές χώρες, όπως π.χ. ή Άγγλία (περιορισμένα) ή ή Δυτική Γερμανία (σε μεγάλη έκταση) κ.ά., οι επιστημονικές τάσεις τής παιδαγωγικής να αναπτύσσονται και τελικά να διαμορφώνονται κάτω από τίς κατευθύνσεις ποί έπικρατούν

1. Πρβλ. B.Y. Kersh και M.C. Wittrock, Learning by discovery: an interpretation of recent research, στο βιβλίο του E. Stones, Readings in educational psychology. Methuen. London 1972, σελ. 173.

2. Πρβλ. τή συζήτηση που έγινε στο περιοδικό Harvard Educational Review ανάμεσα στον A. Jensen, J. Hunt, L. Crombach κ.ά. (τεύχ. 39, I και II Winter και Spring, 1969).

στις Ἠνωμένες Πολιτείες, ἐνῶ οἱ «θεωρητικές» καί ξεπερασμένες «φιλοσοφικές» κατευθύνσεις καί «νοσηριακές ἀποτιμήσεις», πού προσπαθοῦν νά ἐκφράσουν τό «ντόπιο», «γνήσιο» καί «ἐθνικό» δένονται στίς χώρες αὐτές μέ ὅλα τὰ εἶδη ὑπερσυντηρητισμοῦ καί τῶν ἰδεολογικῶν τάσεων. Τό φαινόμενο αὐτό, ὅπως εἶπαμε, ἦταν ιδιαίτερα ἐντονο στή Δυτική Γερμανία κατά τήν ἐποχή τοῦ «Χριστιανοδημοκρατικοῦ οἰκονομικοῦ θαύματος», ἀλλά ἐξακολουθεῖ νά ὑπάρχει ὡς ἓνα μεγάλο σημεῖο στίς μέρες μας.

Οἱ θέσεις πού ἀναπτύξαμε προηγουμένως γιά τήν ἐξάρτηση τῆς ἀγγλικῆς καί γερμανικῆς παιδαγωγικῆς ἀπό τίς ἐπιστημονικές διερευνήσεις πού ἔχουν πραγματοποιηθεῖ στήν Ἀμερική δέν σημαίνει ὅτι οἱ δύο αὐτές Εὐρωπαϊκές χώρες δέν ἔχουν ἀναπτύξει σέ ὀρισμένους τομεῖς σημαντικά ἐπιτεύγματα. Ἔτσι στόν τομέα τῶν ἀναλυτικῶν προγραμμάτων, τοῦ πνευματικοῦ κλίματος (Σάμμερχιλ κτλ.), τῆς προώθησης νέων μεθόδων διδασκτικῆς μέ τροποποιήσεις τῶν παραδοσιακῶν ἀρχῶν, στήν προπαρασκευη διδασκάλων καί καθηγητῶν κτλ. ἡ Ἀγγλία παρουσιάζει ιδιαίτερη ἀνάπτυξη καί πολλές φορές «μεταφέρονται» στήν Ἀμερική «ἐκπαιδευτικά προϊόντα», πού πῆραν τήν πρώτη μορφή στήν Ἀμερική, ἀλλά ὀλοκληρώθηκαν στήν Ἀγγλία, ὅπως π.χ. ἔγινε μέ τό Dalton Plan (ἀτομική διδασκαλία). Ἐπίσης ἡ ὀργάνωση καί διαμόρφωση τῶν Πανεπιστημίων στήν Ἀγγλία ἔχει λάβει πρωτοποριακή μορφή μέ τή συμμετοχή τῶν φοιτητῶν σέ ὅλα σχεδόν τὰ πανεπιστημιακά προβλήματα. Αὐτό θεωρεῖται ιδιαίτερο ἐπίτευγμα τῆς Ἀνώτατης Ἀγγλικῆς Ἐκπαίδευσης, ὅπως ἀναφέρθηκε καί στό συμπόσιο πού ἔγινε στήν Ὁξφόρδη τῆς Ἀγγλίας (31 Μαρτίου - 5 Ἀπριλίου 1974. Βλ. Conseil de l'Europe, Bulletin 3/1974).

Παρόμοιο κλίμα μεταφορᾶς ἀπό τήν Εὐρώπη στήν Ἀμερική ἔχει δημιουργηθεῖ ὡς ἓνα σημεῖο καί στή Γερμανία μέ ιδιαίτερη ἔμφαση στίς τεχνολογικές σχολές καί γενικότερα τίς Ἀνώτατες Σχολές πού ἀναπτύσσουν τίς λεγόμενες θετικές ἐπιστήμες. Ἡ νέα ἐξέλιξη κατεῦθυνση τῆς καθαρᾶ ἐπιστημονικῆς καί πειραματικῆς διεύρυνσης τῶν παιδαγωγικῶν θεμάτων, μόλο πού ἄρχισε πολύ πρόσφατα νά καθιερώνεται στή Γερμανία, βρῆκε σέ μερικές περιπτώσεις ἀξιόλογα ἐπιτεύγματα. Ἀναφέρω ἔνδεικτικά τίς παιδαγωγικές σπουδές στό Πανεπιστήμιο τῆς Χαϊδεμβέργης καί τό Ἰνστιτούτο Max-Planck τοῦ Δυτικοῦ Βερολίνου, ὅπου φαίνεται ὅτι γίνονται σημαντικές παιδαγωγικές ἐρευνες. Ὅλα αὐτά δείχνουν ὅτι ἔχουμε πολλές φορές ἐπίδραση ἀπό αὐτές τίς χώρες «πρός τήν Ἀμερική». Ὡστόσο οἱ συμβολές αὐτές δέν παύουν νά καταργοῦν τό γενικό κανόνα τῆς «ἀμερικανικῆς εἰσβολῆς» στήν Εὐρώπη στό χώρο τῆς παιδαγωγικῆς, λόγῳ κυρίως, ὅπως εἶπαμε, τῶν ἀφθόνων οἰκονομικῶν παροχῶν καί τῆς «οἰκονομικῆς υἱοθεσίας» ἐρευνητικῶν προγραμμάτων.

Ἡ τάση ἐξέλιξης ἀπομονωτισμοῦ καί ἡ αἴσθηση τῆς ὑπεροχῆς πού διακρίνουν τοὺς παιδαγωγούς τῆς Ἀμερικῆς ἔχουν ὡς ἐπιπτώσεις ἄλλοτε νά ἀγνοοῦν τελείως σπουδαίες διερευνήσεις στό χώρο τῆς παιδείας πού ἔχουν γίνει ἄλλοι, ἄλλοτε νά ἀνακαλύπτουν πολύ ἀργά γόνιμες ἐπιστημονικές θέσεις, ὅπως ἡ περίπτωση π.χ. τοῦ J. Piaget καί ἄλλοτε νά ἐπιβάλλουν στίς ὑπό ἀνάπτυ-

ξη ἢ ὑπό τήν προστασία τους χώρες παιδαγωγικές θέσεις, παιδαγωγικά προγράμματα, μορφές σχολείων κτλ. πού δέν προσαρμολογῶνται στόν ἰδιαίτερο χώρο ἢ πού ἐξυπηρετοῦν καθαρά δικές τους οἰκονομικές προοπτικές.

Οἱ παιδαγωγικές λοιπόν κατευθύνσεις πού διαμορφώνονται στίς Ἠνωμένες Πολιτείες τῆς Ἀμερικῆς, χαρακτηρίζονται ἀπό μιά ἰδιάζουσα μορφή ἐπιστημονικῆς ἀπομόνωσης, γιάτί οἱ περισσότεροι ἀμερικανοὶ παιδαγωγοὶ δέ θέλουν νά ἀνταλλάξουν ἀπόψεις μέ τοὺς παιδαγωγούς ἄλλων χωρῶν, ἀλλά θέλουν κυρίως νά «δέχονται» ὅ,τι εἶναι δυνατό νά ἀφομοιωθεῖ καί νά παρουσιαστεῖ ὡς «ἀμερικανικό» καί σέ ἐποχές πού αὐτό λειτουργεῖ πρὸς τό συμφέρον τους.

Ἀπο τήν ἄλλη μεριά ἐξαλλοῦ αὐτός ὁ παιδαγωγικός ἀπομονωτισμός λειτουργεῖ καί μέ ἓναν ἄλλο τρόπο: Ὅταν γιά πολιτικούς ἢ ἄλλους λόγους εἶναι ἀνάγκη νά δημιουργηθοῦν ἐπαφές καί ἐπικοινωνίες μέ μιά χώρα, τότε ὡς προάγγελος αὐτῶν τῶν ἐπικοινωνιῶν ἢ ὡς κατάληξη τῆς ὀλοκληρωμένης ἐπικοινωνίας «μεταφέρονται» αὐτές οἱ γενικές παιδαγωγικές κατευθύνσεις, τὰ παιδαγωγικά προγράμματα ἀλλαγῶν τῆς παιδείας, οἱ μορφές τῶν σχολείων, τό περιεχόμενο τῶν μαθημάτων κτλ. στίς φιλικές καί συμμαχικές χώρες μέ τήν ἀπαραίτητη βέβαια συνοδεία τῶν οἰκονομικῶν ἐπενδύσεων, τῆς οἰκονομικῆς βοήθειας καί τῶν «εἰδικῶν» ἐπιστημῶν πού θά βοηθήσουν στήν πραγμάτωση αὐτῶν τῶν προγραμμάτων ἢ στή «μεταρρύθμιση» καί στόν «ἐκσυγχρονισμό» τῆς παιδείας.

Ἔτσι σέ πολλές χώρες ἡ ἐπιστημονική καί ἐφαρμοσμένη ἐκπαιδευτική πολιτική ἀποτελεῖ μεταφορᾶ ἀμερικανικῶν θέσεων, ἀπόψεων ἢ συνέχεια ἐρευνῶν ἐπιβεβαιωτικῶν κυρίως χαρακτήρα. Γι' αὐτό τό λόγο ἂν σχεδιάζαμε τόν «παιδαγωγικό γεωγραφικό χάρτη», ὅπως εἶπαμε στήν ἀρχή, θά εἶμασταν ὑποχρεωμένοι σέ πολλές χώρες νά χρησιμοποιήσουμε τό «χρῶμα» τό δηλωτικό τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν, γιάτί οὐσιαστικά ἡ ἐπιστημονική παιδαγωγική ἐπικρατεία τῆς Ἀμερικῆς ἐπεκτείνεται καί στίς χώρες αὐτές.

Ἡ χώρα μας, πρὸς αὐτή τήν κατεύθυνση, πρέπει νά θεωρηθεῖ ὡς ἓνα κλασικό παράδειγμα «παιδαγωγικῆς ἐμπλοκῆς» χωρίς δυνατότητες ἐξόδου ὄχι μόνο ὡς πρὸς τήν ἀνάπτυξη τῶν ἐπιστημονικῶν διερευνήσεων, ἀλλά καί ὡς πρὸς τίς σχολικές ἐφαρμογές. Ἀπό χρόνια τώρα, ἀμέσως μετά τή λήξη τοῦ ἐμφύλιου πολέμου, ὁ τόπος μας «σύρεται» πρὸς μιά μεταρρύθμιση τῆς ἐκπαίδευσης πού ὄλο γίνεται κι ὄλο θά γίνει κι ὄλο ἀναπροσαρμολογῆται, ἀλλά τελικά ἡ ἐκπαίδευση μένει ἡ ἴδια ἢ σχεδόν ἴδια ἔχοντας ἀλλάξει κατά καιρούς μόνο τὰ ὀνόματα τῶν σχολείων (πρακτικό τμήμα, θεωρητικό τμήμα, Γυμνάσιο, Λύκειο, γενικό γυμνάσιο, γενικό λύκειο, ἐπαγγελματικό λύκειο κτλ.). Οἱ διάφορες ἐξέλιξι οἰκονομικές συμβάσεις καί δεσμεύσεις πού ἔχουν γίνει μέ διεθνεῖς οἰκονομικούς ὀργανισμούς (Διεθνῆς Τράπεζα κτλ.), παρόλη τήν πείρα ἀποτυχίας καί ἀδιέξοδου πού ἔχει σωρευθεῖ σέ πολλούς τομεῖς (Πανεπιστήμιο Πατρῶν, Παιδαγωγικές Ἀκαδημίες κτλ.) ἐξακολουθοῦν νά ἀπλώνονται καί νά κυριαρχοῦν (Ἀνώτατη καί Ἀνώτερη Παιδεία, Πολυδύναμα Σχολεῖα, Παιδαγωγικό Κέντρο κτλ.), ἄλλοτε ἄσκοπα καί ἄλλοτε γιά ἀποπροσανατολισμό, καί νά ἀλλοιώνουν τίς ὀρθές παιδαγωγικές κατευθύνσεις πού θά ἀνταποκρίνονταν

στις διαρθρώσεις παραγωγής, στον οικονομικό προγραμματισμό και στο γενικότερο συμφέρον της χώρας μας. Έτσι χωρίς καλά καλά να τό καταλάβουμε έχουμε βρεθεί οικονομικά και επιστημονικά δεσμευμένοι στο χώρο της παιδείας. Γι' αυτό τό λόγο και ό ρόλος τών μελετητών τών θεμάτων της παιδείας και τών έρευνητών τών προβλημάτων της παιδαγωγικής στη χώρα μας, σήμερα τουλάχιστο, δέν πρέπει να είναι μόνο πρωθητικός στον επιστημονικό χώρο, αλλά και «ά-άπελευθερωτικός» μέ τήν έννοια ότι πρέπει να άλλαγοόμε, όπου μπορούμε, και όσο μπορούμε από τήν παιδαγωγική ύποτέλεια στους ξένους και ντόπιους πού δέν ύπηρετούν άμεσα και μέ τόν τρόπο πού πρέπει τά εκπαιδευτικά συμφέροντα του τόπου μας.

Γιά να συνεχίσουμε τή γεωγραφική περιήγηση πού άρχισαμε στην άρχή αυτού του κεφαλαίου πρέπει να δοόμε τις παιδαγωγικές κατευθύνσεις όπως δημιουργούνται και σε άλλες χώρες σήμερα. Γι' αυτό τό λόγο στεκόμαστε για λίγο στη Γαλλία, γιατί στις μέρες μας, μετά τή σχολική έκρηξη του Μάη 1968, και λόγω τών ειδικών πολιτικών και οικονομικών ροπών πού άναπτύχθηκαν στη χώρα αυτή, παρουσιάστηκαν όρισμένες ιδιάζουσες τάσεις πού διαμορφώνουν κάποιο *ιδιαιτερο* παιδαγωγικό προσανατολισμό.

Στή διαμόρφωση του προσανατολισμού της σημερινής γαλλικής παιδαγωγικής συνετέλεσαν άναμφισβήτητα σημαντικοί παιδαγωγοί και ψυχολόγοι όπως ό Alain, ό Cousinet, ό Wallon, ό Freinet, ό Debesse, ό Mialaret κ.ά., οι όποιοι μόλο πού δούλεψαν σε διαφορετικά επίπεδα και διαφορετικά θέματα, συνέχισαν τήν *κοινωνικοκεντρική* παράδοση της γαλλικής παιδαγωγικής πού έχει τις ρίζες της στη Γαλλική Έπανάσταση, στη λαϊκή παιδεία και σε κοινωνιολόγους-παιδαγωγούς σαν τόν Durkheim πού έβλεπαν τήν εκπαίδευση ως μία προέκταση της κοινωνίας ή τόν εκπαιδευτικό λειτουργό ως «έντολοδόχο» της κοινωνίας. Δέν πρέπει επίσης να ξεχάσουμε τή συμβολή του «Σχεδίου Langevin-Wallon» πού, δημιουργημένο στα χρόνια της γαλλικής αντίστασης, εξέφρασε τις άνανεωτικές θέσεις στο χώρο της παιδαγωγικής μιάς μεγάλης μερίδας του γαλλικού λαού. Τό σχέδιο εξάλλου αυτό δέν παύει να άποτελεί και σήμερα πηγή έμπνεύσεων για κάθε μορφή άνανέωσης στο χώρο της γαλλικής παιδείας.

Οι άπόψεις για άλλαγή και άνανέωση του σχολείου πρέπει να πούμε ότι άρχίζουν να παίρνουν στη Γαλλία τήν πρώτη και ουσιαστική μορφή τους μέ τόν Celestin Freinet, πού στην άρχή ήταν δάσκαλος σ' ένα μικρό χωριό κοντά στη Νίκαια. Στο σχολείο αυτό εφάρμοζε τις άρχές της «νέας άγωγής» και ξεσήκωσε, μετά τό 1930, τεράστιο θόρυβο και άναστάτωση, γιατί δήθεν είσήγαγε τό φροϋδισμό, τήν ψυχανάλυση κτλ. Έγινε δηλαδή μία παράλληλη κατάσταση μ' αυτή πού δημιουργήσε σ' έμάς τό σχολείο του Βόλου μέ τόν Άλ. Δελμούζο. Τό σχολείο όμως του Freinet «θριάμβευσε» και προχώρησε προς νέες άποτιμήσεις. Οι όπαδοί του έγιναν πολλοί και στη Γαλλία και στο έξωτερικό και έμεινε γνωστό τό σύστημά του στην «ιστορία της παιδαγωγικής» ως «μέθοδος του σχολικού τυπογραφείου», επειδή οι ίδιοι οι μαθητές τύπωναν σε ειδικά μικρά τυπογραφεία τά κείμενα πού έκαναν στα διάφο-

ρα μαθήματα. Σήμερα μιλούμε για ένα παιδαγωγικό Κίνημα Freinet και όχι για μία παιδαγωγική κίνηση.

Γύρω στα 1950 ό C. Freinet και μερικοί όπαδοί του, πού είχαν πάρει μέρος στη γαλλική αντίσταση, μετέφεραν μαρξιστικές και άρισστερες πολιτικές θέσεις μέσα στο χώρο της άγωγής. Τότε περίπου γυρίστηκε και ένα φίλμ «L'école Buissonnière» μέ βάση τά γεγονότα πού είχαν γίνει σε παλιότερες εποχές στο σχολείο του Freinet. Στο φίλμ αυτό έπαιζαν βασικά μαθητές.

Σύμφωνα μέ τις άπόψεις του Freinet τό σχολείο πρέπει να έτοιμάσει τό παιδί να ζήσει μέσα στην κοινωνία και να μη του βάζει παρωπίδες. Βάση της παιδαγωγικής του Freinet είναι ή αυτοαγωγή του μαθητή μέ έλευθερία στην έκφραση και στη δράση. Αφεταιρία για τό σχολείο είναι ή ζωή. Καθετί πού έρχεται σε αντίθεση μέ τή ζωή πρέπει να καταργηθεί: Οι άνιαρές γνώσεις, τά άνούσια έγχειρίδια, ή άγονη διδασκαλία κι όλα όσα έξυπηρετούν τήν ύποδούλωση του παιδιού πρέπει να έξοβελιστούν από τό σχολείο. Όσα πράγματα αντίθετα έξυπηρετούν τό ενδιαφέρον του παιδιού, πρέπει να γίνουν άντικείμενα της μελέτης του. Συγχρόνως εξάλλου πρέπει να άσκειται ή κοινωνικότητα του παιδιού πού είναι ψυχική ανάγκη τών άνηλικών αλλά και τών ενηλικών.

Μέσα από αυτές τις άπόψεις του C. Freinet, σε συνδυασμό μέ τις ψυχαναλυτικές θέσεις του C. Rogers, σύμφωνα μέ τις όποιες καθένας μέσα του μπορεί να βρει τους τρόπους για αυτογνωσία, αυτοαγωγή, αυτοεμπειρίες κτλ. δημιουργήθηκε ή μη-κατευθυνόμενη παιδαγωγική (pedagogie non-directive) και ή «θεσμική παιδαγωγική» (pedagogie institutionnelle). Στις νέες αυτές μεθόδους συνετέλεσαν πολλοί όπαδοί του C. Freinet, όπως ό Fernand Oury. Οι βάσεις και οι θέσεις της «θεσμικής παιδαγωγικής» (ονομάστηκε έτσι γιατί θέλει να καταργήσει τους θεσμούς πού ύπάρχουν σήμερα και να δημιουργήσει νέους) και της μη-κατευθυνόμενης παιδαγωγικής δέν έχουν μεγάλες και ουσιαστικές διαφορές, γιατί στηρίζονται κυρίως και οι δύο κατευθύνσεις στο ότι ή άγωγή παρουσιάζεται ως μία όργανωση της σχολικής ζωής μέ τέτοιο τρόπο, ώστε να κατανέμει ή δουλειά άνάμεσα στα μέλη της σχολικής κοινότητας μέσα στην όποία άνήκει και ό δάσκαλος, χωρίς να «ξεχωρίζει». Οι θέσεις αυτές έχουν άνοιξει άναμφισβήτητα μεγάλες προοπτικές στο χώρο της εκπαίδευσης, όπου ή ιδέα μιάς «συμμετοχικής άγωγής» άποκτά μέ τήν άároδο του χρόνου ίσχυρά έρείσματα μέσα στον παιδαγωγικό χώρο³.

Πέρα όμως από αυτές τις άπόψεις ιδιαιτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν στη Γαλλία, οι συσχετίσεις της παιδαγωγικής μέ κοινωνικές και πολιτικές επιδιώξεις και ή προσπάθεια πού δημιουργείται να εντάξουν τό σχολείο όχι «άπλοϊκά» στη ζωή γενικά, αλλά στη συγκεκριμένη ζωή μέ όλες τις αντιθέσεις, τά πάθη, τις εχθρότητες, ώστε να διαμορφωθεί ό μαθητής μέσα από αυτά και πέρα από αυτά, για να άποκτήσει όλες τις «ιδιότητες» πού θά τόν κάνουν κατάλληλο να ζήσει μέσα στο πνεύμα της κοινότητας.

Μέσα σ' αυτό τό γενικότερο πνεύμα άνανέωσης και

3. Πρβλ. Χρ. Φράγκου, 'Η διδακτική μεθοδολογία τών άρχαίων ελληνικών από μετάφραση και τό διαλεκτικό μοντέλο, Θέματα Παιδείας 1, Φιλοσοφική Σχολή, Ιωάννινα 1977, σελ. 57.

αναπροσαρμογής του σχολείου πρέπει να ένταχθούν και οι θέσεις του G. Snyders⁴ για μία «παιδαγωγική της άριστερας», ή οποία μπορεί να άποτελέσει στέρια βάση για τή διεύρυνση πολλών φαινομένων τής άγωγής και να δώσει μεθοδολογικά δεδομένα για άξιολογικές κοινωνικές αναλύσεις. Παραπλήσιες θέσεις εξάλλου καλλιεργούν και άλλοι κοινωνιολόγοι-παιδαγωγοί, όπως οι Bourdieu, Passeron, M. Lobrot, Establet, Baudelot κ.ά. πού φαίνεται ότι έχουν ήδη δημιουργήσει ένα νέο χώρο και μία μέθοδο αντιμετώπισης των προβλημάτων τής παιδείας μέσα από όρους κοινωνικούς και με προσπελάσεις *ιδεολογικές και πολιτικές*. Όλα αυτά λοιπόν φαίνεται ότι δημιουργούν τις προϋποθέσεις για τή δημιουργία μιας μορφής κοινωνικοπαιδαγωγικής, ή οποία σε συνδυασμό με άλλους κλάδους τής παιδαγωγικής και σε συσχετισμό με τους ψυχοπαιδαγωγικούς προβληματισμούς μπορεί να συμβάλει σε *ριζικές* αναεώσεις του σχολικού χώρου.

Μ' αυτές τις θέσεις πού εκθέσαμε για τις νέες κατευθύνσεις πού επικρατούν στη Γαλλία είμαστε έτοιμοι τώρα να μεταφερθούμε σε άλλες χώρες, όπου τά παιδαγωγικά δεδομένα επιτελούνται μέσα σε ένα γενικότερο κλίμα άλλαγής. Γι' αυτό τό λόγο μπορούμε να μιλήσουμε για τις γενικότερες παιδαγωγικές τάσεις πού επικρατούν στη Ρωσία και σε άλλες σοσιαλιστικές χώρες.

Στή Ρωσία ή εκπαίδευση πέρασε πολλές φάσεις με πρωταγωνιστές τό Λένιν, τό μεγάλο Ρώσο παιδαγωγό Μακαρένκο και τή γυναίκα του Λένιν Κρούπσκαγια, ώσπου να φτάσει στους σημερινούς συστηματικούς μελετητές ψυχοπαιδαγωγούς P. Ia. Gal'perin, Z. I. Kalmykova κ.ά.

Η ρωσική επανάσταση έθεσε ως πρώτο μέλημα να γίνει ριζική άλλαγή στο χώρο τής εκπαίδευσης, ώστε να δημιουργηθεί μία νέα λαϊκή παιδεία, πού θά αντικαταστούσε τήν παλιά τσαρική παιδεία. Τό λαϊκό λοιπόν σχολείο είχε θέσει ως βάση τή δημιουργία του ανθρώπου πού θά ανταποκρινόταν πληρέστερα στην ανάπτυξη τής νέας μορφής κοινωνίας, από όπου θά έλειπαν οι ταξικές διαφορές και θά τονίζονταν αντίθετα οι ένωτικές τάσεις για τό καλό όλόκληρης τής ανθρωπότητας με τήν απάλειψη τής εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο. Σκοπός του σχολείου και τής διδασκαλίας ήταν να δοθούν όλες οι πληροφορίες πού είναι απαραίτητες για τή γνώση του φυσικού κόσμου, τής κοινωνίας και τής πορείας προς τήν εξέλιξη. «Ο Λένιν μās λέει ή Κρούπσκαγια⁵ έδινε τεράστια σημασία στο πρόβλημα τής κατάρτισης τής αύριανής γενιάς. Γι' αυτόν, τό σχολείο θά έπρεπε νά ναι ένα όργανο πού συμβάλλει στη δημιουργία μιας άταξικής κοινωνίας, στη διαπαιδαγώγηση τής αύριανής γενιάς στο πνεύμα του κομμουνισμού»

Συνέπεια αυτών των γενικών τοποθετήσεων ήταν ή στροφή του σχολείου σ' αυτό πού ονομάζεται *πολυτε-*

χνική μόρφωση και άποτελεί τό βασικό χαρακτηριστικό τής εκπαίδευσης των σοσιαλιστικών κρατών. Σύμφωνα με τον K. Μάρξ⁶ πολυτεχνική μόρφωση «είναι ή διανοητική εκείνη μόρφωση πού με μέσο τή διδασκαλία προσφέρει στους μαθητές τις βασικές γνώσεις και τις βασικές άρχές όλων των βασικών ενεργειών τής παραγωγής και τους άσκει στη χρήση των άπλουστερων εργαλείων των κυριότερων ειδών τής ενεργείας».

Ανάλυση αυτής τής θέσης μās δίνει ο Ρώσος παιδαγωγός M. Skarkin⁷, ό οποίος μās λέει: « Παλιότερα οι παιδαγωγοί ήταν τής γνώμης πώς ό μαθητής είχε άποκτήσει γνώσεις όταν είχε καταλάβει τήν ύλη τής διδασκαλίας, τήν κρατούσε στη μνήμη του και μπορούσε να τήν άποδώσει προφορικά ή γραπτά... Άποκτώ γνώσεις σήμερα δε θά πει μόνο καταλαβαίνω τήν ύλη, τή συγκρατώ και μπορώ να τήν άποδώσω προφορικά ή γραπτά, παρά θά πει και πώς καταλαβαίνω να τήν εφαρμόσω για να λύσω αυτό ή εκείνο τό θεωρητικό ή πρακτικό πρόβλημα τής ζωής. Τίποτα δεν αξίζουν τά σχολεία και πανεπιστήμια αν δεν κάνουν τους σπουδαστές ικανούς για τή ζωή μās λέει ό Λένιν. Χωρίς εφαρμογή ή άπόκτηση των γνώσεων είναι άτελής».

Η πολυτεχνική όμως μόρφωση δεν επιδιώκει να κάνει ειδικούς τεχνικούς ή μόνο εργάτες διαφόρων βαθμίδων τής βιομηχανίας και τής παραγωγής, αλλά ανθρώπους πολυδύναμους πού να συνδυάζουν *θεωρία και πράξη*. Μ' αυτή τή μορφή τής μόρφωσης ή έπιστήμη δένεται με τό επάγγελμα και τό επάγγελμα με τήν έπιστήμη. Έτσι ή έπιστήμη δεν άπομονώνεται από τήν παραγωγή και ή παραγωγή δεν άπομονώνεται από τήν έπιστημονική θεώρηση. Τις άπόψεις αυτές τις διευκρίνισε με τρόπο καθαρό ή Κρούπσκαγια: «Η πολυτεχνική μόρφωση δεν είναι άπλά και μόνο επαγγελματική αλλά είναι πάντα γενική και ένώνει τή θεωρία με τήν πράξη. Η πολυτεχνική επίσης μόρφωση άπαιτεί, ως μέθοδος διδασκαλίας, να συνδέονται τά μαθήματα μεταξύ τους και όλα τά μαθήματα με τήν πράξη, τήν παραγωγή και τή ζωή».

Παρόμοιες άπόψεις έχει αναπτύξει και ό Μακαρένκο στο περίφημο βιβλίο του «Ένα παιδαγωγικό ποίημα» πού είναι ένα «μυθιστόρημα», όπου ό Μακαρένκο διηγείται πώς πήρε τά έγκυρια έγκριμένα στο δρόμο παιδιά, άμέσως μετά τήν επανάσταση, και πώς δημιούργησε τις περίφημες παιδαγωγικές κοινότητες μ' αυτά τά παιδιά. Ο τόνος όμως τής παιδαγωγικής του Μακαρένκο πέφτει στο πώς θά γίνουν τά παιδιά πιο ευτυχισμένα και χαρούμενα: «Η δική μας σοβιετική εύτυχία είναι δυνατή και πλατιά. Η εύτυχία μας βρίσκεται στο ότι μέσα στους δρόμους δε βλέπουμε πιά εκείνες τις μεγάλες παχιές άράχνες. Δέ βλέπουμε ψηλομύτηδες και σκληρούς ανθρώπους. Δέ βλέπουμε τους πολυτελείς πύργους των εκμεταλλευτών, με τά στολίδια τους, με τά τάγματα των συνοδών τους, των κολάκων τους, των προδοτών, όλου αυτού του άηδιστικού πλήθους των παρασίτων». Τό βασικό στοιχείο λοιπόν στην άγωγή του Μακαρένκο είναι πώς θά δημιουργηθούν οι όροι μέσα στην κοινωνία *ώστε να ζούν τά παιδιά χωρίς άγχος και μιζέρια*.

4. Πρβλ. G. Snyders, *Pédagogie progressiste*, P.U.F. 1975 και *Ecole, classe et lutte des classes*, P.U.F., 1976.

5. N. Κρούπσκαγια, *Για τήν διαπαιδαγώγηση και αυτομόρφωση*. Αθήνα 1975.

6. Πρβλ. M. Παπαμάουρου, *Σύστημα νέας παιδαγωγικής*, Αθήνα 1961, σελ. 238.

7. Πρβλ. M. Παπαμάουρου, *δ.π.* σελ. 190.

Οι νεότεροι Ρώσοι επιστήμονες παιδαγωγοί προ-σπαθούν μέσα από αυτά τα γενικά κατευθυντήρια πλαίσια, που αναφέραμε, να διαμορφώσουν τα συγκεκριμένα και άποτελεσματικά μέσα, για να είναι η διδασκαλία όσο γίνεται πιο άποτελεσματική. Οι θεωρητικές βέβαια αποτιμήσεις, οι γενικές κατευθύνσεις και το κοινωνικό περιβάλλον διαμορφώνουν μια όρισμένη κοινωνική πραγματικότητα. Διαπιστώθηκε όμως ότι η άταξική κοινωνική πραγματικότητα για να φτάσει σε συγκεκριμένες παιδαγωγικές πραγματοποιήσεις είναι ανάγκη να διαμορφωθούν οι ειδικές τεχνικές μέσα στο χώρο της παιδαγωγικής επιστήμης. Γι' αυτό γίνονται πολλές νοητικές αντιλήψεις για το πώς η διδασκαλία θα είναι πιο άποτελεσματική. "Όλες οι έρευνες που έχουν γίνει εξάλλου φαίνεται ότι καταλήγουν σ' αυτό που ο Gal'perin ονομάζει «φυσική μέθοδο διδασκαλίας»⁸. Σύμφωνα με τη θέση αυτή η διδασκαλία για να είναι άποτελεσματική πρέπει να ακολουθεί τους κανόνες της νοητικής αντίληψης κάθε ηλικίας. «Χωρίς τη συγκεκριμένη γνώση της δομής των νοητικών πράξεων, των νόμων που κυβερνούν το σχηματισμό τους, των όρων άποτελεσματικότητας, των διαφόρων διαταραχών και των μεθόδων επανέυρεσης» δεν μπορεί να δημιουργηθούν προϋποθέσεις για έπιτυχή διδασκαλία⁹. Σύμφωνα λοιπόν με τον Gal'perin, που φαίνεται πως τον εκτιμούν ως μεθοδικό επιστήμονα στη Ρωσία, η ψυχοπαιδαγωγική, ή παιδαγωγική δηλαδή που στηρίζεται στις ψυχολογικές συναρτήσεις, είναι βασικός κλάδος για την άποτελεσματικότητα της διδασκαλίας. "Η διδασκαλία για να είναι άποτελεσματική και «φυσική» πρέπει να ακολουθεί τα στάδια της νοητικής ανάπτυξης του παιδιού. Κι αυτά τα ιδιαίτερα στάδια νοητικής ανάπτυξης είναι ανάγκη να καθοριστούν με έρευνητικές έργασίες που θα στηρίζονται σε συγκεκριμένες δοκιμασίες, για να προσδιοριστεί με ακρίβεια ή όλη νοητική κατάσταση στις διάφορες ηλικίες. "Ετσι μπορούμε να πούμε ότι και στο Σοβιετικό χώρο βασικά έχει γίνει άποδεκτή η γενική άρχή του Piaget για την προϋπόθεση της «ψυχολογικής διάγνωσης» ώστε να επέλθει η κατάλληλη «παιδαγωγική άγωγή».

Σχετικά εξάλλου με τη διδακτική μεθοδολογία υποστηρίζεται ότι σύμφωνα με έρευνες που έγιναν έχει άποδειχθεί ότι ο καθοδηγούμενος προσανατολισμός και η παρέμβαση του δασκάλου με στρατηγικές οδηγίες για τη μάθηση φέρνουν πολύ σημαντικά άποτελέσματα¹⁰.

Η διερεύνηση του Ρωσικού χώρου εκπαίδευσης μάς έδωσε νομίζω σημαντικούς προσανατολισμούς και για τους γενικούς κοινωνικούς όρους και για τους ειδικούς πολυτεχνικούς προσδιορισμούς της μάθησης και για τό όσο άπαραίτητες είναι οι ψυχοπαιδαγωγικές έρευνες και διερευνήσεις. "Ετσι η άρχική τοποθέτηση που κάναμε για την άναγκαιότητα της ψυχοπαιδαγωγικής και κοινωνιολογικής προσπέλασης του χώρου της παιδείας φαίνεται ότι άποτελεί μεθοδολογική θέση και για τη σοβιετική κοινωνία.

Στη Λαϊκή Κίνα τό πρόβλημα της παιδείας και της εκπαίδευσης έχει τεθεί με μεγάλη όξύτητα ιδιαίτερα ύστερα από τη λεγόμενη «μορφωτική επανάσταση» που έγινε πριν από μερικά χρόνια. Η επανάσταση αυτή, όπως τουλάχιστο μάς την παρουσιάζουν πληροφοφορίες που δημοσιεύτηκαν σε έγκυρα παιδαγωγικά περιοδικά¹¹ δεν ήταν μια «επαναστατική έκρηξη» των νέων, αλλά μια συστηματική προσπάθεια συμμετοχής των μαζών στο παιδαγωγικό έργο με τη συνειδητοποίηση των νέων στόχων. Στη προκήρυξη π.χ. που είχε εκδοθεί τότε καθορίζονταν οι στόχοι της εκπαίδευσης: Σκοπός της εκπαίδευσης είναι να αναπτύξει σε κάθε άτομο την παραγωγική, την πολιτική και πολιτιστική ικανότητα, ώστε μέσα στην κοινωνία να εκλείψουν οι βάσεις της άνισότητας στις οικονομικές, πολιτικές και πολιτιστικές σχέσεις. Σε δήλωση εξάλλου του Κομμουνιστικού Κόμματος Κίνας (8 Αυγούστου 1966) διαβάζουμε: «Τό να αλλάξουμε τό παλιό σύστημα εκπαίδευσης, τις παλιές άρχές και μεθόδους διδασκαλίας είναι ένα από τα πιο σημαντικά καθήκοντα της μεγάλης μορφωτικής επανάστασης του προλεταριάτου».

Τά κείμενα αυτά δείχνουν ότι η μορφωτική επανάσταση είχε και συγκεκριμένους καθαρά παιδαγωγικούς στόχους. Τό πιο σημαντικό εξάλλου άποτέλεσμα της παιδαγωγικής αναγέννησης που έγινε τά τελευταία χρόνια στην Κίνα φαίνεται ότι ήταν η νέα μορφή σύνδεσης άνάμεσα στο σχολείο και στην κοινωνία με την προσπάθεια κατάργησης της άπόλυτης άποκοπής της διανοητικής άπό την χειρωνακτική έργασία. Η «σχολική έργασία» δέ σταματάει σε όρισμένο σημείο, αλλά συνεχίζεται με διάφορες μορφές κι όταν ο έργατης ή ο τεχνίτης τοποθετηθεί στην παραγωγή. Κι αντίθετα η χειρωνακτική έργασία ή η επικοινωνία με την έργατική ή άγροτική τάξη δέ σταματάει σε κανένα στάδιο έπίτευξης νοητικής έργασίας. Οι «επιστήμονες» σε όποιοδήποτε στάδιο της επαγγελματικής ζωής τους εξακολουθούν να συμμετέχουν σε μορφές παραγωγής και οι έργατες ή τεχνίτες συμμετέχουν συνεχώς σε μία μορφή νοητικής έργασίας.

Με τον τρόπο αυτό στη Λαϊκή Κίνα θέλησαν να καταργήσουν τό ρόλο του σχολείου όπως είναι στις χώρες της Δύσης, που άποτελεί ίδρυμα άναπαραγωγής της διαχωριστικής ιεραρχίας άνάμεσα σε ανθρώπους που θα κυριαρχούν και σε ανθρώπους που θα κυριαρχούνται. Η άνάλυση δηλαδή που γίνεται στα έργα των Bourdieu και Passeron «Les Héritiers» και «Reproduction» και στα όποια περιγράφεται διεξοδικά πώς λειτουργεί τό σύστημα για την άναπαραγωγή της κοινωνικής ιεραρχίας φαίνεται ότι στη Λαϊκή Κίνα δέ μελετήθηκε μόνο, αλλά και άποτέλεσε συγκεκριμένο σκοπό της όλης κοινωνικής δομής για να εξαλειφθεί με κάθε τρόπο κάθε μορφή ζωής που έξυπηρετεί την άναπαραγωγή της κοινωνικής ιεραρχίας και γενικότερα της διατήρησης των ταξικών διαφορών.

Καινοτομίες έπίσης έγιναν τά τελευταία χρόνια στη Λαϊκή Κίνα και σε πολλούς άλλους τομείς. Στα συγγράμματα, στον τρόπο εξέτασης, στις μορφές διδασκαλίας κτλ. Βασικό γνώρισμα όλων αυτών των αλλαγών

8. P. Ia Gal' perin, An experimental study in the formation of mental action, στο βιβλίο του Stones δ.π. σελ. 142 κ.έ.

9. δ.π. σελ. 143.

10. Stones, δ.π. σελ. 155 κ.έ.

11. Cahiers pedagogiques, Octobre 1975, 137, αφιέρωμα στο θέμα: Τό σχολείο στην Κίνα μετά τη μορφωτική επανάσταση.

ήταν ή συμμετοχή τών ενδιαφερομένων και τών εργατικών τάξεων στην όλη άνοικοδόμηση τής παιδείας και ή άμεσα συσχέτιση άνάμεσα στη θεωρία και στην πράξη. Όλες αυτές οι άλλες φαίνεται έξάλλου ότι διμόρφωσαν ένα νέο παιδαγωγικό κλίμα, άγνωστο σε άλλες χώρες και όπωσδήποτε χρήσιμο για μορφές άνανέωσης τής παιδείας σε άλλες χώρες.

Ή γεωγραφική περιήγηση πού έπιχειρήσαμε σ' αυτό τό κεφάλαιο τελειώνει έδώ. Δέν είναι όλοκληρωμένη. Αυτό όπως δηλώσαμε στην άρχή δέ μπορούσε νά γίνει. Έδώ προσπάθησα νά δώσω μερικούς ένδεικτικούς γεωγραφικούς χώρους από τήν Άνατολή και τή Δύση, ώστε νά δοθούν άφορμές για προβληματισμούς και για ανάπτυξη του «άνθρωπογεωγραφικού» ένδιαφέροντος στό χώρο τής παιδαγωγικής. Έτσι τουλάχιστο μπορούμε νά βρίσκουμε περίπου τό στίγμα μας.

Άν τώρα μέ βάση τά δεδομένα αυτά και μέ βάση τά δεδομένα μιάς έρευνας πού έγινε σε δεκάξι χώρες¹² προσπαθήσουμε νά προχωρήσουμε σε μιά συνθετική θεώρηση τών θεμάτων, θά διαπιστώσουμε ότι μπορούμε νά βρούμε όρισμένες κοινές τάσεις πού διαμορφώνονται στό σύγχρονο «χάρτη» τών παιδαγωγικών έπιστημών διαφόρων χωρών:

1. Ή ιδέα τής άυταρχικής στάσης του δασκάλου μέσα στην τάξη θεωρείται ως στοιχείο άντιπαιδαγωγικό. Στη γενική αυτή διαπίστωση συμφωνούν όλες οι χώρες.

2. Ή στάση τής άντιαυταρχικής άγωγής έπιζητείται νά εφαρμοστεί όχι μόνο σε όρισμένες διαδικασίες μάθησης, αλλά και σε όργανωτικούς θεσμούς του σχολείου.

3. Διαπιστώνεται ότι ή διδασκαλία δέ μπορεί νά στηριχτεί άόριστα μόνο στό ένδιαφέρον του παιδιού, ούτε μπορεί νά καθορίζεται μόνο από τό δάσκαλο. Ή καθοδηγούμενη διδασκαλία και μάθηση, πού διαμορφώνονται μέ τή δυαδική συμμετοχή και τών δύο συντελεστών τής άγωγής, του μαθητή και του δασκάλου, άποτελεί τάση πού επικρατεί σε όλες σχεδόν τις χώρες μέ κάποιες βέβαια άποκλίσεις. Διακρίνεται πάντως έντονα ιδιαίτερα σε μερικές εύρωπαϊκές χώρες ή τάση νά συμμετέχει μέ ενεργητικό τρόπο ό «παιδαγωγούμενος» στη μάθηση. Στη Λαϊκή Κίνα διαμορφώνεται μιά θέση συμβολής του μαθητή, στό παιδευτικό έργο μέ συμμετοχή π.χ. τών μαθητών στον καθορισμό τών θεμάτων, στά όποια είναι άπαραίτητο νά έξεταστούν ή στον προσδιορισμό του τρόπου μέ τό όποίο πρέπει νά γράφονται τά διδακτικά βιβλία και έγχειρίδια κτλ.

4. Ή σύνδεση του σχολείου και τής μάθησης μέ τή ζωή άποτελεί όχι μόνο αίτημα στις περισσότερες χώρες, αλλά έχει πάρει και συγκεκριμένες πραγματοποιήσεις. Ή τάση πού επικρατεί κυρίως είναι ότι ή διδασκαλία πρέπει νά είναι συνδεδεμένη μέ τήν παραγωγή και νά μην άποτελεί ξεχωριστό και ανεξάρτητο θεσμό. Σύμφωνα μέ τήν τάση αυτή τό σχολείο δέν μπορεί νά έξυπηρετεί άόριστα τή «μόρφωση», αλλά πρέπει νά βγάξει ανθρώπους ίκανούς νά συντελέσουν στην άνά-

πτυξη τής παραγωγής και στην έξέλιξη τής κοινωνίας.

5. Ή παιδαγωγική προσπαθεί νά δημιουργήσει μαθητή μέ όλοκληρωμένη, πολυδύναμη και όχι έξειδικευμένη μόρφωση άνάλογα μέ τις δυνατότητές του.

6. Στις περισσότερες χώρες επιμένουν στην άποτελεσματικότητα τών γνώσεων μέ εφαρμογές και στην άπόκτηση επαγγελματικών ίκανοτήτων, ώστε νά συνδέεται άμεσα αυτός πού «βγαίνει» από τό σχολείο μέ τήν παραγωγή και νά άποτελεί χρήσιμο μέλος τής κοινότητας. Δέν είναι νοητό ό άπόφοιτος τής μέσης παιδείας δηλαδή του λυκείου, νά μην είναι ίκανός νά μπει σε μιά μορφή ή σε ένα επίπεδο παραγωγής, αλλά νά βρίσκεται σε «παραγωγική εκκρεμότητα έν δψει περαιτέρω σπουδών» ή συμπληρωματικής εκπαίδευσης. Ή μέση εκπαίδευση πρέπει νά παρέχει μιά πρώτη μορφή παραγωγικής και εργασιακής αυτάρκειας σε όλους τους άπόφοιτους τών λυκείων και νά δίνει συγχρόνως δυνατότητες συνέχισης τών σπουδών προς όλες τις κατευθύνσεις σε όλους τους άπόφοιτους όλων τών ειδικών λυκείων μέ τή δυνατότητα έπιλογής, κατά τή διάρκεια τών σπουδών, όρισμένων μαθημάτων, εργασιών ή τόπων παραγωγής. Αυτό πού δέν είναι νοητό για τή μέση παιδεία θεωρείται άδιανόητο για τήν άνώτατη παιδεία, νά βγαίνουν δηλαδή από τις Πανεπιστημιακές σχολές «καθαροί έπιστήμονες» άνίκανοι νά έπιτελέσουν άμέσως παραγωγικό ή γενικότερα επαγγελματικό έργο και νά χρειάζονται νά «προσαρμοστούν όπως-όπως» σε κάποια «πρακτική» μεριά του επαγγέλματός τους. Όπως άδιανόητο έπίσης είναι νά παραμένουν οι πτυχιούχοι σ' όλη τήν «καριέρα» τους μέ τις παρωχημένες γνώσεις, οι όποιες πολλές φορές είναι ξεπερασμένες κι όταν τους παρέχονται στά Πανεπιστήμια ως σύγχρονες άπόψεις.

7. Κυριαρχεί γενικά ή τάση νά δίνουν ίσες ευκαιρίες μόρφωσης, εκπαίδευσης, ανάπτυξης, βελτίωσης κτλ. σε όλα τά μέλη τής κοινωνίας, ώστε όλοι νά βοηθούν και νά συμμετέχουν στην ανάπτυξη της μέ τό νά ύπηρετούν και νά ύπηρετούνται ταυτόχρονα από τήν κοινωνία.

8. Έπιζητείται νά μην ύπάρχουν «φραγμοί προσέλασης» στις διάφορες ειδικές μορφές όλων τών βαθμίδων εκπαίδευσης, έφόσον τά άτομα επιθυμούν και έχουν τις ίκανότητες νά συνεχίσουν τις «σπουδές» ανεξάρτητα άν τοποθετήθηκαν πρόσκαιρα σε μιά βαθμίδα ή κατεύθυνση μόρφωσης και παραγωγής ή βρίσκονται σε μιά μορφή εργασίας.

9. Οι γενικές κοινωνικές τάσεις για τήν άγωγή, οι γενικοί προσανατολισμοί τής πολιτικής στα σχολεία και οι γενικοί προσδιορισμοί τής άγωγής ή τής εκπαίδευσης θεωρείται άπαραίτητο νά αναλύονται μέ τρόπους συστηματικούς και έπιστημονικά μεθοδευμένους. Ή παρεχόμενη δηλαδή μορφή άγωγής πρέπει όπωσδήποτε νά στηρίζεται σε έπιστημονικές μεθόδους διάγνωσης τών ίκανοτήτων του παιδιού, τών κοινωνικών τάσεων και ροπών, του ρόλου του παιδιού και του ανθρώπου στην κοινωνία κτλ. Δέ χρειάζεται λοιπόν «λογικές» ή «έγκεφαλικές» διερευνήσεις, αλλά συστηματικές έπιστημονικές έρευνες σύμφωνα μέ τά δεδομένα τών κλάδων τής παιδαγωγικής. Φτάνει βέβαια οι έρευνες νά μην άποβλέπουν μόνο σε θεωρητικές διερευνήσεις αλλά νά άντιμετωπίζουν και προβλήματα

12. Enquête 1973— Politique de recherche en matière d' éducation en Europe, Conseil de l' Europe, Bulletin 2/1974, σελ. 61 κ.ε.

πού ανακύπτουν από τη ζωή, τούς προβληματισμούς τών επαγγελματιών και τὰ προβλήματα τῆς παραγωγῆς.

10. Καταβάλλεται σέ ὅλες τῖς χώρες προσπάθεια ὁ ἔρευνητής, ὁ ἐπιστήμονας, ὁ πολιτικός, ὁ διοικητικός καί ὁ πρακτικός ἐφαρμοστής νά μὴν ἀνήκουν σέ στεγανά διαμερίσματα ἀλλὰ νά συνδέονται, νά ἀλληλοβοηθοῦνται καί νά ἀλληλοσυμπληρώνονται. Ὁ ἔρευνητής π.χ. τῶν παιδαγωγικῶν ἢ ὁ ἐπιστήμονας τῶν εἰδικῶν μαθημάτων δέ μπορεῖ νά λειτουργεῖ αὐτόνομα καί ἀνεξάρτητα ἀπὸ τόν ἐκπαιδευτικό ἢ ἀπὸ τόν διοικητικό, τόν πολιτικό κτλ. Τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τόν διοικητικό, τόν πολιτικό κ.ἄ. Δέ μπορεῖ ὁ πολιτικός ἢ διοικητικός παράγοντας τῆς παιδείας νά ἀνήκει σέ ἄλλο χῶρο καί νά μὴ λογαριάζει τὰ δεδομένα τῶν ἐρευνῶν γιὰ τὴν παιδεία καί πολὺ περισσότερο δέ μπορεῖ νά «περιφρονεῖ» γιὰ λόγους στενά κομματικούς ἀναμφισβήτητα ἐπιστημονικά δεδομένα. Πάνω σ' αὐτό τό θέμα ὁ Η. Becker, τοῦ Ἰνστιτούτου Max-Planck τοῦ Βερολίνου λέγει: «Εἶναι ἀνάγκη οἱ γνώσεις νά κυκλοφοροῦν ἀνάμεσα στοὺς ἐκπαιδευτικούς, στοὺς ἐρευνητές, στοὺς πολιτικούς καί στοὺς διοικητικούς. Γιατί ἡ

ἐπικοινωνία πρέπει νά πραγματοποιεῖται καί ἀπὸ τῖς δυὸ μεριές»¹³.

Ἄν θέλουμε τώρα πολὺ συνοπτικά καί ἐπιγραμματικά νά συγκεντρώσουμε τῖς βασικὲς θέσεις πού μᾶς ἔδωσε ἡ παιδαγωγικὴ χαρτογράφηση θά λέγαμε:

α) Ἡ παιδεία δέν εἶναι ὑπόθεση ὀλίγων μόνο ἀνθρώπων πού κατέχουν διοικητικὲς ἢ πολιτικὲς θέσεις, ἀλλὰ πρόβλημα καί ἔγνοια ὁλόκληρης τῆς κοινωνίας. Ρόλο πρωτοπορίας στό χῶρο τῆς παιδείας ὅμως δέ μποροῦν νά μὴν παίξουν αὐτοὶ πού δουλεύουν μέ ἐπιστημονικό ἢ ἐφαρμοσμένο τρόπο μέσα στοὺς χώρους τῆς.

β) Ἡ σύγχρονη παιδαγωγικὴ προσπαθεῖ νά δημιουργήσει τόν ἄνθρωπο τόν πολυδύναμο πού νά μπορεῖ νά προσαρμόζεται στὰ νέα τεχνικά καί κοινωνικά δεδομένα, ὥστε νά συντελεῖ στὴν προώθηση τῶν κοινωνικῶν σχημάτων πού ἐπιζητοῦν οἱ διαμορφωνόμενοι τρόποι παραγωγῆς καί ὅλα τὰ μέλη τῆς κοινωνίας πέρα ἀπὸ ἀτομικιστικά οἰκονομικά συμφέροντα ὀρισμένων τάξεων. Τό σχολεῖο καί ἡ κοινωνία ἀνήκουν σ' ὅλους.

13. Conseil d' Europe, Bulletin, δ.π. σελ. 46.

ΒΙΒΛΙΟΠΟΛΕΙΟ

Σόλωνος 71 - Ἀθήνα

Φωτιάδη Α., Τό περιβόλι καί τό λιβάδι μέ τούς μαργαρίτες (χρυσοπανόδετα σέ ἓναν τόμο)

- Εὐτράπελος ἀνθολογία (ἀλφαβητικὴ ἀνθολογία φαιδρῶν καί εὐτραπέλων)

Ἀκουταγκάβα Ρ., Ρασομόν (συλλογὴ διηγημάτων ἀντιπροσωπευτικοῦ Ἰάπωνα συγγραφέα)

Λόρκα Φ., Μαριάννα Πινέδα (ἀπὸ τὰ ωραιότερα θεατρικὰ ἔργα τοῦ μεγάλου Ἰσπανοῦ)

Μαλώ Ε., Ρομαῖν Καλμπρίς (τό γνωστό σάν «Λιμάνι τοῦ θεοῦ» - μυθιστόρημα)

Μπαγκριάνα Ε. (ἡ σύγχρονη μεγαλύτερη ποιήτρια τῆς Βουλγαρίας): Ποιήματα (Μετ. Ρίτας Μπούμη - Παπᾶ)

Μπύχνερ Γκ., Βόύτσεκ (θέατρο)

Κοντυλάκη Ι., Πατούχας (μυθιστόρημα)

- Ὅταν ἦμουν δάσκαλος (διηγήματα)

Γιανναρᾶ Χρ., Ἀλήθεια καί ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας

Κρουσταλάκη Γ., Ψυχοπαιδαγωγικὴ τῆς σχολικῆς διαγνώσεως

Παρασκευᾶ - Σακκά Σ., Σύγχρονες τάσεις στὴν ψυχολογία τῆς προσωπικότητας

Σακκά Δ., Παιδαγωγικὴ Ψυχολογία: προσωπικότητα - προσαρμογὴ - μάθηση

Δημητροκάλη Γ., Οἱ δικοχοὶ χριστιανικοὶ Ναοὶ
Παλιούρα Ἀθ., Ὁ ζωγράφος Γεώργιος Κλόντζας καί αἱ μικρογραφίαι τοῦ κώδικος αὐτοῦ

Γ Ρ Η Γ Ο Ρ Η

Φλήντ Γκ., (Μετ. Α. Σακελλαρίου), Ὁ Πλάτων καί ἡ ἐποχὴ του

Λαναρᾶ Β., Ἡρωισμός καί νοσηλευτικὴ (φιλοσοφικὴ θεώρηση)

Φάρμπερ Μ., (Μετ. Λ. Μπαρτζελιώτης), Φαινομενολογία: οἱ σημερινὲς τῆς διαστάσεις καί ἡ σχέση σιωπῆς πρὸς τὴν ψυχολογία, τὴν ψυχιατρικὴ, τὸν ὑπαρξισμό καί ἄλλες φιλοσοφικὲς κινήσεις

Λέ Καρρέ Τζών, Μιά μικρὴ πόλη στὴ Γερμανία (μυθιστόρημα κατασκοπείας καί πολιτικῆς φαντασίας)

Ντάρρελ Λ., Ἀλεξανδρινὸ Κουαρτέτο (ἡ περίφημη τετραλογία σέ δημιουργικὴ μετάφραση τοῦ Αἰμ. Χουρμούζιου)

Χάξλεϋ Α., Γενναῖος νέος κόσμος (τό περίφημο μυθιστόρημα ἐπιστημονικῆς φαντασίας)

Μουτσοπούλου Εὐ., Αἱ ἤδοναι. Φαινομενολογικὴ ἔρευνα προνομιστῶν συνειδησιακῶν καταστάσεων.

Μπαρτζελιώτη Λ., Συνοπτικὴ ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας

- Θεολογία καί ὄντολογία τοῦ P. Tillich

Πάνου Σ., Πολιτικὴ καί ἰδεολογία (παιδεία καί ἰδεολογία - ἰδεολογία καί ἀναγκαιότητα - πολιτικὴ συνείδηση καί ἰδεολογία - τέχνη καί ἰδεολογία - δημοκρατία καί σοσιαλισμός)

Παπαρούνη Π. Ν., Τουρκοκρατία (πτώση, γενοκτονία, διοίκηση, δικαιοσύνη, οἰκονομία κ.λπ.)

Τά Έλληνόπουλα τῆς Γερμανίας σέ ἀδιέξοδο;*

τοῦ Hans Eideneier

Τά προβλήματα τῶν Έλληνόπουλων τῆς Δυτικῆς Γερμανίας ἔχουν ξεπεράσει πιά τό στάδιο τῆς θεωρητικῆς ἔρευνας. Εἶναι φανερό ἤδη καί στό πλατύτερο κοινό πῶς, ἔτσι, πού ἔγιναν τά πράματα, ἡ ἐκπαίδευση τῶν παιδιῶν αὐτῶν εἶναι μάλλον μιά καταδίκη σέ ἀγραμματοσύνη καί πνευματική στασιμότητα, παρά τό μέσο γιά τήν ἀνάπτυξη τῶν γνώσεών τους καί βοήθεια γιά μιά ζωή, πού θά μπορέσουν νά τή ζήσουν καί νά τή διευθετήσουν μέ τίς δικές τους πιά δυνάμεις.

Πῶς φτάσαμε ὡς ἐκεῖ;

Πῶς ἔγινε αὐτό τό κακό;

Ποιός φταίει; Καί πού βλέπουμε τυχόν λύσεις ἢ μάλλον σέ ποιά κατεύθυνση τίς ἀναζητᾶμε;

Ὁ κάθε Έλληνας μετανάστης πού πήγαινε στή Γερμανία, δέν εἶχε ἢ δέ διέκρινε τό πρόβλημα: Ἡ ἔφευγε ἀνύπαντρος ἀπό δῶ ἢ ἄφηνε τά παιδιά του στή γυναίκα ἢ στή μητέρα, του στήν Ἑλλάδα.

Δέν πήγαινε γιά πολλά χρόνια· ἔτσι προσωρινά πήγαινε, νά δεῖ πῶς εἶναι ἐκεῖ ἡ δουλειά, νά μαζέψει δυό - τρεῖς παράδες καί νά γυρίσει. Αὐτό γινόταν προπαντός στή δεκαετία τοῦ πενήντα καί πιο πολύ στή δεκαετία τοῦ ἐξήντα.

Φτάνοντας ἐκεῖ ὅμως μπῆκε σέ ἕνα σύστημα, σέ μιά κοινωνία ἀλλιώτικη, μέ κανονισμούς καί ἄγραφους νόμους ἀλλόκοτους.

Ὡσπου νά συνέρθει καί νά σκεφτεῖ πού βρισκόταν, τόν εἶχε φάει κιόλας ἡ μοναξιά, ἡ ξενητεία. Τή συνήθισε μάλιστα κι αὐτή, βολεύτηκε κάπως. Παντρεύτηκε ἐκεῖ, ἡ ἔφερε τή γυναίκα του ἀπό τήν πατρίδα. Ἔβιασε κι ἐκείνη δουλειά.

— Ἄντε, Μαρία, νά φύγουμε! Καλά εἶναι τά μάρκα, ἀλλά τά παιδιά μας τά κάνανε γερμανόπουλα. Πρέπει νά πᾶνε σχολεῖο, νά μάθουν γράμματα.

Ποῦ ν' ἀκούσει ὅμως ἡ Μαρία! Στό βάθος οὔτε κι ὁ Γιώργος ἔπαιρνε στά σοβαρά τήν ἴδια του τή σκέψη.

— Καλά, ἄς μείνουμε ἕνα χρόνο ἀκόμα, νά τελειώσουμε τό σπῆτι στό χωριό.

— Σέ λίγο ξεπληρώνουμε τό διαμέρισμα. Λίγο ἀκόμη ὑπομονή.

Τό σπῆτι, τό διαμέρισμα, ἡ τηλεόραση, τό πλυντήριο, τό αὐτοκίνητο....

Τό πρώτο σόκ τό πάθανε στά 1966: Ἡ πρώτη οἰκονομική κρίση· Κρισούλα ἦταν, ἀλλά ξύπνησαν σάν ἀπό λήθαργο οἱ ξένοι ἐργάτες: «Μήπως θά ἔρθει μέρα πού δέ θά ἔχει πιά δουλειά γιά μᾶς ἐδῶ στή Γερμανία;» Καί τότε τά παιδιά μας τί θά γίνουν;

Τρέχανε νά τά δηλώσουν τότε τά παιδιά τους σέ «ἐλληνικά σχολεῖα», ἀλλά ποῦντα; Κάτι «ἐλληνικές τάξεις», ὅπως τίς ἔλεγαν, ὁ δάσκαλος οὔτε λέξη γερμανικά, κάτι ἀπογεύματα οἱ ὥρες διδασκαλίας, κάτι κολλυβογράμματα, ἀποτέλεσμα; *μηδέν*.

Διαμαρτυρίες στίς γερμανικές ἀρχές: δῶστε μας ἐλληνικά σχολεῖα γιά τά παιδιά μας!

* Ἀλλά καί οἱ γερμανικές ἀρχές δύσκολα πολύ τά βλέ-

*Πρόκειται γιά διάλεξη πού ἔγινε στό Ἰνστιτούτο Γκαϊτε.

πανε τά πράματα. Καί ήταν: Ἡ Γερμανία, ὡς ὁμοσπονδιακό κράτος, δέν ἔχει ἕναν ὑπουργό παιδείας· ἔχει ἔντεκα, ὅσα καί ὁμόσπονδα κρατίδια δηλαδή. Καί ὁ ὑπουργός παιδείας εἶναι πολιτικός. Ἀνήκει σέ κόμμα. Κάθε κόμμα ἔχει καί κάποιο πρόγραμμα, ἂν ὄχι καί κάποια ἄλλα ἰδεολογία ὡς πρὸς τὴν ἐκπαίδευση τῶν παιδιῶν σχολικῆς ἡλικίας. Καί πῶς νά συνεννοηθεῖ π.χ. ὁ ὑπουργός παιδείας τῆς Βαυαρίας στό Μόναχο μέ π.χ. τόν ὑπουργό παιδείας στή Φραγκφούρτη, πού ὁ ἕνας ἀνήκει στό χριστιανοκοινωνικό κόμμα τοῦ Franz Josef Strauss καί ὁ ἄλλος στό σοσιαλδημοκρατικό κόμμα τοῦ Willy Brandt;

Μετά εἶχαμε καί τὴ χούντα στὴν Ἑλλάδα! Νά ἀφήσουμε μέσα στὴ Γερμανία ἐθνικά σχολεῖα, μέ Ἑλληνες δασκάλους, πού θά μπορούσαν νά εἶναι — καί ήταν — ὄργανα τῆς χούντας τῶν Ἀθηνῶν; Ἔτσι βοήθησε κατὰ κάποιο τρόπο ἡ χούντα νά ἐπέλθει μιά συνεννόηση τῶν 11 γερμανῶν ὑπουργῶν παιδείας, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ἦταν ἕνα κοινὸ διάταγμα, πού βγήκε τὸ Δεκέμβρη τοῦ 1971.

Τά κυριώτερα σημεῖα τοῦ ἦταν τοῦτα:

- 1) Ἀπαγορεύονται τὰ ἐθνικά σχολεῖα.
 - 2) Ἀποφασίζεται ὀριστικὴ ἐνσωμάτωση τῶν ξένων παιδιῶν στὶς ἀντίστοιχες μέ τὴν ἡλικία τους τάξεις τοῦ γερμανικοῦ σχολεῖου. Αὐτὴ ἡ ἐνσωμάτωση ἰσχύει: πρῶτον γιὰ τὰ Ἑλληνόπουλα πού ξέρουν ἀρκετὰ γερμανικά καί πού μπορούν νά παρακολουθήσουν τὰ μαθήματα κατευθεῖαν στὴν ἀντίστοιχη γερμανικὴ τάξη πού θά ἐνταχθοῦν. Ἐπίσης καί προπαντός γι' αὐτὰ τὰ παιδιά πού πᾶνε στὴ πρώτη τάξη τοῦ δημοτικοῦ σχολεῖου. Δεύτερον: Τὰ παιδιά πού δέν ξέρουν ἀρκετὰ γερμανικά, θά πᾶνε σέ λεγόμενες «προπαρασκευαστικὲς τάξεις», μέ κύριο στόχο νά μάθουν ἐκεῖ τόσα γερμανικά, ὥστε νά μπορέσουν στό πῶς σύντομο χρονικὸ διάστημα νά ἐνσωματωθοῦν στὶς ἀντίστοιχες γερμανικὲς τάξεις. Ὡς ἀνώτατο ὄριο τῆς παραμονῆς τους σέ μιά τέτοια προπαρασκευαστικὴ τάξη καθορίστηκαν δύο χρόνια.
 - 3) Μαθήματα στὴ μητρικὴ τους γλῶσσα προσφέρονται στὰ Ἑλληνόπουλα *παράλληλα*, ἀπὸ Ἑλληνες δασκάλους τὰ ἀπογεύματα, τουλάχιστον δύο φορές τὴν ἑβδομάδα καί σέ «ικανὸ ἀριθμὸ ὥρων.»
- Ὁ Γιώργος κι ἡ Μαρία, τί νά κάνουν τώρα μ' αὐτὸ τὸ διάταγμα; Οὔτε μάθανε πῶς ὑπάρχει τέτοιο διάταγμα!! Ποιὸς νά τοὺς τὸ πεῖ; Οἱ γερμανικὲς ἀρχές; Πῶς νά βγάλεις ἄκρη μ' αὐτοὺς τοὺς ξένους, πῶς νά συνεννοηθεῖς; Οἱ ἑλληνικὲς ἀρχές; Ἡ πρεσβεία; Τὰ προξενεῖα; Ποιὸς ὅμως ἦταν ὁ στόχος τῶν ἑλληνικῶν ἀρχῶν; Νά κρατήσουν τὰ παιδιά ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερο στὶς ἑλληνικὲς τάξεις, καί νά ἔχουν κι αὐτὰ — καί τοὺς γονεῖς τους — κάτω ἀπὸ τὸ «προστατευτικὸ» μάτι τοῦ Ἑλληνα δασκάλου. Ἀμέσως βρῆκαν τὸ ἀδύνατο σημεῖο τοῦ διατάγματος, ἢ μάλλον ἐκμεταλλεύτηκαν τὴ δύσκολη διοργάνωση καί τὴν ἐφαρμογὴ τῆς μεταρρύθμισης στὰ διάφορα ὁμόσπονδα κράτη τῆς Γερμανίας. Εἶπαν: προπαρασκευαστικὲς τάξεις γιὰ δύο χρόνια; Ἐντάξει. Τὰ δύο πρῶτα χρόνια τὰ ἔχουμε ἐξασφαλίσει. Καί μετά; Μετὰ τὰ δύο χρόνια ἢ θά ἀλλάξεις διεύθυνση, πηγαίνοντας σέ ἄλλον συνοικισμό, ἢ φεύγοντας γιὰ τὴν καλοκαιρινὴ σου ἄδεια, ξεδηλώνεις τὸ παιδί σου ἀπὸ τίς γερμανικὲς ἀρχές, καί ὅταν ξαναεπιστρέψεις, τὸ

ξαναδηλώνεις. Ἔτσι θά ἔχεις στὴ διάθεσή σου ἄλλα δύο χρόνια.

Ὅχι καί πολὺ ἔντιμα μέσα; Πολλὲς φορές γίνονται καί χωρὶς καμιά τέτοια δήλωση, ἀλλὰ μόνο μέ τὴν προφορικὴ ἢ γραπτὴ βεβαίωση τοῦ Ἑλληνα δασκάλου πῶς ὁ Γιαννάκης δέν ξέρει ἀκόμα ἀρκετὰ γερμανικά, γιὰ νά μπορέσει νά παρακολουθήσει τὴ γερμανικὴ τάξη.

Ἔτσι καί μέ διάφορους ἄλλους ἀνάλογους τρόπους βγάλανε αὐτὰ τὰ παιδιά ἕνα — κατὰ τὴ γερμανικὴ πλευρὰ παράνομο — ἐξατάξιο «ἑλληνικὸ δημοτικὸ σχολεῖο» καί πού οἱ Γερμανοὶ ἐξακολουθοῦσαν νά ὀνομάζουν «προπαρασκευαστικὲς τάξεις» καί οἱ Ἕλληνες «ἑλληνικὸ σχολεῖο».

Μέ τὸ δίκιο, του θά ρωτοῦσε κανεὶς, πῶς γίνεται καί ἑλληνικὲς ἀρχές τῆς Γερμανίας ὄχι μόνο ἀνέχονται τίς παρανομίες ἀλλὰ καί τίς ὑποστήριζαν ἀκόμα;

Ἡ ἀπάντηση εἶναι ἀπλή: Βρισκόντουσαν σέ πλήρη συμφωνία μέ τὴ θέληση τῶν Ἑλλήνων γονιῶν τῆς Γερμανίας; ἐφόσον ἡ Γερμανία δέ μᾶς δίνει αὐτὸ πού θέλουμε, δηλαδή ἐθνικά σχολεῖα, γιὰ τὰ παιδιά μας, πρέπει μέ κάθε τρόπο καί μέ κάθε κόλπο, ἔστω καί παρά τὸ νόμο, νά ἐξασφαλίσουμε τὴν ἑλληνικὴ ἐκπαίδευση τῶν παιδιῶν μας.

Καί οἱ γερμανικὲς ἀρχές δέν τὰ ἐβλεπαν αὐτὰ; Πῶς δέν τὰ ἐβλεπαν! Ἀλλὰ ὁ γερμανὸς διευθυντὴς ἢ ὁ ἐπιθεωρητὴς εἶχε βαρεθεῖ σιγὰ σιγὰ νά τὰ βάζει μέ τίς συνεχεῖς καί πεισματικὲς διαμαρτυρίες τῶν Ἑλλήνων γονεῶν καί δασκάλων. Ἡ δική τους παρανομία ἦταν ἡ ἀνοχή. Ἀλλὰ καί ἡ ἀδιαφορία. Τί εἶχε νά κερδίσει ὁ γερμανὸς ἐπιθεωρητὴς μέ μιά καταγγελία στό ὑπουργεῖο παιδείας τῆς χώρας του; Μόλις θά τολμοῦσε νά θίξει θέμα μεταγραφῆς ἑλληνόπουλων στὶς γερμανικὲς τάξεις φωνάζαν καί οἱ δάσκαλοι καί οἱ γονεῖς. Ἄν τοὺς ἄφηνες στὴν ἡσυχία, τους καθόντουσαν φρόνιμα καί δέν εἶχαν καί μπελάδες. Ἴσα ἴσα. Σέ καλοῦσαν πού καί πού κι ἀπὸ κανένα ὑπουργεῖο γιὰ ἕνα ταξιδάκι μετὰ τῆς συζύγου σου στὴν Ἑλλάδα, καμιά πρόσκληση σέ γεῦμα σέ κανένα ἑλληνικὸ προξενεῖο...κτλ.

Δηλαδή καλὰ πηγαίναμε καί μέ τίς προπαρασκευαστικὲς τάξεις. *Προπαρασκευῆ; Καμιά.* Οὔτε πού μάθανε Γερμανικά τὰ Ἑλληνόπουλα τῆς Γερμανίας. Ἐνσωμάτωση; Καμιά.

Δέν ἦταν ὥστόσο δυνατό νά συνεχιστεῖ ἡ παρανομία καί τὸ παιχνίδι αὐτὸ αἰωνίως. Ἔτσι, καί μετὰ ἀπὸ τὴν ἀποκατάσταση τῆς δημοκρατίας στὴν Ἑλλάδα τὸ 1974, καί ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πλευρὰ ἔγιναν μεγάλες προσπάθειες γιὰ τὴν καλύτερευση τῆς ἐκπαίδευσης τῶν ἑλληνόπουλων τῆς Γερμανίας, καί ἡ γερμανικὴ πλευρὰ ἐνδιαφέρθηκε γιὰ συζητήσεις μέ ἀνθρώπους πού ἀντιπροσώπευαν μιά δημοκρατικὴ πιά κυβέρνηση πάνω στό φλέγον αὐτὸ θέμα.

Βλέποντας πῶς μέ τὸ δίκιο τους οἱ Γερμανοὶ ἐπέμεναν νά μάθουν τὰ Ἑλληνόπουλα τῆς Γερμανίας καί πέντε πράματα τουλάχιστον στὰ γερμανικά, ἡ ἑλληνικὴ πλευρὰ προσπάθησε καί προσπαθεῖ ἀκόμα νά ἐφαρμοθεῖ τὸ ἐξῆς περίπου πρόγραμμα:

1. Ὅχι ἐνσωμάτωση στὶς γερμανικὲς τάξεις.
2. Τὰ γερμανικά γίνονται ὑποχρεωτικὸ μάθημα γιὰ ὄλες τίς τάξεις.

3. Κοινά μέ τά Γερμανόπουλα μαθήματα π.χ. τό μάθημα τής γυμναστικής καί τής ζωγραφικής.

Ἄλλά: Ὡραία τά προγράμματα, τά διάφορα μοντέλα, οἱ διαμαρτυρίες τῶν γονιῶν, ἡ πολιτική ἢ ἡ προπαγάνδα, οἱ ἐλληνικές ἀρχές, οἱ γερμανικές ἀρχές. Ρωτήσαμε ὁμως ποτέ τά ἴδια τά παιδιά; Ἡ ἀκόμα: εἶναι ἐλεύθερα στήν ἐκλογή τοῦ καλύτερου, ἢ μήπως οἱ ἐξωτερικές συνθήκες στενεύουν τήν φανταστική πολυδρομία καί τήν κάνουν μονόδρομο, πού ὁδηγεῖ κατευθείαν σέ ἀδιέξοδο;

Γιά νά ἔχουμε μιά πλήρη εἰκόνα τής πραγματικότητας ἀναφέρω τίς ἐξῆς ἀλήθειες:

Ἀλήθεια ἀριθμός 1.

Τά περίπου 60.000 Ἑλληνόπουλα σχολικής ἡλικίας στή Δυτ. Γερμανία ξέρον κατά τό πλεῖστον τόσα γερμανικά ὅσα καί ἐλληνικά. Πολλές φορές μάλιστα ξέρον καλύτερα γερμανικά ἀπό ἐλληνικά, ἐφόσον ἔχουν γεννηθεῖ στή Γερμανία. «Ξέρον»: τί ξέρον; Ἀνεκμετάλλευτες γνώσεις βέβαια, γιατί μιᾶνε, ἀλλά δέν ἔμαθαν νά γράφουν σωστά οὔτε νά διαβάζουν ἀνετα.

Ἀλήθεια ἀριθμός 2.

Ἀπό τά παιδιά κάπως προχωρημένης ἡλικίας, δηλ. ἀπό 16 χρονῶν καί ἄνω, πού μένουν στή Γερμανία, μόνο τό ἕνα τρίτο ἐξέφρασε σέ σχετικά ἐρωματολογία τήν ἐπιθυμία νά γυρίσει ἀργότερα στήν Ἑλλάδα, πού βασικά, τούς εἶναι πολλές φορές ἄγνωστη ἢ μιά χώρα, ὅπου μένει ἡ γαϊάκι κι ὁ παππούς καί ὅπου πηγαίνουν τό καλοκαίρι νά τούς δοῦνε. Ἄς λένε οἱ μεγάλοι πώς θέλουν νά γυρίσουν. Θά γυρίσουν κάποτε. Καμιά φορά καί χωρίς νά θέλουν νά γυρίσουν.

Ἀλήθεια ἀριθμός 3.

Τά παιδιά πού γυρίζουν στήν Ἑλλάδα δέ βρίσκουν σχεδόν καμιά βοήθεια. Τά βάζουν, τά λεγόμενα «Γερμανάκια» στά τελευταία θρανία κι ὁ Θεός μαζί τους. Ἀφήστε τήν τέλεια παραμέληση τοῦ τεράστιου κεφαλαίου, πού θά σήμαινε ἡ ἐκμετάλλευση τῶν γνώσεων τής γερμανικής γιά τήν Ἑλλάδα. Κάτι λέγανε τώρα τελευταία στό Ὑπουργεῖο Παιδείας γιά Λύκεια πού θά ἔχουν ὡς ξένη γλώσσα καί γερμανικά. Μόνο τά Λύκεια στίς μεγάλες πόλεις τούς ἔλειπαν αὐτῶν τῶν παιδιῶν. Οὔτε πού θά μπορέσουν νά πλησιάσουν τό Λύκειο, γιατί μέ τό πρῶτο θά τούς κόψουν στήν ὀρθογραφία πού δέν ξέρον, ἔστω κι ἂν ξέρον τά γερμανικά καλύτερα κι ἂν τόν καθηγητή τους!

Ἀλήθεια ἀριθμός 4.

Ἐφόσον τά Ἑλληνόπουλα τής Γερμανίας δέν πᾶνε τόσο κανονικά στό γερμανικό σχολεῖο, 30 περίπου μόνον τοῖς ἐκατό παίρνουν τό ἀπολυτήριο τοῦ γερμανικοῦ δημοτικοῦ σχολεῖου. Τί σημαίνει αὐτό; Ὅτι δέν μποροῦν νά πᾶνε σέ ἐπαγγελματική σχολή, ἡ παρακολούθηση τής ὁποίας εἶναι ὑποχρεωτική, ἂν θέλεις νά μάθεις καί νά ἐξασκήσεις ἕνα ὁποιοδήποτε ἐπάγγελμα. Τί σημαίνει αὐτό; Σημαίνει πώς τά 70 τοῖς ἐκατόν τῶν Ἑλληνόπουλων τής Γερμανίας ἀποκλείονται ἀπό τή δυνατότητα νά μάθουν ἔστω καί τήν παραμικρή τέχνη! Αὐτό σημαίνει τή σήμερον ἡμέρα, μέ τό ἕνα ἑκατομῦριο ἀνέργους στή Γερμανία, πώς ὄχι μόνο ἀνάμεσα στοῦς ἀνέργους θά εἶναι κι αὐτά τά Ἑλληνόπουλα, ἀλλά αὐτό σημαίνει ἐπίσης — καί αὐτό θά μπορούσαμε νά ὀνομάσουμε καί τήν ἀλήθεια ἀριθμός 5 — πώς αὐτά τά παιδιά

χρειάζονται ἕνα ἐξαιρετικά γερό ἠθικό ὑπόβαθρο, γιά νά μήν τό γυρίσουν στήν ἀλητεία.

Κακόμοιρα παιδιά, πού χωρίς νά φταῖνε αὐτά, ἔγιναν ἀντικείμενα ἀδικημένα ἀπό μιά κοινωνία πού δέν τούς ἔδωσε τήν ἀπαραίτητη στοιχειώδη μόρφωση, μιά χαμένη γενιά, ἀληθινά θύματα μιᾶς ἀρχικής προσπάθειας γιά μιά καλύτερη ζωή τῶν γονιῶν τους.

Καλύτερη ζωή τῶν γονιῶν τους;

Ἡ Γερμανίδα δήλωσε ἐπίσημα πώς δέν εἶναι χώρα ὑποδοχῆς μεταναστῶν. Αὐτό σημαίνει ὄχι μόνο πώς οἱ ξένοι ἐργάτες ζοῦνε μέ τό φόβο πώς κάποτε πρέπει νά γυρίσουν πίσω στίς χώρες τους σέ ὥρα πού δέν μποροῦν νά τήν κανονίσουν οἱ ἴδιοι, ἀλλά αὐτό σημαίνει πώς δέν ἔχουν οὔτε πρόκειται νά ἀποκτήσουν σύντομα οὔτε ἕνα πολιτικό δικαίωμα. Καί ὅταν δέν ἔχει κανείς πολιτικά δικαιώματα εἶναι ἄνθρωπος δευτέρας κατηγορίας, γιατί σέ κάθε κοινοβουλευτικό καθεστῶς ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ στή βουλή εἶναι ὁ βουλευτής. Ὁ Ἕλληνας τής Γερμανίας δέν ἔχει κανέναν τέτοιο ἀντιπρόσωπο. Τίς διαμαρτυρίες του ποῖός ἔχει συμφέρον νά τίς ἀκούσει; Πῶς νά ἔχει αὐτός ὁ Ἕλληνας τής Γερμανίας ἐμπιστοσύνη σ' ἕνα κράτος πού τοῦ στερεῖ καί τό πῖο στοιχειώδες δικαίωμα, πώς νά ἐμπιστευτεῖ σ' αὐτό τό κράτος τήν ἐκπαίδευση τοῦ παιδιοῦ του; Πράγμα ἀδύνατο.

Ἄλλά τότε γιατί δέ βάζουμε ὅλη, μας τή δύναμη στό νά ἐνισχύσουμε τά ἐλληνικά σχολεῖα στή Γερμανία;

Κύριος λόγος: γιατί τό ἐλληνικό σχολεῖο τής Γερμανίας δέν εἶναι προσαρμοσμένο στό τελείως διαφορετικό περιβάλλον ἐκεῖ. Τό ἐλληνικό σχολεῖο τής Γερμανίας, ὡς τή στιγμή αὐτή, πού μιᾶνε τώρα, εἶναι ἕνα ἐλληνικό δημοτικό σχολεῖο τής Ἑλλάδας, πού μεταφέρθηκε ἀπλῶς στή Γερμανία. Αὐτό εἶναι θανάσιμο σφάλμα γιά τήν προσπάθεια τής ἐκπαίδευσης παιδιῶν ἡλικίας 6 ὡς 12 χρονῶν.

Μπορεῖ βέβαια νά εἶναι ἐξαιρετικῆς σημασίας ὁ τρόπος πού θά μορφωθεῖ ἕνας μαθητής: τό πού θά ἔρθει σ' ἐπαφή μέ τή μόρφωση σπουδαιότερος ὁμως εἶναι τό νά ἀποκτήσει μόρφωση. Καί ἡ μόρφωση στή σχολική ἡλικία βοηθᾷ στήν ταξινόμηση τῶν καθημερινῶν ἐμπειριῶν πού προσφέρει τό περιβάλλον, ἔτσι ὥστε αὐτό τό περιβάλλον νά γίνεῖ ὅσο τό δυνατόν καλύτερα κατανοητό. Ἡ μόρφωση ἔχει πάντα σχέση μετά τά ἀντικείμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καί γι' αὐτό ἐξαρτᾶται ἀπό τό περιβάλλον.

Καί πάλι θά μπορούσε νά ἀναφέρει κανείς τό γνωστό ἤδη παράδειγμα γιά τό πού μπορεῖ νά ὀδηγήσει μιά ὄχι προσαρμοσμένη ἐκπαίδευση, ἐκεῖνο τό παράδειγμα, πού ὁ Ἕλληνας δάσκαλος σέ μιά πόλη τής Γερμανίας ρώτησε τά παιδιά στήν τάξη του, τί βλέπουν ὅταν κοιτάζουν ἐξω ἀπό τό παράθυρο κι ἐκεῖνα ἀπάντησαν ἐν χορῶ: ἥλιο· μέ τή διαφορά πώς ἐξω ἀπό τό παράθυρο κατρακυλοῦσε ἄπ' τόν οὐρανό ἕνα μείγμα ἀπό βιομηχανικά ἀέρια καί χειμωνιάτικη ὀμίχλη, τήν ὥρα πού στήν Ἑλλάδα τέτοια ἐποχή πιθανότατα θά εἶχε πράγματι ἥλιο!

Ἡ ἀπλή μεταφορά τοῦ ἐλληνικοῦ σχολεῖου στή Γερμανία χωρίς τήν προσαρμογή στήν ἐκεῖ ἐκπαιδευτική καί κοινωνική στρουκτούρα, εἶναι ἀπό παιδαγωγική ἀποψη τελείως ἀνεδαφική. Αὐτό σχετίζεται καί περιορίζει φυσικά καί τά θετικά ἀποτελέσματα τοῦ μαθηματος τῶν Ἑλληνικῶν στή Γερμανία. Ἐνα Ἑλληνόπουλο

της ηλικίας του δημοτικού σχολείου, θα άπωθήσει ένα μάθημα πού δέν έχει σχέση μέ τό περιβάλλον όπου ζεί και μεγαλώνει, γιατί άπλούστατα ή ικανότητά του πρός άφρημενοποίηση, πρός τόν ιστορικό δηλαδή τρόπο του σκέπτεσθαι, δέν έχει άναπτυχθεί ακόμα. Άπό τήν άλλη μεριά τό παιδί χρειάζεται άπαραίτητα γιά τήν πνευματική του εξέλιξη τόν πνευματικό έρεθισμό, πού του προσφέρει άκριβώς ένα μάθημα συνυφασμένο μέ τό περιβάλλον του.

Τό μάθημα πού διδάσκει σήμερα σέ ελληνικές τάξεις στή Γερμανία θέτει σέ άμφισβήτηση τήν αξία γενικά κάθε μαθήματος. Αυτό πού άκούγεται συχνά, πώς στό βάθος τά παιδιά δέ μαθαίνουν ούτε ελληνικά ούτε γερμανικά, σχετίζεται άκριβώς μ' αυτήν τήν πνευματική άνεπάρκεια, στήν όποία είναι καταδικασμένα νά colυμπάν αυτά τά παιδιά άναζητώντας τίς νησιδες τής παιδαγωγικής όπισθοδρομικότητας.

Άλλά δέν είναι μόνο αυτός ό λόγος πού τό μη προσαρμοσμένο ελληνικό σχολείο στή Γερμανία βγάξει παιδιά πού δέν ξέρουν ούτε γερμανικά ούτε ελληνικά. Υπάρχουν κι άλλοι λόγοι:

1) Τά Έλληνικά σχολεία στή Γερμανία παγιώνουν τήν κοινωνική άπομόνωση τών Έλλήνων. Οί εύκαιρίες γιά μιά έστω και μηδαμινή προσαρμογή έξαφανίζονται μέ τήν άναγκαστική δημιουργία ή καθιέρωση τών ήδη ύπαρχόντων γκέττο. Η έπιμονή και συγκέντρωση σέ μιά οικεία έθνική παιδεία φέρνει μαζί της μιάν αντίσταση ενάντια σέ κάθε είδους κοινωνική και πνευματική προσαρμογή στή νέα χώρα όπου ζούν. Όποιος δέ γνωρίζει τό περιβάλλον, του δέν έχει καμιά δυνατότητα νά τόν άναγνωρίσει ή κοινωνία. Η έλλειψη γλώσσας άποκλείει κάθε εύκαιρία νά γνωρίσει κανείς τίς συνήθειες και τίς «παραξενιές» τής χώρας όπου ζεί.

2) Οί Έλληνες δάσκαλοι στή Γερμανία. Οί σημερινοί, ακόμα τελείως άπροετοίμαστοι, δάσκαλοι μέσα σ' ένα ελληνικό σχολείο στή Γερμανία είναι έπιφορτισμένοι μέ ένα έργο πού υπερβαίνει τίς δυνάμεις τους. Έτσι οί περισσότεροι άπό τούς νεοαφιχθέντες δασκάλους δέν ξέρουν τά γερμανικά. Κι αυτό έχει φυσικά καταστρεπτικά έπακόλουθα. Έξ άλλο αυτοί οί δάσκαλοι διδάσκουν άναγκαστικά σύμφωνα μ' ένα διδακτικό σύστημα πού στήν Ελλάδα είναι ίσως άναγνωρισμένο, όπωσδήποτε όμως διδάσκουν παιδιά πού ζούν σέ τελείως διαφορετικό περιβάλλον.

Είναι έξ άλλου άπαράδεκτο γιά τό κύρος του δασκάλου νά έχουν τά παιδιά τή δυνατότητα νά συνεννοούνται μεταξύ τους χωρίς καμιά δυσκολία στή γλώσσα τής χώρας όπου ζούν, ενώ ό δάσκαλος δέν είναι σέ θέση νά καταλαβαίνει τί λένε τά παιδιά πού πρέπει νά διδάξει. Στοιχειώδεις γνώσεις τής δομής τής γερμανικής κοινωνίας, του περιβάλλοντος δηλαδή μέσα στό όποιο ζούν και εργάζονται οί Έλληνες τής Γερμανίας, είναι άπαραίτητη προϋπόθεση γιά ένα γόνιμο και θετικό μάθημα. Μόνον άριστοι παιδαγωγοί και δάσκαλοι ειδικευμένοι, είναι σέ θέση νά αναλάβουν αυτήν τήν άποστολή.

Η «συνεχής έναλλαγή», ή περιορισμένη δηλαδή παραμονή του Έλληνα δασκάλου στή Γερμανία — ως τώρα ήταν τρία χρόνια, τώρα έγινε πέντε, τό άνώτατο όριο παραμονής τους — είναι επίσης ένα σοβαρό έμπόδιο γιά τήν καλύτερευση τής κατάστασης.

Έχοντας ύπόψη μας λοιπόν τή σημερινή κατάσταση τών ελληνικών τάξεων στή Γερμανία, δέ μπορεί νά μās κάνει εντύπωση, γιατί δέν έχουν ικανοποιητική άπόδοση! Τό κακό είναι μόνο πώς τά άναφερόμενα δέν αλλάζουν εύκολα, γιατί έδω θίγουμε πιά γενικά προβλήματα τής εκπαίδευσης τών παιδιών στό δημοτικό σχολείο και στήν Ελλάδα. Κι άς μήν κοροϊδεύομαστε: Αυτό πού ζητάμε δέν είναι τίποτε άλλο άπό ένα σύγχρονο ελληνικό σχολείο στό έξωτερικό μέ σύγχρονη παιδαγωγική σέ εύρωπαϊκό επίπεδο. Αυτό τό σχολείο δύσκολο νά τό βρεις στήν Ελλάδα, πώς νά τό περιμένεις εκεί πέρα; Έπειτα: Ό Έλληνας δάσκαλος στή Γερμανία δέ μπορεί εκ τών προτέρων νά είναι κα' ύτερα εκπαιδευμένος άπό τό δάσκαλο στήν Ελλάδα.

Πώς θά έπρεπε λοιπόν νά διοργανωθεί ένα ύποτιθέμενο — προσαρμοσμένο ελληνικό σχολείο στή Γερμανία θωρητικά, είναι εύκολο νά τό περιγράψει κανείς:

1) Ένημέρωση και προετοιμασία τών Έλλήνων δασκάλων πού στέλνονται άπό τήν Ελλάδα στή Γερμανία σχετικά μέ τίς ειδικές συνθήκες και τό δύσκολο έργο πού αναλαμβάνουν νά έπιτελέσουν.

2) Βασική έπιστημονική έρευνα γιά νά διευκρινισθούν διάφορα παιδαγωγικά προβλήματα, π. χ. σχετικά μέ τήν υπερφόρτωση δίγλωσσων παιδιών, πού ζούν έπιπλέον μέσα σέ δυό κοινωνίες, σέ δυό πολιτισμούς. Γιά τό πώς θά διδαχτούν καλύτερα τά δυό άλφάβητα, γιά τίς συνθήκες πού θά τούς επιτρέψουν νά έπισκέφονται μέ όσο τό δυνατό λιγότερες δυσκολίες δίγλωσσες τάξεις, κτλ.

3) Καινούργια εκπαιδευτικά προγράμματα και διδακταία ύλη γιά τό ελληνικό μάθημα στή Γερμανία ειδικά, πού θά πρέπει νά λάβει ύπόψη του όπωσδήποτε τίς νέες συνθήκες ζωής και περιβάλλοντος στή χώρα αυτή.

4) Ειδικά άναγνωστικά, σχετικά μέ τό νέο έξωτερικό περιβάλλον γιά τή διδασκαλία τών Έλληνόπουλων τής Γερμανίας.

5) Νά ληφθούν άπαραιτήτως μέτρα γιά τήν έπαναπροσαρμογή τών Έλληνόπουλων πού έπαναπατρίζονται στήν Ελλάδα. Κι αυτό νά γίνει μέ έπιπρόσθετα μαθήματα στους κλάδους πού ή διδασκαλία τους ήταν περιορισμένη στή Γερμανία, άκόμη κι αν θά ήταν άναγκαία ή δημιουργία προπαρασκευαστικών τάξεων ή τμημάτων και στήν Ελλάδα, ώστε νά προσαρμοστούν αυτά τά παιδιά εύκολότερα στό ρυθμό του ελληνικού εκπαιδευτικού προγράμματος. Χρήσιμο επίσης θά ήταν νά αξιοποιηθούν αυτά τά παιδιά εύκολότερα στό ρυθμό του ελληνικού εκπαιδευτικού προγράμματος. Χρήσιμο επίσης θά ήταν νά αξιοποιηθούν οί γνώσεις τών γερμανικών ως ξένης πιά γλώσσας, πού ήδη απέκτησαν αυτά τά παιδιά.

Άναγνωρίζουμε πώς στό βάθος και οί ελληνικές άρχές αυτά θέλουν κι αυτές. Ό σχετικά καινούργιος εκπαιδευτικός σύμβουλος στήν πρεσβεία τής Βόννης κ. Κώστας Χάρης έχει πλήρη συνείδηση τών προβλημάτων και τόν τελευταίο καιρό άνέπτυξε δραστηριότητες πού όπωσδήποτε βρίσκονται στό σωστό δρόμο.

Όλα αυτά όμως είναι έφικτά μόνο στή θεωρία. Οί προσπάθειες στήν πράξη όμως οδηγούν σέ άδιέξοδο. Κι έδω άρχίζει πάλι ή τραγωδία:

Γιατί οί συνθήκες άγοράς εργασίας στήν Δυτ. Γερμα-

νία έχουν προλάβει αυτά τα σχέδια. Η σημερινή ανεργία και η, ανάλογα με άλλα ευρωπαϊκά κράτη σχετικά μικρή βέβαια, οικονομική κρίση άλλαξε τα πάντα.

Τώρα που το ελληνικό Υπουργείο Παιδείας έδωσε πράσινο φως και για την εκμάθηση της γερμανικής και η πρεσβεία της Βόννης χρειάζεται να κάνει πολλές φορές δλόκληρο αγώνα για να πείσει τους Έλληνες γονείς πώς αυτό θα είναι για το καλό του παιδιού τους, τώρα πρέπει να παραδεχτούμε πώς κάναμε και κάνουμε το λογαριασμό χωρίς τον ξενοδόχο.

Και ο ξενοδόχος αυτή τη φορά είναι η ανεργία. Άλλα θα ρωτήσετε, γιατί να έχει η ανεργία τόσο μεγάλη επίδραση στα σχολικά προβλήματα των παιδιών μας εκεί;

Η ανεργία αυτή καθαυτή δεν είναι τόσο καταστρεπτική. Η καταστροφή είναι για τους τελευταίους στη σειρά ως προς την ειδίκευση. Αυτός που απολύεται, πού χάνει τη δουλειά του, είναι ο μη ειδικευμένος εργάτης, γιατί ο λίγο ειδικευμένος κάνει τη δουλειά του λίγο ειδικευμένου, ο άποφοιτος γυμνασίου κάνει τη δουλειά του άποφοίτου του δημοτικού, ο πτυχιούχος πανεπιστημίου κάνει τη δουλειά και του άποφοίτου γυμνασίου και ούτω καθεξής.

Πάντα ο τελευταίος την πληρώνει τη νύφη. Και τελευταίος είναι πάντα αυτός που δεν έχει τελειώσει το γερμανικό δημοτικό σχολείο.

Το άδιέξοδο λοιπόν είναι σαφές: να περιοριστούμε μέσα στη Γερμανία στην ελληνική και μόνο εθνική εκπαίδευση είναι από παιδαγωγική, κοινωνική και ψυχολογική άποψη απαράδεχτο και αδύνατο.

Για να μπορέσει το Έλληνοπούλο της Γερμανίας να πάρει το απολυτήριο του γερμανικού δημοτικού σχολείου, το οποίο θα του άνοιξει το δρόμο για μία απαραίτητη επαγγελματική σχολή, θα είχε ως προϋπόθεση την πλήρη ενσωμάτωσή του στο γερμανικό δημοτικό σχολείο. Αυτό όμως είναι πάλι αδύνατο, γιατί, όπως είπαμε, ο μέσος Έλληνας γονιός της Δυτ. Γερμανίας, έχει κάθε λόγο να είναι δύσπιστος σε μία κοινωνία και σε ένα κράτος που δεν του δίνει κανένα πολιτικό δικαίωμα και όπου ζει ως άνθρωπος δευτέρας κατηγορίας. Αυτός θα αγωνιστεί για τη μη άποκοπή του παιδιού, του από τα πατροπαράδοτα γράμματα και από την ελληνική οικογένεια.

Τό να στιγματίσουμε όμως το άδιέξοδο και να κλάψουμε τη μοίρα των Έλληνοπουλων της Γερμανίας, πάλι δεν επιτρέπεται και προπαντός δεν επιτρέπεται σε ένα υπουργείο παιδείας, είτε στην Ελλάδα είναι αυτό είτε στη Γερμανία.

Έτσι επικρατεί σήμερα η γνώμη πώς η λύση βρέθηκε στις λεγόμενες δίγλωσσες τάξεις, *Bilinguale Klassen*, στη Γερμανία.

Προτείνει δηλαδή το Ελληνικό υπουργείο Παιδείας το ακόλουθο πρόγραμμα:

Τά μαθήματα ενός εννιατάξιου εκπαιδευτικού προγράμματος να γίνονται στις πρώτες τάξεις κατά τα δύο τρίτα στα ελληνικά (δηλ. οι κλάδοι: Ελληνικά, θρησκευτικά, Ιστορία, Γεωγραφία, φυσιογνωστικά και πολιτική άγωγή, καθώς και μαθηματικά ως και την έκτη τάξη). Το ένα τρίτο των μαθημάτων (δηλ. Γερμανικά για ξένους, φυσική και χημεία) να γίνονται στα γερμανικά.

Επίσης να υπάρχουν μαθήματα κοινά με Γερμανόπου-

λα στα γερμανικά, δηλ. μουσική, τέχνη, χειροτεχνία, γυμναστική.

Στη συνέχεια το ελληνικό μοντέλο προβλέπει σταδιακή μετάθεση του κέντρου βάρους των μαθημάτων, δηλαδή ενίσχυση των μαθημάτων στα γερμανικά, ώστε στην τελευταία τάξη να διδάσκονται τα δύο τρίτα των μαθημάτων στα γερμανικά και το ένα τρίτο στα ελληνικά.

Είναι όμως πράγματι αυτές οι δίγλωσσες τάξεις η λύση;

Αμφιβάλλω. Τό πολύ πολύ δείχνουν ίσως την κατεύθυνση που πρέπει να ακολουθήσουμε. Γιατί;

1) Η εφαρμογή του προγράμματος αυτού είναι διοικητικά πάρα πολύ δύσκολη. Η απήχηση στα γερμανικά υπουργεία Παιδείας είναι ήδη σχετικά μικρή. Στη Βαυαρία καμαρώνουν για τα εθνικά γκέττο — σχολεία τους. Στη Βάδη — Βυρτεμβέργη θέλουν την πλήρη ένταξη ξένων παιδιών ήδη από την πέμπτη τάξη του δημοτικού. Στην Έσση επιμένουν στο πρόγραμμα των προπαρασκευαστικών τάξεων. Μόνο στη βόρεια Ρηνανία — Βεσφαλία έχει προτείνει το Υπουργείο Παιδείας ένα πρόγραμμα δίγλωσσων τάξεων που μοιάζει αρκετά με τις ελληνικές προτάσεις, αλλά και με σημαντικές διαφορές: π. χ. το πρόγραμμα των δίγλωσσων τάξεων συμπεριλαμβάνει μόνον τις πρώτες έξη τάξεις και όχι και τις έννια. Οπωσδήποτε όμως η γενική τάση είναι η ίδια και για τις λεπτομέρειες έχει άρχισει ήδη ο διάλογος. Άλλά όμοφωνη απόφαση όλων των υπουργών Παιδείας της Γερμανίας είναι δύσκολο να περιμένουμε.

2) Οι δισταγμοί της εφαρμογής των ελληνικών προτάσεων από τα γερμανικά υπουργεία Παιδείας δεν είναι τελείως ανεδαφικοί και ανεξήγητοι. Τούς λόγους τους αναφέραμε κι εμείς ήδη: είναι ο φόβος ή μάλλον η δυσπιστία των γερμανικών άρχων στο μη προσαρμοσμένο ελληνικό δημοτικό σχολείο, από τό οποίο έχουν ήδη αρκετά πικρή πείρα. Ποιός μās λέει και μās δίνει την υπεύθυνη βεβαίωση — λένε οι υπουργοί — πώς αυτά τα μαθήματα στην ελληνική γλώσσα, που θα γίνονται στις δίγλωσσες τάξεις, θα είναι προσαρμοσμένα στο γερμανικό περιβάλλον και θα διδάσκονται από Έλληνες δασκάλους, καλά προετοιμασμένους για την εκεί δουλειά, τους, και με βιβλία ανάλογα με τις απαιτήσεις μās εκπαίδευσης σε κράτος βιομηχανικό;

Πώς θα είναι σε θέση η Ελλάδα να αλλάξει τα πάντα και να προσφέρει τώρα μαθήματα, δασκάλους και βιβλία, που ζητούσαμε τόσα χρόνια και δέ μās έδιναν;

Άν όμως με την ευκαιρία της εφαρμογής των δίγλωσσων τάξεων δεν αλλάξουν ριζικά και αυτές οι προϋποθέσεις για την επιτυχία τέτοιου είδους τάξεων, τότε καλύτερα να μñ άρχίσουμε κán να βασανίζουμε κι άλλο τούς Έλληνες γονείς με καινούργιους μανδύες αλλά παλιά περιεχόμενα.

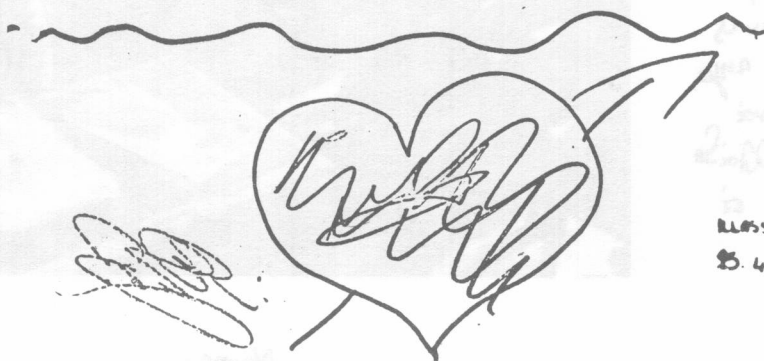
3) Θα έπρεπε να διαφωτίσουμε εξάλλου τούς Έλληνες γονείς της Γερμανίας ως προς τό πρόγραμμα που θέλουμε να εφαρμόσουμε. Εκείνοι νομίζουν πώς τό παιδί τους θα πάρει μέν τό απολυτήριο του γερμανικού δημοτικού για να μñ αποκλειστεί από κάθε περαιτέρω εκπαίδευση στη Γερμανία, αλλά και πώς τό ίδιο αυτό τό παιδί τους θα είναι σε θέση να πάει έδω στον Ελλάδα η

Ἡ πατρίδα μου εἶναι πολὺ καλὴ γιατί
 ἐκεῖ πέρα δὲν ὑπάρχουν πολλὰ
 ἐργοστάσια καὶ μπορούμε νὰ ἀναπνεύσῃ
 καθαρό ἀέρα

Wenn ich 18 bin

Klasse 6b - 76-77
 12 Jahre alt, 7 Jahre in der BRD
 6 Jahre Humboldtschule
 Eltern seit 16 Jahren in der BRD

Wenn ich 18 bin werde ich ein Freund
 haben. Dann gehe ich mit mein Freund
 ins Kino. Nachher gehen wir in
 eine Party gehen. Dann
 tanzen wir und Trinken Kola.
 Dann werden wir feiern.
 Und nachher bekommen wir
 ein schönes Kind

Βῆση 6B - 76-77 - 58-
 12 χρονῶν, 7 χρόνια στὴν Γερμανία
 6 χρόνια στὸ HUMBOLDTSCHULE
 Ἐπιτέως 15 χρόνια στὴν Γερμανία

Klasse 6 b
 25. 4. 1977

Η ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΟΥ

Πατρίδα! Τι ὄμοιο ὄνομα.
 Τὰ σοφὰ γὰρ τὰ λόγια τοὺς διαιωνίζουσιν εἰ
 ὅλες τὶς ἐποχὴς πρᾶγμα ὅταν ἡ Πατρίδα
 εἶναι ἐλευθέρη καὶ εὐτυχῆ. Μὴσα εἰς ὅ μὴ
 εὐτυχῆ. Πατρίδα ὅλα τὰ ἀγαθὰ εὐνοῦν
 Ἄς αὐτὸ ἴσχυι γιὰ μὴδὲ ἄνθρωπο ἰδιώτερα
 γιὰ μὴς τοὺς Ἕλληνας ὅτι ἔχοντες γιὰ
 πατρίδα μὴς εἶναι Ἑλλάδα καὶ εἶναι ἡ
 καλύτερη πατρίδα τοῦ κόσμου εἰάν
 Ἕλληνοποιεῖται ὅτι μὴ ἐπὶ ἀγαθῶν εἶναι
 Πατρίδα μὴς μὴ τὸ ἴδιον ἐπὶ πᾶσι
 καὶ εἰ μὴδὲ σερβικῶν χίνα τὸ αἶμα τοῦ.

Δεν ξέρω Γερμανικά
 Περιεχόμενα πέρα βέ' 9.

Obersetzung: Ich kann kein Deutsch. Vergangenes Jahr erhielt ich
 es (Anm.: das Zeugnis) mit (Anm.: der Note) 9 (Anm.:
 entspricht der Note 2)

Schüler: 8 Jahre alt, 3 Jahre in der BRD, 3 Jahre
 Humboldtschule

Name:

Klasse: 6a 23-5-1977

Name: ...

Η ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΟΥ - 52 -

3. 5. 1977

Name:

Klasse: 6a

Wenn ich 18

Ερώτα μου
και θα πείω

Η πατρίδα μου έρετα είναι η Καβάλα. Η Καβάλα
είναι πολυ ωραία έχει πολλα γυμνασια και
αλλοι.
Η Καβάλα έχει πολλες εκκλησιες.
και είναι πολυ ομορφη πολι.

23.5.77
12 χρονων, 12 χρονια στην Γερμανια
6 χρονια στο HUMBOLDTSCHULE
Γονεις 16 χρονια στην Γερμανια

23.5.77
12 χρονων, 5 χρονια στην Γερμανια
5 χρονια στο HUMBOLDTSCHULE
Γονεις 15 χρονια στην Γερμανια

Name: 6b
23.5.1977

Η ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΟΥ - 53 -

Η Ελλάδα είναι ομορφη. Ολοι οι ξενοι εχουν
να ειναι ετοιμοι να δουρασουν την ομορφια
της. Ηκει ωραια και μεγαλη θαλασσα. Τα ροδα
ειναι γρηγορα ανθρωπους αερο και ξενοι
Οι πιο πολλοι ειναι τουριστες και ωραια
μπαρια. Στην Ελλάδα ειναι δουλοδουλια ειναι
αδελφια τα δενδρα ειναι φουσκερα με
καρπους. Ο ηλιος με ειη καυτη αυεινες
του καιου του ολου τον ωδρο. Ολοι ημε
και δε μακρινη πολεις ειη Ελλάδα να
ειναι τα αρχαια εθνη της στην Ελλάδα
η γαβνη μου θαραιο φουκωνει δε
και ειναι και δε καθε μαγαζι.

Name:
Klasse: 6 A'

23.5.1977

23.5.77
12 χρονων, 12 χρονια στην Γερμανια
6 χρονια στο HUMBOLDTSCHULE
Γονεις 17 χρονια στην Γερμανια

Name:
Klasse: A6
23.5.1977

Η πατρίδα μου

Η πατρίδα μου είναι καλη εγω ειμαι απο την
Ορφικη και το χωρι μου το δονε μικρη και νεωδ.
απο χωρι μου εχωμε και ειναι ολητη εκει ειναι
καθε ημερα τα εθνη ημερικη φορις Βρεταν ειναι
η πατρίδα μου είναι η Ελλάδα

Η πατρίδα μου είναι πο.
επισχων και πολα εθ.
Πλασε και τον αερα. Ε
δινει και πορις να πας

Name
Klasse: 6.a.

Τάξη 6α - 76-77
12 χρονών, 2 χρόνια στην Γερμανία
2 χρόνια στο HUMBOLDTSCHULE
Γονείς 17 χρόνια στην Γερμανία

23.5.1977

Η ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΟΥ

Έμένα πατρίδα μου είναι η Ελλάδα. Πηγαίνω έχω κάθε χρόνο στην
Ελλάδα για το παλιό στο χωριό μου. Το χωριό μου είναι
στη Θράκη στον Νομό Έβρου.
Το χωριό μου είναι το Πύθιο.

στη γερμανία
Übersetzung: Ich kann kein Deutsch
Schüler: 11 Jahre alt, 5 Jahre in der BRD, 5. Klasse, 5 Jahre Humb. Schule

Η εφημερίδα μας
δεν είναι
γιατί η δασκάλα
έβρισε πριν ένα χρόνο στη
αβριλ από την αρχή
Übersetzung: Ich kann gar kein Deutsch, weil unsere Lehrerin nicht
gegangen ist, vom Anfang des Jahres an
Schüler: 12 Jahre alt, 12 Jahre in der BRD (hier geboren), 5. Klasse,
5 Jahre Humboldt Schule

Κλάση: 6α
24.5.1977

Τάξη 6β - 76-77
13 χρονών, 7 χρόνια στην Γερμανία
7 χρόνια στο HUMBOLDTSCHULE
Γονείς 15 χρόνια στην Γερμανία

-54-

Η ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΟΥ

Γιατί να μην αγαπάω την πατρίδα μου.
γιατί στην Ελλάδα είναι η γαζιά μου ο ήλιος που
ο θεός, η θεία, τα αδέρφια ή γιγνόντα μα
Η Ελλάδα έχει ωραία άκρογιαλιά και θαλάσσιο
οφάνθη. υπάρχουν θαλάσσια που κάνουν κηλίνα.
έχει και Ελλάδα είναι όλη η συγκομιδή μου και
οι φίλοι μου όμως δεν έχουν κανένα πρόβλημα
από τα παιδιά στο χωριό με έβαλαν με
γιατί θέρμα.

Τ ε λ ο ς

Name:
Klasse: 6.a
23.5.1977

Τάξη 6α - 76-77
12 χρονών, 5 χρόνια στην Γερμανία
5 χρόνια στο HUMBOLDTSCHULE
Γονείς 15 χρόνια στην Γερμανία

Η ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΟΥ

Την πατρίδα μου τη θέλω
έχει γεννήθηκα με εκεί μετέφερα. γιατί
μηνες θα πάω στην Ελλάδα
έτσι πατρίδα μου είναι πολύ ωραία
έτσι πατρίδα μου έχει
και πολλά βουνά
έτσι Ελλάδα θα
θα με το καλοκαίρι

στό γυμνάσιο ή σε τεχνικές σχολές ή και στο Λύκειο ακόμα.

Θά έπρεπε νά διαφωτίσουμε λοιπόν αυτούς τούς γονείς και νά τούς πούμε ξεκάθαρα: «Και τήν πίττα σωστή και τό σκύλο χορτάτο» είναι δύσκολο πράγμα, και ελάχιστοι τό καταφέρνουν. "Όταν δηλαδή από τά Γερμανόπουλα πού πάνε 9 χρόνια στό δημοτικό σχολείο τό 20 τοίς εκατό δέν είναι σέ θέση νά πάρουν τό άπολυτήριο του δημοτικού, πώς νά τόν πάρουν τά Έλληνόπουλα, όταν έχουν δίπλα και παράλληλα μέ τό πλήρες γερμανικό σχολείο και όλο τό ελληνικό; Και όταν βλέπω τούς φειτινούς αριθμούς εκείνων των Έλληνόπουλων της Ελλάδας πού δέν κατάφεραν νά μπουνε στό Λύκειο, μέ πιάνει μεγάλη άπαισιοδοξία.

Άφήστε πού έχουμε νά κάνουμε στή Γερμανία ως επί τό πλείστον μέ Έλληνόπουλα πού κατάγονται από άγροτικές περιοχές της Ελλάδας και πού οι γονείς τους δέν είναι σέ θέση νά τούς βοηθήσουν καθόλου! Θά έπρεπε νά τούς πούμε πώς ή διδακτέα ύλη σ' αυτές τις δίγλωσσες τάξεις αναγκαστικά θά πρέπει νά είναι περιορισμένη. "Αν θέλουμε νά προχωρήσουμε έστω και μία στοιχειώδη μόρφωση και στους δυό πολιτισμούς, ό διδακτικός μας ρυθμός δέ μπορεί νά παίρνει τις ίδιες στροφές, όπως θά έπαιρνε στην πατρίδα. Και θά ήταν μεγάλο κέρδος και ήδη μεγάλη πρόδος αν τό Έλληνόπουλο θά κατάφερνε ή τό ένα ή τό άλλο, σ' αυτές τις προγραμματισμένες τάξεις.

Δέν θά ήθελα φυσικά άλλα ποιός θά ήθελε νά είναι, αυτός ό Έλληνας Υπουργός Παιδείας ή αυτός ό εκπαιδευτικός σύμβουλος στην Έλληνική Πρεσβεία της Βόννης, πού θά αναγκαστεί κάποτε νά πεί αυτήν τήν για πολλούς γονείς καταστρεπτική αλήθεια.

4) Η έπιτυχία των δίγλωσσων τάξεων είναι μόνον τότε πιθανή αν υπάρξουν γερά ειδικά προγράμματα έπαναπατριsmου των Έλληνόπουλων στην Ελλάδα. Νά τούς άπαλλάξουμε από τό μάθημα των αρχαίων είναι μάλλον στοιχειώδες αρκετά δευτερεύον, μπροστά στα ζητήματα ριζικής βελτίωσης της σημερινής κατάστασης. Άφήνουμε τούς δασκάλους έδώ μόνους μέ τήν άμηχανία τους, τί νά κάνουν μέ τούτα τά παιδιά, πού πολλές φορές οι έλλείψεις τους στα μαθήματα είναι τόσες και σέ τέτοιο βαθμό, πού ό δάσκαλος τά έχει χαμένα, δέν ξέρει από πού νά αρχίσει, τά βάζει στα τελευταία θρανία. Δέν χρειάζεται, από τό νόμο, νά πάρουν μέρος στους διαγωνισμούς, σαν αυτό τό «πλεονέκτημα» νά βοηθούσε σέ τίποτε. Στο γυμνάσιο όμως πρέπει νά πάνε, είναι υποχρεωτικό, ποιός θά τό προωθήσει αυτό τό παιδί;

5) Δίπλα σ' αυτές τις βασικές δυσκολίες πού συναντάμε ήδη μπροστά μας προτείνοντας τις δίγλωσσες τάξεις ως λύση, είναι και άλλες όχι τόσο άνυπέρβλητες, θά πείτε, αλλά κι αυτές σημαντικές, όπως π. χ. τό πρόβλημα του τί θά κάνουν τά Έλληνόπουλα πού μένουν σέ κάπως άπομακρυσμένες περιοχές της Γερμανίας και όπου ό αριθμός των μαθητών δέ θά φτάνει για νά ιδρυθεί μία δίγλωσση τάξη. "Επειτα μέ τί δικαίωμα και ποιές συμφωνίες εφαρμόζεται πρόγραμμα δίγλωσσων τάξεων για τά Έλληνόπουλα, ενώ στην Γερμανία έχουμε και Τουρκόπουλα, παιδιά Γιουγκοσλάβων, Ιταλών, Ισπανών, Πορτογάλων, πού άλλοι δέ θέλουν κι άλλοι δέν είναι σέ θέση ούτε καν νά συζητήσουν τέτοια προγράμματα.

Δηλαδή μέ άλλα λόγια, ούτε οι δίγλωσσες τάξεις είναι ή λύση των πολύπλοκων προβλημάτων;

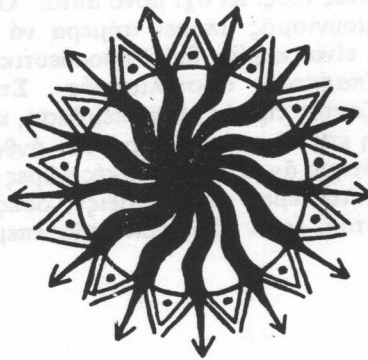
Η κατεύθυνση μπορεί νά είναι σωστή, ίσως έλπιδοφόρα, αλλά ή πραγματοποιήσή της αν δέν άποκλείεται τελείως, θά άργήσει τουλάχιστον πολύ, μέ τόσα άλλα προβλήματα εφαρμογής πού έχει. Ένωμεταξύ ή άνεργία δέν περιμένει. Τά παιδιά μεγάλωσαν, από τά μικρά τά περισσότερα γεννήθηκαν ήδη στην Γερμανία. Περιμένουν νά τούς δοθεί τό άναφαίρετο δικαίωμα για μόρφωση, και ως συνέπεια ό επαγγελματικός καταρτισμός.

Σήμερα έχουμε μπροστά μας χιλιάδες παιδιά πού δέν τούς δώσανε τήν άπαιτούμενη μόρφωση στα γερμανικά ώστε νά μπορέσουν νά μάθουν μία τέχνη στην Γερμανία και νά βγάλουν τό ψωμί τους μόνα τους. Άνάπηρα πνευματικά και άπομονωμένα σέ μία ξένη χώρα, πού δέν τούς είναι καθόλου ξένη, αλλά πού τά άπομονώνει κάθε μέρα και πιό πολύ, γιατί εύκαιρία για προκοπή δέν υπάρχει. Αυτά τά χρόνια πού θά έπρεπε νά πάνε σέ γερμανικό σχολείο, οι γονείς τους τά στέλνανε σέ ελληνικό σχολείο γιατί έτσι τούς είπαν νά κάνουν και έτσι μέ τό δικίο τους και τήν σωστή διαίτησή τους έπέμεναν κι αυτοί, γιατί είχαν καταλάβει πώς τό κράτος όπου ζούσαν δέν τούς πρόσφερε καμιά ζεστασιά, καμιά κατανόηση. Παιδιά πού δέν τούς δώσανε τήν άπαιτούμενη μόρφωση στα ελληνικά, ώστε γυρίζοντας στην Ελλάδα, νά ζήσουν τουλάχιστο αυτήν τή ζωή πού ζούσαν οι πατεράδες τους προτού φύγουν για τή Γερμανία. Ούτε αυτό όμως δέ μπορούν πιά. Άλλά και στην Ελλάδα, μία χώρα πού για τά περισσότερα Έλληνόπουλα της Γερμανίας τούς είναι ξένη, άλλαξαν τά πράγματα. Γονείς πού φύγανε μέ τήν έλπίδα για ένα καλύτερο μέλλον των παιδιών τους, όχι μόνο δέν καλύτερεψαν τό μέλλον αυτών των παιδιών τους, αλλά τό κατέστρεψαν κιόλας.

Παιδιά άγράμματα σέ δυό γλώσσες, μετανάστες ανάμεσα σέ δυό χώρες. Θύματα της μετανάστευσης.

Τό ελληνικό σχολείο στην Γερμανία, μή προσαρμοσμένο στο εκεί περιβάλλον, μέ άπροετοίμαστους δασκάλους έβγαλε και βγάζει παιδιά άνίκανα νά καθορίσουν τό μέλλον τους και νά ζήσουν στην εκεί κοινωνία. Έδώ δέ θέλουν ή δέ μπορούν νά ζήσουν, αλλά και αν αναγκαστούν νά γυρίσουν, βασικά δέν τά φροντίζει κανένας.

Αυτή είναι ή λεγόμενη δεύτερη γενιά: τά Έλληνόπουλα της Γερμανίας. Για τά παιδιά αυτών των παιδιών, για τήν τρίτη γενιά; ό θεός νά βάλει τό χέρι του.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΜΑΡΞΙΣΤΩΝ ΣΤΗ ΒΕΝΕΤΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΚΑΘΕΣΤΩΤΑ ΤΟΥ «ΥΠΑΡΚΤΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΥ»

Στις 11 με 13 Νοεμβρίου στην 'Αρχιτεκτονική Σχολή του Πανεπιστημίου της Βενετίας πραγματοποιήθηκε τριήμερη συνάντηση με θέμα «'Εξουσία και αντιπολίτευση στις μετεπαναστατικές κοινωνίες». Τήν έναρξη των εργασιών άνοιξε ο πρόεδρος 'Αϊμονίτο, τονίζοντας ότι η εκδήλωση αυτή δεν στεγάζεται απλώς στις αίθουσες του Πανεπιστημίου αλλά εντάσσεται οργανικά στις πανεπιστημιακές δραστηριότητες του. Τίς εργασίες της συνάντησης παρακολούθησαν καθηγητές Πανεπιστημίου, μελετητές των 'Ανατολικών κοινωνιών, οικονομολόγοι, εκπρόσωποι μαζικών οργανώσεων και συλλόγων, του φεμινιστικού κινήματος, του προοδευτικού χριστιανικού κινήματος, εκπρόσωποι κομμάτων και οργανώσεων της ανεξάρτητης ιταλικής 'Αριστεράς και της Νεολαίας του ιταλικού Κ.Κ. και του Σοσιαλιστικού Κόμματος. Παραβρέθηκαν πολλοί 'Ιταλοί και ξένοι δημοσιογράφοι και η εκδήλωση πήρε μεγάλη έκταση στον τύπο με συνεντεύξεις, ρεπορτάζ κ.λπ.

'Εχουν περάσει μόλις δέκα χρόνια από τη εποχή που όλες οι 'αριστερές τάσεις, εκτός των τροτσκιστών και μαοϊκών, θεωρούσαν, για λόγους διαφορετικούς και συχνά αντίθετους, τη Σοβιετική 'Ενωση ταυτόσημη με τό σοσιαλισμό. Σήμερα πολλοί στη έκφραση υπαρκτός σοσιαλισμός έχουν προσθέσει εισαγωγικά. 'Αλλά οι πολιτικές έννοιες δεν μπορούν να ζήσουν αιώνια κλεισμένες εντός εισαγωγικών...

'Η συνάντηση που τό «Μανιφέστο» οργάνωσε τον περασμένο Νοέμβρη στην Βενετία, με θέμα «'Εξουσία και αντιπολίτευση στις μετεπαναστατικές κοινωνίες» θά λέγαμε πώς είναι ιστορικής σημασίας για τήν 'Αριστερά. Για πρώτη φορά, σκοπός της συνάντησης κομμουνιστών της Εύρωπης δέν είναι απλώς η έκφραση συμπάραστασης στους διαφωνούντες των σοσιαλιστικών καθεστώτων, αλλά μία συζήτηση που αποτελεί τομή τον μαρξιστικό προβληματισμό των κομμουνιστικών δυνάμεων: τό βασικό ζήτημα με τό όποιο άχολήθηκαν οι συμμετέχοντες μπορεί να συνοψιστεί στα έρωτήματα που έθεσε η Rossana Rossanda άνοιγοντας τίς εργασίες του συνεδρίου: α) Οί 'Ανατολικές κοινωνίες είναι καταπιεστικές διότι είναι σοσιαλιστικές ή διότι δέν είναι; Κι αν δέν είναι, για τί είδους κοινωνίες πρόκειται; και β) Γιατί όλες οι επαναστάσεις που πραγματοποιήθηκαν σκόνταψαν στο σταυρικό σημείο του Κράτους και της έλευθερίας;

'Ιστορική σημασία πολιτικής διάστασης έχει και μία άλλη πλευρά που σφράγισε τη συνάντηση της Βενετίας: ότι σ' αυτήν συμμετείχαν εκτός από «διαφωνούντες» των σοσιαλιστικών χωρών που αναγκαστικά βρίσκονται στο έξωτερικό (Πλιούτς, Βέλ, Μπάλουκα, Πέλικαν κλπ), εκτός από τους έπροσώπους του «Μανιφέστο» και γνωστούς μαρξιστές διανοούμενους και αντιπρόσωποι του ιταλικού και ισπανικού κομμουνιστικού κόμματος. Τό Γ.Κ.Κ. δέν προσήλθε με επίσημο κομματικό αντιπρόσωπο, αλλά με έναν λαμπρό διανοούμενο, τον Λουί 'Αλτουσέρ. Οί 'Ελληνες έλαψαν διά της άπουσίας τους. Κι όχι μόνο αυτό. 'Ο ήμερήσιος τύπος δέν άσχολήθηκε με τό θέμα. 'Αλλά αν ό Εύρωκομμουνισμός μπορεί σήμερα να διεκδικεί τήν ιδιότητα ενός ιδιαίτερου κομμουνιστικού ρεύματος, είναι κυρίως διότι προοδευτικά πήρε τίς άποστάσεις του από τη Σοβιετική 'Ενωση και τους «'Υπαρκτούς σοσιαλισμούς». Στην άρχή, π.χ. με τήν εισβολή στην Τσεχοσλοβακία καταδικάζοντάς την ως ξένη επέμβαση, και στη συνέχεια, άνοιχτά κυρίως διαμαρτυρούμενος για τήν καταπίεση και τήν καταπάτηση των ανθρώπινων δικαιωμάτων στις χώρες αυτές.

Στό έρώτημα αν οι 'Ανατολικές χώρες είναι σοσιαλιστικές, ό άναγνώστης θά διαβάσει παρακάτω τίς σημαντικότερες «άπαντήσεις», όσες μπορέσαμε να μαζέψουμε από τήν ιταλική έφημερίδα «Μανιφέστο», διότι τό σύνολο των επεμβάσεων δέν έχει ακόμη έκδοθει σε τόμο.

Μετάφραση: Μαριάννα Κονδύλη, Κουτσολιούτσος Σίμος, Παπαμιχαήλ Νώντας, Ρωμαίος Γιώργος, Φαίδων Χατζηαντωνίου.

Ο μαρξισμός όχι σαν θεωρία και φιλοσοφία, αλλά σαν μία μεγάλη δύναμη ιδανικών που άλλαξε τον κόσμο, υποφέρει από δύσπνοια κάτω από το βάρος της κρίσης του εργατικού κινήματος.

Ροσσάνα Ροσσάντα*

Η αλληλεγγύη των κινήματων Ανατολής και Δύσης

(...) Οι συνθήκες μέσα στις οποίες οι σύντροφοι των αυτοαποκαλούμενων σοσιαλιστικών χωρών αγωνίζονται και αντιπολιτεύονται, είτε σαν τάξη (Πολωνία), είτε σαν ομάδες ή άτομα, είναι ίσως από τις πιο τραγικές στην ιστορία των πολιτικών αγώνων του αιώνα μας. Διότι, όσοι καταπιέζονται από το φασισμό ή τον άστικό αυταρχισμό συναντούν τη θερμή συμπαράσταση της άριστερας· αισθάνονται τμήμα ενός μεγάλου κοινού μετώπου. Δεν συμβαίνει το ίδιο με όσους δρούν στις «σοσιαλιστικές» χώρες. Σε κανένα διεθνιστικό μέτωπο δεν βρίσκουν αναγνώριση. Η άριστερά δεν τους προσφέρει παρά αμφίβολη και δειλή υποστήριξη και μόνο ο αντίπαλος τους υποδέχεται με προθυμία γεμάτος ικανοποίηση γιατί θα προσθέσει τα δεινά τους στις «αποδείξεις» ότι ο σοσιαλισμός είναι άπραγματοποίητος και έξωπραγματικός. Οι εργατικές μάζες, οι πολιτικές πρωτοπορίες της Δύσης, τους αισθάνονται σά βάσανο, μία αντίφαση, μία ενοχή. Υπάρχει σ' αυτό μία ιστορική αίτια από την οποία θα πρέπει να ξεκινήσουμε για να εξηγήσουμε στους ίδιους μας τους εαυτούς πώς γίνεται να μπορούμε σήμερα να πραγματοποιούμε ένα Συνέδριο σαν αυτό εδώ, αδιανόητο μόλις πριν δέκα χρόνια. Γιατί από χωρίς κι όχι σήμερα οι άριστερες δυνάμεις της Δύσης αντιλήφθηκαν ότι ο σοσιαλισμός που πραγματοποιήθηκε στην ΕΣΣΔ δεν ανταποκρινόταν ούτε στις μεγάλες γραμμές χειραφέτησης που χάραξε το Κομμουνιστικό Μανιφέστο του Μάρξ το 1848, ούτε στις πιο πρόσφατες ελπίδες του Οκτώβρη: ότι δεν ήταν αλήθεια –για να μιλήσουμε με τη φράση που τελειώνει το «Θωρηκτό Ποτέμκιν»– πώς με το επαναστατημένο καράβι υψώθηκε για πάντα η κόκκινη σημαία της λευτεριάς. Αυτές οι κοινωνίες αρκετά σύντομα θα αποδειχθούν και οικονομικά μπλοκαρισμένες και πολιτικά καταπιεστικές.

Η κρίση του κομμουνιστικού κινήματος

Κι όμως οι άριστερες δυνάμεις και τα επαναστατικά κινήματα συμπαραστάθηκαν στην ΕΣΣΔ, γιατί την θεωρούσαν σά τό βασικό χαρακώμα της πάλης εναντίον του άστικού μπλόκ, σαν τό μόνο σήγουρο μέτωπο μετά τις ήττες της δεκαετίας του '20 στην Εύρώπη. Ήταν τό τμήμα που ή Δύση έπρεπε να πληρώσει στις επαναστάσεις που πραγματοποιήθηκαν άλλου, ακριβώς όπως αυτές πλήρωναν με την άνελευθερία και τις παραμορφώσεις τους τό τμήμα της επανάστασης που δεν πραγματοποιήθηκε στη Δύση.

Άλλωστε, για να πάρεις τό μέρος της ΕΣΣΔ δεν χρειαζόταν να πάρεις όρκο πώς πρόκειται για προλεταριακό κράτος. Άρκοῦσε ή διαπίστωση ότι ή ίδια ή Ρωσία αντικειμενικά ήταν απέναντι στο άστικό σύστημα ή αντίθεση μέσα από την οποία αναπτύσσονταν νέα ταξικά κινήματα και συσπειρώσεις που θα οδηγούσαν στη σύγκρουση. Άλλά ισχύει ακόμη αυτό; Νομίζω πώς αν σήμερα βρισκόμαστε εδώ για να συζητήσουμε από μία περισσότερο κριτική σκοπιά γι' αυτές τις σοσιαλιστικές κοινωνίες, δεν οφείλεται τόσο στο γεγονός ότι ξαφνικά φωτιστήκαμε πάνω στη φύση των διενέξεων, που τις συγκλονίζουν όσο στο ότι κατέρρευσε ή ταύτιση που για πολλά χρόνια τή ζήσαμε με ενοχή συνείδηση, ή ταύτιση των «ύπαρκτων σοσιαλισμών» με τό αντιμπεριαλιστικό, σοσιαλιστικό και αντικαπιταλιστικό μέτωπο της Δύσης.

Αυτή ή ταύτιση γνώρισε τή φθορά στη δεκαετία του '60. Άπό τή μία από τόν όλο και καθαρότερο ρόλο μεγάλης δύναμης που παίζει ή ΕΣΣΔ σε παγκόσμια κλίμακα, από την άλλη με τή ρήξη που

*Πρώην μέλος της Κ.Ε. του Ι.Κ.Κ., στενή συνεργάτιδα του Τολιάτι. Σήμερα ήγετικό στέλεχος του «PDUP-Manifesto».

πραγματοποιήθηκε ανάμεσα σε σοσιαλιστικά κράτη και κομμουνιστικά κόμματα (ιδιαίτερα ανάμεσα στη Ρωσία και την Κίνα). Συνέπεια της ρήξης αυτής ήταν ότι η Κίνα ταλαντεύθηκε από τον απομονωτισμό στο ρόλο του εκφραστή των αιτημάτων του Τρίτου Κόσμου, και, εγκαταλείποντας την ιδέα μιας γρήγορης εξάπλωσης της επανάστασης επιδόθηκε στους πιο άπιθανους διπλωματικούς και κυβερνητικούς ελιγμούς. Ένα άλλο στοιχείο φθοράς στάθηκε, τέλος, η αποκάλυψη της φύσης του κράτους της ΕΣΣΔ μ' αφορμή την εισβολή στην Τσεχοσλοβακία το 1968.

Από τότε η υποστήριξη και η βοήθεια που η ΕΣΣΔ δίνει σε κινήματα, ιδιαίτερα του Τρίτου Κόσμου, υπαγορεύεται όλο και πιο καθαρά από τα συμφέροντά της στην παγκόσμια σκακιέρα. Μέ το Βιετνάμ εξαντλήθηκαν όλα όσα ο ονομαζόμενος σοσιαλιστικός κόσμος μπορούσε να δώσει. Πάντως οι Βιετναμέζοι σύντροφοι νίκησαν διότι υπήρχαν η ΕΣΣΔ και Κίνα (αν κι αυτό ισχύει σε διαφορετικό βαθμό για την κάθε μία), αλλά θά νικούσαν και χωρίς αυτές. Μ' άλλα λόγια οι ύπαρκτοι σοσιαλισμοί δεν είναι πιά ούτε μοντέλο ούτε εγγύηση των μελλοντικών επαναστάσεων.

Η ανάγκη να ερμηνευτούν οι μετεπαναστατικές κοινωνίες

(...) Δεν πιστεύουμε σε δύο τύπους κοινωνίας: ο σοσιαλισμός για τους καθυστερημένους λαούς και η σοσιαλδημοκρατία για τους προηγμένους. Ακόμη πιστεύουμε σε μία ενιαία θεωρία για τις παγκόσμιες εξελίξεις. Και είμαστε πεισμένοι πως μόνον αν η ευρωπαϊκή άριστερά ξανασυνειδητοποιήσει αυτήν την αντίληψη περί ενότητας θά μπορέσει να βοηθήσει τους ταξικούς της αδελφούς που ζούν στις ονομαζόμενες σοσιαλιστικές κοινωνίες. (...)

Ας μην ξεχνάμε ότι στη μεγάλη και δύσκολη πορεία «των ύπαρκτων σοσιαλισμών», 60 χρόνια μετά τον Οκτώβρη, 30 χρόνια μετά την ίδρυση των λαϊκών δημοκρατιών, περίπου 30 χρόνια από την απελευθέρωση της Κίνας, γύρω στα 20 από τότε που ο Κάστρο μίλησε για την «σοσιαλιστική Κούβα», χάθηκε κάτι περισσότερο από μία ελπίδα. Κομματιάστηκε μία κουλτούρα, μία γλώσσα του κινήματος που είχαν κατευθύνει αυτές τις επαναστάσεις, τό ιδανικό της τριτοδιεθνιστικής παράδοσης των κομμουνιστών. Ούτε τα σοσιαλιστικά, ούτε τα τροτσκιστικά, ούτε τα «μαρξιστικά-λενινιστικά» ρεύματα κατάφεραν να συγκρατήσουν αυτή την παράδοση. Η ξαναδιαβαίνουν παλιά μονοπάτια, ή κινούνται με άβελαιότητα σε καινούργια, ή εγκαταλείπουν την πορεία. Η κρίση φανερώνεται έντονα στην ευρωπαϊκή άριστερά όπου πλησιάζει να πάρει την κυβέρνηση. Επειδή δεν καταφέρνει να εξηγήσει την ιστορία των επαναστάσεων άλλου και άλλοτε, χάνει τη σειρά της δικής της ιστορίας. Ο Εδρωκομμουνισμός και οι δημοκρατικοί σοσιαλισμοί δεν καταφέρνουν να αναδειχθούν σε εναλλακτικές λύσεις γιατί υποφέρουν από την ίδια άρρώστια που υποφέρουν οι «ύπαρκτοι σοσιαλισμοί». Ούτε οι καινούργιες άριστερες δυνάμεις τολμούν ν' αντιμετωπίσουν τό πρόβλημα γιατί φοβούνται ότι θά αδρανοποιηθούν εάν δεν καλλιεργούν μύθους, και προτιμούν να πιστεύουν ότι όλα αυτά είναι αποτέλεσμα ενός λάθους και ότι όλα θά διορθωθούν με την επιστροφή στις «σωστές» αρχές.

Και αυτή η κρίση ξεπερνά τα πολιτικά πλαίσια και επιδρά στην θεωρία (...). Ο μαρξισμός όχι σαν θεωρία και φιλοσοφία, αλλά σαν μία μεγάλη δύναμη ιδανικών που άλλαξε τον κόσμο, υποφέρει από δύσπνοια κάτω από τό βάρος αυτής της ιστορίας (...).

Εμείς, που θέλουμε να είμαστε μαρξιστές, υποστηρίζουμε ότι όποια και να είναι η φύση των μετεπαναστατικών κοινωνιών μπορούν και πρέπει να ερμηνευτούν. Ο μαρξισμός προσφέρει γι' αυτόν τον σκοπό μία καλή μέθοδο. Μας λέει, σε τελευταία ανάλυση, ότι οι κοινωνικές σχέσεις παραγωγής καθορίζουν (με ιδιομορφίες βέβαια και μεσολαβήσεις) τη φύση μιας κοινωνίας, την συνείδηση που έχει για τον εαυτό της και για τό πολιτικό της εποικοδόμημα. Πιστεύουμε ότι η ανάλυση των σχέσεων παραγωγής στη Ρωσία, στην Κούβα και στις Ανατολικές χώρες είναι τό κλειδί που μας επιτρέπει να εισχωρήσουμε στους μηχανισμούς αυτών των κοινωνικών σχηματισμών (...).

Γι' αυτό να καταλάβουμε πως μεταβλήθηκε η εξουσία των μπολσεβίκων τη δεκαετία του '20, μας είναι πιο χρήσιμος, ο λόγος του Λένιν στα Σοβιέτ με θέμα «Πώς να διευθύνουμε την παραγωγή», λίγους μήνες μετά την επανάσταση ή αργότερα ή όμιλία του γύρω από την αναγκαστική απαλλοτρίωση της γης, παρά να διαβάσουμε τό «Τί να κάνουμε» ή τη θεωρία της σχέσης ανάμεσα στην πρωτοπορία και στις μάζες. Η πολιτική δεν είναι ανεξάρτητη από τις ιδέες, όπως ή οικονομία δεν είναι ανεξάρτητη από τά εμπροσθέντα. Ένα καινούργιο κράτος και ένα καινούργιο παραγωγικό καθεστώς δημιουργούνται στην προσπάθεια επίλυσης των προβλημάτων της αναπαραγωγής ή της επαναστατικής αλλαγής των κοινωνικών σχέσεων. Αν ξαναθυμηθούμε τά ιστορικά επεισόδια θά αντιληφθούμε ότι η συγκέντρωση της εξουσίας και τό άδειασμα των Σοβιέτ από κάθε περιεχόμενο δεν απέρρεε από μία ιδεολογική επιλογή, αλλά από την ανικανότητα ελέγχου των κοινωνικών και παραγωγικών μηχανισμών. Έτσι γρήγορα ή πολιτική και τό κράτος ξεχωρίσανε από τά Σοβιέτ (...).

Οι 'Ανατολικές κοινωνίες είναι κοινωνίες όπου, κάτω από μία νέα νομική μορφή, συνεχίζονται όχι μόνο οι πατροπαράδοτες συγκρούσεις ανάμεσα στους μισθωτούς, και τους ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής (τόρα τό κράτος), αλλά κρύβουν και καινούργιες συγκρούσεις των νέων κοινωνικών δυνάμεων που οι βαθιές κοινωνικές ανακατατάξεις απελευθερώνουν.

Πιστεύουμε ότι οι ρίζες της ανελευθερίας βρίσκονται στην μη σοσιαλιστική φύση αυτών των σχηματισμών, που άπλωσαν μέσα στο ήμιτελές πλαίσιο ενός κρατικού καπιταλισμού και που μεγάλωσαν από την άρνηση των ήγετικών επαναστατικών δυνάμεων να προχωρήσουν άμέσως σε οικονομικά μέτρα (που είναι και πολιτικά μ' όλες τις συνέπειες στον κοινωνικό τομέα). Οι δυνάμεις αυτές θα μπορούσαν να προσανατολίσουν τό σύνολο των παραγωγικών δυνάμεων σε μία προοδευτική μείωση της άνισης σχέσης που κληρονόμησαν από τον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας (...). Και επειδή έπαυσε να υπάρχει αυτή ή θέληση σταμάτησαν οι μεταβατικές διαδικασίες. Τό κράτος που προήλθε απ' αυτές τις επαναστάσεις αποδείχτηκε τό πλέον αυταρχικό. Φτιάχτηκαν κοινωνίες όπου ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής αναπτύσσεται και επικρατεί χρησιμοποιώντας μία τάξη που δεν είναι δική του (...).

Παραμένει ακόμη τό ερώτημα, δεδομένου ότι πρόκειται για εκμεταλλευτικές κοινωνίες, εάν είναι πραγματικά καπιταλιστικές κοινωνίες. Δεν είναι ακαδημαϊκό ερώτημα, γιατί ή απάντηση καθορίζει και τον δικό μας τρόπο να είμαστε μαρξιστές, δηλαδή μās αναγκάζει ν' άποσαφηνίσουμε τί έννοούμε κεφάλαιο και τί κράτος, άν δηλ. βασικά δεχόμαστε ότι από τις σχέσεις παραγωγής πηγάζουν οι πολλαπλές κοινωνικές μεσολαβήσεις ή άν άπορρέουν βασικά από άλλα χαρακτηριστικά του κλασικού καπιταλισμού. Κυρίως, όμως, προσδιορίζει μία πολιτική επιλογή.

Αν πρόκειται για νέες κοινωνικές τάξεις ή στρώματα, στις όποιες ή επιβίωση των καπιταλιστικών σχέσεων είναι δευτερεύουσα, ή σύγκρουση, ή καταπίεση, κλπ. έχουν ουσιαστικά σχέση με τή διαχείριση των πολιτικών πραγμάτων, ή πάλη γίνεται ανάμεσα στις «έξουσίες» και σ' ένα συμβιβασμό μεταξύ τους. Αυτό που χρειάζεται είναι μία δημοκρατική κάθαρση του συστήματος. Ό παραλήπτης των εκκλήσεών μας είναι οι κυβερνήσεις.

Αν, όμως, πρόκειται για νέους καπιταλιστικούς σχηματισμούς (...) τότε τό πρόβλημα συνίσταται στην ένταση της ταξικής πάλης (...). Αλλά, πρώτα πρέπει να διευκρινίσουμε τον πολιτικό φορέα αυτής της σύγκρουσης, που κατά πάσα πιθανότητα δεν είναι πιά ή ίδια ή εργατική τάξη του 1917 ή του 1948 (...). Και κοντά σ' αυτήν υπάρχουν πιά καινούργια στρώματα, άσαφή (...). Ποιό είναι τό καινούργιο κοινωνικό μπλόκ που σ' αυτές τις κοινωνίες έχει σοσιαλιστικά συμφέροντα; Και ποιές οι προϋποθέσεις για να μπορέσει να εκφρασθεί; Η δυνατότητα ένσωμάτωσης πρώτα και μετά πίεσης; Φορέας κοινωνικός κι όχι πολιτικός; Αυτό τό ζήτημα που συνιστά άκριβώς τό ποιοτικό άλλα ανάμεσα στη διαφωνία και στην αντίπαράθεση, αντίπαράθεση και πολιτικό άγώνα, δεν έχει ακόμη συζητηθεί από τήν Ιταλική άριστερά (...). Εύχομαι αυτό να άρχισει από εδώ, μαζί μ' όλους τους Ιταλούς, Ισπανούς, γάλλους και γερμανούς άριστερους, καθώς και τους συντρόφους των 'Ανατολικών χωρών.

'Αποδεχόμαστε όλες τις αντιφάσεις και τά κενά της θεωρίας για ν' άποδώσουμε στην κρίση του μαρξισμού τήν απελευθερωτική της φύση.

Λουί 'Αλτουσέρ*

'Επιτέλους ξέσπασε ή κρίση του μαρξισμού

(...) Ζητώ συγγνώμη άν εκφρασθώ ώμά και σχηματικά. Έδώ και κάμποσο καιρό μιλάμε μεταξύ μας για «κρίση του μαρξισμού» -ή Ροσσάντα είπε τή λέξη. Δεν πρέπει να φοβόμαστε τις λέξεις: ο μαρξισμός είναι σε κρίση και αυτή είναι μία κρίση άνοιχτή. Όλοι μπορούν να τή δουν. Οι έχθροι μας τό ξέρουν και κάνουν ό,τι μπορούν για να τήν εκμεταλλευτούν, αλλά και έμεις τή βλέπουμε και τό ξέρουμε. Τί σημαίνει «κρίση του μαρξισμού»;

*Γάλλος μαρξιστής φιλόσοφος, μέλος του Γ.Κ.Κ.

(...) Αν δεν βρίσκουμε πιά τρόπο να κρατήσουμε ένωμένα τό παρελθόν με τό παρόν, αυτό σημαίνει ότι στή συνείδηση τών μαζών δεν υπάρχει πιά ένα πραγματοποιημένο ιδανικό, ένα ζωντανό ιδανικό. Δεν μπορούμε να λύσουμε τό πρόβλημα λέγοντας άπλά ότι υπάρχουν διάφοροι δρόμοι γιά τό σοσιαλισμό. Γιατί άμέσως μπαίνει ένα άνησυχητικό ερώτημα: τί μās εγγυάται ότι στό τέλος ό σοσιαλισμός τών άλλων δρόμων δεν θά όδηγήσει στά ίδια άποτελέσματα με τόν ήδη υπάρχοντα σοσιαλισμό;

Άλλά ή κρίση τού μαρξισμού έχει και ένα δεύτερο νόημα. Όφείλεται όχι μόνο στό ότι υπήρξε ένα ρήγμα στην ιστορία τού εργατικού κινήματος, όχι μόνο επειδή ή ΕΣΣΔ πέρασε από τόν Λένιν στον Στάλιν κι ύστερα στον Μπρέζνιεφ, πράγμα ήδη σοβαρό, αλλά και διότι οι μαρξιστικές οργανώσεις τής ταξικής πάλης δεν έδωσαν αυτής τής δραματικής ιστορίας καμιάν εξήγηση. Δεν θέλησαν και δεν μπόρεσαν να ερμηνεύσουν τήν ιστορία τους και πίσω από τίς άρνήσεις ή τίς πολιτικές άποσιωπήσεις, πίσω από τίς παιδαριώδεις φόρμουλες, διαφαίνεται κάτι άκόμη σοβαρότερο: ή εξαιρετική δυσκολία, -ό Μπετελέμ και όσοι δουλεύουν πάνω σ' αυτό τό θέμα τό ξέρουν-, με τήν παρούσα κατάσταση τής θεωρίας μας, ίσως σχεδόν ή άδυναμία να δοθεί μιά μαρξιστική εξήγηση τής ιστορίας πού γράφτηκε στό όνομα τού μαρξισμού. Άλλά ή διαπίστωση ότι είναι άρκετά δύσκολη ή μαρξιστική ερμηνεία τής ιστορίας αυτής, άποτελεί συνάμα διαπίστωση ότι είναι άρκετά δύσκολη ή μαρξιστική ερμηνεία τής ιστορίας αυτής, άποθεωρίας. Πιστεύω ότι πρέπει να προχωρήσουμε ως αυτό τό σημείο. Χρησιμοποιώ, βέβαια, τήν έκφραση «μαρξιστική θεωρία» με τήν πιά πλατιά έννοια, με τή μαρξιστική και ύλιστική έννοια τού όρου, όπου «θεωρία» όρίζει τή συνολική διάρθρωση τής ίδιας τής πολιτικής πρακτικής, στίς στρατηγικές και οργανωτικές τής διαστάσεις. (...)

Άν αυτά άληθεύουν, νομίζω πώς -έκτός από τήν εκμετάλλευση πού κάνουν οι αντίπαλοι- υπάρχουν τρεις τρόποι αντίδρασης. Ό πρώτος, οικείος σε μερικά κομμουνιστικά κόμματα, συνίσταται στό να σωθεί τό σωζόμενο, στό να μή γίνεται λόγος γιά τήν κρίση, να συνεχιστεί ή πορεία σά μή μεσολάβησε τίποτα. Ό δεύτερος έχει σαν στοιχείο του τήν άποδοχή τού σόκ τής κρίσης και τήν αναζήτηση κάποιας αίτίας ως έλλiδας (...). Ό τρίτος τρόπος αντίδρασης στην κρίση είναι ή ιστορική, θεωρητική και πολιτική άποστασιοποίηση, τόση πού να μās επιτρέψει να άποκαλύψουμε, αν και όχι εύκολα, τή φύση, τό νόημα και τήν έκτασή της. Πιστεύω ότι έχουμε τή δυνατότητα να τό πετύχουμε. Κι όταν τό πετύχουμε θά μπορούμε ν' αλλάξουμε γλώσσα. Άντι να λέμε «ό μαρξισμός είναι σε κρίση», θά έμψαινα στον πειρασμό να πώ: επιτέλους ξεέπασε ή κρίση τού μαρξισμού. 'Επιτέλους ήρθε στό φώς, είναι όρατή στον καθένα, επιτέλους κάποιες ζωντανές δυνάμεις μπορούν ν' άπελευθερωθούν από και μέσω τής κρίσης.

Δέν πρόκειται γιά παραδοξολογία. Πιστεύω ότι ή κρίση τού μαρξισμού δεν είναι ούτε μία ούτε πρόσφατη (...). Άν ήρθε καθαρά στό φώς μετά τήν κρίση τού παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος, ήταν άρχαιότερη άπ' αυτήν γιατί υπήρξε μιά από τίς αίτίες της. (...)

Γίνεται πρόθυμα χρήση τού όρου «άκίνητοποιημένη κοινωνία». Μπορεί να επεκταθεί και στον μαρξισμό. Στή δεκαετία τού '30 ό μαρξισμός «άκίνητοποιήθηκε», χτίστηκε ζωντανός σε όρισμένες, θεωρητικές φόρμουλες και σε μιά γραμμική και πρακτική πού επιβλήθηκαν από τή σταλινική καθοδήγηση πού έλυσε με τό δικό της τρόπο τά προβλήματα τού μαρξισμού (...). Σήμερα, άκριβώς σά συνέπεια μιάς μακράς ιστορίας και φοβερών τραγωδιών, αυτή ή κρίση ξεσπάει και ό μαρξισμός μπορεί να ξαναζήσει.

Άλλά δεν θά αναστηθεί από μόνος του. Αυτή ή άπελευθέρωση μās ύποχρεώνει ν' αλλάξουμε κάτι στην σχέση μας με τόν ίδιο τό μαρξισμό. Δεν μπορούμε να έξοφλήσουμε με τό πρόβλημα μέσα από τόν Στάλιν και να θεωρήσουμε τή δική μας πολιτική ιστορία και τή δική μας θεωρητική παράδοση σαν κάτι πού ό Στάλιν διαστρέβλωσε και πού ή καταγγελία του θά άρκοϋσε γιά να βρούμε τήν πρωταρχική μας άγνότητα. Κάνοντας αυτό τό πείραμα κάθε φορά πού ξαναδιαβάσαμε τόν Μάρξ, τόν Λένιν και τόν Γκράμσι αναζητώντας εκεί άτόφιο τό μαρξισμό πού έπνιξε ό Στάλιν, αναγκαστήκαμε να παραιτηθούμε, γιατί ήταν ήλιου φαεινότερον ότι ή ίδια μας ή θεωρητική παράδοση είναι γεμάτη κενά και αντιφάσεις, πού έπαιζαν τό ρόλο τους σ' αυτή τήν κρίση, όπως τήν έπαιζαν στην Δεύτερη Διεθνή και άκόμη στην άρχή τής Τρίτης, πάλι με τόν Λένιν. Γι' αυτό θά έμψαινα στον πειρασμό να προχωρήσω πιά μακριά από τόν Τρεντίν και να πώ: υπάρχει σήμερα μιά ζωτική άνάγκη να ξανακοιτάξουμε μιάν όρισμένη αντίληψη γιά τούς συγγραφείς και δασκάλους μας, πάνω στην όποια άναπαυθήκαμε γιά καιρόν πολύ και πάνω στην όποια θά τύχει ν' άναπαυθούμε κι άλλο... Δεν υπάρχει τίποτε πού να εκπλήσσει σ' αυτό: Είναι χωρίς νόημα να νομίζουμε ότι θάταν ικανοί να μās δώσουν μιά θεωρία ολοκληρωμένη και καθολική, μιά θεωρία πάλης. Σαν τέτοια είναι σημαδεμένη από τή φύση τής κυρίαρχης ιδεολογίας στην φάση πού γεννήθηκε και με τήν όποια ήρθε σε ρήξη σε μιά χωρίς τέλος μάχη. Δεν πρέπει λοιπόν να έκπλαγοϋμε αν περιέχει αντιφάσεις και κενά. Πιστεύω, αντίθετα, ότι είναι σημαντικό να πάρουμε πάνω μας αυτές τίς αντιφάσεις κι αυτά τά κενά -μετρώντας τήν ιστορική έδκαιρία πού ή κρίση προσφέρει γιά να άποδώσουμε στην κρίση τήν άπελευθερωτική της φύση.

Κάποιος χτυπά τήν καγκελόπορτα του κατειλημμένου εργοστασίου: «Είμαι ο Gierek, ο γραμματέας του κόμματος» —
 'Η εξέγερση τῶν πολωνῶν εργατῶν τῶν 71, ὅπως τή διηγείται ἕνας ἀπό τούς ἡγέτες της.

τοῦ "Εντμουτ Μπαλούκα*

'Η εξέγερση τοῦ Στετίνου στήν Πολωνία, Γενάρης 1971

Σύντροφοι, θά σᾶς διηγηθῶ τίς τέσσερις μέρες τοῦ Γενάρη 1971 στήν Πολωνία οἱ ὁποῖες ἀπό πολλούς δημοσιογράφους καί πολιτικούς χαρακτηρίστηκαν σάν ἑκτακτες καί πολύ διαφορετικές ἀπό τίς συνηθισμένες σκοτεινές μέρες ἐπιβίωσης τοῦ ὑποταγμένου λαοῦ μου.

Ὁ φόρος πού ἡ λαϊκή Πολωνία πληρώνει στήν Comecon ὑπέρ τῆς σοβιετικῆς ἐπέκτασης ἀνά τόν κόσμο, ὑπῆρξε ἡ αἰτία τῆς αὔξεσης τῶν τιμῶν στίς 12 Δεκέμβρη 1970, αὔξηση 25% κατά μέσον ὄρο. Ὑπῆρξε συγχρόνως μιᾶ ἀνάγκη καί μιᾶ πρόκληση τῶν ὁμάδων τοῦ Moczar καί τοῦ Gierek πού διεκδικοῦσαν τήν ἔδρα τοῦ πρώτου γραμματέα τοῦ Ε(νωμένου) Ε(ργατικοῦ) Κ(όμματος) Π(ολωνίας). Στίς 14 Δεκέμβρη 1970 τὸ ναυπηγεῖο «Λένιν» τῆς πόλης Gdansk πρῶτο κηρύσσει τήν ἀπεργία. Ἀνοίγει δρόμο. Καίγεται τὸ κτίριο τῆς τοπικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Ε.Ε.Κ.Π., τοῦ συνδικάτου καί τῶν τοπικῶν ὀλιγαρχιῶν τοῦ μισητοῦ καθεστώτος. Τήν ἴδια μέρα ξεσηκώνονται οἱ κοντινές πόλεις Gdynia, Elblg, Supsk. Ὁ ἀποκλεισμός στούς δρόμους, ἡ λογοκρισία στόν τύπο, στό ραδιόφωνο, στήν τηλεόραση ἔκαναν ν' ἀργήσει τρεῖς μέρες ἡ εξέγερση στό Szczecin (Στεττίνο). Στίς 17 Δεκέμβρη ξεσηκώνεται τὸ Szczecin.

Σύμφωνα μέ τίς πρόχειρες ἐκτιμήσεις πού ἀκολούθησαν, στίς ἕξι παραλιακές πόλεις, σκοτώθηκαν περισσότερα ἀπό τρεῖς χιλιάδες ἄτομα, ἐκ τῶν ὁποίων πολλές γυναῖκες, γέροι καί παιδιά. Στίς 19 Δεκέμβρη 1970 ὁ Edward Gierek κατέλαβε τήν ἐξουσία ἀφού ἀπομάκρυνε τόν Gomulka.

Στίς 22 Γενάρη 1971 περίπου ἕξι χιλιάδες ἐργάτες τοῦ ναυπηγεῖου «Warski» ἀποφασίζουν νά τὸ ἐγκαταλείψουν καί νά κάψουν τὰ κτίρια τῆς ραδιοφωνίας καί τῆς τηλεόρασης οἱ ὁποῖες εἶχαν μεταδόσει μιᾶ ἀνταπόκριση γεμάτη ψέματα.

Ἠγήθηκα τῆς ἐπιτροπῆς ἀπεργίας τῆς πόλης Szczecin τόν Γενάρη 1971.

Εἶδα στούς δρόμους τούς νεκρούς, γυναῖκες, παιδιά ἐργάτες.

Εἶδα ἀκόμη ὅτι δέν ἔχει κανένα νόημα νά κάνουμε διαπραγματεύσεις μέ τίς τοπικές ἀρχές πού δέν μποροῦν νά ἀποφασίσουν νά δεχθοῦν τὰ αἰτήματά μας. Γι' αὐτὸ κάλεσα τὰ σωματεῖα τοῦ ναυπηγεῖου νά μὴν ἐγκαταλείψουν τίς θέσεις τῆς δουλειᾶς τους, νά καταλάβουν τὸ ναυπηγεῖο, καί νά ἀπαιτήσουν τήν ἄφιξη στό ναυπηγεῖο τῶν Gierek καί Jaroszewicz γιὰ νά τούς ἀναπτύξουμε τὰ αἰτήματά μας, καί νά τούς ρωτήσουμε ἂν εἶχαν τήν πρόθεση νά κυβερνήσουν τή χώρα ὅπως ὁ Gomulka.

Τὰ σωματεῖα τοῦ ναυπηγεῖου δέχθηκαν τήν πρότασή μου, κατέλαβαν τόν ραδιοφωνικὸ σταθμὸ τῆς διεύθυνσης τοῦ ναυπηγεῖου, ἔκλεισαν τίς καγκελόπορτες· οἱ ἐργάτες περικύκλωσαν, μέ μιᾶ ζώνη πού σχημάτισαν, ὅλο τὸ χῶρο τοῦ ναυπηγεῖου. Μετά ἀπό λίγες ὥρες τὸ ναυπηγεῖο περικυκλώθηκε ἀπὸ μιᾶ ζώνη «πολιτοφυλακῆς» καί σωματίων «ἐσωτερικῆς ἀσφάλειας» (περίπου τέσσερις χιλιάδες ἄνδρες) μέ πολυάριθμα τεθωρακισμένα, ἀποβατικά καί πολυάριθμα ἑλικόπτερα πού πετοῦσαν πάνω ἀπὸ τὸ ναυπηγεῖο.

Ἐκοψαν τὸ ἠλεκτρικὸ, τὸ νερὸ καί δέν ἐπέτρεψαν γιὰ τρεῖς μέρες στούς συγγενεῖς νά φέρουν τροφίμα. Τήν ἴδια μέρα, ἡ ἀπεργία ἐξαπλώνεται σ' ὅλα τὰ εργοστάσια τοῦ Szczecin, καθὼς ἐπίσης καί σ' ὅλα τὰ ἀστικά μεταφορικά μέσα.

Ἐκλέχτηκε μιᾶ ἐπιτροπὴ ἀπεργίας σαράντα ἀτόμων ἀπὸ τούς ἀντιπροσώπους τῶν τομῶν καί ἀνέλαβε νά προωθήσει τίς προτάσεις τῶν σωματείων. Ἡ ἐπιτροπὴ ἀπεργίας χωρίζεται σέ τμήματα. 1) Προστασία τῶν ἐγκαταστάσεων καί τῶν σωματείων ἐνάντια στίς προκλήσεις τῆς «πολιτοφυλακῆς» καί

*Συνδικαλιστής, ἐργάτης τῶν ναυπηγεῖων τοῦ Στεττίνο τῆς Πολωνίας.

των σωμάτων της «έσωτερικής ασφάλειας». 2) Τμήμα επικοινωνίας με άλλα έργοστάσια. 3) Τμήμα προπαγάνδας, που διέθετε έναν ραδιοφωνικό στάθμο και ένα τυπογραφείο για τις προκηρύξεις και τις αφίσες που προορίζονταν για τους κατοίκους του Szczecin. 4) Τμήμα διατροφής των σωματείων. 5) Τμήμα άγωνα επιφορτισμένο με την περισυλλογή των μπουκαλιών για την κατασκευή μολότοφ, τό στήσιμο οδοφραγμάτων ενάντια στα τεθωρακισμένα στην περίπτωση επίθεσης της «πολιτοφυλακής» στο ναυπηγείο, (πιθανότητα που συζητήθηκε άλλωστε και στην κεντρική επιτροπή του Ε.Ε.Κ.Π. στη Βαρσοβία).

Μετά τρεις μέρες κατάληψης, βρισκόμασταν πολιορκημένοι από τις δυνάμεις της καταστολής, πεινασμένοι, απειλούμενοι από μία επίθεση της «πολιτοφυλακής». Αντιληφθήκαμε όμως πώς πίσω από τη ζώνη της πολιτοφυλακής και της υπηρεσίας έσωτερικής ασφάλειας, σχηματιζόταν προοδευτικά ένα τεράστιο πλήθος: περίπου εκατό χιλιάδες κόσμος του Szczecin που μάς πετούν δέματα με τρόφιμα και τσιγάρα μέσα στο ναυπηγείο. Οι προκηρύξεις και οι αφίσες μας προς τους κατοίκους του Szczecin έφεραν άποτελέσματα.

Για την συμπαράσταση του πληθυσμού του Szczecin πληροφορήθηκε και ο Gierek, ο οποίος, στις 24 Γενάρη 1971 και ώρα 18 χτυπά την κλειστή καγκελόπορτα του ναυπηγείου προφέρονται μερικές λέξεις που σήμερα είναι πιά ιστορικές: «Είμαι ο Edward Gierek, είμαι ο πρώτος γραμματέας της κεντρικής επιτροπής του Ε.Ε.Κ.Π., με αφήνετε να μπω;» 'Η καγκελόπορτα άνοιξε: μαζί με τον πρώτο γραμματέα ήταν ο πρωθυπουργός Piotr Jaroszewicz, ο ύπουργός γενικής άμυνας Jaruzelski, ο ύπουργός έσωτερικών Franciszek Szlachcic και μερικοί άλλοι άνωτεροι άξιοματoύχοι της νέας ομάδας του Gierek.

'Η συζήτηση των έννεα ώρων μεταξύ της επιτροπής άπεργίας και του Gierek μεταδόθηκε άμέσως σέ όλο τον χώρο του ναυπηγείου. 'Ο λόγος του Gierek, του Jaroszewicz και οι παρεμβάσεις των αντιπροσώπων των 36 τομέων του ναυπηγείου άκούστηκαν και από τους κατοίκους του Szczecin, που είχαν μείνει πίσω από την ζώνη της πολιτοφυλακής.

Θέλω μονάχα νά υπογραμμίσω ένα σπουδαίο γεγονός: ο Gierek δέν ήθελε νά δώσει την άδεια νά μεταδοθεί έξω (στό προάυλιο) αυτός ο διάλογος των έννεα ώρων ή επιτροπή άπεργίας δέν θέλησε με κανένα τρόπο νά παραιτηθεί άπ' αυτή την άπαίτηση.

'Από τις δώδεκα προτάσεις των άπεργών ο Gierek δέχεται τις έντεκα, συμπεριλαμβανομένου του αίτηματος για νέες δημοκρατικές εκλογές στό κόμμα, στά συνδικάτα και στίς οργανώσεις της νεολαίας.

Άδει δχι μόνο στην πρόταση για την ελάττωση των τιμών. 'Ο Gierek στ' άλήθεια έκλαψε όταν συζήτησε τά οικονομικά προβλήματα της χώρας, και ύποσχέθηκε νά ίκανοποιήσει αυτό τό δωδέκατο αίτημα στό προσεχές μέλλον.

Οι εργάτες του ναυπηγείου τον εμπιστεύτηκαν υπογραμμίζοντας όμως πώς, αν τραβήξει λάθος πορεία, θά βρισκονταν πάλι αντιμετώποι με τό κόμμα.

Οι θυσίες δέν υπήρξαν άχρηστες. 'Η έξέγερση στίς παραλιακές πόλεις στάθηκε ή πρωταρχική αίτία των άλλαγών στό κράτος και την πορεία του κόμματος. Τό ταξίδι του Gierek στό ναυπηγείο του Szczecin έκανε την πολωνική εργατική τάξη νά συνειδητοποιήσει πώς μία αντιπολίτευση άποφασισμένη και ένωμένη που εναντιώνεται στή γραφειοκρατία, μπορεί νά κερδίσει.

'Ο 'Ιούνης 1976 απέδειξε πώς και μέσα στό σύστημα μιās ολοκληρωτικής έξουσίας ύπάρχει ή δυνατότητα νά οργανωθεί μία γενική άπεργία μέσα σέ εικοσιτέσσερις ώρες και νά άναγκάσει τό καθεστώς νά ύποχωρήσει.

'Η αντιπολίτευση που αυτή τή στιγμή δρᾶ στην Πολωνία παρεμποδίζει άποτελεσματικά την άπόφαση του καθεστώτος νά πλῆξει τό βιωτικό επίπεδο των Πολωνών και άπαιτεί μεγαλύτερες έλευθερίες.

Σύντροφοι, τά σκυλόψαρα του Κρεμλίνου, της Ουάσινγκτον, του Πεκίνου είναι όλα ίδια, έχουν ένα μοναδικό σκοπό: νά εκμεταλλευθούν την εργατική δύναμη για χάρη του δικού τους εγωϊστικού σκοπού: νά κυβερνήσουν. 'Η Ιταλική εργατική τάξη άγωνίζεται ενάντια στον ίδιο έχθρο.

'Ακόμα μία φορά σᾶς εύχαριστώ για την πρόσκλησή σας στην 'Ιταλία, και σᾶς παρακαλώ νά μου συγχωρέσετε αυτή τή χαώδη παρέμβαση.

Τό κεντρικό σημείο είναι ή διαπίστωση ότι υπάρχουν ἄρρηκτοι δεσμοί ανάμεσα στή δημοκρατία, τήν ἔλευθερία καί τό σοσιαλισμό.

*τοῦ Ροζάριο Βίλλاري**

(...) «*Νομίζω ότι οί μαρτυρίες καί οί απόψεις πού ἔφθασαν σ' αὐτό τό Συνέδριο συγκλίνουν πρὸς ἓνα σημείο: στήν ἀναγνώριση, πέρα ἀπό οποιαδήποτε συζήτηση περί σοσιαλιστικοῦ ἢ μή χαρακτήρα αὐτῶν τῶν κοινωνιῶν, πού πολλές φορές μάλιστα κινδυνεύει νά παραμείνει γενική καί ἀφηρημένη, ότι τό βασικό είναι τό πρόβλημα τῆς ἀνάπτυξης τῶν δημοκρατικῶν δυνάμεων καί τῆς ἔλευθερίας, ἀναγκαίως συνθήκης γιά τήν ἀξιοποίηση καί ὁλοκλήρωση τοῦ ἀπεριόριστου πολιτιστικοῦ, πολιτικοῦ καί οικονομικοῦ δυναμικοῦ τῆς Ὀκτωβριανῆς Ἐπανάστασης.*

Στό σημείο αὐτό νομίζω, συμπίπτουν οί απόψεις τοῦ εὐρωκομμουνισμοῦ καί τῶν δημοκρατικῶν, μαρξιστικῶν καί σοσιαλιστικῶν ρευμάτων τῆς διαφωνίας. Εἶναι μιά σύμπτωση ἀπόψεων πού δέν ἀποκλείει διαφορές σ' ἄλλα βασικά ζητήματα, ἀλλά πού θεωρῶ σημαντική ἀκριβῶς γιὰτί γεννιέται ἀπό ἐμπειρίες πολὺ διαφορετικές. Ἡ ἐπεξεργασία αὐτῆς τῆς ἀντίληψης ἀπό τό Ι.Κ.Κ. γιά τόν σοσιαλισμό, δημιούργησε μεγάλο ἀριθμὸ προβλημάτων πού ἀφοροῦν τήν ἴδια τή δομὴ τοῦ κόμματος, τίς σχέσεις του μέ τ' ἄλλα κόμματα, μέ τήν ἰταλική κουλτούρα καί τήν ἰταλική κοινωνία στό σύνολό της. Ἐκτός τῶν ἄλλων, ἡ ἀντίληψη αὐτὴ προϋποθέτει καί συνεπάγεται μιά διαφορετικὴ διερεύνηση τῆς ιστορικῆς ἐξέλιξης πού εἶχε στόν σύγχρονο κόσμον ἡ ἀνάπτυξη τῆς δημοκρατίας, καθὼς καί τήν κριτικὴ ἐπανεξέταση τῆς ἀστικῆς ἀντίληψης γιά τή δημοκρατία, γιά τήν ὁποία ἔκανε νύξη στή χθεσινὴ ὀμίλια του ὁ Πλιούτς. Αἰσιοδοξοῦσε ὁ Πλιούτς γιά μιά ἀναδρομικὴ ὁλοκλήρωση τῶν συνθηκῶν τῆς ιστορικῆς ἐξέλιξης, γιά ἓνα εἶδος ἀστικοδημοκρατικῆς ἐπανάστασης μετὰ τῆ σοσιαλιστικῆς. Πράγματι, ἔχοντας ὑπόψη τήν ἐξέλιξη τῆς σύγχρονης ιστορίας, μπορούμε νά διαπιστώσουμε μέ καθαρότητα ότι ἡ κατάκτηση, ἡ πραγματοποίηση καί ἡ υπεράσπιση τῆς δημοκρατίας δέν εἶναι ἀποτέλεσμα μῆς φυσικῆς ἐξέλιξης τοῦ ἀστικοῦ συστήματος ἢ παραχωρήσεων τῆς ἀστικῆς τάξης, ἀλλά εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ λαϊκοῦ ταξικοῦ ἀγώνα καί εἰδικότερα τῆς ἀνάπτυξης τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος καί τῶν ἀλλαγῶν πού ἐπέφερε στό συσχετισμὸ δυνάμεων.»

Οἱ Ἐνατολικές κοινωνίες εἶναι νέου τύπου ταξικές κοινωνίες, μέ ἀνταγωνιστικά συμφέροντα: δέν εἶναι οὔτε σοσιαλιστικές οὔτε, στήν κυριολεξία, καπιταλιστικές.

*τοῦ Φερνάντο Κλαουντίν**

Ὁ χαρακτήρας τῶν Ἐνατολικῶν χωρῶν

(...) Ἡ εὐρωπαϊκὴ Ἀριστερά, πέρα ἀπό τό γεγονός ότι δέν μπόρεσε νά κάνει τήν ἐπανάστασή της, ὑπῆρξε καί ὁ κύριος συνέννοχος τοῦ σταλισμοῦ, τῆς καταπίεσης τῶν καλύτερων ἐπαναστατῶν καί ἑκατομμυρίων ἐργατῶν στήν Κεντρικὴ Εὐρώπη. Ἦταν συνέννοχος τῶν «Γκούλακ». Ἡ κύρια εὐθύνη πέφτει ἀναμφίβολα πάνω στά κομμουνιστικά κόμματα, χωρὶς αὐτό νά σημαίνει ότι ἀπαλλάσσονται τά

* Ἱστορικός, ἡγετικὸ στέλεχος τοῦ Ι.Κ.Κ.

* Πρῶν ἡγετικὸ στέλεχος τοῦ Κ.Κ. Ἰσπανίας (διαγράφηκε τό 1964), συγγραφέας τοῦ σημαντικοῦ ἔργου «Ἡ κρίση τοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος».

σοσιαλιστικά κόμματα κι άλλα τμήματα της 'Αριστεράς. Οί αιτίες πού τό εξηγούν είναι πολλές, αλλά τό γεγονός παραμένει. (...)

'Εφόσον ό μαρξισμός χρησίμευσε νά ρίξει σκιά άντί φώς σέ τόσο βασικές αλήθειες, ήταν άρκετά δύσκολο νά προχωρήσουμε πρός όποιαδήποτε κατεύθυνση. 'Η Ροσάντα είπε ότι ή άριστερά γνώριζε από καιρό τί ακριβώς ήταν ό «ύπαρκτός σοσιαλισμός» και όμως συνέχισε νά βρίσκεται στό πλευρό του στό μεσοπόλεμο και μετά, κατά τή διάρκεια του ψυχρού πολέμου και τών επαναστάσεων τών άποικιών. 'Απ' τήν αντίθετη πλευρά βρισκόταν ό Ιμπεριαλισμός. Χωρίς νά θέλω ν' άρνηθώ τή σημασία αυτού του παράγοντα, πιστεύω ότι γιά πολύ καιρό, μέχρι και άρκετά -ρόσφατα ή άριστερά -και σήμερα άκόμα ένα ύπολογίσιμο τμήμα της- είχε αταπάτες σ' ό,τι άφορά τόν «ύπαρκτό σοσιαλισμό». Και, κυρίως, τά κομμουνιστικά κόμματα. Μιά όλόκληρη σειρά στοιχείων τής ιδεολογίας -ό ψευτομαρξισμός- πού έδώ δέν έχω καιρό νά εξειδικεύσω, κατέστησε δυνατή αυτή τήν ιδεολογική άλλοτρίωση. Δέν άποκλείεται νά είναι άκόμη δυνατή ή συσχέτιση άνάμεσα στόν «ύπαρκτό σοσιαλισμό» και τούς αντι-ιμπεριαλιστικούς άγώνες, άν και μού φαίνεται έλάχιστα πιθανό. Μιά τέτοια συσχέτιση μπορεί κάλλιστα νά γίνει και μέ τόν μή σοσιαλιστικό χαρακτήρα του «ύπαρκτου σοσιαλισμού», όπως έγινε και στό παρελθόν. Γιατί άνάμεσα σ' αυτόν και τήν μία ή άλλη καπιταλιστική δύναμη, και ειδικά τόν άμερικάνικο Ιμπεριαλισμό, υπάρχουν αντιθέσεις πραγματικές, πολύ πιό πραγματικές άπό τήν πραγματικότητα αυτού του είδους σοσιαλισμού. Και όποιος άγωνίζεται γιά τό σοσιαλισμό, τόσο στήν Εδρώπη όσο και στόν υπόλοιπο κόσμο, δέν μπορεί παρά νά τίς χρησιμοποιήσει, όσο αυτό είναι δυνατό. Αυτές οι αντιθέσεις έχουν διαφορετικές ρίζες. 'Ανάμεσά τους είναι και αυτή πού όνομάζεται «συμφέροντα -και μεγάλων δυνάμεων», έννοια άμφίβολη, πού μπορεί νά καλύψει τά πιό διαφορετικά περιεχόμενα. "Όμως, κατά τή γνώμη μου, μία άπ' αυτές τίς ρίζες είναι και ή διαφορετική φύση του κοινωνικού συστήματος. "Η, μ' άλλα λόγια, τό γεγονός ότι οι 'Ανατολικές χώρες, χωρίς νά είναι σοσιαλιστικές, δέν πρέπει νά εξομοιώνονται μέ τόν δυτικό καπιταλισμό. Και έδώ μπαίνουμε στό κύριο πρόβλημα, πού βρέθηκε στό επίκεντρο όλης τής συζήτησης: ποιά είναι ή φύση αυτών τών καινούργιων κοινωνικών σχηματισμών; (...) οι κοινωνίες αυτές είναι σοσιαλιστικές ή όχι; Σέ τούτη δώ τή συζήτηση συμφωνούμε όλοι πώς δέν είναι. 'Ακόμη και τά Κ.Κ. καταλήγουν εκ τών πραγμάτων στό ίδιο συμπέρασμα, άφού από τή μία δηλώνουν τήν ούσιαστική ταύτιση του σοσιαλισμού μέ τή δημοκρατία, και άπό τήν άλλη καταγγέλλουν τήν έλλειψη δημοκρατίας στις άνατολικές χώρες. Παρόλα αυτά, είναι αλήθεια ότι συνεχίζουν νά θεωρούν σοσιαλιστικά αυτά τά συστήματα. "Ετσι έρχονται σέ μία σαφή αντίφαση, πού άργά ή γρήγορα θά έκραγει. Πράγμα πού έχει ήδη άρχίσει νά συμβαίνει στό Κ.Κ. 'Ισπανίας και πιθανόν είναι μόνο ζήτημα χρόνου και συνθηκών τό πότε θά συμβεί και στά υπόλοιπα ευρωκομμουνιστικά κόμματα...

(...) "Όμως, ή πραγματική συζήτηση ξεκινάει άπό τήν άρνηση του σοσιαλιστικού χαρακτήρα αυτών τών καθεστώτων. "Αν δέν είναι σοσιαλιστικά, τί είναι λοιπόν; Είναι γνωστές δύο αντίθετες άπόψεις: σύμφωνα μέ τήν πρώτη, πρόκειται γιά έναν ειδικό τύπο καπιταλισμού, κρατικού, κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού. Σύμφωνα μέ τή δεύτερη, γιά έναν νέο τύπο ταξικής κοινωνίας, μέ άνταγωνιστικά συμφέροντα, ή όποία δέν είναι σοσιαλιστική αλλά ούτε και καπιταλιστική (...) Τήν έννοια σοσιαλισμός, γιά νά μήν υπάρχουν παρεξηγήσεις, τήν χρησιμοποιώ μέ τήν μαρξιστική σημασία δηλ. κοινωνικός σχηματισμός μετάβασης άπό τόν καπιταλισμό στόν κομμουνισμό. 'Η δικιά μου υπόθεση γιά τήν ώρα είναι ή δεύτερη: πιστεύω δηλαδή ότι πρόκειται γιά έναν νέο τύπο κοινωνίας μέ άνταγωνιστικές τάξεις πού δέν μπορούν νά εξομοιωθούν μέ τό καπιταλιστικό πρότυπο. (...)

Γιά τήν ώρα -και πολύ σχηματικά- στις 'Ανατολικές κοινωνίες, όπου καταργήθηκε ή άτομική ιδιοκτησία και τά μέσα παραγωγής βρίσκονται στα χέρια του κράτους, υπάρχουν μία σειρά παραγωγικές σχέσεις πού έχουν τίς άνάλογες μορφές μέ του καπιταλισμού. "Όμως αυτή ή άναλογία άντιστοιχεί μέ μία ταυτότητα: "Ως ποιό βαθμό λειτουργεί ό νόμος τής άξίας, σέ ποιά όρια; Σέ ποιό σημείο ό μισθός είναι πράγματι μισθός και μπορούμε νά μιλάμε κυριολεκτικά γιά μία άγορά εργασίας μέ τήν καπιταλιστική έννοια του όρου;

'Η αλήθεια είναι ότι σ' αυτές τίς χώρες υπάρχει ένα μόνο κεφάλαιο, κι όχι πολλά ανεξάρτητα: όπως δέν υπάρχουν διευθυντές ανεξάρτητοι πού νά κατέχουν πραγματικά τά μέσα παραγωγής: ούτε εργάτες πού νά είναι σέ θέση νά «πουλήσουν» τήν εργατική τους δύναμη μακριά από τόν τόπο τους. "Όλες αυτές οι σχέσεις ύπόκεινται άντίθετα, στόν νόμο τών πολιτικών άρχών, πού εκφράζονται όχι μόνο μέ τά πλαίσια, αλλά μέ μία σειρά κανόνων και ύποχρεώσεων, εν όνόματι αυτού του μοναδικού, άφηρημένου κεφαλαίου.(...) Τό ότι υπάρχει ένας διακανονιστικός μηχανισμός τής κοινωνίας δέν σημαίνει ότι αυτή καθαυτή είναι σοσιαλιστική. Μόνο όταν ή έξουσία σ' όλες τίς βαθμίδες βρίσκεται στα χέρια του εργαζόμενου συνόλου, μπορούμε νά θεωρούμε αυτόν τόν διακανονισμό σοσιαλιστικό: τό κριτήριο είναι ή ικανοποίηση τών κοινωνικών άναγκών. 'Αντίθετα, όταν ή έξουσία βρίσκεται στα χέρια ενός σώματος διαχειριστών πού βρίσκεται στήν κορυφή του εργαζόμενου συνόλου και ξεφεύγει από κάθε έλεγχο του, αυτό τό σώμα γίνεται ό πραγματικός Ιδιοκτήτης τών μέσων παραγωγής. (...)

Ο αγώνας για τις δημοκρατικές ελευθερίες

Χωρίς αμφιβολία δέν πρόκειται για άκαδημαϊκή συζήτηση, αλλά για ένα θέμα εξαιρετικής θεωρητικής και πολιτικής σημασίας. Έκείνο πού δέν κατάλαβα καλά είναι τό δίλημμα πού έθετε ή Ροσσάντα στην παρέμβασή της: είπε ότι άν πρόκειται για νέες κοινωνικές σχέσεις, στίς όποιες ή επιβίωση τών καπιταλιστικών σχέσεων είναι δευτερεύουσα, οί παραλήπτες τών εκκλήσεών μας για περισσότερη ελευθερία μπορούν νά είναι οί κυβερνήσεις. Άν πάλι πρόκειται για καπιταλιστικούς σχηματισμούς, δέν πρέπει νά κάνουμε εκκλήσεις για δημοκρατία ή τήν προάσπιση τών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά πρέπει νά ξαναρχίσει ή ταξική πάλη.

Η γνώμη μου είναι ότι και στίς δύο περιπτώσεις οί ταξικοί αγώνες είναι αναγκαίοι· άκόμη και στην περίπτωση πού οί μηχανισμοί λειτουργίας τού ενός ή τού άλλου καθεστώτος είναι διαφορετικοί. Άφού και στίς δύο περιπτώσεις πρόκειται για ταξικές κοινωνίες, μέ ύπαρξη ανταγωνιστικών συμφερόντων και επομένως για ταξική πάλη. Και στίς δύο περιπτώσεις πιστεύω ότι ο αγώνας για τις δημοκρατικές ελευθερίες, για τά ανθρώπινα δικαιώματα κλπ. είναι πρωταρχικός στόχος.

Θάλεγα ότι είναι ο πρώτος στόχος τού ταξικού αγώνα για τό άνοιγμα τού δρόμου σ' έναν σοσιαλιστικό μετασχηματισμό αυτών τών χωρών, όποιαδήποτε κι άν είναι ή τωρινή τους φυσιογνωμία. Τό πρόβλημα άν απευθυνόμαστε ή όχι στίς κυβερνήσεις είναι καθαρά ζήτημα τακτικής. Έκείνο, αντίθετα, πού είναι ζήτημα στρατηγικής είναι ότι σ' όποιοδήποτε αγώνα για τόν σοσιαλισμό ή πάλη για τις δημοκρατικές ελευθερίες παραμένει πρωταρχική.

Δύσκολα θά μπορούσαμε νά δοῦμε νά ανοίγεται μιά νέα φάση στην οργάνωση τής κοινωνίας και τού κράτους στίς χώρες όπου ήδη πραγματοποιήθηκε μιά ρήξη μέ τό καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής, άν έξω, στή Δυτική Εὐρώπη δέν ξεκινήσει μιά επαναστατική διαδικασία για ένα σοσιαλισμό χωρίς γιακοβινισμούς και αυταρχισμούς.

*του Μπρούνο Τρεντίν**

Ο ρόλος τού συνδικάτου

(...) «Δύσκολα θά μπορέσουμε νά δοῦμε ν' ανοίγεται μιά νέα φάση στην οργάνωση τής κοινωνίας και τού κράτους στίς χώρες όπου ήδη πραγματοποιήθηκε μιά ρήξη μέ τό καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής, άν έξω, στην Δυτική Εὐρώπη δέν ξεκινήσει μιά επαναστατική διαδικασία για έναν σοσιαλισμό χωρίς γιακοβινισμούς και αυταρχισμούς.

(...) Τί σημαίνει λοιπόν νά επανεξετάσουμε τις Άνατολικές κοινωνίες;

Ένα από τά προβλήματα πού αναδύονται είναι οί σχέσεις κόμματος και συνδικάτου. Στο ζήτημα αυτό προεξοφλείται μιά έρμηνεία πού περιορίζει τό νόημα τής θέσης τού Μάρξ για τήν άτομική ιδιοποίηση τής υπεραξίας, σά στοιχείου πού χαρακτηρίζει τό καπιταλιστικό σύστημα: ή θέση αυτή δέν θεωρήθηκε ότι άποτελεί μιά άπ' τις ποικιλίες τών αντιθέσεων, αλλά σάν ή βασική αντίθεση. Έτσι επισκιάσθηκε τό πρόβλημα τού τεχνικού καταμερισμού τής εργασίας πού γεννά αντίστοιχα τόν κοινωνικό καταμερισμό τής εργασίας, και τέλος γεννά τήν άπαλλοτρίωση τού παραγωγού από τά μέσα παραγωγής. Αυτή είναι και ή αίτία πού τό Τολιάτγκραντ και τό Μιραφιόρι είναι τελείως ίδια. Τό ξεπέραςμα τού καπιταλιστικού εργοστασίου μετατρέπεται σέ πρόβλημα πού θά αντιμετωπιστεί άργότερα, κάτι άνάλογο μέ εκείνο τής εξαφάνισης τού κράτους. Μέ βάση αυτό τό σχήμα μπορεί θωμάσια νά

* Ηγετική φυσιογνωμία τού Ιταλικού συνδικαλιστικού κινήματος και ήγετικό στέλεχος τού Ι.Κ.Κ. Μέλος τής Γραμματείας τών Ένοποιημένων Συνδικάτων.

σκεφθεί κανείς ότι σοσιαλιστική κοινωνία θεωρείται εκείνη, στο πλαίσιο της οποίας ή κατανομή της υπεραξίας -πού δέν εξαφανίζεται, όπως δέν παύει και ή μισθωτή εργασία, αλλά δέν είναι αυτό πού πρέπει νά μάς σκανδαλίζει- πραγματοποιείται στή βάση συνειδητών επιλογών συλλογικού χαρακτήρα, όπου ο ανταγωνιστικός ρόλος του συνδικάτου ως διαχειριστή της ταξικής πάλης, της ανακατανομής του κοινωνικού προϊόντος θεωρείται ξεπερασμένος πρὸς ὄφελος ὀργάνων γνησιότερα πολιτικών, πχ. κόμμα, κράτος. Ἀπό τήν ἀποψη «συνδικάτο σχολεῖο του σοσιαλισμοῦ καί ἱμάντας μεταβίβασης» φθάσαμε τέλος στήν ἐγκατάλειψη τῆς δημοκρατίας τῶν παραγωγῶν, σέ μιὰ δημοκρατία γιά λογαριασμό τῶν παραγωγῶν.

Ἄν τά πράγματα ἔγιναν ἔτσι, εἶχαν ἀξιοπρόσεχτες συνέπειες: Τήν ἐξαφάνιση τῆς δημοκρατίας τῶν συγκρούσεων πρὸς ὄφελος ἑνός μηχανισμοῦ κατανομῆς τῆς υπεραξίας βάσει τῶν προτεραιοτήτων -πολύ συζητήσιμες- ἄλλωστε. Ἐπανερχεται ἐδῶ τό ζήτημα τῶν σημερινῶν θυσιῶν, χάριν του μέλλοντος: ἀλλά τό βαθμό καί τήν ποιότητα τῆς θυσίας του σήμερα κανείς δέν μπορεί νά ἀποφασίζει γιά λογαριασμό τῆς ἐργατικῆς τάξης. Τήν ἐξαφάνιση ἐπίσης, ἀνοιγμάτων ἐλευθερίας καί δυνατοτήτων ἔκφρασης ἰδεῶν, μόνων ἱκανῶν νά παράγουν ἀδιάκοπα τροποποιήσεις στήν ὀργάνωση τῆς ἐργασίας, στήν ἱεραρχία τῆς ἐπιχείρησης καί του κράτους, στόν καταμερισμό ἐργασίας, στό σχολεῖο.

Ἡ ἀντίληψη πού ἐπικρατεῖ στίς χῶρες του ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ γιά τόν περιορισμένο ρόλο του συνδικάτου, καθώς καί γιά ἄλλες μορφές ὀργάνωσης τῆς πολιτισμένης κοινωνίας, όπως πολλές ἐφικτές μορφές ἄμεσης καί ἀποκεντρωμένης δημοκρατίας, στήν οἰκονομία, στήν πολιτιστική παραγωγή κλπ, μαζί μέ μιὰ βαθμιαία ἀποκατάσταση διάκρισης ἀνάμεσα σέ κυβερνῶντες καί κυβερνώμενους, τήν κοινωνική διάκριση στήν ἐργασία, τήν ἀντίληψη γιά τό ρόλο του συγκεντρωτικοῦ κράτους, ἀποτελοῦν στοιχεῖα πού δέν ἦταν δυνατό νά μήν ἐπιδράσουν στήν ἴδια τήν ζωντάνια τῶν ἀντιπροσωπευτικῶν θεσμῶν, ἀκόμη καί μετά τή σταλινική περίοδο.

Ἡ συζήτηση γιά τό συνδικάτο, τή φύση του σάν αὐτόνομη ὀργάνωση τῆς ἐργατικῆς τάξης, ὀργάνωσης σύγκρουσης, ἱκανῆς νά συνενώσει οἰκονομία καί πολιτική μέ τρόπο διαφορετικό ἀπό τό Κόμμα, ὄχι στή συνδιαχείριση του ἐργοστασιακοῦ μικρόκοσμου, ἀλλά στήν διεύθυνση τῆς κοινωνίας, καί ἐδῶ σέ μάς, στήν Ἰταλία, βρίσκεται στά πρῶτα της βήματα (...). Ἐκεῖνο πού διακυβεύεται δέν εἶναι μόνο ή ἐλευθερία καί ὡς ἐκ τούτου, ή ἀνάγκη γιά τήν ὑπαρξη ἀνοικτοῦ σοσιαλισμοῦ στή μεταβατική περίοδο, ἀλλά εἶναι τό ἴδιο τό κίνημα, ή δυνατότητα γιά τίς ὄριμες βιομηχανικές κοινωνίες νά βγοῦν ἀπό τό τέλμα, νά ἐξοπλισθοῦν μέ τό κατάλληλο ἐργαλεῖο γιά τήν ἀλλαγῆ (δημοκρατία τῶν συγκρούσεων, δυνατότητα ἀμφισβήτησης στήν ἰδεολογία, ἐπανεξέταση τῶν ὑπαρχόντων μοντέλων κλπ.), γιατί χωρίς τήν ἀλλαγῆ ή κοινωνία ὀπισθοδρομεῖ.

**Εἶναι ἀδιανόητο νά προτείνουμε
στόν κόσμο μετάβαση στό σοσιαλι-
σμό, χωρίς νά λογαριαστοῦμε μέ
τήν πραγματικότητα τῶν «ὑπαρ-
κτῶν σοσιαλισμῶν».**

του Λούτσιο Μάγκρι*

Ἡ εὐρωπαϊκή Ἀριστερά, εἶναι πιά ἀναγκασμένη νά προβληματιστεῖ γύρω ἀπό τό ζήτημα τῆς μετάβασης σ' ἕνα διαφορετικό κοινωνικό σύστημα. Ἡ ἐπανάσταση, ἐπιστρέφει ἱστορικά στήν ἡμερήσια διάταξη, κι ἂν δέν ἀρχίσει κάπου νά κατασταλάζει, θά ὑποστοῦμε μιὰ ἤττα ἀπρόβλεπτων διαστάσεων καί διάρκειας.

Κι ἀμέσως τό σταυρικό σημεῖο γίνονται οἱ Ἀνατολικές χῶρες. Εἶναι δικό μας πρόβλημα, γιατί εἶναι ἀδιανόητο νά προτείνουμε στόν κόσμο μετάβαση στό σοσιαλισμό, χωρίς νά λογαριαστοῦμε μέ τήν πραγματικότητα τῶν «ὑπαρκτῶν σοσιαλισμῶν», χωρίς νά λέμε πόσο διαφορετικό εἶναι τό μοντέλο τῆς κοινωνίας πού θέλουμε νά κτίσουμε. Εἶναι δικό μας πρόβλημα γιατί εἶναι ἐξίσου ἀδιανόητο, στή σημερινή διεθνή συγκυρία, νά ἀρχίσει μιὰ διαδικασία ριζικῆς ἀνατροπῆς τῶν κοινωνικῶν καί πολιτικῶν ἰσορροπιῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, χωρίς πρῶτα ν' ἀναρωτηθοῦμε σέ τί εἶδος ἐξελίξεις θά ἀντιστοιχεῖ αὐτή ή ἀνατροπή στό γειτονικό καί ἰσχυρό σοβιετικό μπλόκ.

* Πρῶην μέλος τῆς Κ.Ε. του Ι.Κ.Κ. Σήμερα Γενικός γραμματέας του «PDUP-Manifesto», βουλευτής τῆς «Προλεταριακῆς Δημοκρατίας».

Πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι, τόσο στη θεωρητική σκέψη όσο και στην πολιτική ανάλυση και πρωτοβουλία, η ευρωπαϊκή Άριστερά όχι μόνο έχει καθυστερήσει σοβαρά, αλλά και οι θέσεις της, με τις όποιες μέχρι τώρα πολιτεύθηκε, πάσχουν.

Άς αρχίσουμε από τις μεγάλες παραδοσιακές δυνάμεις του εργατικού κινήματος.

Τά σοσιαλιστικά και τα κομμουνιστικά κόμματα, παρά τις ερόντες διαφορές τους στην τακτική, είχαν αυτά τα χρόνια μία κοινή γενική γραμμή ως προς το σοβιετικό μπλόκ. Βασικά υπήρχε η πεποίθηση, ίδια, για παράδειγμα, στον Ντώτσερ και στον Τολιάτι, ότι το σταλινικό μοντέλο, εφόσον ήταν προσδιορισμένο από τις συνθήκες καθυστέρησης και ιμπεριαλιστικής περικύκλωσης μέσα στις όποιες πραγματοποιήθηκε η ρωσική επανάσταση, μπορούσε να δημοκρατικοποιείται μόνο στο βαθμό που προχωρούσε η εκβιομηχάνιση, ή ανοικοδόμηση και ο αλφαριθμητισμός και στο βαθμό που σταθεροποιούνταν η διεθνής ύφεση. Ακόμη πιο βαθιά υπήρχε η πεποίθηση ότι ο πολιτικός αυταρχισμός και ο διοικητικός συγκεντρωτισμός των Ανατολικών χωρών ήταν φαινόμενα κατά κύριο λόγο θεσμικά, ότι δηλαδή αντιπροσώπευαν μία καθυστέρηση και δυσαρμονία του εποικοδομήματος σε σχέση με τη βάση. Η άποψη αυτή του Τολιάτι για το 20ό Συνέδριο επικράτησε σε γραμμή επί μία εικοσαετία και μέχρι σήμερα είναι η επικρατέστερη. Στηρίζεται στην αντίληψη ότι πρέπει να διατηρηθεί η στρατηγική Ισορροπία των δύο μεγάλων δυνάμεων, Ισορροπία που εγγυάται ότι δεν θα επιταχυνθούν οι άποφασιστικές συγκρούσεις στις ευρωπαϊκές κοινωνίες. Κατά δεύτερο λόγο, η γραμμή αυτή γεννιέται από την επιθυμία να επιλυθεί κατά τρόπο εύκολο και κατανοητό για τις μάζες το πρόβλημα της σχέσης σοσιαλισμού και δημοκρατίας, πράγμα που άλλωστε γίνεται επιτέλους πιθανό στη Δύση λόγω του υψηλού βαθμού ανάπτυξης των κοινωνιών της. Νά γιατί αυτή η γραμμή επικράτησε ως τα τώρα. Για τα σοσιαλιστικά και κομμουνιστικά κόμματα, ο συνομιλητής παραμένει ακόμα και σήμερα η σοβιετική ήγερτική ομάδα, από την οποία διατηρούνται μόνον οι αποστάσεις αλλά και της αναγνωρίζονται και οι θετικές εξελίξεις. Οι νεωτερισμοί που παρουσιάστηκαν τελευταία (π.χ. η όμιλία του Μπερλινγκουέρ στη Μόσχα) σίγουρα δεν είναι άσημαντοι, αλλά η βασική τοποθέτηση δεν άλλαξε: η διαφωνία θεωρείται μόνο σε σημεία των καθυστερήσεων, σαν έρεθισμα για μία βαθμιαία εξέλιξη της σοβιετικής κοινωνίας, στο όνομα της οποίας εξακολουθούν να στοιχηματίζουν.

(...) Στη σχέση σοσιαλισμός - δημοκρατία υπάρχει ένα μόνιμο πρόβλημα δομής. Στην δυτική καπιταλιστική κοινωνία ή αγορά και η ατομική ιδιοκτησία γέννησαν τόσο τους πραγματικούς καταπιεστικούς μηχανισμούς όσο και τα πιο αποτελεσματικά κίνητρα. Διαμόρφωσαν ορισμένους θεσμούς τόσο παλιούς ώστε να φαίνονται φυσικοί, όπως η οικογένεια, ήθικη της εργασίας, ή παραδοσιακή κουλτούρα, οι όποιοι και εγγυήθηκαν μία λογική άποδοξη των κανόνων του παιχνιδιού. Αυτοί είναι η καλυμμένη βάση του άστικοφιλελεύθερου πλουραλισμού, ή πραγματική εγγύηση για να μην γίνουν ο ατομικισμός και ο ανταγωνισμός παράγοντες αποσύνθεσης και παράλυσης. Όταν η συλλογική ιδιοκτησία ή ο οικονομικός προγραμματισμός τινάζουν στον αέρα αυτούς τους μηχανισμούς και η συνακόλουθη επέκταση της εκβιομηχάνισης γκρεμίζει τους παλιούς, αρχικούς, θεσμούς, τότε, αν δεν δημιουργηθούν νέες δομές συλλογικής συμμετοχής, νέα εσωτερικά κίνητρα για την ποιότητα και λειτουργικότητα της εργασίας, νέες κοινωνικές αξίες, δεν απομένει παρά ο πολιτικός ολοκληρωτισμός, το κράτος - φορέας ιδεολογίας και η διοικητική γραφειοκρατία σαν ο μοναδικός συνεκτικός και άπαιτλά κινητήριος παράγοντας. Αυτή είναι η τρομερή δύναμη του σύγχρονου αυταρχισμού. Από δω ξεκινά ο φαύλος κύκλος: ο κρατικός καπιταλισμός δεν μπορεί να παλινρθώσει τον πολιτικό πλουραλισμό χωρίς τους καταπιεστικούς μηχανισμούς της αγοράς και του κέρδους. Κι αυτοί οι μηχανισμοί δεν μπορούν να επικρατούν παρά μόνο όταν οι κοινωνικές και πολιτικές συγκρούσεις χειραγωγούνται με αυταρχικά μέσα. Δηλαδή η ανάπτυξη στο έπακρο των παραγωγικών δυνάμεων, δεν έκανε πιο εύκολη αλλά πιο πολύπλοκη τη σχέση δημοκρατίας-σοσιαλισμού, ακριβώς γιατί αφαίρεσε από την ποσοτική ανάπτυξη και τον πολλαπλασιασμό των υλικών μέσων την δυνατότητα να υπάρχουν κοινά παραδεκτές αποφάσεις, ακριβώς γιατί έσπασε εκείνους τους «εσωτερικούς δεσμούς» που υπαγόρευαν στις μάζες έναν κανόνα κοινωνικής συμπεριφοράς και προκάλεσε την εισροή νέων αναγκών.

Αλλά και από την άποψη της διεθνούς Ισορροπίας και της εσωτερικής σταθερότητας πυκνώνουν τώρα πια τα ερωτηματικά γύρω από το σοβιετικό μπλόκ. Η μετασταλινική και η μεταχρυσόστοφική πρακτική του καθεστώτος προς τις μάζες (άπολιτικοποίηση και κορπορατισμός) προκαλεί κοινωνική αποσύνθεση και αναθερμαίνει εθνικιστικές τάσεις. Αν οι εντάσεις φτάσουν σε έκρηκτικό σημείο, με τις σημερινές μορφές κοινωνικής οργάνωσης, οι προοδευτικές δυνάμεις στις κοινωνίες αυτές ούτε κάποια εναλλακτική λύση θα πετύχουν ούτε καν διαρθρωτικές αλλαγές θα επιφέρουν. Και τότε, λόγω της αναπτυσσόμενης ανισομέρειας μεταξύ της κοινωνικο-οικονομικής και της στρατιωτικής δύναμης, δεν αποκλείεται μία επικίνδυνη τάση επιθετικότητας προς τα έξω.

Η αδιαφορία και η καθυστέρηση με την οποία η ευρωπαϊκή Άριστερά παρακολουθεί την κατάσταση στην Ανατολική Εδρόπη, ή αποσιώπηση και η αδιαφορία με την οποία παρακολουθεί τα φαινόμενα άμφισβήτησης εκεί, κινδυνεύει - από κατάχρηση επιφυλακτικότητας - να γίνει τώρα πια

τυχοδιωκτισμός. "Όπως τυχοδιωκτικό είναι τό νά ποντάρεις αποκλειστικά στην βελτίωση τών αμερικανοσοβιετικών σχέσεων, αντί νά χτίζεις μιά αποφασιστική γραμμή τής ευρωπαϊκής αυτονομίας (πεδίο όπου θά αντιμετωπισθούν οι πιθανές φάσεις έντασης), αντί νά επεμβαίνεις ενεργά καί θετικά στην έσωτερική άποσταθεροποίηση τών δύο μπλόκ.

Γιά όλους αυτούς τούς λόγους ή πολιτική τών παραδοσιακών δυνάμεων τής 'Αριστεράς άπέναντι στις 'Ανατολικές χώρες έφθασε έφθασε σ' ένα σημείο κρίσης καί από αυτή τήν κρίση μπορεί νά επέλθει γρήγορα μιά μεταστροφή ή πρós τήν εξομάλυνση ή πρós μιά φιλελευθερίζουσα καί άναποτελεσματική ριζοσπαστικοποίηση.

'Αλλά καί ή Νέα 'Αριστερά βρίσκεται σήμερα μπροστά σέ άνησυχητικά έρωτηματικά καί στην άνάγκη νά ξανασκεφτεί πολλές από τίς θέσεις πάνω στις όποιες συγκροτήθηκε. Ήταν ή μεγάλη εποχή πού προηγήθηκε καί άκολούθησε τό '68 καί πού δέν ήταν μόνο ή εποχή τής εισβολής στην Πράγα, αλλά καί τών έργατικών καί φοιτητικών άγώνων καί τής πολιτιστικής επανάστασης στην Κίνα. Μέσα σ' εκείνες τίς έμπειρίες μās φάνηκε ότι είδαμε μιά πολύτιμη υπόδειξη καθώς καί συγκεκριμένους δυνατούς για νά βγούμε από τό σταλινικό μοντέλο. 'Αποφύγαμε πάντα νά μετατρέψουμε τήν πολιτιστική επανάσταση τής Κίνας σ' ένα μοντέλο πρós μίμηση (...). Κατά τόν ίδιο τρόπο δέν εξωραίσουμε τά κινήματα άμφισβήτησης στη Δύση καί δέν άγνοήσαμε τά ουτοπιστικά τους όρια, σύμφυτα μέ τά κοινωνικά στρώματα πού ταλαντεύονται άνάμεσα στην εξέγερση καί τήν ένσωμάτωση. Παρόλα αυτά είχαμε τήν έντύπωση -καί τήν έχουμε άκόμη- ότι σ' εκείνα τά κινήματα προωθούνταν μιά υπόθεση στρατηγικής καί μιά ιδέα επανάστασης, καινούργιες, καί πού συνοπτικά όνομάσαμε «άριστερή έξοδο από τόν σταλινισμό». 'Η κριτική τού σοβιετικού μοντέλου μās έμψυχούσε μέ νέες άπόψεις. Δέν είναι δυνατή ή δημοκρατική διαχείριση τού προγραμματισμού σέ μιά οικονομία τής οποίας ό έμπορευματικός χαρακτήρας δέν τείνει πραγματικά νά εξαφανιστεί. Δέν είναι δυνατό νά εξαφανισθεί ή μισωτή εργασία άν δέν καταργηθεί ή μειωθεί τουλάχιστον ό χρόνος τής εξακολουθητικά όμοιόμορφης άπασχόλησης καί δέν άρχισει ή άνακατανομή της σ' όλο τό κοινωνικό σώμα. Δέν είναι δυνατή μιά πολιτική ισότητα ή ή εξαφάνιση τού Κράτους άν δέν άνανεωθούν οι κοινωνικές του βάσεις: για νά μπορέσει μιά μαγείρισα νά διαχειρίζεται τό κράτος, χρειάζεται πρώτα νά μήν υπάρχει πιά κανείς πού νά είναι αποκλειστικά μαγείρισα. Καί άκόμη, για νά εξαλειφθεί ή τάση τής Ισχυροποίησης καί τής μηχανικής χρήσης τής εξουσίας, χρειάζεται νά πληγεί ή έσωτερική δομή τού θεσμού τής οικογένειας (...).

Τό λάθος τού εϋρωκομμουνισμού καί τής Νέας 'Αριστεράς άπέναντι στό πρόβλημα τού «ύπαρκτου σοσιαλισμού» είναι τό ίδιο: ότι δέν έφθασαν στό βάθος βασιζόμενοι σέ μιά ιστορική έμπειρία, τώρα πιά πλούσια, δέν επανεζέτασαν καί δέν επεξεργάστηκαν τήν αντίληψη για τή μεταβατική περίοδο. Οι εϋρωκομμουνιστές περιόρισαν τό πρόβλημα στό αυτόνομο ότι ή επανάσταση είναι εξέλικτική διαδικασία καί έγκατέλειψαν κάθε έπιστημονική άνάλυση τών αντιθέσεων στό διεθνές επίπεδο, καθώς καί τόν προσδιορισμό τών μηχανισμών καί δομών πού θά έπρεπε νά έγγυηθούν τήν πορεία αυτή.

'Η Νέα 'Αριστερά, αντίθετα, έπνιξε τό πρόβλημα, βλέποντας τόν κομμουνισμό σάν κάτι τό πολύ κοντινό ή τόν περιόρισε, εν πάση περιπτώσει, σέ μιά μηχανική προβολή τής έργατικής αυτονομίας καί τών συγκρούσεων πού αυτή μπορεί νά προκαλέσει.

Πρέπει ν' άρχίσουμε πάλι νά σκεφτόμαστε τόν «ύπαρκτο σοσιαλισμό» καθώς καί τόν μέλλοντα νά γίνει, χωρίς νά περιπλανιόμαστε σέ δογματικές σχολαστικότητες αλλά βάσει τών συγκεκριμένων καί πραγματικών έρωτημάτων: τί σημαίνει, μέ τόν σημερινό βαθμό άνάπτυξης τών παραγωγικών δυνάμεων, μέ τίς ύπάρχουσες πολιτικές έπιρροές, ζεπέρασμα τού καπιταλιστικού μοντέλου άνάπτυξης όπως έχει σήμερα ιστορικά διαμορφωθεί; Καί, ποιές κοινωνικές δυνάμεις, ποιές οργανωτικές δομές πρέπει καί μπορούμε νά κινητοποιήσουμε; Νά τά έρωτήματα πού μās έρχονται από τήν έμπειρία τών «ύπαρκτων σοσιαλισμών», πού αντιμετωπίζοντάς τα θά δράσουμε αποφασιστικά στό συγκεκριμένο πολιτικό επίπεδο. Καί μόνο τό ν' άρχίσουμε νά μετατρέπουμε τό δικό μας μοντέλο άνάπτυξης σημαίνει ότι δίνουμε σέ πολλές 'Ανατολικές κοινωνίες, καί κυρίως στις περιφερειακές, τή δυνατότητα καί τό κίνητρο νά βγούν από τήν τεχνική καί πολιτιστική τους εξάρτηση από τό άμερικανικό μοντέλο.

'Η άναγκαία πολιτική έπιλογή είναι καί μιά συμπεριφορά συγκεκριμένου πολιτικού άγώνα άπέναντι στό σοβιετικό μπλόκ. Μόνο ή έντατικοποίηση τής διαμάχης, τής αντιπαράθεσης, μπορεί νά χτίζει μιά έναλλακτική λύση. Αυτό δέν σημαίνει νά άρχίσουμε επαναστατικές εκκλήσεις πρós μιά μυθική έργατική τάξη τής 'Ανατολής. Σημαίνει νά σκεφθούμε πολύ σοβαρά όλο τό φάσμα τών συνομιλητών καί τών συμμάχων, νά σκεφθούμε τούς ενδιάμεσους στόχους πού μπορούν νά προκαλέσουν μιά κρίση στις 'Ανατολικές κοινωνίες. Είναι λάθος νά θεωρούμε τόν Μπρέζνιεφ πιά δυνατό άπ' ό,τι είναι. Σήμερα άρχίζουν νά κλονίζονται οι βάσεις πάνω στις όποιές θεμελιώνονται οι συμβιβασμοί τής εξουσίας. Είναι φανερό πόσο αποφασιστικό ρόλο θά μπορούσε νά παίξει σ' ατές τίς αντιθέσεις ή ευρωπαϊκή 'Αριστερά. 'Αλλά δέν πρέπει νά περιορισθεί στό νά καταδικάζει, έστω καί ριζικά από ιδεολογική άποψη, τά καθεστώτα τής 'Ανατολικής Εϋρώπης. Πρέπει νά επιλέξει συνομιλητές, νά κάνει

πολιτική, να βοηθήσει την άμφισβήτηση να γίνει αντιπαράθεση, να γίνει αγωνιστικό πρόγραμμα για μία έξουσία διαφορετική.

Τό μεγαλύτερο δώρο που θά μπορούσαμε να κάνουμε στον αντίπαλο τή στιγμή που άσκοϋμε μία ριζική κριτική στό σοσιαλισμό, θά ήταν ν' άπαρνηθοϋμε δ,τι πιά ζωτικό ύπάρχει στό μαρξισμό: τήν πεποίθηση δτι ή κοινωνία μπορεί ν' άλλάζει, δτι άλλάζει ξεκινώντας από τίς πραγματικές της αντιθέσεις, μέ τήν άνατροπή τών δομών και δχι μέ μία ήθική μαρτυρία.

Ή καπιταλιστική αντίθεση ανάμεσα στους κεφαλαιοκράτες και τό προλεταριάτο δέν είναι ούτε ή ύστατη ούτε ή τελειωμένη μορφή ταξικής αντίθεσης, μετά τήν κατάργηση τής όποιας άνοίγει ό δρόμος για τόν κομμουνισμό, μέ ένδιάμεσο μεταβατικό στάδιο ένα λίγο-πολύ ειρηνικό σοσιαλισμό.

τής Έντουάρντα Μάζι*

Ή Γραφειοκρατία στην Κίνα

(...) Ούτε οι ειρηνικοί συμβιβασμοί ούτε οι μετωπικές συγκρούσεις κατάφεραν να έμποδίσουν στην Κίνα τήν ανάπτυξη ενός έξαιρετικά ίσχυροϋ γραφειοκρατισμοϋ σώματος που έχει στά χέρια του τόν έλεγχο όλόκληρης τής κοινωνίας. Μιάς κοινωνίας που, ένω δέν προηγήθηκε ή άστικοδημοκρατική επανάσταση και παρόλο που έχει άστικοδημοκρατικό χαρακτήρα, κατασπαράζεται από αντιθέσεις τό ίδιο έξείες μέ αυτές τών άλλων σοσιαλιστικών, μισο-σοσιαλιστικών και βιομηχανοποιημένων κοινωνιών. (...) Οι αντιθέσεις αυτές ίσχυροποιούν τήν ανάπτυξη του άυταρχικοϋ κράτους και τή σύγκρουση τών συμφερόντων τών διαφόρων κοινωνικών στρωμάτων που διαμορφώθηκαν μετά τήν έξαφάνιση τών ιδιοκτητών γής και του κεφαλαίου. Ίδιαίτερη σημασία άποκτούν έτσι οι κατευθύνσεις τών μεσαίων μορφωμένων στρωμάτων και ή χρησιμοποίησή τους μέ σκοπό τήν περαιτέρω ανάπτυξη του άυταρχικοϋ κράτους. Σταχυολογούμε μία σειρά αντιθέσεων που συνέβαλαν στην πραγματοποίηση τής πρόσφατης άντεπαναστατικής στροφής στην Κίνα: α) Ή αντίθεση ανάμεσα στην ιεραρχική, κάβητη διοίκηση και διαχείριση τών κοινών και στην διεκδίκηση άμεσης και άυτόνομης λήψης άποφάσεων μέσω όριζόντιας σύνδεσης τών μονάδων βάσης, β) Στο σχολείο, ή αντίθεση ανάμεσα στην άνάγκη ύπαρξης μιας ύψηλά έξειδικευμένης έλίτ από τήν μία, και τό αίτημα για λαϊκή παιδεία από τήν άλλη, που αντίτίθεται εκ τών πραγμάτων σε κάθε ιεραρχία, και γ) Ή αντίθεση ανάμεσα στην έλευθερία που παραχωρήθηκε μέ σκοπό τήν έξάσκηση τής έξουσιαστικής κουλτούρας και στην πρόθεση τών φτωχών, άμόρφωτων, αδύνατων λαϊκών μαζών να τήν έλέγξουν.

Κάτω από αυτό τό πρίσμα διακρίνονται καθαρά τά στοιχεία σύγκρουσης τών συμφερόντων τών άγροτών-έργατών, τών μορφωμένων- ήμιαναλφάβητων μαζών, τών ήλικιωμένων-νέων, και όλων γενικά τών μεσαίων άστικών στρωμάτων μέ τόν υπόλοιπο πληθυσμό. Έτσι, μετά τήν κατάργηση τής πρωταρχικής για τίς καπιταλιστικές κοινωνίες αντίθεσης μισωτών-κεφαλαιοκρατών, μετατοπίστηκαν στό πρώτο

*Καθηγήτρια στό Παν/μιο τής Μπολώνιας, συγγραφέας πολυάριθμων μελετών γύρω από τήν Κίνα.

πλάνο οι συγκρούσεις ανάμεσα σ' άλλες κοινωνικές συνιστώσες. Συγκρούσεις που παρουσιάζονται από τη γραφειοκρατία σαν παιχνίδι αντίθετων φατριών: πέφτει τότε ή μία ή άλλη, αλλά το κυρίως γραφειοκρατικό σώμα μένει ανέπαφο, γιά νά φορέσει τόν ίδιο μανδύα τής παλιάς, ικανότατης άρχουσας τάξης...

Μπορεί άραγε ό σοσιαλισμός νά υιοθετήσει μορφές που επιτρέπουν τήν ανάπτυξη αντιφάσεων και συγκρούσεων τών διαφόρων κοινωνικών στοιχείων μέσα από ένα σύστημα έγγυήσεων κατά κάποιον τρόπο ανάλογο μέ εκείνο που κατάφερε νά δημιουργήσει ό άστισμός στίς μητροπόλεις πρός όφελος μερικών στρωμάτων, τό όποιο νά λειτουργεί γιά τό συμφέρον όλόκληρου του πληθυσμού; Σάν τέτοιο σύστημα έγγυήσεων παρουσιάζεται τό ίδιο τό Σύνταγμα τής Λαϊκής Δημοκρατίας τής Κίνας που στίς έγγυήσεις του περιλαμβάνει άκόμη και τό δικαίωμα τής άπεργίας, αλλά αυτό τό νομικό-θεσμικό πλαίσιο όταν δέν συνοδεύεται από λαϊκούς άγώνες γιά τήν κατάκτησή του, παραμένει πάντα άτελέσφορο.

"Όταν ή ίσορροπία που ύπήρχε χάρη στό προσωπικό κύρος του Μάο κλονίστηκε, ή φατρία που κατάφερε νά πάρει σχεδόν τόν άπόλυτο έλεγχο στά χέρια της ήταν εκείνη που ύποστηριζόταν από τούς καθυστερημένους άγρότες και τμήμα μεγαλοαγροτών. "Ένα από τά πρώτα της έργα ήταν ν' αφαιρέσει κάθε άυτονομία από δυνάμεις και τάσεις (κυρίως τών εργατών και τών νέων) που ξεπήδησαν από τήν Πολιτιστική Έπανάσταση. Πρόκειται γιά κάτι πολύ πιο σοβαρό από τόν άπλό θρίαμβο μιάς γραφειοκρατικής φατρίας πάνω σέ μιά άλλη. Πρόκειται γιά τή συμμαχία μιάς δράκας τέτοιων φατριών μέ μερικά κοινωνικά στρώματα, μέ σκοπό τόν έλεγχο τών ύπολοίπων και τήν ανάληψη από τό Κράτος τής αντιπροσώπευσης τών συμφερόντων μερικών στρωμάτων ενάντια στά ύπόλοιπα. "Η πολιτική τούτη άνατροπή όχι μόνο άπομάκρυνε από κάθε έξουσία τούς εργάτες και τούς άγρότες, αλλά κατοχύρωσε τόν πλήρη έλεγχο τών τεχνοκρατών, έρευνητών, διανοουμένων μ' επικεφαλής τήν "Ακαδημία Έπιστημών σέ βάρος τών εργαζόμενων μαζών. Και έτσι δέν διατάζουν νά καταδικάσουν σέ θάνατο νεαρούς εργάτες που άρνούνται νά ύποταχθούν στήν πειθαρχία και τήν τάξη, που άμφισβητούν δηλαδή όλα τά ιδεολογικά προνόμια τής έξουσίας (τουλάχιστον όχι άκόμα τά οικονομικά), δέν διστάζουν νά έξυμνήσουν τή συνέχεια τής παλιάς Κίνας χάριν του Έθνικισμού, νά καταστείλουν κάθε δημιουργικότητα, κάθε κριτικό πνεύμα, κάθε προσπάθεια χειραφέτησης, έναποθέτοντας μ' αυτόν τόν τρόπο φόρο τιμής στήν άναγέννηση τής κάστας τών μανδρινών.

Έπαναφέρεται ή επιλογή στό σχολείο σέ βάρος τών εργατών-φοιτητών, εφαρμόζονται μέτρα λιτότητας σέ βάρος τών κοινωνικών ασφάλισων, έμποδίζεται ή επέκταση τής συλλογικής καλλιέργειας τής γής, διαλύονται οι επαναστατικές εργατικές επιτροπές στα εργοστάσια και άποκόπτεται ή επαφή τών εργατών μέ τόν υπόλοιπο κόσμο. Σάν αντίστάθμισμα: οι εργάτες, αντίθετα άπ' ότι συμβαίνει μέ τούς άγρότες, έχουν κάποια αύξηση μισθοϋ...

Είναι φανερό ότι ή καπιταλιστική αντίθεση ανάμεσα στους κεφαλαιοκράτες και τό προλεταριάτο δέν είναι ούτε ή ύστατη ούτε ή τελειωμένη μορφή ταξικής αντίθεσης, μετά τήν κατάργηση τής όποίας θά άνοίγει ό δρόμος γιά τόν κομμουνισμό, μέ ενδιάμεσο, μεταβατικό στάδιο ένα λιγότερο ή περισσότερο ειρηνικό σοσιαλισμό. Στή σοσιαλιστική κοινωνία εκδηλώνονται μέ έξαιρετική σαφήνεια, και μέχρι έσχάτων, αντικειμενικές δυσκολίες και ύποκειμενικά συμφέροντα αντίθετα και συγκρουόμενα. Π.χ. μιά μορφή που ένυπάρχει σέ κάθε κοινωνία μέ στοιχεία σοσιαλιστικής συνείδησης είναι ή άνάγκη ενός άυστηρού έλέγχου τής μάζας τών παραγωγών πρός όφελος τής οικονομίας -μέ άρχές τό συγκεντρωτισμό, τή πειθαρχία, τή θυσία και ένότητα- που έρχεται σέ αντίθεση και σύγκρουση μέ τό δικαίωμα τών παραγωγών γιά μιά ζωή εύτυχημένη και ελεύθερη, που συνεπάγεται, βέβαια, τήν άρνηση τής αντιπροσώπευσής τους, τών ιεραρχιών του καταμερισμού τής εργασίας, και τελικά τής ίδιας τής εργασίας έφόσον είναι μόχθος ενός μόνο τμήματος του συνόλου. Προσοχή, και οι δύο πλευρές δέν μπορούν νά μήν χαρακτηρισθούν σοσιαλιστικές. "Η γιγάντια, αντικειμενική δυσκολία γίνεται άξεπέραστη όταν αυτές οι δύο άπόψεις εκφράζονται από καθορισμένες κοινωνικές ομάδες που ή καθεμιά βλέπει τίς διεκδικήσεις τής άλλης σαν άπειλή γιά τή δική της ελευθερία και ύπαρξη... Φαίνεται πώς όσο πιο πολύ πλησιάζουμε στόν κομμουνισμό τόσο αυτός άπομακρύνεται...

Τό '36 ο Στάλιν ανήγγειλε τό τέλος τής πάλης τών τάξεων στήν ΕΣΣΔ. Ἀλλά ὁ καταμερισμός ἐργασίας συνεχίζει νά ὑπάρχει, οἱ τάξεις ὑπάρχουν, ἡ χώρα κυβερνᾶται ἀπό τήν κρατική μπουρζουαζία.

Σάρλ Μπετελέμ*

Ἀποκατάσταση τών καπιταλιστικῶν σχέσεων

Οἱ χθεσινές παρεμβάσεις περιέγραψαν τίς κοινωνικές καί πολιτικές ἀντιφάσεις τοῦ σοβιετικοῦ συστήματος καί πῶς αὐτές δημιουργοῦν μιά δραματική κρατική καταπίεση. Πρέπει νά ποῦμε καί νά θυμηθοῦμε ὅτι δέν πρόκειται γιά ἀτυχήματα ἢ λάθη τών κυβερνώντων -βολική ἐρμηνεία- ἀλλά πῶς ἡ καταπίεση εἶναι στενά δεμένη μέ τίς κοινωνικές καί πολιτικές ἀντιφάσεις πού ὑπάρχουν σ' αὐτές τίς κοινωνίες καί μέ τό ρόλο τοῦ κράτους.

Ἐπίσης ὑπάρχει μιά παραδοσιακή ἐρμηνεία πού πιστοποιεῖ ὅτι μέ τήν ἐξάλειψη τῆς νομικῆς ἰδιοκτησίας τῶν μέσων παραγωγῆς δέν μποροῦν πιά νά ὑπάρχουν τάξεις πού νά ἔχουν μεταξύ τους σχέσεις ἀνταγωνιστικές καί συγκρουόμενες καί ὅτι ἀντίθετα ἐγκαινιάζονται ἀναγκαστικά σχέσεις ἀδελφικές καί ἀλληλέγγυες.

Χαρακτηριστικός ἀπ' αὐτή τήν ἀποψη εἶναι ὁ λόγος μέ τόν ὁποῖο ὁ Στάλιν, στίς 25 Νοεμβρίου 1936, παρουσίαζε τό νέο σοβιετικό σύνταγμα. Περιγράφοντας τή μεταβολή τῶν παραγωγικῶν σχέσεων καί τήν ἐξάλειψη τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας στά χρόνια '29 - '36, κατέληξε στό συμπέρασμα ὅτι δέν ὑπῆρχαν πιά ἐκμεταλλεῦτριες τάξεις, ἀλλά μονάχα δύο τάξεις, οἱ ἐργάτες καί οἱ ἀγρότες σὺν οἱ διανοούμενοι στήν ὑπηρεσία τῶν πρώτων. (...)

Ἡ δομή αὐτῆς τῆς ἰδεολογίας ἀποτελεῖται ἀπό ἕνα ἀξίωμα καί ἕνα συμπέρασμα. Τό ἀξίωμα εἶναι ὅτι ἡ οικονομική βάση τοῦ σοβιετικοῦ σχηματισμοῦ εἶναι σοσιαλιστική. Τό συμπέρασμα εἶναι ὅτι, δέν ὑπάρχει πιά θέση γιά ταξικούς ἀνταγωνισμούς καί ὅτι τό κράτος ἀναλαμβάνει ἕναν διπλό ρόλο: τοῦ ὀργανωτῆ τῆς οικονομικῆς ἀνάπτυξης ἀλλά συγχρόνως καί τοῦ τιμωροῦ ὄλων ἐκείνων τῶν ἀτόμων (ἔχι τάξεις, ἀφοῦ ἐξαιρέθηκαν ἀπὸ τὸν νόμο), στά ὁποῖα βαραίνει τό παρελθόν, ἡ ξενὴ ἐπιρροή, τέλος, ὄλων τῶν ἀντεπαναστατικῶν δυνάμεων. Κατ' ἀρχὴν ὑπάρχει μιά ψευδὴς ταύτιση τῆς ἔννοιας τῆς κρατικῆς καί τῆς σοσιαλιστικῆς ἰδιοκτησίας. Καί ἡ σοβιετικὴ ἐργατικὴ τάξη δέν εἶναι πιά τό γνωστό προλεταριάτο, ἀλλά μιά νέα ἐργατικὴ τάξη, ἀφοῦ μαζί μέ ὁλόκληρο τὸν λαό κατέχει τὰ μέσα παραγωγῆς. Ἡ νομικὴ ἰδιοκτησία θεωρεῖται βάση τῶν πάντων. Ἐτσι δημιουργεῖται ἡ τριπλὴ ἰσότητα: κρατικὴ ἰδιοκτησία ἴσον κοινωνικὴ ἰδιοκτησία ἴσον σοσιαλιστικὴ ἰδιοκτησία. (...) Ἡ ἀπομόνωση τῆς νομικῆς μορφῆς τῆς ἰδιοκτησίας ἀπὸ τό σύνολο τῶν κοινωνικῶν σχέσεων ἀποκλείει κάθε δυνατότητα ἀνάλυσης τῆς πραγματικότητος. Ἐκεῖνο πού πρέπει ν' ἀναλυθεῖ εἶναι οἱ κοινωνικὲς σχέσεις καί εἰδικότερα ὁ καταμερισμός τῆς ἐργασίας. Καί ἀκριβῶς, στή Σοβιετικὴ Ἐνωσι, οἱ μορφές τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας εἶναι πού ἔμειναν οἱ ἴδιες: ἀπὸ τήν ἀποψη τοῦ καταμερισμοῦ μεταξύ χειρωνακτικῆς καί διανοητικῆς ἐργασίας, μεταξύ διευθυνόντων καί ἐκτελεστῶν, μεταξύ πόλης καί ὑπαίθρου, μεταξύ ἐργατῶν καί ἀγροτῶν. Ἀπόκρυψη ὄλων αὐτῶν σημαίνει ἀπόκρυψη τῆς πραγματικῆς διαδικασίας ἰδιοποίησης δηλαδὴ τῆς ὀλικῆς βάσης πάνω στήν ὁποία ἀναπαράγονται οἱ ταξικοὶ ἀνταγωνισμοί. (...)

Αὐτὴ ἡ ἰδεολογία ἐντέλει, ἀρνούμενη τήν ὑπαρξὴ προλεταριάτου στή Σοβιετικὴ Ἐνωσι καί τήν ταξικὴ πάλη, δικαιώνει μιάν ἄλλη πάλη, ἐκείνη τῆς κρατικῆς μπουρζουαζίας γιά τὴ διατήρηση τῆς ἐξουσίας τῆς.

Ἀλλά πρέπει νά λεχθεῖ ὅτι ὁ σοβιετικὸς καπιταλισμὸς εἶναι ἐντελῶς ἀντιφατικὸς.

Ἐξασφαλίζει τήν ἀναπαραγωγὴ μῆδος μπουρζουαζίας, ἀλλά, ἐντούτοις, διατηρεῖ μιά διαρκὴ κρίση, ὀξυμένη πάνω ἀπ' ὅλα λόγῳ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ στήν παγκόσμια ἰμπεριαλιστικὴ ἀγορά. Διότι, ἐξἄλλου ἡ ΕΣΣΔ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ μιά εὐρωστὴ στρατιωτικὴ μηχανή. Τό ἀντίτιμο αὐτῆς τῆς διεθνοῦς πίεσης εἶναι ἡ ὑπερεκμετάλλευση τῶν μαζῶν καί ἡ βαθιὰ δυσἀρέσκεια πού δημιουργεῖ. Ὡστόσο ὁ μισθὸς προϋποθέτει τό σύστημα μισθωτῆς ἐργασίας καί μέσω αὐτῆς τήν διαίκνωση τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς.

*Γάλλος καθηγητὴς οικονομολόγος, συγγραφέας πολυἀριθμῶν θεωρητικῶν καί ἐμπειρικῶν μελετῶν.

‘Ο «σοσιαλιστικός» τρόπος παραγωγής

Πρέπει ν’ άρνηθοῦμε τήν ιδεολογία πού πλάστηκε γύρω άπό έναν φανταστικό σοσιαλιστικό τρόπο παραγωγής. Σοσιαλισμός δέν είναι ένας τρόπος παραγωγής, αλλά ή μεταβολή άπό τόν καπιταλισμό στόν κομμουνισμό, κατά τή διάρκεια τής οποίας ή παραγωγή συνεχίζει sé βάσεις μετασχηματισμένες νά άντανακλά τό νέο συσχετισμό δυνάμεων, αλλά δέν έχει τίς ιδιότητες ενός ιδιαίτερου τρόπου παραγωγής. ‘Ο συντηρητικός χαρακτήρας αυτής τής ιδεολογίας πού διατείνεται ότι υπάρχει σοσιαλιστικός τρόπος παραγωγής συνίσταται στό ότι άντιτάσσει στους εργατικούς αγώνες τήν υποθετική ύπαρξη ενός τρόπου παραγωγής πού πρέπει οι εργάτες νά υπερασπιστούν σάν άξία και νά μήν άμφισβητήσουν. Γιατί «ό σοσιαλιστικός» τρόπος παραγωγής θεωρείται ότι θά έξελιχθεί μόνος του sé κομμουνισμό.

Στά σημεία αυτά άκριβώς έντοπίζουμε τήν αντίθεση τής επίσημης εικόνας τής σοβιετικής κοινωνίας μέ τήν πραγματικότητα.

Τό νά θυμηθοῦμε αυτά τά πράγματα είναι σημαντικό, γιατί ή πηγή κάθε πραγματικού έκδημοκρατισμού είναι ή καταστροφή του Κράτους και του καπιταλιστικού καταμερισμού τής εργασίας.

‘Ο διχασμός άνάμεσα στην πραγματικότητα στά λόγια και στην πραγματικότητα τής πραγματικότητας γεννά ένα συνεχές σύστημα ψευτιάς.

του Λεονίντ Πλιούστς *

‘Η παρέμβαση του γνωστού Ρώσου μαθηματικού Λεονίντ Πλιούστς δέν άναδημοσιεύτηκε στόν τύπο, αλλά καλύφθηκε sé έκτενές δημοσιογραφικό ρεπορτάζ του Μανιφέστο, άπ’ όπου και άναδημοσιεύουμε τά παρακάτω άποσπάσματα.

‘Ισως πολλοί άπό τους παριστάμενους νά μήν εκτίμησαν όσο πρέπει αυτά πού ειπε ό Πλιούστς, συνηθισμένοι ν’ άκούνε μία μαρξιστική γλώσσα άσστηρότερη και πιο παραδοσιακή. ‘Ομως μάς δίνει μία φοβερή εικόνα τής φυσικής και ύλικής έξόντωσης κάθε δυνατότητας στη Σοβιετική Ένωση. Κάθε άλλο παρά είναι φειδωλός στις εκφράσεις του για νά μάς καταδείξει πώς αυτό πού οι Άντικοί ζητούν άπό τους Σοβιετικούς, δηλαδή τό νά βασίσουν τή διαφωνία τους sé μία κοινωνική άντιπαράθεση είναι τρομερά δύσκολο, άφου στην ΕΣΣΔ δέν υπάρχει οργανωμένο εργατικό κίνημα. Για νά γίνει αυτό κατονητό, πρέπει νά γυρίσουμε, ειπε ό Πλιούστς, στην ‘Οκτωβριανή Έπανάσταση. Οι δύο επιλογές πού τότε επικρατούσαν ήταν και οι δύο μερικές και μονόπλευρες: άπό τή μία ύπήρχαν εκείνοι πού διαποτισμένοι άπό τίς μηχανιστικές άπόψεις του μαρξισμού, θεωρούσαν άναγκαίο τό στάδιο τής άστικής επανάστασης (οί μενσεβίκτοι), και άπό τήν άλλη όσοι δίνανε τό προβάδισμα στη συνείδηση και θεωρούσαν πραγματοποιήσιμο τό επαναστατικό άλμα (οί μπολσεβίκτοι). ‘Αν και ό ίδιος ό Πλιούστς δέν έχει άποψη για τήν όρθότητα τής μιάς ή τής άλλης επιλογής, τονίζει ότι οι ρίζες του σημερινού κακού, δηλαδή τής έξέλιξης του κράτους των Σοβιέτ όφείλεται όσωσδήποτε στην μερικότητα και των δύο αυτών επιλογών.

Τό καθεστώς τής ΕΣΣΔ διέπεται άπό οικονομικούς νόμους του κρατικού καπιταλισμού πού περιτυλίγονται μ’ ένα σοσιαλιστικό λεξιλόγιο. ‘Οπως τήν εποχή τής τσαρίνας, όταν κατά μήκος τής διαδρομής των ταξιδιών της στήνονταν ώραιότατα χωριά, έτσι και τώρα ό διχασμός άνάμεσα στην πραγματικότητα στά λόγια και στην πραγματικότητα τής πραγματικότητας γεννά ένα συνεχές σύστημα συλλογικής ψευτιάς: όλοι γνωρίζουν ότι τά πράγματα είναι διαφορετικά αλλά όλοι ύποκρίνονται ότι δέν είναι έτσι. Συχνά κατηγορούν τους διαφωνούντες για μοραλισμό, ιδεαλισμό, ουτοπία. ‘Ο Πλιούστς άπαντά: ‘Ισως είναι άλήθεια αυτά. ‘Ομως είναι έξίσου άλήθεια ότι αυτές οι ιδιότητες άντιστοιχούν sé μία έξίσου πραγματική άνάγκη για άλήθεια και δικαιοσύνη. ‘Ετσι, κι αν άκόμη μερικοί ζυνίσουν τά μούτρα τους ό Πλιούστς δηλώνει ότι δέν ύποτιμά καμιά άπό τίς εκφράσεις πού είναι κατά κάποιον τρόπο sé θέση νά επαναφέρουν τήν άνάγκη για τόν επαναπροσδιορισμό των ήθικών άξιών και ιδεών sé μία κοινωνία πού τά έχει στερηθεί. Δέν αισθάνεται ντροπή νά πει ότι ή ΕΣΣΔ, όσο κι αν αυτό μοιάζει φανταστικό, άφου έκανε

*Ρώσος μαθηματικός, κλείστηκε κατ’ επανάληψη sé στρατόπεδα συγκέντρωσης και ψυχιατρεία. Βρίσκεται στη Δύση άπό τό 1976.

ΔΙΕΘΝΗ ΘΕΜΑΤΑ

τήν σοσιαλιστική επανάσταση, πρέπει να κάνει και την άστική, με την έννοια της κατάκτησης των δικαιωμάτων που εξυπακούονται σ' ένα άστικό καθεστώς, δηλαδή να θέσει σε ισχύ τα πολιτικά δικαιώματα των πολιτών, την ελευθερία έκφρασης, και πάνω απ' όλα το δικαίωμα της απεργίας, που ή καταστολή της είναι η μεγαλύτερη στέγηση ελευθερίας που υπάρχει.

ΨΗΦΙΣΜΑ

Οί συμμετέχοντες στο Συνέδριο που πραγματοποιήθηκε στη Βενετία στις 11, 12 και 13 Νοεμβρίου 1977 με θέμα « Έξουσία και αντιπολίτευση στις μετεπαναστατικές κοινωνίες », προτείνουν, ή συζήτηση και ή έρευνα που ξεκίνησαν σ' αυτή την εκδήλωση, να συνεχισθούν με τό ίδιο πνεύμα ελευθερίας, άνοικτης αντιπαράθεσης άπόψεων και τήν ανάληψη πολιτικών και ήθικών υποχρεώσεων, που πρυτάνευσε και στο τρίήμερο.

Διαπιστώνουν ότι ή εύρωπαϊκή Άριστερά καθυστέρησε να αναλύσει τόσο τις επαναστάσεις που πραγματοποιήθηκαν όσο και τά πραγματικά δομικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά αυτών των κοινωνιών, και θεωρούν ότι, για όλες τις δυνάμεις που αγωνίζονται στη Δύση με στόχο τή σοσιαλιστική αλλαγή, ή κάλυψη αυτής τής καθυστέρησης είναι καθήκον πολιτικό κι όχι ζήτημα άπλης συμπαράστασης.

Διαπιστώνουν ότι ή κατάκτηση και ή διαφύλαξη εστιών ελευθερίας στις μετεπαναστατικές κοινωνίες είναι άπαραίτητη. Υποστηρίζουν άνεπιφύλακτα τήν πάλη για τήν δημοκρατία και άναλαμβάνουν να καταγγέλλουν τις παραβιάσεις της.

Διαπιστώνουν, επίσης, ότι ή έλλειψη δημοκρατικών ελευθεριών έχει τις ρίζες της στις πολύπλοκες διαδικασίες τής επαναστατικής και μεταβατικής περιόδου. Οί διαδικασίες αυτές είναι άπόρροια τής ταξικής πάλης και αντιμετωπίζονται και άποσαφηνίζονται μόνο στο πεδίο των ταξικών αγώνων.

Οί ύπογράφωντες αυτό τό ψήφισμα άναλαμβάνουν τήν ύποχρέωση να συνεχίσουν αυτή τήν πρώτη προσπάθεια αντιπαράθεσης άπόψεων και ενεργού συμπαράστασης, με διευρυμένη συμμετοχή και άναλαμβάνουν να προωθήσουν για τό α' έξάμηνο του 1978 μιá δεύτερη συνάντηση στη Βαρκελώνη, που άπ' άφορμή τά 10 χρόνια άπό τήν άνοιξη τής Πράγας, θά συζητήσει τις αιτίες και τις συνέπειες αυτού του φαινομένου.

ΙΤΑΛΙΑ

Τζόρτζιο Τζιραντέτ
Λούτσιο Μάγκρι
Έντουάρντα Μάζι
Βιτόριο Ριέζερ
Κάρλο Ρίπα ντί Μεάνα
Ροσάνα Ροσάντα
Μπρούνο Τρεντίν
Ροζάριο Βίλλαρι

ΤΣΕΧΟΣΛΟΒΑΚΙΑ

Λιούντεκ Κάβιν
Γιούρι Πέλικαν

ΟΥΓΓΑΡΙΑ

Ίστβαν Μετζάρος

ΚΟΥΒΑ

Κάρλος Φράνκι

ΙΣΠΑΝΙΑ

Άλφόνσο Κολκίν
Φερνάντο Κλαουντίν

ΑΥΣΤΡΙΑ

Φράντς Μάρεκ

ΕΣΣΔ

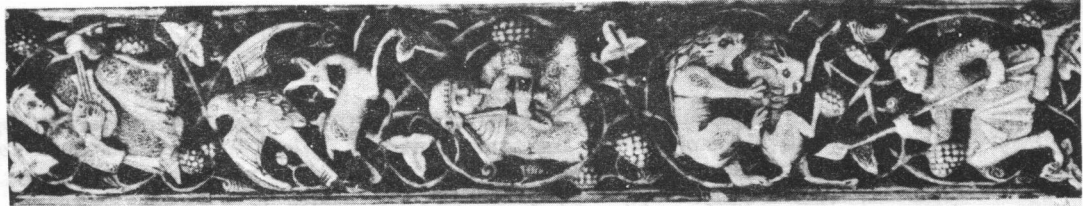
Λεονίντ Πλιούτς
Μπόρις Βέιλ

ΠΟΛΩΝΙΑ

Έντμοντ Μπαλούκα

ΓΑΛΛΙΑ

Λουί Άλτουσέρ
Σάρλ Μπετελέμ
Ρομπέρ Λινάρ
Κ.Σ. Καρόλ
Ντανιέλ Σίγκερ

Τέχνη και ιδεολογίες στην Τουρκία

– μιά μακραίωνη ιστορία –

του Abidine Dino

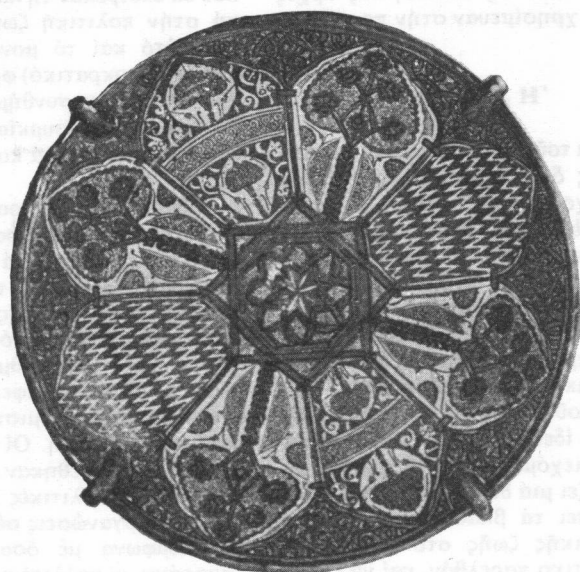
Ο Άμπιντίν Ντίνο είναι ένας από τους πίο σημαντικούς, ίσως ο σημαντικότερος, αντιπρόσωπος της σύγχρονης τούρκικης ζωγραφικής. Ζει από τό 1950 στό Παρίσι. Γεννήθηκε στην Πόλη τό 1913. Πρίν ιδρύσει, γύρω στό 1931, μαζί μέ τέσσερις άλλους φίλους του την νεωτεριστική ζωγραφική ομάδα D (Ντέ), είχε ήδη γίνει γνωστός μέ τίς γελοιογραφίες που δημοσίευε στις έφημερίδες και μέ τά σχέδια που έφτιαχνε για τίς ποιητικές συλλογές του Ναζίμ Χικμέτ. Η σχεδόν πενηντάχρονη καλλιτεχνική παραγωγή του Άμπιντίν θά μπορούσε συνοπτικά νά χαρακτηριστεί σαν μιά σύγχρονη απόδοση της παραδοσιακής λαϊκής παράδοσης. Τά έργα του προβάλλουν τή σχέση ενός ζωγράφου που πέτυχε νά συνθέσει μιά προοδευτική και μοντέρνα αντίληψη μέ τήν πατροπαράδοτη λαϊκή κληρονομιά κάτω από τό πρίσμα μιās επαναστατικής τοποθέτησης. Ο Άμπιντίν, ό όποιος είναι τόσο γνωστός μέ τά ρεαλιστικά όσο και μέ τά αφηρημένα έργα του, ασχολήθηκε επίσης έκτός από τή ζωγραφική, μέ τή συγγραφή, κινηματογραφία, διακοσμητική και γελοιογραφία. Κίνησε έντονα τό ενδιαφέρον μέ γραπτά του γύρω από πνευματικά προβλήματα. Ο Άμπιντίν, ό όποιος φέτος πήρε μέρος και σε μιά ομαδική έκθεση στην Αθήνα, προσφέρει τώρα τίς τελευταίες «φιγούρες λουλουδιών» του παράλληλα στό καλλιτεχνικό κοινό της Τουρκίας και του Παρισιοῦ. Τό κείμενο που δημοσιεύουμε είναι ανέκδοτο και γράφτηκε από τόν Άμπιντίν για τόν «Πολίτη».

Έχει ειπωθεί συχνά ότι οι άπαγορεύσεις που περιέχει τό Κοράνι σε σχέση μέ τή λατρεία των ειδώλων δέν συνεπάγονται υποχρεωτικά τήν καταδίκη της καλλιτεχνικής αναπαράστασης του ανθρώπου. Παρ' όλα αυτά πρέπει νά αναγνωρίσουμε ότι ή χώρα του Ισλάμ υπήρξε γενικά περιοριστική στό νά απεικονίζονται συγκεκριμένες μορφές. Πρόκειται

για μιά αντίληψη ήθικη και συνάμα αισθητική. Σε αντίθεση μέ τόν Χριστιανισμό, τό νικηφόρο Ισλάμ, από τήν εποχή του ιδρυτή του άποφεύγει νά χρησιμοποιήσει για τήν κατάφασή του ανθρώπινες μορφές. Κανένα άγαλμα του Μωάμεθ δέν μπορεί νά αντιπαρατεθεί στους άπειράριθμους Χριστούς της χριστιανικής τέχνης. Μερικοί σίιτες¹ μινιατουρίστες, στή

προσπάθειά τους νά απεικονίσουν τόν Μωάμεθ, δέν θά πετύχουν παρά

1. Σίιτες ή σχίιτες: μιά από τίς δύο μεγάλες μωαμεθανικές αίρέσεις (ή άλλη είναι των Σουνιτών) που δημιούργησε, μετά τό θάνατο του Μωάμεθ, ό πόλεμος της διαδοχής. Η αίρεση των σιιτών διαδόθηκε κυρίως στην Περσία, πράγμα που εξηγεί τήν εισαγωγή στό δόγμα τους πολλών παλαιότερων περσιών θρησκευτικών και πολιτικών στοιχείων.(Σ.τ.Μ.)

νά του καλύψουν διακριτικά τό μέτωπο. Ἡ σελτζουκική καὶ ἀργότερα ἡ ὀθωμανική τέχνη εἰσάγεται στό πλαίσιο τῆς ἰσλαμικῆς κουλτούρας, τῆς ὁποίας υἱοθετεῖ τίς κυρίαρχες γραμμές μέ κατάλληλες τροποποιήσεις. Μιά καὶ ἀναφερθήκαμε στή σελτζουκική καὶ ὀθωμανική τέχνη, πρέπει νά κάνουμε μιά βασική διάκριση ἀνάμεσα στήν τέχνη πού συνδέεται μέ τόν κρατικό μηχανισμό καί σ' ἐκείνη πού σχετίζεται μέ τίς μάζες, δηλαδή τούς χωριάτες καί τούς νομάδες. Πρόκειται γιά τεράστιο πολιτιστικό χάσμα πού δέν θά γεφυρωθεῖ παρά μόνο κατά ἓνα ποσοστό μετά ἀπό τήν ἐγκαθίδρυση τῆς Τουρκικῆς Δημοκρατίας, τό 1923. Στή διάρκεια τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ὁ δυϊσμός αὐτός ἐκδηλώνεται μέ δύο τρόπους: ἀπό τή μιά πλευρά διαμέσου τῆς τέχνης πού συνδέεται μέ τό Σεράι, τῆς ὁποίας τό πρότυπο ἦταν ἀραβο-περσικό, καί ἀπό τήν ἄλλη μέ τήν τέχνη τῶν χωρικῶν καί νομάδων, μέ πρότυπο τήν τουρκική τέχνη τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας. Ἀνάμεσα σ' αὐτούς τούς δύο διαφορετικούς κόσμους ἡ ἐπικοινωνία ὑπῆρξε πολύ δύσκολη ἂν ὄχι ἀνύπαρκτη. Ἡ τέχνη τοῦ ὑπερσυγκεντρωτικοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἐγγράφεται στό χῶρο τοῦ (πραγματικά ὑπέροχου) διακοσμητικοῦ φορμαλισμοῦ μέ τίς καμπύλες καί τίς παραλλαγές τῆς σπειροειδοῦς γραμμῆς, ἐνῶ ἀντίθετα οἱ ραγιάδες, δηλαδή οἱ χωριάτες καί οἱ νομάδες, δημιουργοῦν αὐστηρά

γεωμετρικά σχήματα. Εἶναι κυβιστές πρὶν ἀπό τήν ἐπίσημη ἐμφάνιση τοῦ κυβισμού. Καλύπτουν τίς ἐπιφάνειες τῶν κιλιμιῶν τους μέ μιά ἐγχρωμη γωνιώδη διακόσμηση — κατά τή γνώμη μου ἀκόμη πῶς σημαντική ἀπό τήν προηγούμενη. Οἱ ποιητές, οἱ χρωματογράφοι, οἱ κεραμιστές, ὅσοι συνδέονται μέ τό ὀθωμανικό Σεράι ἀνήκουν στήν ὑπηρεσία τῆς Πόρτας, καί σύμφωνα μέ τίς ἀρχαιακές πηγές πληρώνονται ἀδρά, γίνονται διάσημοι καί συχνά μάλιστα τούς παραχωροῦνται γαῖες σταθεροῦ εἰσοδήματος, «τά «τιμάρια». Οἱ καλλιτέχνες πού προέρχονται ἀπό χωρικούς ἢ νομάδες, μέ ἐξαιρέση μερικούς ποιητές, εἶναι συνήθως ἀνόνημοι καί δέν δουλεύουν ἐπί παραγγελία. Τά ἔργα τους εἶναι μερικές φορές συλλογικά, καί ἀποκτοῦν ἀξία στό βαθμό πού ἀνταποκρίνονται στίς ἀνάγκες καί τίς προσδοκίες μεγάλου ἀριθμοῦ ἀτόμων. Ὡστόσο πρέπει νά ἀποφύγουμε τή σχηματοποίηση αὐτῶν τῶν δύο ἀντίθετων κόσμων: σέ τελευταία ἀνάλυση τό ἀραβοπερσικό μοντέλο ἀλλοιώνεται καί καταλήγει σέ μιά σύνθεση τήν ὁποία θά μπορούσαμε νά ὀνομάσουμε ὀθωμανική. Τό ἴδιο ἀκριβῶς ἰσχύει γιά τό βυζαντινό μοντέλο στήν ἀρχιτεκτονική.

Ἡ τουρκική τέχνη μέ τίς σχολές τῆς, ἀρχιτεκτόνων, καλλιγράφων καί κεραμιστῶν κ.λ.π., ἀποτελεῖ μαρτυρία ἀπό αἰῶνα σέ αἰῶνα τῆς σταδιακῆς εἰσαγωγῆς ξένων στοιχείων τέχνης πού ἀφομοιώθηκαν ἀπό τό

ἐθνικό ἀλλά κυρίαρχο πνεῦμα. Μιά ἄλλη ἐνδιαφέρουσα ὄψη τοῦ ἴδιου προβλήματος εἶναι ἡ ἀκόλουθη: ἡ γενική τάση γιά μιά ἀπεικονιστική τέχνη περιέχει ὀρισμένες σημαντικές ἐξαιρέσεις, ἰδιαίτερα τήν τουρκική μινιατούρα, πού βρῖθαι ἀπό πρόσωπα σχεδιασμένα πάνω σέ φυσικό καί ἀρχιτεκτονικό φόντο. Οἱ ὑπέροχες αὐτές εἰκόνες, πού δέν μοῦ εἶναι δυνατό νά ἀναλύσω περισσότερο ἐδῶ, πρέπει νά ὀφείλονται στή «λατρεία τῆς προσωπικότητας» τῶν Σουλτάνων καί τῶν αὐλικῶν τους. Ἀπό αὐτήν τήν «ἀρσενική» τέχνη, ὡς τόν 18ο αἰῶνα τουλάχιστον, ἡ γυναίκα ἀπουσιάζει πολύ συχνά, ἐκτός ἂν λογαριάσουμε τίς σπάνιες συλλογές τῶν ἐρωτικῶν βιβλίων πού κρύβονται στά μυστικά ντουλάπια τοῦ Τόπ-Καπί (ἄλλωστε ἀκόμη καί σήμερα ἐξακολουθοῦν νά τίς φυλάνε μέ ἐπιμέλεια στό ἴδιο σημεῖο). Γιά τούς ἴδιους λόγους καί ἡ τέχνη τοῦ αὐτοκρατορικοῦ πορτρέτου εἶχε τή δυνατότητα νά ὑπάρξει. Θά ἔπρεπε ἀκόμη νά μᾶς ἀπασχολήσει τό πρόβλημα τῆς ἀπεικόνισης τῶν μορφῶν τῆς ἀίρεσης τῶν Βακτάχιδων, τῶν Χουρούφιδων, τῶν καλλιγράμων ἀνθρωπομόρφων κ.λ.π., ἀλλά ὁ σκοπός αὐτῶν τῶν λίγων παρατηρήσεων δέν εἶναι παρά νά δώσει ἐδῶ τίς γενικές γραμμές τοῦ πολιτιστικοῦ παρελθόντος τῆς τουρκικῆς τέχνης.

Τό νεωτερικό πνεῦμα

Ὅταν ἡ ὀθωμανική ἡγεμονία δέχτηκε βαριά πολιτικά πλήγματα, οἱ διευθυντικοί τῆς κύκλοι, θέλοντας νά ξανακερδίσουν τήν παλαιά τους αἴγλη ὑποχρεώθηκαν νά στραφοῦν στά δυτικά πρότυπα. Ἀπό πολύ νωρίς, ἰδιαίτερα στό δεύτερο ἡμισυ τοῦ 19ου αἰῶνα, ἔχει τεθεῖ τό πρόβλημα τῆς ἀλλαγῆς ἢ διατήρησης τοῦ τύπου τοῦ πολιτισμοῦ: ἐπιλογή μᾶς ἐκ βάρων ἐπιστροφῆς στίς πρώτες μορφές τοῦ Ἰσλάμ ἢ υἱοθέτηση καθολική ἢ μερική κοινωνικῶν, πολιτικῶν καί πολιτισμικῶν δομῶν δυτικοῦ τύπου. Ἡ «λύση» τοῦ διλήμματος ἦταν ἓνας συμβιβασμός μέ ξαφνικές ἐπιστροφές πρὸς τό παρελθόν καί ἄλλοτε μέ ἀπότομες ἐξορμήσεις πρὸς τά ἔμπρός. Ἐπειδή δέ ἔλειψε στήν Αὐτοκρατορία ἡ ἀστική συνεισφορά τῆς δυτικῆς Ἀναγέννησης, τό πέρασμα στούς νέους καιρούς ἐπιχειρεῖται μέ γραφειοκρατικά μέτρα καί μέ ἀπευθείας μίμηση.

Φαίνεται ότι ο πρώτος Τούρκος ζωγράφος που ανακάλυψε τον «δ-γκο» και την «τρίτη διάσταση» ήταν ο Σεκέρ 'Αχμέτ Πασάς (1841-1907), ο οποίος χάρη στην προστασία των Σουλτάνων θά πάει στο Παρίσι και θά δουλέψει στα άτελιέ του Boulangier και του Gerome. Τά έργα του, τοπία και νεκρές φύσεις, έχουν την απολαυστική γεύση ενός Douannier Rousseau που κάποτε έγινε Τούρκος πασάς. 'Αλλά είναι ενδιαφέρον νά αναφερθεί ή διστακτικότητα και αδεξιότητά του στην απεικόνιση τής ανθρώπινης μορφής, που δέν εμφανίζεται παρά ελάχιστα μέσα στα έργα του. Μετά απ' αυτόν θά συνεχίσουν άλλοι πασάδες, άλλοι μπέηδες. Θά ανακαλύψουν την προοπτική, τήν απεικόνιση του ανθρώπου, στηριζόμενοι στις κατακτήσεις των δυτικών, όπως στην ανατομία, φυσιολογία, προοπτική κ.λπ. Τό σημαντικό βήμα αυτής τής γενιάς είναι ή υιοθέτηση τής ελαιογραφίας ως μέσου έκφρασης στη ζωγραφική. Αυτή ή άρροπορημένη τεχνική αλλαγή δημιούργησε στην όθωμανική κοινωνία τήν ίδια εντύπωση που έκανε ή εισαγωγή τής άτμομηχανής. Τό θέμα όμως τής απεικόνισης αυτοκρατορικών μορφών εγκαταλείφθηκε σύντομα, γιατί από τήν εποχή του Τανζιμάτ,² τό 1839, ή γραφειοκρατική έλίτ πολεμούσε τήν άπολυταρχία. Μπορούμε λοιπόν νά έρμηνεύσουμε τήν επιλογή ή απεικόνισης ενός κεσέ για κομπόστα ή μιές άποψης του Βοσπόρου σαν τρόπο άποδοκιμασίας τής παντοδύναμης άπολυταρχικής αντίδρασης.

'Απομένει τώρα νά διατυπώσουμε τή σύνθετη προβληματική αυτής τής απότομης αλλαγής. 'Ας σημειώσουμε ότι πρόκειται για μιάν αναπόφευκτη μεταμόρφωση που έπρεπε νά ξεπληρωθεί με κέρδη και ζημιές. Οί ιδιαιτερότητες τής όθωμανικής κοινωνίας που ανέκοψαν τή διαμόρφωση άστικής τάξης και τό κοινωνικό-πολιτιστικό σχήμα που προέκυψε, έπέφεραν πολλές διαφορές σε σχέση με τή Δύση: κυρίως τήν υπανάπτυξη όχι μόνο στον οικονομικό τομέα αλλά και στον πολιτιστικό, που θά εκδηλωθεί άλλοτε με στενό συντηρητισμό και άλλοτε με δουλική αντιγραφική τής Εύρώπης. 'Ο δυτικός πνευματικός ιμπεριαλισμός είχε εντούτοις στην Τουρκία, όπως και άλλου, τό άκούσιο αποτέλεσμα νά συναποκομίσει τις έσωτερικές αντι-

φάσεις του: τις ιδεολογικές αρχές που θά χρησίμευαν στην προώθησή του.

'Η Δημοκρατία

'Η αξία του 'Ατατούρκ έγκειται στο γεγονός ότι ήξερε νά επιλέγει τον κυρίαρχο σκοπό, δηλαδή τή δημιουργία ενός τουρκικού κράτους που θά γλίτωνε από τό «Μαγικό Δέρμα», που ήταν τελικά ή χαμένη πολυεθνική Αυτοκρατορία. 'Η νέα χώρα —που δέν άποτελεί πιά βάση έξόρμησης προς τις γειτονικές αλλά τόπο τελειωτικής άνοικοδόμησης του τουρκικού έθνους— έπρεπε νά καθορίσει τό ιδεολογικό και πολιτιστικό της περιεχόμενο. 'Ο 'Ατατούρκ άποφασίζει μιá διπλή επιχείρηση: νά μολιάσει τά βλαστάρια τής νέας πνευματικής ζωής στο προγονικό ανατολίτικο παρελθόν, και νά ξεκόψει σύντομα από τό 'Ισλάμ, όχι βέβαια από τό 'Ισλάμ ως θρησκεία αλλά ως αρχή όργάνωσης του έγκοσμιου του πολιτιστικού τομέα. 'Εάν πριν απ' αυτόν υπήρχε μιá λανθάνουσα τάση, ή έδραϊωσή της δέν όφείλεται παρά στη Δημοκρατία και στον επίμονο άγώνα του Κεμάλ 'Ατατούρκ, ο οποίος υποστηρίχτηκε από τήν τουρκική νεολαία και όδήγησε στην όριστική στροφή. Πρόκειται τελικά για μιá «Μορφωτική 'Επανάσταση» με τις αξίες της, τό κενά της και τά λάθη της.

Οί πλαστικές τέχνες συνετέλεσαν με τον τρόπο τους σ' αυτήν τή ριζική αλλαγή. Τό μοναδικό κόμμα υπό τήν ήγεσία του 'Ατατούρκ επιτέθηκε στην αντιδραστική θρησκεία και στην άραβοπερσική παιδεία, επιβάλλοντας μέτρα έξευρωπαϊσμού βάσει ειδικού σχεδίου προγραμματισμού (μεταρρύθμιση του αλφάβητου, τών αριθμών, του ήμερολογίου, τών εθίμων, τής ένδυμασίας, του τρόπου ζωής κ.λπ., όπως επίσης επιβάλλοντας τή μονογαμία, τή νομοθετική χειραφέτηση τής γυναίκας, τήν εισαγωγή δικαίου δυτικού τύπου).

'Η δεξιά αντιπολίτευση άντέδρασε ζωνρά στις μεταρρυθμίσεις, ενώ ή άριστερά ζητούσε πιο βαθιές αλλαγές. 'Η τουρκική άριστερά,³ (τής όποιας τό σοσιαλιστικό Κόμμα ιδρύθηκε τό 1910 και τό Κομμουνιστικό τό 1920) διεκδικούσε τό βάθεμα τών κοινωνικών μεταρρυθμίσεων υπέρ τών χωρικών και τών εργατών, όπως και τή δημιουργία πολιτικών δομών

που θά επέτρεπαν τή λαϊκή συμμετοχή στην πολιτική ζωή του τόπου. Γι' αυτό και τό μοναδικό κόμμα (Λαϊκοδημοκρατικό) φρόντιζε νά ρίχνει λαϊκίστικα συνθήματα, υποστηρίζοντας ότι ή Τουρκία ήταν ήδη (τί θαύμα άλήθεια!) μιá κοινωνία χωρίς τάξεις.

'Ωστόσο στην πραγματικότητα τό αυταρχικό δημοκρατικό κράτος που στηριζόταν σε μιá ισχυρή γραφειοκρατία ενθάρρυνε τήν ανάπτυξη μιές έθνικης άστικής τάξης ενώ επιφύλασσε στον έαυτό του τό μονοπώλιο τών μεταρρυθμιστικών dóσεων. Σ' αυτήν τή νεφελώδη βάση ή άγροτική μεταρρύθμιση δέν τέθηκε ποτέ σε εφαρμογή. Οί εργαζόμενοι και ή νεολαία τέθηκαν υπό παρακολούθηση, οί πολιτικές και συνδικαλιστικές όργανώσεις σε στενό έλεγχο. Σύμφωνα με όσα αναφέραμε παραπάνω, οί καλλιτέχνες με τον ένα ή τον άλλο τρόπο βρέθηκαν στην ανάγκη νά υπαλληλοποιηθούν στις διάφορες κρατικές υπηρεσίες και γενικά στη δημόσια εκπαίδευση. 'Αντίθετα οί αντιπολιτευόμενοι του καθεστώτος, έλεύθεροι ή φυλακισμένοι, περνούσαν δύσκολες μέρες.

Τό μοναδικό κόμμα φάνηκε άπρόθυμο νά βοηθήσει τις πλαστικές τέχνες (υποτροφίες, βραβεία, διαγωνισμούς, άγορές έργων). Γιατί τό έπίκεντρο τών ενδιαφερόντων του ίδιου του 'Ατατούρκ στράφηκε προς τήν ανθρωπολογία, τή γλωσσολογία, τήν ιστορία, επειδή πριν από κάθε άλλο ζητούσε νά δημιουργήσει τις νέες βάσεις κουλτούρας που θά βασιζόταν στο προγονικό ανατολικό παρελθόν. 'Η εικόνα τής Καάμπα⁴ ύποκαθίστατο από τον 'Ηλιο τών Χετταίων.⁵ 'Ετσι οί φολκλορικές έρευνες αναπτύχθηκαν, τό λεξιλόγιο τών χωρικών συγκεντρώθηκε και καταγράφηκε: οί λαϊκές αξίες ανα-

2. Τανζιμάτ: νόμος που θεσπίστηκε επί σουλτάνου 'Αβδούλ Μεζίτ στις 3 Νοεμ. 1839. Τό Τανζιμάτ εκήρυξε τήν ισότητα όλων τών υπηκόων του Σουλτάνου χωρίς διάκριση θρησκείας, φύλου, εθνότητας, και έδωσε δικαίωμα κινητής και άκίνητης περιουσίας στους ξένους. (Σ.τ.Μ.)

3. Βλ. Τάσος 'Ιωαννίδης, «Τό τουρκικό εργατικό κίνημα τον 20ό αιώνα», Πολίτης, τεύχη 2, 3-4 και 5. (Σ.τ.Μ.)

4. Καάμπα: Τό ιερό προσκύνημα τών μουσουλμάνων στη Μέκκα τής 'Αραβίας. (Σ.τ.Μ.)

5. Χετταίοι: άρχαίος λαός που κατοικούσε στην ανατολική Μικρά 'Ασία τά προϊστορικά χρόνια. (Σ.τ.Μ.)

σύρονται στην επιφάνεια. 'Αλλά για ό,τι σχετιζόταν με τό παρόν, τό μοναδικό κόμμα ενθάρρυνε κυρίως τήν προβολή μιᾶς εἰδυλλιακῆς εἰκόνας μιᾶς χώρας χωρίς προβλήματα. Τό ἴδιο ἰσχύει γιά τήν ποίηση ὅπως καί γιά τή ζωγραφική. 'Εάν μιᾶ μερίδα καλλιτεχνῶν θέλησε ἐξαιτίας ἰδεολογικῶν ἐπιλογῶν καί τοῦ ρόλου τῆς στήν κρατική ἱεραρχία, νά βολευτεῖ μέ αὐτή τήν ἐξιδανίκευση τῶν ἀνατολικῶν θεμάτων, ἄλλοι, λιγοστοί ἴσως, διάλεξαν τό ρεαλισμό, τήν κοινωνική διεκδίκηση, τήν ταξική ἀμφισβήτηση: τόν «ὑπέρτερο τῆς Πόρτας» ἀντικαθιστοῦσε λίγο λίγο ὁ ἀπλός πολίτης, ἔπειτα ὁ στρατευμένος.

Εἶναι ἐνδιαφέρον ἐπίσης νά σημειώσουμε ὅτι ἡ γλυπτική ἄρχισε νά κάνει τήν ἐμφάνισή της τήν περίοδο τῆς Δημοκρατίας. Τό κράτος ὑποστήριξε ὅσους γλύπτες εἶχαν κυρίαρχο θέμα τήν ἀπεικόνιση τοῦ 'Ατατούρκ σέ χαλκό ἢ μάρμαρο. 'Η κατά προσέγγιση ἔννοια τοῦ «μοντέρνου πνεύματος», τοῦ «σύγχρονου πολιτισμοῦ», μέ τήν ενθάρρυνση τοῦ μοναδικοῦ κόμματος ἐπέτρεψε στοὺς ζωγράφους νά ἀσχοληθοῦν χωρίς ἐμπόδια μέ ποικίλες ἔρευνες, ἀρκεῖ νά ὑποστηριζόταν ἔστω καί γιά λίγο ἀπό τίς ἀρχές καί τήν ἀστική τάξη πού ἐνδιαφερόταν κυρίως γιά ἐλαιογραφίες πού παρίσταναν κοπάδια καί κοιλιάδες ἢ χωρικούς καί χωριάτιστες, εἰδυλλιακοὺς καί εὐτυχισμένους.

'Εντούτοις ἡ τέχνη τοῦ πορτρέτου σημειώνει πρόοδο, ἡ γυναίκα παίρνει τή θέση τῆς στίς αἰθούσες ἐκθέσεων, τό ἀνατολίτικο τοπίο ἐμφανίζεται στοὺς τοίχους τῶν ὑπουργείων καί τῶν ἰδιωτικῶν σπιτιῶν. Στό μεσοπόλεμο, μετά τόν Gerome καί τόν Gormon, οἱ φοιτητές τῶν Καλῶν Τεχνῶν (τμημα ζωγραφικῆς) ἔρχονται νά σπουδάσουν κοντά στόν Lhote, Gromaire, Leger, ἐνῶ οἱ νεαροὶ γλύπτες παρακολουθοῦν τὰ ἀτελιέ τοῦ Gimond, Despiau Zadkine. 'Ο περίφημος Lepold Levy διεύθυνε τό τμημα ζωγραφικῆς τῶν Καλῶν Τεχνῶν ἐπί δώδεκα χρόνια. Αὐτές οἱ παιδαγωγικές ἐπιρροές, ὅσο ἀξιεπαίνες καί ἂν ἦταν, δέν ἔδωσαν στοὺς νέους καλλιτέχνες πνευματικά ἐφόδια, ἰσοδύναμα τοῦ ἐνδοξοῦ παρελθόντος. 'Η τέχνη τους κινδύνευσε νά ξεριζωθεῖ, πράγμα πού γενικά δέν ἴσχυσε ἀκόμη καί γιά τοὺς ζωγράφους ἢ γλύπτες πού διάλεξαν σάν

τόπο ἐργασίας τό ἐξωτερικό.

'Ανάμεσα στοὺς δύο παγκόσμιους πολέμους δημιουργήθηκαν οἱ παρακάτω ὁμάδες ζωγράφων καί γλυπτῶν: ἡ «'Ενωση ἀνεξάρτητων ζωγράφων καί γλυπτῶν», ἡ «'Ομάδα D», τό «Γκρούπ τοῦ λιμανιοῦ». Τό τελευταῖο μάλιστα γκρούπ, ἀφοῦ στράφηκε πρὸς μιᾶ συλλογική ἐργασία μέ σκοπό τίς κοινωνικές διεκδικήσεις, διαλύθηκε σύντομα. 'Όσο γιά τήν κοινωνική κατοχύρωση τῶν καλλιτεχνῶν, οἱ ἀλλεπάλληλες κυβερνητικές ἀλλαγές δέν τοὺς πρόσφεραν τίποτε καινούριο. 'Ο πολλαπλασιασμός μάλιστα τῶν συντηρητικῶν κομμάτων, πού διαδέχτηκαν τό μοναδικό κόμμα, μείωσε μᾶλλον παρά ἀξήγησε τήν ὕλική ὑποστήριξη τῶν Καλῶν Τεχνῶν. 'Από τό 1950 ἡ ἀνερχόμενη ἰδιωτική ἐπιχείρηση δημιουργεῖ μιᾶ ἀγορά ἀσήμαντη, παρόλο πού ἐμφανίζονται μερικές γκαλερί τέχνης, καί ὁ ἀξιόλογος συλλέκτης δέν ἀποτελεῖ πιά «παράξενο ζῶο», ὅπως ἄλλοτε.

Σήμερα

Σήμερα, στή ζωγραφική, τή μουσική, τήν ἀρχιτεκτονική κ.λπ., ἡ φολκλορική ὀπτική ἢ ἡ ὀπτική τοῦ «τοπικοῦ χρώματος» εἶναι ἤδη ξεπερασμένη χάρη στήν ἐλεύθερη ἀφομοίωση τῶν πνευματικῶν στοιχείων βάσης πού δέν ἀναπαράχθηκαν ἀλλά ξαναανακαλύφθηκαν. 'Ενῶ ἡ κατα-

νόηση τοῦ καλλιτεχνικοῦ παρελθόντος βαθαίνει, ἡ ὄραση τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας τοῦ παρελθόντος κερδίζει σέ πλάτος. 'Εάν ὁ ἱμπρεσιονισμός, ὁ φωβισμός, ὁ κυβισμός, ὁ σουρεαλισμός καί οἱ σχολές τῶν ρεαλιστῶν φτάνουν στήν Τουρκία μέ κάποια καθυστέρηση, ἡ τουρκική τέχνη ἀναζητᾷ τό δρόμο τῆς ἔχοντας τίς ἴδιες φιλοδοξίες μέ τίς ἄλλες «ἀναπτυγμένες» χώρες ἂν καί δέν πρέπει νά ξεχνᾷμε τήν ἰδιαίτερη θεματική μιᾶς χώρας πού βαδίζει «τό δρόμο τῆς ἀνάπτυξης». 'Η ποικιλία τῶν σχολῶν, οἱ συγκεκριμένες ἢ ἀφηρημένες κοσμοθεωρήσεις δέν μποροῦν παρά νά ὀδηγήσουν σέ μιᾶ βασική ἐπιλογή, πού εἶναι ἡ ἐπιλογή μιᾶς καινούριας λειτουργίας τοῦ καλλιτέχνη. Οἱ δομές τῆς ἀστικῆς τέχνης πού τήν ὑποβαστάζουν εἶναι σκληρές, καί ἡ πραγματικότητα ἀποβαίνει ἀναγκαῖοτητα ἐνός ἀέναου ἀγῶνα. Οἱ διαδοχικές διώξεις τῶν τελευταίων χρόνων δέν σεβάστηκαν τίς πλαστικές τέχνες, ἡ ἐλευθερία τῆς δημιουργίας εἶναι συχνά ὑπονομευμένη, ἀλλά τό μοναδικό ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἀδέξιας ἀντεπίθεσης εἶναι νά ἀνάψει ἀκόμη περισσότερο τίς φλόγες τῆς ἐλευθερίας. Στό διάστημα μιᾶς πενητηκονταετίας, ὁ καλλιτέχνης, κοινωνικό βαρόμετρο ἀναντικατάστατο, δείχνει τή θύελλα.

μετάφραση: Α.Φ.-Π

ΜΑΡΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ

Ἀναδημοσιεύουμε τό κείμενο τοῦ Γιώργου Βέλτσου «Τί καί γιατί ἡ ἔξουσία;», πού γιά πρώτη φορά δημοσιεύτηκε στήν «Αὐγή» (2.10.77), καί μιάν ἀπάντηση σ' αὐτό τοῦ Κώστα Ζουράρη πού ἀρχικά προοριζόταν γιά τήν «Αὐγή». Ὁ Κώστας Ζουράρης, στήν πολεμική του πρὸς τίς ἀπόψεις τοῦ Γιώργου Βέλτσου, δίνει τίς θεωρητικές καί μεθοδολογικές διευκρινίσεις πού θεωρεῖ ἐντελῶς ἀπαραίτητες μέ τό κείμενο «Ἱστορικός ὕλισμός ἢ «ἐπιθυμητικό» ρεῦμα;» τό ὁποῖο καί προτάσσεται στή σειρά τῶν δημοσιευμάτων. Τά θέματα πού θίγουν καί τά τρία κείμενα, ὅπως μπορεῖ νά διαπιστώσει ὁ ἀναγνώστης, παρουσιάζουν τεράστιο θεωρητικό, ἐπιστημονικό καί πολιτικό ἐνδιαφέρον. Γι' αὐτό πιστεύουμε ὅτι ἡ σχετική συζήτηση εἶναι ἀναγκαία, παρά τό γεγονός ὅτι οἱ ἰδιαίτερα αἰχμηροί χαρακτηρισμοί τοῦ Κ. Ζουράρη γιά τίς ἀπόψεις τοῦ Γ. Βέλτσου, καίτοι δέν εἶναι προσωπικοῦ χαρακτήρα, μπορεῖ νά ἀποπροσανατολίσουν τή συζήτηση σέ στεῖρες πολεμικές ἀντεγκλήσεις, πράγμα πού δέν θά ἐπιθυμούσαμε. Ἐλπίζουμε, πάντως, ὅτι ἡ συνέχεια θά ἀποδώσει στή συζήτηση ὅλη τή νηφαλιότητα πού τά ἀντικείμενά της ἀπαιτοῦν.

Ἱστορικός ὕλισμός ἢ «ἐπιθυμητικό» ρεῦμα;

Τό ἐπιστημολογικό καθεστῶς τῆς ἐπανάστασης καί τῆς μεταρρύθμισης

τοῦ Κώστα Ζουράρη

Ἡ «Πολίτης» φιλοξενεῖ σήμερα ἕνα κείμενο πού ἔπρεπε νά εἶχε δημοσιεύσει ἡ «Αὐγή». Τόν εὐχαριστῶ. Ὁφείλω παράλληλα στά μέλη καί στούς φίλους τοῦ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ, ἀναγνώστες τῆς «Αὐγῆς», τά κάτωθι: στό κυριακάτικο φύλλο τῆς 2ης Ὀκτωβρίου 77, δημοσιεύτηκε μέ πομπῶδη προαγγελία καί σελοποίηση (παράτιτλοι, φωτογραφία), κείμενο τοῦ ὑφηγητῆ κ. Γιώργου Βέλτσου μέ τίτλο «Τί καί γιατί ἡ ἔξουσία». Οἱ πολλαπλές μου ἀντιρρήσεις συνάντησαν τή συγκρατημένη ἀγανάκτηση φίλων καί συντρόφων καί ἀποφάσισα νά ἀπαντήσω. Ἐπειτα ἀπό λίγες μέρες ἐνεχείρησα τήν ἀπάντηση στό διευθυντή τῆς Αὐγῆς καί εἶπα στό Γ.Β. νά πάρει ἕνα ἀντίγραφο γιά ν' ἀπαντήσει. Ὄταν τή μεθεπομένη Κυριακή τό κείμενό μου δέν δημοσιεύθηκε, τηλεφώνησα στό διευθυντή, πού μοῦ εἶπε ὅτι ἡ ἐκτίμηση τοῦ «περιβάλλοντός» του ἦταν, ἐν ὄψει ἐκλογῶν, ὅτι τῶν οἰκίων ἡμῶν ἐμπιπραμένων ὑμεῖς ἄδετε, κι ὅτι ἡ ἀπάντηση θά δημοσιευόταν μετά τίς ἐκλογές. Δυσφόρησά, γιατί στό μεταξύ εἶχα ἐμπλακεῖ προσωπικά στήν ἐκλογική μάχη, καί ἡ ἐμμονή μου κινδύνευε νά ἐκληφθεῖ σάν ἐπίκληση ὑπέρτερου δικαιώματος ἀπ' ὅ,τι τοῦ μέλους. Ἐτσι εἶπα τοῦ διευθυντῆ ὅτι διαφωνῶ ριζικά μέ τήν ἐκτίμηση ἀλλά ἀνέχομαι τή διευθέτηση. Πάντως, καί σήμερα πιστεύω ὅτι:

α) Ἡ πάλι τῶν ἰδεῶν εἶναι ζωτική γιά τήν ἀνανέωση, γόνιμη «ἐκλογικά» κι ὅτι πρέπει νά διεξάγεται ἔξω ἀπό, ἀναπόδεικτης ἐμβέλειας, σκοπιμότητες.

β) Ὅτι ἡ ἄρνηση καταχώρησης τῆς ἄλλης ἀποψης

«γιά νά μή δείξουμε ὅτι μαλώνουμε προεκλογικά», εἶναι ἰδιότυπη πριμοδότηση τῆς πρώτης, χωρίς μάλιστα νά ἐκτιμῶμε τόν «ἐκλογικό» της ἀντίκτυπο (στά στρώματα βέβαια πού ἀπευθύνεται).

γ) Ὁ «πλουραλισμός» δέν μπορεῖ νά εἶναι ἄφωνη συγκατοίκηση στή σιωπή τοῦ ἰδεολογικοῦ νεκροταφείου.

Καί ἐν πάσῃ περιπτώσει δέν σημαίνει λογοκρισία στήν κριτική ἐνός πλουραλιστικοῦ ἰδεολογήματος.

δ) Ἐπί τῆς οὐσίας: ἡ «Αὐγή» δημοσιεύοντας τό κείμενο τοῦ Γ.Β. ἢ τό διάβασε καί συμφώνησε ἢ δέν τό διάβασε καί τό καταχώρησε ἢ τό διάβασε καί διαφώνησε: καί οἱ τρεῖς περιπτώσεις περιέχουν σάν παρακολούθημα τήν ἀπάντηση. Ἄλλη περίπτωση δέν μπορῶ νά φανταστῶ. Ἡ παράταση τῆς ἀφασίας μειώνει ὅλους μας.

Δημοσιεύω χωρίς ἀλλαγές τήν ἀπάντηση πού ἔστειλα στήν «Αὐγή». Θεωρῶ ὅμως ἀναγκαῖο νά προτάξω μερικές διευκρινίσεις καί ἐρωτήματα πού δέν χωροῦν σέ ἐφημερίδα, ἀλλά ταιριάζουν σέ ἕνα περιοδικό σάν τόν «Πολίτη» καί θά συμβάλλουν, ἐλπίζω, στήν ἄρση διαφόρων συγχύσεων, πού μαστίζουν τή σύγχρονη σκέψη καί τήν πολιτική πρακτική. Διότι γρήγορη ἢ κατευθυνόμενη ἀνάγνωση τοῦ κειμένου μου μπορεῖ νά συμπεράνει ὅτι ἀρνοῦμαι τή ψυχανάλυση. Πρὸς Θεοῦ! Ἡ ψυχανάλυση, εὐτυχῶς γιά ὅλους μας, δέν κινδυνεύει πιά ἀπό τέτοιες ὑπεραπλουστεύσεις. Διαβήματα ὅμως ὅπως αὐτά τοῦ «ἐπιθυμητικοῦ» ρεύματος τῆς προσφέρουν ἄθλια ὑπηρεσία διότι ἐξευτελίζουν τή γνωστική της

αυταξία χωρίς να της προσφέρουν ένα άλλο επιστημολογικό καθεστώς.

Είναι γνωστό ότι ο Φρόντντ δεν θέλησε ποτέ να όρισει κοινωνικά τη θεμελιακή του έννοια της «βασικής παρόρμησης». Δεν θέλησε όμως ποτέ να αρνηθεί ότι η λιμπιντο διαμορφώνεται, εκδηλώνεται και «μορφοποιείται» κάθε φορά, σε ιδιαίτερα πλαίσια ζωής. Τόσο πολύ, ώστε ο E. Bloch αναγνωρίζει απλή μεθοδολογική αφαίρεση στην έννοια της «βασικής παρόρμησης» και δέχεται ότι «*ή έννοια αυτή επικαλύπτει στον Φρόντντ ένα άστικό παρορμητικό όν¹*». Λέει δε ρητά ότι «*δέν υπάρχει καμία έρωτική αντίληψη της ιστορίας ικανή να εκτοπίσει την οικονομική αντίληψη, δέν υπάρχει καμία εξήγηση του κόσμου μέσα από τη λιμπιντο και τις μεταμφιέσεις της προτιμότερη απ' αυτήν της οικονομίας και των υπερδομών της²*».

¹ Ο I. Caruso, όμως, παραθέτει ένα απόσπασμα από τον Φρόντντ που θεωρεί ορθότατα ιδιοφυή σύλληψη της φύσης του «κοινωνικού». Μεταφράζω: «*Ακόμη κι αν η κοινωνική παρόρμηση είναι έμφυτη, εύκολα μπορεί να αναχθεί σε προσδέσεις από καταγωγή λιμπιντινικές κι αναπτύσσεται στο παιδί από αντίδραση σε σχέσεις έχθρότητας και ανταγωνισμού. (Η κοινωνική παρόρμηση) βασίζεται σ' ένα ειδικό τύπο ταύτισης με τον άλλο (...). Οι κοινωνικές παρορμήσεις ανήκουν σε μία κατηγορία παρορμητικών κινήσεων, που δέν χρειάζεται ακόμη να τις χαρακτηρίσουμε εξιδανικευμένες, έστω και αν προσεγγίζουν αυτές τις τελευταίες. Δέν έχουν ακόμη άπαρνηθεί τον άμεσο σεξουαλικό τους στόχο, αλλά έσωτερικές αντίστασεις τις εμποδίζουν να τον φτάσουν· περιορίζονται λοιπόν σε μερικές προσεγγίσεις της ικανοποίησης και δημιουργούν έτσι άκριβως δεσμούς ειδικά άνθεκτικούς ανάμεσα στους ανθρώπους³*».

Η παράγραφος αυτή είναι ιδιαίτερα δεινή για τους πάσης φύσεως επιθυμητικούς γιατί ανατρέπει τις συρρικνωτικές τους τάσεις ως προς τό «κοινωνικό»: η κοινωνική διάσταση δέν μπορεί να αναχθεί σε κάτι άλλο έξω από τό κοινωνικό.

Πρώτη διαπίστωση: Δεν μπορεί να υπάρξει συρρίκνωση —αναγωγή του κοινωνικού στο βιολογικό: Οι κοινωνικές σχέσεις δέν είναι άμοιβαδικές.

1. Ο Φρόντντ τό επισημαίνει δραστικά: «*ή κοινωνική παρόρμηση βασίζεται σ' έναν ειδικό τύπο ταύτισης με τον άλλο*». Η έννοια του Άλλου είναι φυσικά ή καθοριστική. Ο Άλλος είναι έξω από μένα, επομένως δέν είναι αναγώγιμος για την κατανόηση της σχέσης ΜΟΥ μαζί ΤΟΥ, σε άλλη έννοια «βασικής παρόρμησης», εκτός από την κοινωνική βασική παρόρμηση.

2. Ο Φρόντντ επίσης επισημαίνει: «*... ή κοινωνική παρόρμηση είναι έμφυτη...*». Η αναγωγή που κάνει δέν της αφαιρεί την βασική της ιδιότητα, δηλαδή την *ενοπαρξία*, την μη αναγώγιμη ιδιομορφία της, γιατί την αναγωγή της ο Φρόντντ την περιορίζει στο παιδί και τό παιδί έχει μία προκοινωνική ιδιότητα: δέν είναι ακόμη ζών πολιτικών, ανήκει στην περιοχή της φύσης.

3. Ο Άλλος, σημαίνει για τον Φρόντντ Υποκείμενο. Έπομένως κάθε άμοιβαδική του, πρωτοζωική συρρί-

1. I. Caruso, "La psychanalyse contre la société", PUF, σ. 54.

2. Ernest Bloch, "Le principe Éspérance", τ. I, Gallimard 1976, σ. 88.

3. Στο ίδιο σ. 55. Και Σ. Φρόντντ: *Psychanalyse und Libidotheorie* Ges. WXXI σ. 232.

κνωση σε άθροισμα παρορμήσεων, αποκλείεται. Όλη άλλωστε ή θεωρία του Φρόντντ για την «εξιδανικευση» είναι μία αναγνώριση του υπερ-βιολογικού αναστήματος του ανθρώπου, ακόμη κι αν ή εξιδανικευτική λειτουργία μπορεί να έχει καταπιεστικό χαρακτήρα ως προς τις βασικές παρορμήσεις. Ο Άλλος λοιπόν στον Φρόντντ είναι αναπόδραστα ένας Κοινωνικός Άλλος, κάθε φορά προσδιορισμός σαν Άλλος μέσα σ' ένα ιστορικό-πολιτικό πλαίσιο εύκρινες και μεταβλητό. Οι βασικές λοιπόν παρορμήσεις που διατρέχουν τον Άλλο με τον όποιον Έγώ συναλλάσσομαι «σ' ένα ειδικό τύπο ταύτισης⁴», λειτουργούν παράλληλα με τον ειδικό αυτό τύπο ταύτισης, που είναι ή «κοινωνική παρόρμηση⁵».

Δεύτερη διαπίστωση: «Οι κοινωνικές παρορμήσεις ανήκουν σε μία κατηγορία παρορμητικών κινήσεων που δέν χρειάζεται ακόμη να τις χαρακτηρίσουμε «εξιδανικευμένες⁶»: δηλαδή ή αρχή της αυθπαρξίας του κοινωνικού και του μη έτεροκαθορισμού του μέσα από τη διαδικασία εξιδανικευσης.

Αυτή είναι ή καιρία διάγνωση του Φρόντντ και ή ταυτόχρονα άκαριαία άκύρωση των «επιθυμητικών». Αναγνωρίζει έδω ξεκάθαρα ότι τό κοινωνικό δέν είναι όπως ή τέχνη, ή επιστήμη, ή θρησκεία, εξυψώσεις της LIBIDO. Η LIBIDO και ή κοινωνική παρόρμηση είναι αυθπαρκτες, παράλληλες και ισοδύναμες βασικές παρορμήσεις. Τό κοινωνικό δέν πρέπει να τό δοΐμε συρρικνωτικά σαν μία εξιδανικευση-άναστολή ή εξιδανικευση-φυγή της LIBIDO. Τό κοινωνικό ένυπαρχει στον άνθρωπο, είναι αυθόρμητη βασική παρόρμηση, παράλληλη με την LIBIDO, αλλά μη αναγώγιμη σ' αυτήν, μη συγχωνεύσιμη, διακριτή, αναλλοίωτη αλλά και μεταβαλλόμενη ως προς την έξωτερικευσή της.

Την καιρία αυτή στόχευση του Φρόντντ δέν την έπιασαν μέχρι τώρα οι διάφορα διαμετρημάτων επιθυμητικοί. Από τό «άνοργανο σώμα» των Deleuze-Guattari μέχρι τον «Λόγο συστατικό του Άλλου, που είναι άμετάκλητά Άλλος» των Λακανικών (με επιφυλάξεις για τον ίδιο τον έρεβώδη Lacan), οι επιθυμητικοί συγχέουν μόνιμα την βασική παρόρμηση με την επιθυμία, ενώ για τον Φρόντντ είναι σαφές ότι ή επιθυμία ανήκει στην περιοχή του Λόγου, δηλαδή του συντεταγμένου κοινωνικού πιά ανθρώπου. Κι επειδή όλοι οι επιθυμητικοί αναγνωρίζουν μόνο στην LIBIDO τό καθεστώς της βασικής παρόρμησης, παραπέμπουν τό κοινωνικό στην κατηγορία των *εξιδανικευμένων επιφαινομένων* της LIBIDO, δηλαδή του αφαιρούν τό πρωτογενές αυθπαρκτο και ισοδύναμο προς την LIBIDO καθεστώς, που το αναγνωρίζει ο Φρόντντ.

Για τους επιθυμητικούς, τό κοινωνικό ανήκει στο χώρο της επιθυμίας, άρα δέν έχει αυταξία και οποιαδήποτε κατανόησή του περνά από την παραπομπή-συρρίκνωσή του σε μορφές και εξειδικεύσεις της «βασικής παρόρμησης».

Έπομένως, τό κράτος, οι θεσμοί του, οι τάξεις και οι οργανωτικές τους εκφάνσεις πρέπει να αναχθούν σε βασικές, αναγνωρίσιμες παρορμήσεις, βιολογικο-φυσικής σύστασης, αφού όλο τό κοινωνικό είναι *υπάλληλο* στην LIBIDO.

Έξ ου και οι δύο βασικές στρεβλώσεις:

4. Στο ίδιο σ. 55 5. Στο ίδιο σ. 55 6. Στο ίδιο σ. 55

1. Ο βιολογισμός ή ο πανσεξουαλικός συρρικνωτισμός

Τό κοινωνικό επιδιώκεται νά αναλυθεί καί νά «σημανθεῖ» σέ ἐλάχιστα μικρο-μόρια λειτουργίας του, μέ μόνη ὠστική δύναμη τήν «ανάγκη». Μιά ἀνάγκη βέβαια πού οἱ ἐπιθυμητικοί τήν ἐννοοῦν καί τήν περιορίζουν σάν τό ἐξατομικευμένο πεπρωμένο τῆς LIBIDO. Τό κράτος εἶναι ἡ ὑπερ-μορφή τοῦ ὑπερ-πατέρα, ὁ φασισμός σημαίνει ἀδράνεια στήν πρωκτική πρόσδεση, οἱ τάξεις πολλαπλασιαστικός ναρκισσισμός καί δέν συμμαζεύεται... Ἡ κοινωνία δηλαδή εἶναι τό ἀπλό ἄθροισμα τῶν αὐτόμων, πού τήν συναποτελοῦν, τά δέ ἄτομα ὀρίζονται καί περιορίζονται ἀπό τό ἄθροισμα τῶν βασικῶν παρορμήσεων, πού δέν εἶναι παρά μία, ἡ LIBIDO...

Εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι μέσα σ' αὐτό τό ζάρωμα τοῦ ἀνθρώπου, ὅπου ἐξοβελίζεται ἀκόμη καί ἡ καταπιεστική, κατά Φρόντ ἐξιδανίκευση, ἡ ἱστορία εἶναι ἀκίνητη· οἱ θεσμοί ἐπαναλαμβάνονται· ἡ κοινωνία εἶναι ὀμοιοειδής πρὸς τά μέλη της· οἱ ἄνθρωποι ὀμοιοειδεῖς μεταξύ τους καί μεταλλάξιμοι· ἔτσι ἡ ἱστορία παράγει πάντα κυβερνῶντες καί κυβερνῶμενους, ἡ ἱεραρχία μέσα στό θεσμό, εἴτε ἐπαναστατικό κόμμα εἶναι εἴτε ΣΙΑ, ἔχει τήν ἴδια σημασία καί δίνει ἴδια ἀποτελέσματα, οἱ ἐργαζόμενοι καί οἱ ἐκμεταλλευτές διατρέχονται ἀπό τό ἴδιο ὀρμέφυτο ἀρπακτικότητα καί ἐπιθετικότητα.

Ὁ ἄνθρωπος ἀρχίζει καί τελειώνει στήν ἡδονοθηρία — ἄμεση ἱκανοποίηση τῆς μῆς καί μόνης ἄμεσης ἀνάγκης, γιατί ἡ κοινωνικότητα δέν θεωρεῖται ἄμεση ἀνάγκη πρὸς ἱκανοποίηση...

Τό ἄρθρο τοῦ Γ.Β. στήν «Αὐγή», βρῖθει τέτοιων συρρικνωτισμῶν γιατί στήν ἐκκίνησή του ὑπάρχει μία συνεχῆ σύγχυση ἀνάμεσα σέ «παρόρμηση» καί «ἐπιθυμία». Εἶναι προφανές ἀλλῶστε ὅτι οὔτε θέλει, οὔτε μπορεῖ νά διαχωρίσει ὅ,τι δέν θέλησαν καί δέν μπόρεσαν νά διευκρινήσουν οἱ ἱδεολογικοί του ἐμπνευστές. Ἔτσι ἡ ἐπιστημολογική ἀμορφία εἶναι πλήρης, ἀμορφία τήν ὀποία μέ κανένα τρόπο δέν ἐπιτρέπει ἡ στοιχειώδης ἀνάγνωση τοῦ Φρόντ... Ὄταν π.χ. ὁ Γ.Β. ἀναφέρει ὅτι «ἐμεῖς κατασκευάζουμε τόν ἐξουσιαστή, ὁ ἐξουσιαστής εἶναι δική μας ἀνάγκη», εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι ὁ ὅρος «κατασκευάζω» καί ὁ ὅρος «ἀνάγκη» δέν διέπονται ἀπό τό ἴδιο ἐπιστημολογικό καθεστῶς καί δέν παραπέμπουν σά ἴδια ἐπίπεδα.

Ια. Τό «κατασκευάζω» ἀνήκει στό χῶρο τοῦ Λόγου, τῆς ὀργανωμένης κοινωνίας, δηλαδή στό χῶρο τῆς ἐπιθυμίας. Ἐδῶ εἶμαι φυσικά σύμφωνος, ὅτι «ἐμεῖς» τόν κατασκευάζουμε τόν ἐξουσιαστή, ἱστορικά, χρονικά, καί κοινωνικά. Ἀλλά αὐτό σημαίνει ὅτι ὁ ἐξουσιαστής εἶναι ἱστορικο-πολιτικός ὀρίσμος, δηλαδή στήν ἐποχή μας ταξικά ἀναγνωρίσιμος. Ἄν λοιπόν ὁ ἐξουσιαστής εἶναι ἡ προσωρινή σύνθεση-ἀνάπαυλα τῆς πάλης τῶν τάξεων, δέν ἔχω ἀντίρρηση. Ἀλλά φυσικά μέσα σ' αὐτόν τόν ἱστορικά πεπερασμένο ἐξουσιαστή ὑπάρχουν μὴ ἐξουσιαστικά στοιχεία, πού τόν ἀντιμάχονται καί φιλο-ἐξουσιαστικά, πού τόν ἐγκαθιδρύουν. Καί τά δύο στοιχεία ἔχουν ἀναγνωρίσιμη ταυτότητα (ταξική καί ἀνταγωνιστική) καί αὐτό εἶναι τό καθοριστικό (ἡ κύρια ἀντίθεση) κι ὄχι ἡ ἐνδεχόμενη ὑπαρξη ἐξουσιαστικῶν στύσεων στά μὴ ἐξουσιαστικά στοιχεία...

Ιβ. Ὅσο γιά τό ἐάν ὁ ἐξουσιαστής εἶναι «ἀνάγκη» μας,

αὐτό ἀποτελεῖ ἴσως ἐπιθυμία τῶν ἐπιθυμητικῶν, δέν βγαίνει ὀμως μέ κανένα τρόπο ἀπό τό Φρόντ οὔτε ἀπό τόν Λακάν. Ἀποτελεῖ ὀμως κραυγαλέα κατάδειξη τῆς ἐπιστημολογικῆς κατολίθωσης καί τοῦ ἀμοιβαδικοῦ συρρικνωτισμοῦ τόν ὀποῖο μηρυκάζουν οἱ ἐπιθυμητικοί. Διότι: Στόν Φρόντ μέ κανένα τρόπο δέν ὑπάρχει ἡ ὑπόνοια ὅτι ὁ «μαζοχισμός ἀποτελεῖ βασική παρόρμηση». Ἄν πάλι μέ τήν «ἀνάγκη τοῦ Ἐξουσιαστή» ὑπονοεῖται τό ἐνστικτο θανάτου, τότε ὁ E. Fromm εἶναι ἰδιαίτερα πειστικός ὅταν λέει: «*Εὐθύγραμμίζόμενος ἀόλυτα μέ τή λαϊκή διάκριση τῶν ἐνστικτῶν, σέ ἐνστικτα πείνας καί ἐνστικτα ἔρωτα, ὁ Φρόντ ξεκίνησε μέ τήν ὑπόθεση ὅτι δύο ὀμάδες, τά ἐνστικτα τῆς αὐτοσυντήρησης καί τά σεξουαλικά ἐνστικτα χρησίμευσαν σάν κινητήρια δύναμη πίσω ἀπό τήν ψυχική ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐχοντας ἐντυπωσιαστῆ ἀπό τίς γενετήσιες προσμίξεις στά ἐνστικτα αὐτοσυντήρησης καί ἀπό τήν ἰδιαίτερη σπουδαιότητα τῶν καταστροφικῶν τάσεων, ὁ Φρόντ τροποποίησε τήν ἀρχική του θέση. Ἀπέναντι στά ζωογόνα (ἔρωτικά) ἐνστικτα ἔθεσε τώρα τό ἐνστικτο θανάτου. Τά ἐπιχειρήματα τοῦ Φρόντ γιά τήν τροποποίηση τῆς ἀρχικῆς του θέσης εἶναι ἀξιόλογα, ἀλλά ἀπό τό ἄλλο μέρος εἶναι πολύ περισσότερο θεωρητικά καί λιγότερο ἐμπειρικά ἀπό τήν ἀρχική του θέση (...). Μιά ἀπό τίς συνέπειες τῆς ἀρχικῆς θέσης τοῦ Φρόντ φρονῶ πῶς εἶναι ὅτι ἡ ψυχική δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου ἀναπτύσσεται μέ τή μορφή τῆς προσαρμογῆς στίς διαδικασίες καί ἀναγκαιότητες τῆς ζωῆς καί ὅτι τά ἐνστικτα αὐτά καθαυτά ἔρχονται σέ ἀντίθεση μέ τήν ἀρχὴ τοῦ βιολογικοῦ θανάτου».*

Ἡ «ἀνάγκη» λοιπόν ἀνήκει στή σφαῖρα τῶν ἐνστικτῶν καί εἶναι τμήμα τῶν «φυσικῶν συνθηκῶν», πού ἀποτελοῦν μέρος τῆς ὑποδομῆς τοῦ κοινωνικοῦ προτύπου, κατά τόν E. Fromm⁸. Δέν ὑπάρχει, λοιπόν, ἡ ἀνάγκη τοῦ Ἐξουσιαστή. Ἡ αὐτή εἶναι καθαρῆ ἀνάγκη χωρὶς Ἐξουσιαστή καί ἀνήκει στίς «φυσικές συνθήκες», στόν «προ-ἄνθρωπο» ἡ ὑπάρχει Ἐξουσιαστής, ἀλλά αὐτός δέν ἐκπορεύεται ἀπό τήν ἀνάγκη — βασική παρόρμηση. Ὁ Ἐξουσιαστής εἶναι ἐκδήλωση τοῦ κοινωνικοῦ χῶρου, χῶρου τοῦ Λόγου καί τῆς ἐπιθυμίας, καί βέβαια ἀνήκει στό ἄλλο ἰσοδύναμο τῆς LIBIDO πού εἶναι ἡ «κοινωνική παρόρμηση» κατά τόν Φρόντ. Ἀλλά τότε δέν ἐπιτρέπεται ἀναγωγή — συρρίκνωση μῆς μορφῆς τοῦ κοινωνικοῦ (π.χ. τοῦ Ἐξουσιαστή) στό λιμπιντικό ἐπίπεδο. Ἡ κατανόησή του πρέπει νά ἐπιδιωχθεῖ μέ γνώμονα τήν αὐθυπαρξία καί αὐταξία τοῦ κοινωνικοῦ καί μέ ἐργαλεῖα πού προσιδιάζουν στήν ἰδιομορφία του. Δηλαδή προκειμένου περὶ Ἐξουσιαστή, ἐργαλεῖο κατανόησής του εἶναι ὁ ἱστορικός ὕλισμός κι ὄχι βέβαια ὁ πρωκτικός ὀργασμός...

Δέν εἶναι ὀμως μόνο ὁ Φρόντ, πού ἀρνεῖται τό βιολογισμό. Σύγχρονοι ἐρευνητές βιολόγοι καταφέρνται ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ ψευτοεπιστημονικοῦ ρεύματος, πού κονιορτοποιεῖ τόν ἄνθρωπο σ' ἓνα ἀμοιβαδικο κύκλωμα: κοινωνία = ἐπιθυμία = παρόρμηση = ἱκανοποίηση. Σέ μία πρόσφατη σπουδαία συνέντευξη στή Monde, ὁ J. Ruffie τόνισε ὅτι ὁ ἄνθρωπος σάν βιολογικό εἶδος δέν εἶναι μέλισσα. Ἡ μέλισσα, λέει, δέν ἔχει ἱστορία, ἡ ἄλλοιῶς ἡ ἱστορία της εἶναι γραμμένη στό γενετικό της κώδικα καί εἶναι ἀδιατάρακτη καί ἀναλλοίωτη. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀντίθετα θέληση, πού δέν

7. Erik Fromm, Ἡ κρίση τῆς Ψυχῆς ἀνάλυσης, ἐκδ. Μπουκουμάνη, σ. 170

8. Στό ἴδιο σ. 195

προσδιορίζεται από τόν γενετικό κώδικα γι' αυτό μπορεί να επιβιώσει ή να αυτοκαταστραφεί.

Είναι ολοφάνερο ότι η επιθυμητική άσυναρτησία, πού έχει ποικίλες πολιτισμικές, ιδεολογικές και πολιτικές εκφάνσεις θεωρεί ότι ο Άνθρωπος —όρμέμφυτο είναι ισοδύναμος και ισοσκελής με τόν γενετικό του κώδικα. Ο άνθρωπος —μαλάκιο τών επιθυμητικών δέν έχει παρά τήν ά-ιστορική ιστορία τών ανακλαστικών του. Καί φυσικά δέν μπορεί παρά να έχει τό ήθος τών άσπόνδυλων... Έσχατο δριό του ή άτέρμονη ίκανοποίηση τών επιθυμιών... Ύποκειμενο τής επιθυμίας; Τό άτομο-όρμη. Αντικείμενο τής επιθυμίας; Τό άτομο-τροφή?... Ψυχή μου φάε, πία, εύφραίνου...

2. Ο Ψυχολογισμός ή αντι-πολιτικός συρρικνωτισμός

Άμεση συνέπεια τής βιολογικής συρρίκνωσης τού κοινωνικού όντος¹⁰ είναι ή *εκκένωση τής πολιτικής διάστασης τής ζωής* και ή ύπαγωγή της σε «*υπέρτερη*» ένότητα, πού είναι ό ψυχισμός: έτσι με μιά έννοιακή και γνωστική όλίσθηση, φτάνουμε στόν ψυχολογισμό, πού είναι ό ειδικός τύπος διαλυτισμού (λικβινταρισμού) σε ένα επίπεδο πού δέν φαίνεται άκόμη να είναι ή δέν θέλει να είναι πολιτικό.

2α. Χαρακτηριστικό διάβημα τού ψυχολογισμού είναι ή *σύμμετρη άνεύρεση* στά άμοιβαδικά άτομα, πού συνθέτουν τήν κοινωνία —*άθροισμα τών ατόμων, κοινών ψυχικών χαρακτήρων*, επιθυμίας, άρπακτικότητας, βίας, έξουσίας κλπ. Σ' όλα τά άτομα εμφανίζονται με τήν ίδια κανονικότητα τά ίδια ψυχικά στοιχεία. Τά άτομα είναι άναγνωρίσιμα *ώς πρós τήν κοινότητα* τών ψυχικών τους στοιχείων και *όχι ως πρós τή διαφορά* τής κοινωνικο-πολιτικής τους ταυτότητας. Τό ψυχικό υπερέχει τού κοινωνικού (ή γνωστή προτεραιότητα τής LIBIDO σε σχέση με τήν κοινωνική παρόρμηση) κι έτσι ή άναγνώριση και ή θεωρητική άνασύνθεση τού κοινωνικού γίνονται με έργαλεία και χώρο έφαρμογής, πού προσδιορίζονται από *κοινότητες* (τά κοινά άχρονα ψυχικά στοιχεία) και *όχι διαφορές* (τά πολιτικά μεγέθη μέσα στην ιστορία). Οί κοινωνικές ομάδες αποτελούνται από άτομα, πού διατρέχονται από τίς ίδιες παρορμήσεις, και τά έξηγητικά έργαλεία κατασκευάζονται από παρορμητική «*ύλη*», με μόνο άποτέλεσμα *τήν ταυτολογική άμορφία* τών επιθυμητικών: οί παρορμήσεις κινούν τά άτομα, τά άτομα συνθέτουν τήν κοινωνία σάν *άπλή ποσοτική μεταλλαγή*, ή κοινωνία *άναλύεται* σε *άθροισμα τών παρορμήσεων*. Με τήν ταυτολογική άμορφία δέν μπορούμε παρά να βλέπουμε μιά γενική *άντιμεταχώρηση* τών ατόμων-μορίων σε διάφορες θέσεις τής κοινωνικής ομάδας. Τό καθοριστικό δέν είναι ή θέση-διαφορά, πού κατέχουν στόν κοινωνικό χώρο, αλλά ή κοινότητα-ψυχισμός, πού φέρουν μέσα τους και πού με τή σειρά της «*φέρει*» τόν κοινωνικό σχηματισμό. Η ψυχή ύψώνεται παντού, προπέτασμα όμιχλης, πού κρύβει τήν ιστορικό-

τητα τής διαφοράς και ισοπεδώνει τήν πολιτική άνομομορφία. Μίγμα άδιαφοροποίητο ή Πόλις, όπου κοχλάζουν οί όρμές και μοιράζουν τά πάθη, πάθη διηνεκή σε άνθρώπους ισόμοιρους... Έτσι οί ταλαιπώροι Γερμανοί (και *όχι βέβαια: ποιοί Γερμανοί;*) «*επιθύμησαν*» τόν Χίτλερ, οί Έλληνες «*ένηθρόνισαν*» τόν Παπαδόπουλο στίς ψυχές τους και οί εργαζόμενοι *άπεργάζονται* λόγω «*έξουσιαστικών συνδρόμων*» τή διαιώνιση τού καπιταλισμού, τόν όποιο επιθυμούν λόγω τής μονιμότητας τής μαζοχιστικής παρόρμησης...

Στό νεο-σκοταδιστικό τους παραλήρημα, οί επιθυμητικοί είναι βασιλικότεροι τών ψυχαναλυτών αλλά είναι μόνοι. Ο I. Caruso λέει ότι «*μιά κοινωνική δομή δέν μπορεί να συρρικνωθεί σε τέτοια «ψυχανεμίσματα*», πού βασιλεύουν στην περιρρέουσα κοινωνία¹¹» κι ότι «*τά κοινωνικά δεδομένα τροποποιούν λοιπόν τίς ψυχολογικές δυναμικές*... Αλλά τά δεδομένα, πού προσδιορίζονται τά ίδια από ιστορικές και οικονομικές δυνάμεις, *άσκοδν κατόπιν τή δράση τους*, πού είναι ψυχικής τάξης, *έπανω στην οικογένεια μέσα από συγκεκριμένους θεσμούς*. Κατ' *άρχήν*, ή *όργάνωση* αυτών τών κοινωνικών θεσμών *σφραγίζει τόν χαρακτήρα τού ύποκειμένου* γιατί *γεννά μιά διάθεση ως πρós τή νευρωση*, δημιουργώντας ένα κλίμα *ειδικής άνικανοποίησης*...¹²»

Η ψυχανάλυση λοιπόν *δέχεται τό διακριτό* και *μή άναγώγιο* τού κοινωνικού ως πρós τό λιμπιντικό.

Μιλά για τροποποίηση τού ψυχολογικού λόγω τής μορφής τού κοινωνικού, *άναγνωρίζει τήν «ειδική» άνικανοποίηση* πού όφείλεται σε συγκεκριμένα κοινωνικοοικονομικά πλαίσια, κι *όχι μιά άχρονη, άναλλοίωτη και διηνεκή άποστέρηση* πού τή βρίσκουμε *έπαναληπτικά* και *άδιαφοροποίητα* σε κάθε άτομο. Άλλωστε «*ή θέση σύμφωνα με τήν όποία οί κοινωνικές δομές επιβάλλουν στίς ψυχικές δομές μιά ειδική μορφή*, στηρίζεται στα *άποτελέσματα* πολύ προχωρημένων πειραματικών μελετών, πού έχουν γίνει και από ψυχαναλυτές (όπως οί Spitz, Erikson, Redlich κλπ) και από έθνολόγους (όπως οί Kardiner, Malinowski, M. Mead κλπ)¹³».

Ο E. Fromm *επιμένοντας* στην «*ιστορικότητα*», *άρα μορφική μεταλλακτικότητα* τών ένστικτών, λόγω τής δράσης τους μέσα στό κοινωνικό, αλλά και *άντεπίδρασης* τους από τό κοινωνικό, λέει τά εξής: «*Δέν μιλάμε όμως «γενικά» για τόν μηχανισμό τών ένστικτών ή για κάποια άρχέγονη βιολογική μορφή*, άφού *έκδηλώνεται μόνο με κάποια ειδική μορφή* πού *έχει ύποστεί τροποποίηση* *στή διάρκεια τού κοινωνικού προτσές*. *Η ψυχή τού ανθρώπου —ή οί γενετήσιες (λιμπιντικές) δυνάμεις* πού *βρίσκονται στή ρίζα της— άποτελούν μέρος τής ύποδομής*. *Δέν άντιπροσωπεύουν, όμως, όλόκληρη τήν ύποδομή*, *όπως θέλει να πιστεύει ή ψυχολογιστική έρμηνεία*¹⁴».

2β. Είναι πολύ χαρακτηριστική, στόν αντι-πολιτικό συρρικνωτισμό τών επιθυμητικών, ή *έλλη-νεύρωση*, πού *άσκει επάνω τους ή έξουσία*. Βλέπουν παντού τήν έξουσία, τήν φοβούνται και τήν επικαλούνται, τήν συγκροτούν μέσα στόν σπασμό έλλξης-άπωσης πού τούς ένώνει μ' αυτήν, σε βασική, διηνεκή παρόρμηση, *συστατική* τού ανθρώπου και τής *ά-ιστορικής* ιστορίας

9. Βλ. και στό άρθρο τού Γ.Β. τήν *ένάρετη άποστροφή* του για τήν *έπαναστατική άνατροπή* τής *άστικής τάξης*, *άνατροπή*, πού κατ' αυτόν, είναι «*κανιβαλική πατροκτονία*»!

10. Ο *έπιθυμητικός* μιλά για «*βιολογικά σύνδρομα* τής Έξουσίας» (Γ.Β. «*Αύγή*» 2.11.77)

11. I. Caruso, *όπ. π.* σελ. 22.

12. Στο ίδιο σ. 26,27.

13. Στο ίδιο σ. 58.

14. E. Fromm, *όπ. π.* σ. 195.

πού του αναγνωρίζουν. Είναι κι εδώ προφανές ότι οι επιθυμητικοί, πιστοί στην πάγια άμορφία τους αποδίδουν τώ Θεώ (στό ένστικτο), ό,τι άπλώς πρέπει να δοθεί τώ Καίσαρι (στην κοινωνική παρόρμηση): ή μετατόπιση-συρρίκνωση οδηγεί την «Έξουσία», πού έχει άμετάθετα ιστορικό, πεπερασμένο χαρακτήρα σε ταύτιση-σύγχυση με την «άρπακτική διάθεση» την όποία άλλωστε τίποτα στόν Φρόντ δέν μäs επιτρέπει να άνάγουμε σε βασική παρόρμηση. Ο Ε. Fromm είναι κατηγορηματικός: «Η ψυχανάλυση δείχνει στην πραγματικότητα, ότι σε μεγάλο βαθμό ή «άρπακτική παρόρμηση» δέν είναι ή βαθύτερη αίτια της ανάγκης για την άπόχτηση ή κατοχή πραγμάτων. Είναι περισσότερο ή έκφραση μιάς ναρκισιστικής ανάγκης ή επιθυμίας για την εξασφάλιση της άναγνώρισης του άτομου από τούς άλλους... σε μιά κοινωνία όπου οι ύπηρεσίες πού έκτελούνται περισσότερο για τό σύνολο της κοινωνίας παρά για την άτομική ιδιοκτησία άποτελούν τη βάση για την κοινωνική έκτίμηση, οι ίδιες ναρκισιστικές παρωθήσεις θά βρούν την έκφρασή τους σάν παρόρμηση προσφοράς¹⁵».

Τό άπόσπασμα αυτό του Ε. Fromm έχει ιδιαίτερο ένδιαφέρον γιατί μäs εισάγει άπό άποψη μεθόδου σε κάτι, πού θά χαρακτηρίσα σάν επιστημολογικό άνυπέρβλητο ή επιστημολογικό στεγανό. Έχουμε λοιπόν την έξής πρώτη παρατήρηση μεθόδου:

Α. Τό πεδίο της ψυχής και τό πεδίο του κοινωνικού λειτουργούν άναδραστικά τό ένα προς τό άλλο, αλλά είναι διακριτά. Έργαλεία — έννοιες μεθόδου, πού έχουν γνωστική έγκυρότητα στό ένα πεδίο, δέν μπορούν να μεταφερθούν άκριτα στό άλλο πεδίο χωρίς προηγουμένως να άνιχνευθεί ή άμοιβαία τους καταλληλότητα και προσαρμοστικότητα.

Η «άρπακτική παρόρμηση» ή έξουσιαστική διάθεση συνδέεται λοιπόν κατ' άρχήν με την καπιταλιστική κοινωνία. Σάν έννοια κατανόησης του ψυχισμού, συνδέεται επιστημολογικά με όρισμένο τρόπο ζωής και ή «ανάκηρυξη της σε γενική ανθρώπινη παρόρμηση θά σήμεινε την άφελή μετατροπή σε άπόλυτο ένός ψυχικού χαρακτηριστικού, πού έχει προσλάβει άσυνήθη δύναμη στην καπιταλιστική κοινωνία¹⁶». Έτσι λοιπόν «κάθε κοινωνία έχει τη δική της διακριτική λιμπιντική δομή όπως έχει και τη δική της οικονομική, κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική δομή. Αυτή ή λιμπιντική δομή είναι προϊόν της επίδρασης των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών πάνω στις ανθρώπινες παρορμήσεις¹⁷».

Όλη λοιπόν ή επιθυμητική φιλολογία ή σχετική με την οίκουμενικότητα του «έξουσιαστικού συνδρόμου» και την καθολικότητα της διανομής του είναι μεθοδολογικά άκυρη και πολιτικά διφορούμενη έως ύποπτη.

Α1. Είναι άκυρη γιατί παραλείπει να έξετάσει 1) άν μπορούμε 2) πώς 3) και σε ποιά έκταση να επεκτείνουμε τη ναρκισιστική άνάγκη για άναγνώριση, πού έκδηλώνεται σάν επιθετικότητα των καπιταλιστών μέσα στόν καπιταλισμό, σ' αυτούς πού την ύφίστανται και άμύνονται. Είναι δηλαδή έξίσου επιθετικό τό σύνδρομο της έξουσίας στους έξουσιαστές και στους έξουσιαζόμενους; Υπάρχει ή ίδια έξισούμενη ποιότητα στό ψυχικό ύπόβαθρο του επιτιθέμενου κεφαλαιοκράτη και στό ψυχικό ύπόβαθρο του άμυνόμενου εργάτη;

Και άν ναί, πολιτική πιά έρώτηση προς επιθυμητικούς: Η ποιοτική ίσοδυναμία των δύο ψυχισμών (είμαστε όλοι κανίβαλοι κι αυτοί κι εμείς) αίρει τόν κοινω-

νικό διαφορισμό, μηδενίζει ή έστω άμβλύνει την πολιτική νομιμοποίηση των άμυνομένων;

Α2. Είναι ύποπτη γιατί μοιραία (έπιστημολογικά θά έλεγα) έκκενώνει τό πολιτικό επίπεδο από τόν πρωταρχικό, άνεξίτηλο χαρακτήρα του σάν χώρο πάλης ή άποτέλεσμα πάλης δύο άσυμφιλίωτων δυνάμεων, πού ή μιά πρέπει να καταστρέφει την άλλη έστω κι άν στοιχεία μή καταστροφικά της μιάς μπορούν να μπολιαστούν στην άλλη. Αν ή άρνηση του άσυμφιλίωτου χαρακτήρα άνάμεσα στόν κεφαλαιοκράτη έξουσιαστή και στους ύπόλοιπους δέν είναι ρεβιζιονισμός τότε τί είναι ή άποστασία; Κι άν ή εύρεση «κοινωνών έξουσιαστικών ή κανιβαλικών ένστίκτων άνάμεσα στους άστους και τούς εργαζόμενους μäs οδηγεί σε μιά βλοσυρή και «διδασκτική» δυσπιστία-νουθεσία προς την εργατική τάξη και τά κόμμάτα της, αυτό δέν είναι σοσιαλδημοκρατία ή «αυτοδιαχειριζόμενος» λαϊκισμός, του συρμού τώρα τελευταία;

Δεύτερη παρατήρηση μεθόδου:

Η επιστημολογική στεγανότητα ισχύει επίσης όταν τό εργαλείο-έννοια χρησιμοποιείται στό ίδιο πεδίο (όχι δηλαδή χρήση του εργαλείου άπό τό κοινωνικό στό ψυχικό ή αντίθετα), αλλά άνιχνεύει διαφορετικής ύφης μορφώματα.

Κι εδώ ό Ι. Caruso¹⁸ πού άρνείται να δει την ψυχανάλυση σάν έρζάτς του κοινωνικού, όπως και ό Ε. Fromm, είναι ιδιαίτερα διαφωτιστικοί άπό άποψη μεθόδου: π.χ. «Στη σημερινή μικροαστική τάξη βρίσκουμε τά ίδια πρωκτικά γνωρίσματα χαρακτήρα πού άποδώσαμε στό παλιότερο καπιταλιστικό πνεύμα. Η εργατική τάξη φαίνεται να έκδηλώνει αυτά τά πρωκτικού χαρακτήρα γνωρίσματα σε βαθμό πολύ μικρότερο από την κατώτερη μεσαία τάξη. Αυτή ή ιδιαίτερη διαφορά γίνεται εύκολα κατανοητή άν λάβουμε ύπόψη μας πώς ή θέση του εργάτη στό προτσές της παραγωγής συμβάλλει στην άπάλειψη αυτών των χαρακτηριστικών¹⁹».

Ο χειρισμός του Fromm είναι χαρακτηριστικός: ή πρωκτική LIBIDO²⁰ πού έντείνεται κατά τόν Fromm στην τυπική λιμπιντική δομή του κεφαλαιοκρατικού ανθρώπου χρησιμοποιείται σάν γνωστικό εργαλείο και άντικείμενο έρευνας έχοντας ύπ' όψη ότι άλλης ύφης μορφόμα είναι ή εργατική τάξη και άλλης ή μικροαστική. Και φυσικά διαπιστώνει ότι ή ίδια βασική παρόρμηση έχει άλλη ένταση εδώ και άλλη εκεί. Δηλαδή έπαληθεύει ότι τό ίδιο επιστημολογικό εργαλείο- έρευνα (ή πρωκτική LIBIDO) σάν μέθοδος γνώσης αλλά και σάν πεδίο προς έρευνα, αλλοιώνεται άπό την επίδραση της ιδιομορφίας του κοινωνικού (δηλαδή άλλη ή ποιότητα της μικροαστικής κι άλλη της εργατικής τάξης).

Αντίθετα, αυτός ό μεθοδολογικός σεβασμός δέν έμφανίζεται ποτέ στην παν-μεθοδολογική άσυναρτησία των επιθυμητικών. Γι' αυτούς, οι ψυχαναλυτικές κατηγορίες έχουν την ίδια καθολική ισχύ σ' όποιο τμήμα-τάξη ή σημείο-άτομο της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας κι άν χρησιμοποιούνται κι έχουν την ίδια οίκουμενική δραστηριότητα. Γι' αυτό και ή άκρισία των «νουθε-

15. Στο ίδιο σ. 191.

16. Στο ίδιο σ. 190.

17. Στο ίδιο σ. 203.

18. Ι. Caruso, όπ. π., σελ. 19 κ. έπ.

19. Ε. Fromm, όπ. π. σ. 240.

20. Στο ίδιο σ. 138.

σιών» τύπου: τό ΚΚΕ 'Εσωτερικού νά (προσπαθήσει) είναι κόμμα μέ τήν «λιγότερο έξουσιαστική δομή» ή άλλες παραμυθίες μέ τό ίδιο επιστημολογικό βεληνεκές ὅπως τό κόμμα νά μή βάζει στόχους, άλλα νά στοχεύει τίς «πραγματικές ανάγκες τοῦ τόπου».

Εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι αὐτές οἱ ἰσοπεδώσεις προέρχονται ἀπό μία παραγνώριση τῆς ἰδιαιτερότητας τοῦ κοινωνικοῦ, μία ὑποτίμηση τῆς ἀντεπίδρασης, πού τό κοινωνικό ἀσκέι στίς ἐκδηλώσεις τῆς LIBIDO καί μία πολιτική προδιάθεση καί συμπεριφορά, πού ἀμβλύνουν τίς πολιτικές διαφορές τῶν τάξεων γιά νά τονίσουν τίς ψυχικές κοινότητες τῶν ἀτόμων.

Εἶναι ἐπίσης φανερό ὅτι ἡ εὐθύνη αὐτῆς τῆς στρέβλωσης δέν βαρύνει ὅπως βλέπουμε τήν ψυχανάλυση, ἡ ὅποια γιά ἕναν ἀπό τούς ἐπιφανέστερους λειτουργούς τῆς, τόν Pontalis δέν μπορεί νά ἐπιληφθεῖ τοῦ κοινωνικοῦ παρά ἀκροθιγῶς, ὅπως π.χ. γιά τήν διερεύνηση τῆς ψυχολογίας ἐνός ἡγέτη καί ἡ ὅποια δέν μπορεί νά ἀποτελέσει «δικαίωση» τοῦ ἀστικού φιλελευθερισμοῦ ἐπειδή ἀσγολεῖται μέ τόν ἀτομικό ψυγισμό. Ὁ Pontalis εἶναι βασικά σύμφωνος μέ τόν E. Fromm στό ὅτι ἡ ἐπίδιωξη τῆς ψυχανάλυσης νά διαπιστώσει τά βασικά στοιχεῖα αὐτοκαθορισμοῦ καί αὐτο-πλήρωσης στόν ἄνθρωπο, ἔρχεται σέ ἀντίθεση μέ τόν κεφαλαιοκρατικό παραγωγισμό καί τήν ἀστική πειθαρχία.

Ἀντίθετα λοιπόν μέ τήν αὐτο-οριοθετούμενη σοβαρή ψυχανάλυση, τό ἐπιθυμητικό ρεῦμα ἐμφανίζεται σάν ἕνας παν-ἐπιστημολογισμός. Ἀρνεῖται νά περιχαρακώσει τό πεδίο ἐφαρμογῆς του καί νά δοκιμάσει καί ἐπικυρώσει ἐκεῖ τήν καταλληλότητα τῶν ἐρευνητικῶν του ἐργαλείων. Ἡ μεθοδολογική του ἀσυναρτησία βασίζεται σέ μία προϋποτιθέμενη ἐπιστημολογική ἀσάφεια πού μέ τή σειρά τῆς προαπαιτεῖ μερικές πολιτικές ὑπεκφυγές, ὅταν δέν πρόκειται ὀλοφάνερα γιά πολιτικές προ-ἐπιλογές.

Ἔτσι φτάνουμε ἐκεῖ πού καταλήγουν κι ἐκεῖ πού ξεκινοῦν ὅλες οἱ ἐπιστημονικές πρακτικές πού ἀσγολοῦνται μέ τόν ἄνθρωπο, δηλαδή στόν πολιτικό κόμβο. Καί ἡ ἐρώτηση εἶναι ἡ ἐξῆς: ποιά εἶναι ἡ πολιτική στάση τῆς ἐπιθυμητικῆς τάσης;

Οἱ πολιτικές διαπιστώσεις

Εἶναι φανερό ὅτι δέν πρέπει νά παγιδευτοῦμε στή γρημμική θεώρηση μιᾶς πολιτικῆς πρακτικῆς πού γεννιέται ἀπό ἐπιστημονικές ἐπιλογές, γιατί ἔτσι θά βάζαμε τήν ἱστορία μέ τό κεφάλι ἀνεστραμμένο. Ἡ ἀμοιβαία ἀνάδραση δέν αἶρει τό γεγονός ὅτι στίς ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου, προαπαιτούμενο τῆς ἐπιστημολογικῆς ἐπιλογῆς εἶναι συνήθως ἡ κοινωνικο-πολιτική προ-ἔνταξη. Ὁ ἀμοιβαῖος ἐπηρεασμός ἀνάμεσα στήν πολιτική καί τήν ἐπιστῆμη εἶναι ἑτεροβαρῆς καί εὐνοεῖ συνήθως τόν πολιτικό προκαθορισμό: πρῶτα κάνουμε τήν πολιτική μας ἐπιλογή ἢ ἔχουμε πολιτικά «προγραμματιστεῖ» κι ἔπειτα ψάχνουμε τίς ἐπιστημολογικές ἀναφορές, πού θά ἐναρμονίσουν τήν πολιτική κοσμοθεωρία μας μέ τό ἐπιστημονικό μας κοσμο-εἶδωλο.

Στόν «ἐπαναστατημένο» κι ὄχι ἐπαναστάτη ἐπιθυμητικό ἡ πολιτική στάση μέ ἐκπληκτική συνέπεια (τήν μόνη ἄλλωστε πού συναντᾶμε σ' αὐτόν) ρέπει συνεχῶς

προς μία σύνθεση ὀργανωτικοῦ διαλυτισμοῦ καί ἐμπρακτοῦ καιροσκοπισμοῦ.

1. Ὁ ὀργανωτικός διαλυτισμός (λικβινταρισμός)

α) Ὁ ἐπιθυμητικός, ἐν ὀνόματι τῶν «ἐπιστημονικῶν» τοῦ ἀνακαλύψεων, ἀρνεῖται τό ὀργανωτικό προαπαιτούμενο τῆς ἐπαναστατικῆς δράσης. Ἐπικαλεῖται τό ἐξουσιαστικό κτήνος πού ἔλλοχεύει μέσα σέ ὄλους μας καί γιγαντώνεται μέσα σέ κάθε πάγιο σχῆμα, ἀρνεῖται δηλαδή κάθε διαλεκτική κινητικότητα στίς ἐντάσεις ἀδρᾶνεια-δράση καί μυθοποιεῖ τό συγκυριακό.

Στή θέση τῆς ἀναγκαίας κριτικῆς τοῦ Ὑποκειμένου-κόμματος, ὁ ἐπιθυμητικός τοποθετεῖ ἕνα ἱεραρχικῆς ὕψους ἀνάθεμα, διότι ἔχει «ἐπιστημονικά» διαπιστώσει ὅτι κάθε δεσμός εἶναι ἐκδήλωση τῆς θανατογενοῦς βασικῆς παρόρμησης κι ὅτι ἡ ζωὴ δέν μπορεί παρά νά ἀσφυκτιᾷ μέσα στά Σχήματα...

β) Ἡ ἐπαναστατική διαδικασία πνίγεται κι αὐτὴ μέσα στά ὑποπροϊόντα τῆς παν-ἐπιστημολογικῆς ἐμβριθείας τῶν ἐπιθυμητικῶν. Διότι κατ' αὐτούς δέν μπορεί νά ὑπάρξει Σκοπός στήν Ἱστορία, γιατί δέν ὑπάρχει ἱστορία ἄλλη ἀπὸ αὐτὴν τῶν ἀτόμων-μοριῶν πού παρωθοῦνται ἀπὸ παρορμήσεις καί τείνουν νά τίς ἱκανοποιήσουν. Δέν μπορεί ἐπίσης νά ὑπάρξει Σκοπός, γιατί ὁ Σκοπός τείνει νά πραγματοποιηθεῖ πάντα σέ ἀναφορὰ μέ κάτι

Ἄλλο διαφορετικό, πού τόν ἐμποδίζει. Ἄλλὰ στή ζωὴ δέν μπορεί νά ὑπάρξει κάτι Ἄλλο, μιὰ διαφορὰ, ἐφ' ὅσον τά ἄτομα συγκροτοῦνται μέσα ἀπὸ τήν κοινότητα τῶν παρορμήσεών τους καί ἀναγνωρίζονται μέσα ἀπὸ αὐτὴ: ἀφοῦ ὅλα τά ἄτομα εἶναι κατ' αὐτούς ἴδια, γιατί φέρουν καί φέρονται ἀπὸ τά ἴδια ἐνστικτα, δέν μποροῦν νά ὑπάρξουν «καλοῖ» ἀπὸ τῆς μιᾶς καί «κακοῖ» ἀπὸ τῆς ἄλλης (τό «σύνδρομο τῆς ἐξουσίας» εἶναι καθολικά διαδεδομένο). Ἐπομένως οἱ πολιτικοὶ διαφορισμοί, πού ἐπιμένουν νά ἀγνοοῦν τήν κοινότητα τῶν ἐνστικτων σταῖ ἄτομα, εἶναι «ἐπιστημονικά» ἄκυροι καί οἱ πολιτικοὶ ὀργανισμοὶ πού ἐγκολπώνονται αὐτούς τούς διαφορισμούς εἶναι ἄχρηστοι.

Ἡ «ἐπιστημονική» ἐκκένωση λοιπόν τοῦ λενινισμοῦ καί τῆς ὀργανωτικῆς συνοχῆς τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος εἶναι ἐξόφθαλμη.

2. Ὁ ἐμπρακτοῦ καιροσκοπισμός

Ὁ ἐπιθυμητικός δέν ἀγνοεῖ βέβαια ὅτι τά γεγονότα εἶναι πεισματάρικα. Ὅχι μόνο δέν τό ἀγνοεῖ ἀλλὰ κατατρύχεται ἀπὸ μιὰ εἰδικὴ ἔλξη-νεύρωση τῆς Ἐξουσίας, μέ ἀποτέλεσμα νά χαριεντίζεται συνεχῶς μαζί τῆς, ἀδιαφόρως χρώματος τῆς τελευταίας (ὅλες οἱ ἐξουσίες σέ τελικὴ ἀνάλυση δέ μοιάζουν μεταξύ τους;)

Ἔτσι ἡ «προοδευτικὴ» σκέψη τῆς Δύσης ἔχει κατακλυθεῖ τήν τελευταία δεκαετία ἀπὸ ἕνα πληθωρισμὸ νεολογισμῶν καί καινοτομιῶν πού γυρφέρουν δύο ἔννοιες-ρόπαλα: τὴν ἀντι-ἐξουσία (ἢ πιὸ σωστά τίς ἀντι-ἐξουσίες) καί τὴν παρέμβαση. Στὴν οὐσία ἀντι-ἐξουσίες καί παρέμβαση εἶναι τό ἴδιο. Σημαίνει ὅτι στήν καθημερινὴ πολιτικὴ συμπεριφορὰ μας ἀρνούμαστε ὅτι ὑπάρχει μιὰ διαχωριστικὴ γραμμὴ ἀνάμεσα σέ Ἐπανάσταση καί Ἀντεπανάσταση. Ἀντίθετα, μποροῦμε στὰ πολυ-ἐπιπεδα ὅπου ἐμφανίζεται ἡ ἐξουσία, νά στήνουμε κι ἐμεῖς τούς δικούς μας «ἐπιθυμητικούς» μικροχώρους καί νά «ἐπηρεάζουμε». Θέμα ἐξουσίας βέβαια δέν θέτουμε. Οἱ μικρο-παρεμβάσεις μας, ὅμως, θά ἐπιτρέψουν κάποτε (;) καί κάπως (;) τὴν βελτίωση ἢ τὴν ἀλλαγὴ. Χωρὶς ὅμως

ἐπανάσταση, γιατί «ξέρουμε» ότι και οι ἐπαναστάτες έχουν βεβαρμένο ὀρμέφυτο. Στό μεταξύ ἡμεῖς οἱ ἐπιθυμητικοί, συναλασσόμεστε καί μέ τή δεξιά καί μέ τό κέντρο καί γιατί ὄχι, καί μέ τήν Ἄριστερά, ἐφ' ὅσον πρέπει νά «παρεμβαίνουμε» παντοῦ γιατί κάθε ἄτομο, ἀνεξάρτητα ἀπό τή θέση στήν κοινωνικο-πολιτική διαδικασία, ἔχει ζωικά-γενετικά σύνδρομα, πού πρέπει νά ἐνισχυθοῦν, καί θανατογενῆ, πού πρέπει νά καταπολεμηθοῦν.

Ἡ εἰρηνική συνύπαρξη τῶν ἐνστίκτων μᾶς ἐπιτρέπει τήν «ἐπιθυμητική» συγκατοίκηση μέσα στοὺς θεσμούς τῆς ἀστικής τάξης καί τήν βελτιωτική τους βέβαια συνδιαχείριση.

Ἐτσι λοιπόν ἡ αὐτόνομη αὐτο-ὀργάνωση τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος ὑπονομεύεται «ἐπιστημονικά» ἀλλά καί ἀμβλύνεται πολιτικά, ἀπό τήν γενική δυσπιστία, πού διαχέεται μέ τό ἐπιθυμητικό «μήνυμα». Χρέος λοιπὸν ὄλων τῶν ἐπιθυμητικῶν, πού αὐτοθεωροῦνται προοδευτικοί εἶναι νά ξεκαθαρίσουν 1) τή θέση καί ἐνταξή τους μέ τόν μαρξισμό-λενινισμό 2) τήν ἀντίληψή τους γιά τή σχέση ὀργανωμένης πρωτοπορίας καί μαζικοῦ κινήμα-

τος 3) τήν ἐκτίμησή τους γιά τό χαρακτήρα τῆς ἀστικής τάξης καί τοὺς θεσμούς τῆς καί 4) τήν ἀπογή τους γιά τό ἐπαναστατικό κόμμα νέου τύπου καί τό δημοκρατικό συγκεντρωτισμό.

Ἡ ἐμπράκτη ἀπάντηση σ' αὐτά τὰ θέματα εἶναι βέβαια λιγότερο πρόβλημα ἐπιστήμης καί περισσότερο ζήτημα ἠθους. Ἔστω καί μὴ ἐπαναστατικοῦ. Ὅσο γιά μᾶς, προφανῶς λόγω «παλαιοσταλινισμοῦ» (;) ἢ νεοσυντηρητισμοῦ, ἐξακολουθοῦμε μαζί μέ τόν Πλάτωνα («... τοῖς ἔμφροσιν ἄρχουσιν οὐκ ἔστιν ἀμάρτημα... μέχρι περ ἄν... τό δικαιοτάτον ἀεὶ διανέμοντες τοῖς ἐν τῇ πόλει²¹...»), τό Θουκυδίδη, τό Μακιαβέλλι καί τό Λένιν, νά πιστεύουμε ὅτι ὑπάρχει Σκοπός καί *διαχωριστική γραμμὴ*. Καί δυσπιστοῦμε ἀπὸ ἀδράνεια ἠθους σ' ὅλες τῆς «ἐπιστημονικές» καινοτομίες, πού καταργοῦν τή *διαχωριστικὴ γραμμὴ* μέσα σέ καταγωνισμούς ἐπιστημολογίας καί ἀποξηράνσεις ἠθους...

21. Πλάτωνος, Πολιτικός 297 β'.

Τί καί γιατί ἡ ἐξουσία;

τοῦ Γιώργου Βέλτσου

Ἀγγέλθηκαν οἱ ἐκλογές.

Ἐπί τάπητος λοιπὸν ὄλα τὰ συναφῆ προβλήματα πού ὀροθετοῦν τό ὑπ' ἀριθμὸν ἓνα πολιτικό γεγονός μᾶς δημοκρατικῆς πολιτείας.

Προβλήματα σχετικά μέ τήν ἐφαρμογή τῆς ἰσοπολιτείας πρὸς ὄλα τὰ κόμματα, τῆς ἐνδεχόμενης «ὕπηρεσιακῆς», μᾶς διακομματικῆς ἐπιτροπῆς, προβλήματα δηλαδή Ἐξουσίας.

Τί εἶναι ὁμως ἡ Ἐξουσία καί πῶς πραγματώνεται στήν σημερινή Ἑλλάδα; Ποιές εἶναι οἱ προτάσεις Ἐξουσίας τοῦ Κ. Καραμανλῆ καί τῆς Ἀντιπολίτευσης; Ποιές εἶναι οἱ «εἰκόνες» Ἐξουσίας τοῦ Ἑλληνα πολίτη;

Πῶς σχηματίζονται οἱ «εἰκόνες» αὐτές, καί πῶς διαλύονται;

Τί ζητοῦν ἀπὸ τό Λαό οἱ σύγχρονοι προφήτες τῆς εὐτυχίας: οἱ ἄστοι πολιτικοί;

Τί τοῦ ἀποσιωποῦν καί τί τοῦ ἀποκαλύπτουν;

Ποίος ὁ ρόλος τοῦ μὴ - προσωποπαγοῦς πολιτικοῦ κόμματος;

Ἐξω ἀπὸ τήν παραδοσιακὴ πολιτικὴ ἐπιστῆμη πού ἀναλύει τήν Ἐξουσία σύμφωνα μέ ὅ,τι δηλώνει ἡ ἴδια, ὑπάρχουν σήμερα καί ἄλλες θεωρητικῆς δυνατότητες πού διερευνοῦν τί κρύβει ἡ Ἐξουσία πίσω ἀπὸ τοὺς μανδύες τῆς.

Ἀπὸ αὐτές τίς ἄλλες θεωρήσεις θά περάσει ὁ «λόγος» αὐτοῦ τοῦ κειμένου γιά τήν Ἐξουσία. Καί τοῦτο εἶναι ὄντως δυνατό, γιατί ἡ ἐξουσία εἶναι κυρίως δύναμη μυστικοποιός, ὅπως ἦταν ἄλλοτε ἡ θρησκεία. Ὁ ἀντικαταστάτης τοῦ Θε-

οῦ, μετὰ τόν θάνατό του, εἶναι ἀσφαλῶς ὁ ἐξουσιαστής, κάθε μορφῆς καί κάθε (ἰδεολογικῆς) προέλευσης.

Ἄς δοῦμε ὁμως τίς δύο βασικές θεωρήσεις τῆς Ἐξουσίας: τήν φιλελεύθερη ἢ ἀστική καί τή μαρξιστικὴ.

Στόν καμβά τους, κάθε τόσο οἱ φιλόσοφοι καί οἱ κοινωνιολόγοι, κεντοῦν καί νέες θέσεις πού ὠστόσο δέν εἶναι τίποτα ἄλλο παρά παραλλαγές πάνω στό ἴδιο θέμα: τό θέμα τῆς «νομομοποίησης» τῆς βίας, γιατί τί εἶναι πρὶν ἀπ' ὄλα ἡ Ἐξουσία παρά βία νομιμοποιημένη, θά ἔλεγα: πολλαπλασιαστής βίας, σέ πλῆθος πεδία καί δίκτυα, μέ ἀπειρους τρόπους καί στρατηγικές.

Ἄς μιλήσουμε πρῶτα γιά τόν φιλελευθερισμό: τήν ἀστικὴ θεώρηση τῆς Ἐξουσίας.

Ὁ φιλελευθερισμός ἀναγνωρίζει ὡς πρωταρχικὴ μονάδα μέτρησης, τό ἄτομο.

Τό ἄτομο εἶναι τό κέντρο ὄλων, εἶναι ἡ οὐσία, ἡ ὑπόσταση.

Ἐπάρχει λοιπὸν ἓνα πλέγμα κανόνων πού προστατεύει τό ἄτομο: οἱ νόμοι. Τό δίκαιο καί οἱ νόμοι δημιουργοῦν, σύμφωνα μέ τόν φιλελευθερισμό, τήν Ἐξουσία. Ἡ Ἐξουσία εἶναι τό ἀποτέλεσμά τους. Μιλᾶ συνεπῶς μέσα ἀπ' αὐτούς.

Ἡ Ἐξουσία τῆς ἀστικής τάξης ἀπὸ τόν 18ο αἰώνα καί μετὰ, διαμορφώνει μιὰ κοινωνία κρεμασμένη κυριολεκτικά ἀπὸ τοὺς κώδικες, τὰ διατάγματα, τοὺς νόμους καί τὰ συντάγματα. Μιά γραφειοκρατικὴ, νομικιστικὴ, πειθαρχικὴ κοινωνία, στήν ὁποία ἡ γραφειοκρατία, ὁ νόμος καί ἡ πειθαρχία δέν πρέπει νά ταυτίζονται οὔτε

μέ θεσμούς ούτε μέ κρατικούς μηχανισμούς, επειδή ακριβώς προϋπάρχουν και τούς συνιστούν.

Έτσι τό δίκαιο και οι νόμοι θεωρούνται από τόν φιλελευθερισμό ως παραγωγοί του πραγματικού. Άποψη έντελώς αντίθετη από τή μαρξιστική, πού βλέπει τό δίκαιο και τούς νόμους όχι ως παραγωγούς πραγματικότητας, αλλά ως αντανακλάσεις κι άποτελέσματα του πραγματικού.

Τό δίκαιο δέν είναι λοιπόν όπλο πίεσης ή μέσο πειθούς, αλλά ή πιό συγκεκριμένη έκφραση, «τό όρατό σύμβολο τής κοινωνικής άλληλεγγύης», όπως θά έλεγε ό άστος κοινωνιολόγος τών άρχών του άίωνα: Ε. Ντυρκχαίμ.

Κάι τί μπορεί νά είναι μιά Έξουσία πού δημιουργείται και διαρθρώνεται από τούς κανόνες δικαίου παρά μιά Έξουσία «δίκαιη»...

Αυτή τή συλλογιστική έρχεται νά άμφισβητήσει ό μαρξισμός.

Πρώτα, γιατί τό άτομο δέν είναι μιά μεμονωμένη συνείδηση, δέν είναι δηλαδή ούσια, υπόσταση, «κέντρο» όλου του κόσμου, αλλά σχέση κοινωνική — «σύνολο κοινωνικών σχέσεων» θά τό όρίσει ό Μάρξ.

Ύστερα, γιατί ό μαρξισμός δέχεται πώς τό δίκαιο συνιστά «μορφή τής άρχουσας ιδεολογίας».

Τό «κράτος δικαίου» τής άστικής πολιτικής έπιστήμης δέν είναι παρά θεωρητικοποίηση μιάς περιοχικής βαθμίδας του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής στην όποία αντιστοιχεί ή νομοκοιπολιτική δομή του έποικοδομήματος.

Βέβαια, σύμφωνα μέ τήν άυστηρή μαρξιστική θεώρηση τό δίκαιο (ή νομοκοιπολιτική δομή) δέν δημιουργεί αλλά αντανακλά έξουσία.

Παρ' όλα αυτά μπορούμε σήμερα, άσκώντας μιά «πολιτική άνατομία» μέσα πάντα στη μαρξιστική προβληματική, νά πούμε πώς ή νομικο - πολιτική δομή δέν αντανακλά άπλώς έξουσία αλλά και παράγει έξουσία, άσκει έξουσία, διαμορφώνει έξουσία. Και τουτο συμβαίνει γιατί ή Έξουσία δέν προέρχεται από ένα κέντρο (τό κράτος) αλλά από ένα κύκλωμα πού διασυνδέει όλες τές δομές του κοινωνικού σχηματισμού και όχι μόνο αυτές αλλά και τά άψυχα δημόσια κτίρια, τούς τοίχους και τά σήματα, τές επιγραφές και τούς λόγους.

Η έξουσία είναι διάχυτη στον καπιταλισμό, δέν αντανακλάται από πουθενά, αλλά παράγεται παντού. Και λέω πώς ή έξουσία είναι διάχυτη, γιατί διάχυτη είναι και ή ταξική πάλη.

Αυτές, μέ κάθε δυνατή συντομία, είναι οι δύο βασικές θέσεις για τήν Έξουσία.

Αναφέρομαι όμως και σε άλλες δύο. Τήν μία, εφαρμόζουν σήμερα πολλές ομάδες τής άκρας Άριστερās στην Δυτική Εύρώπη.

Τήν άλλη, έπεξεργάζονται μιά σειρά

από έπιστήμονες γύρω από τόν Μ. Foucault.

Άς μιλήσουμε για τήν αντίληψη τής Έξουσίας από τούς άριστεριστές, γεννήματα του Μαΐου '68.

Αυτοί, ύποστηρίζουν ότι ή καταπίεση μπορεί νά είναι ή μόνη πηγή ήδονής, ότι χαιρείται κανείς μόνο μέσα στις άλυσίδες του, ότι μέσα στον πόνο από τές άλυσίδες γίνεται διανυγέστερος και πιό επικίνδυνος από τόν Άφέντη του.

Έτσι δέν πρέπει νά σκοτώσουμε τόν Άφέντη - έξουσιαστή μας γιατί μέσα άπ' αυτόν έπιθυμούμε.

Όσο είναι κανείς άλλοτριωμένος από τόν καπιταλισμό, όσο πιό περιθωριακός, πιό «λούμπεν» γίνεται, όσο περισσότερο απέχει από τό «κέντρο» τής καπιταλιστικής περιφέρειας στο όποιο ύπάγονται και τά κόμματα τής παραδοσιακής Άριστερās, τόσο πιό διανυγής είναι, τόσο περισσότερο είναι έτοιμος για τήν άλλαγή. Τήν άλλαγή τής ψυχικής του δομής και τής κοινωνίας.

Δέν πρέπει νά μάς φανεί «άπίθανη» αυτή ή θεωρία σύμφωνα μέ τήν όποία θά πρέπει νά άγαπούμε τόν έξουσιαστή μας.

Άς άναλογιστούμε σε τί ποσοστά πραγματικότητας και μάλιστα έλληνικής, ανταποκρίνεται.

Δέν πρόκειται φυσικά περι μαρξιστικού συνδρόμου, αλλά για μιά βαθύτατη έπιθυμία του έξουσιαζόμενου πού έπιθυμεί τόν έξουσιαστή του, όπως οι μάζες στη Γερμανία του 1936 έπιθυμούσαν (ή θελαν) τόν Χίτλερ, όπως σε μάς έδω οι φτωχοί Μανιάτες έπιθυμούν (άκόμη ;) τούς Γλύξμπουργκ ή πολλοί άριστεροί «έπιθύμισαν» (και ψήφισαν) τό 1974 τόν Καραμανλή.

Μήπως «τό προλεταριάτο ήδονίζεται από όρισμένες τάσεις ύποταγής»; Ρωτούν όσοι βλέπουν «τόν θυρωρό νά είναι φανατικότερος του ιδιοκτήτη» παρ' όλο ότι έχει συνείδηση του ότι είναι θυρωρός.

Άς περιμένουμε λοιπόν και έμεις τό άποτέλεσμα τών εκλογών του Νοέμβρη για νά δούμε σε ποιό βαθμό εξακολουθεί νά ισχύει τό δίλημμα: «Καραμανλής ή τάνκς» όχι μόνον γιατί τό αναπαράγει ή Δεξιά αλλά και γιατί τό ζητά τό φοβισμένο άσυνείδητο πολλών Νεοελλήνων πού δέν μπορούν νά ίκανοποιηθούν χωρίς τόν φόβο.

Έρχομαι τώρα στην άλλη σημαντική θέση για τήν έξουσία πού τή θεωρώ ύπάλληλη προς τήν μαρξιστική, μέχρι ένα σημείο.

Η θέση αυτή δέν βλέπει τήν έξουσία μόνον άρνητικά, δέν δέχεται δηλαδή ότι ή έξουσία άπλώς καταπίεζει ή άπλώς συνεργάζεται μέ τούς κρατικούς μηχανισμούς ή άπλώς άπαγορεύει ή άπλώς έννοεί τούς λίγους, αλλά αντίθετα πώς ή έξουσία παράγει, διευθετεί, προεΰεται πάνω σε ένα «οικονομικό πρόγραμμα».

Η έξουσία έχει οικονομία, όπως ακριβώς και τά ένστικτα, όπως και τά σώματα,

γιατί ή έξουσία είναι ύπόθεση τών ένστικτων και τών σωμάτων.

Έτσι λοιπόν ή έξουσία δέν είναι άπλό σύστημα καταπιεστικών μηχανισμών, ούτε τρόπος ύποταγής, ούτε ίκανότητα λίγων νά επιβάλλονται σε πολλούς.

Η έξουσία είναι κάτι περισσότερο άπ' όλα αυτά. Είναι μιά σύνθετη στρατηγική κατάσταση πού προέρχεται από τές μεγάλες άνώνυμες κινήσεις τών μαζών και όχι μόνον από τές επώνυμες στρατηγικές τών έξουσιαστών.

Μιά κατάσταση πού πηγάζει από πληθος σημεία και όχι από όρισμένα «κέντρα». Μιά κατάσταση πού δέν παύει νά άσκειται, πού δέν γνωρίζει στάσεις, πού δέν είναι ποτέ δεδομένη, πού δέν έχει ένα μόνο σχέδιο. Και τό πιό επικίνδυνο: πού δέν έχει τελικό σκοπό. Η έξουσία — κατάσταση έχει σκοπό τήν έξουσία.

Η έξουσία λοιπόν είναι τό ίδιο τό «γίγνεσθαι» πού κάποτε έντοπίζεται στα διάφορα «κέντρα», όπως π. χ. τό κράτος, ξαποσταίνει και ύστερα ξαναρχίζει τήν γοητευτική, αυτάρεσκη ροή της μέσα στο κοινωνικό σώμα.

Πάνω σ' αυτή ακριβώς τήν πρόταση παρατηρώ τά έξής:

Η έξουσία πραγματοποιείται μέσω μιάς διαδικασίας γοητείας. Η έξουσία γοητεύει, δημιουργεί τόσο στο μυαλό του έξουσιαστή όσο και τό έξουσιαζόμενου εικόνες και σύμβολα πού αρχίζουν από πολύ βαθιά: από τό άσυνείδητο.

Γι' αυτό νομίζω πώς κάτω από τή γοητεία τής έξουσίας, όπως και κάτω από τή «γοητεία τής πουρζουαζίας», καρδοκεϊ τό κενό πού συγχρόνως «άπολύει» αλλά και σώζει, γεμίζει και άδειάζει. Γιατί ό άνθρωπος έχει ανάγκη από κενό για νά ίσοφαρίζει κάθε φορά τό πραγματικό πού τόν πιέζει, για νά συμβολοποιεί τήν πραγματικότητα. Θά μπορούσαν νά σταθούν μιά στιγμή στα πόδια τους όλα αυτά τά «τρύκ» του πραγματικού, όπως ή έξουσία, τό σέξ ή ή οικονομία, άν δέν ύπήρχε πίσω τους τό κενό και ή γοητεία πού τό πληρεί; Νά γιατί ή πουρζουαζία έχει όντως γοητεία και γιατί ή έξουσία έχει γοητεία. Και νά γιατί και ό Μπρέζνιεφ, αυτή τή γοητεία ζητά νά δαιωνίσει.

Αυτή ή έξουσία, πού μετριέται και ανταλλάσσεται μόνο και πάντα μέ έξουσία και «καταστρέφει πάντα ό,τι πρέπει νά δημιουργεί» όπως είπαν κατά σύμπτωση (όχι περιέργη) και ό Νίτσε αλλά και ό Μάο, πρέπει νά κουβεντιάσουμε μέ τούς πολιτικούς τής άλλαγής και κυρίως τήν Άριστερά. Μπορούμε νά σκεφτούμε μιά άλλη έξουσία; Βέβαια, μιά τέτοια κουβέντα πού άπορρεί από ένα αίτημα δικό μας, προϋποθέτει και άλλη όπτική ζωής. Όχι σχέσεις κατάφασης και άποδοχής. Ο Έλληνας και κυρίως οι νέοι τό άπαιτούν. Άπαιτούν, ή πολιτική έπιλογή νά είναι και έπιλογή καλύτερης ζωής. Η Έξουσία πού θά αναπαράγουμε μέ τές εκλογές παράγει όμως και μιά Γνώση

ἐξ ἴσου ἐξουσιαστική. Ἡ Γνώση αὐτή πού δέν εἶναι διόλου «οὐδέτερη» ἢ «ἀθάνα», προάγει τήν Ἐξουσία, τήν βοήθῃ ἀσκειῖται, νά παράγει καί νά ἀναπαράγεται. Ἀπ' αὐτὴν ἀκριβῶς τῆ Γνώση, ἀποκλείονται φυσικά οἱ «μάζες». Κι ἔδῳ τήν εὐθύνη ἔχουμε ὅλοι μας, τόσο οἱ πολιτικοὶ τῆς Γνώσης ὅσο καί οἱ πολιτικοὶ τῆς Ἐξουσίας. Ἐμεῖς, οἱ πολιτικοὶ τῆς Γνώσης, οἱ διανοούμενοι καί οἱ ἐπιστήμονες, μόνον μέσα ἀπ' τὶς σχέσεις Ἐξουσίας διαμορφώνουμε τὸ «γνωστικὸ μας ἀντικείμενο».

Νά λοιπόν γιατί ἡ λειτουργία μας σ' ἔνα κόμμα μέ τήν ὅσο τὸ δυνατό λιγότερη ἐξουσιαστική δομή, ὅπως τὸ Κ.Κ.Ε. ἐσωτερικοῦ, ἐνδέχεται νά μᾶς ἀποδεσμεύσει ἀπὸ ὅλα τὰ βιολογικά καί κοινωνικά σύνδρομα Ἐξουσίας πού ἔχουμε, νά μᾶς καταλύσει ὡς ἐξουσιαστές — γνῶστες, νά φέρεται τῆ Γνώση κοντά στίς «μάζες» πού τήν ἀποζητοῦν.

Ἡ προβληματική πού ἐξέθεσα δέν εἶναι σχῆμα θεωρητικὸ ἀλλὰ πρακτικὸ γιὰ ἔδῳ καί τὴν ὥρα.

Πρέπει νά καταλάβουμε — γιατί μπορούμε νά καταλάβουμε — πῶς ὁ Κύριος, ὁ Γνώστης, ὁ Ἐξουσιαστής, εἶναι πρὶν ἀπ' ὅλα δική μας κατασκευή καί στή χειρότερη περίπτωση: δική μας ἀνάγκη. Ἐμεῖς, μέ τήν αἰνιγματική μας ἀγέπη ἢ τὸ αἰνιγματικὸ μας μίσος, τὸν κατασκευάζουμε. Ἀποδίδουμε σ' αὐτόν ἰδιότητες πού ἐπιθυμοῦμε νά ἔχουμε, ταυτίζομαστε μαζί του, μέχρι στὸ τέλος, νά τὸν «φάμε» κανιβαλλικά.

Γιὰ νά ἀποφύγουμε λοιπόν τόσο τὴ δοκιμασία τῆς «ταυτοποίησης», ὅσο καί τῆς κανιβαλλικῆς πατροκτονίας, θά πρέπει μέ τὴ γνώση, νά ἐντοπισοῦμε τὸν Ἐξουσιαστή καί τήν Ἐξουσία του. Νά δοῦμε τί πράγματι εἶναι καί νά προχωρήσουμε στήν «ἐκθρόνιση», τόσο τὴ δική του ὅσο καί τῶν δικῶν μας συναισθημάτων πού τὸν ἐνθρόνισαν. «Τὸ κεφάλι τοῦ βασιλιᾶ - μονάρχου, στίς σύγχρονες δημοκρατίες δέν ἔχει πέσει ἀκόμη».

Στὸ σημεῖο αὐτὸ θά διαφωνήσω μ' ὁσους ἀπὸ τήν Ἀριστερά μας ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ Ἐξουσία εἶναι ἓνα «Ὄλο» πού δέν δέχεται Ἄντ-ἐξουσία ἀλλὰ μόνον Ἐπαναστάση. Καί πῶς τὸ Κράτος εἶναι ἓνας μηχανισμὸς πού σὺμπεκνῶναι τήν Ἐξουσία καί ἐκμηδεύει τὶς ἀπόπειρες τῆς ἀντ-ἐξουσίας, ἀρα πῶς πρέπει νά ἐκμηδενιστεῖ κι αὐτό. Νά «ἐξαφανιστεῖ», ὅπως προέβλεπε ὁ Μάρξ. Δέν συμφωνῶ, ὅχι γιατί δέχομαι ὅπως οἱ φιλελεύθεροι ὅτι τὸ Κράτος εἶναι ἀπαράιτητο, «ἢ πραγματικότητα σέ δράση τῆς ἀντικειμενικῆς ἠθικῆς Ἰδέας», θά τὸ χαρακτηρίσει ὁ πατέρας τῆς ἀστικῆς κοσμοαντίληψης: ὁ Ἐγγελος, ἀλ-

λά γιατί βλέπω πῶς τὸ Κράτος εἶναι ἀναπόφευκτο, ἀκόμη καί μετὰ τήν Ἐπαναστάση (τὸ εἶδαμε στήν Σοβιετικὴ Ἐνωση), ἐφόσον δέν ἔχει μεταβληθεῖ ἡ ἐξουσιαστικὴ δομὴ τῶν ἰθυόντων. Τὸ Κράτος οὐκ καταπιεζει μόνον ἢ δέν κρῦβει ἀλλὰ καί κἀνεὶ, φανερώνει, συγκεκριμενοποιεῖ.

Συμπεραίνω: ἡ Γνώση, πού μπορεί νά γίνεαι κι' αὐτὴ μορφὴ πολιτικῆς δράσης, μᾶς χρειάζεται γιὰ νά εἶμαστε ἐπαναστατημένοι καί ὄχι ἀναγκαῖα ἐπαναστάτες. Γιὰ νά ἐπιδιώξουμε τήν ἀλλαγὴ καί μέ τὰ μέσα πού μᾶς δίνονται. Γιὰ νά οὐσιαστικοποιήσουμε τὶς ἤδη θεσμοθετημένες ἐλευθερίες μας καί τὰ δικαιώματά μας. Ὅλα ταῦτα εἶναι μιὰ «ἀσύμφορη» ἀστική κληρονομιά πού ὁμως δέν μπορούμε νά τήν ἀποποιηθοῦμε.

Κάτω ἀπὸ αὐτὴ τήν προβληματικὴ ποιά μπορεί νά εἶναι ἡ θέση καί ὁ ρόλος τῆς Δεξιάς στήν Ἑλλάδα;

Ἡ Δεξιά, δηλαδή ἡ ἀστικὴ τάξη στή μεγάλη πλειοψηφία της, ἔχει Ἐξουσία γιατί εἶχε καί ἔχει τήν Ἱστορία μέ τὸ μέρος της. Αὐτὴ ἔγραψε τήν ἐπίσημη ἐκδοχὴ τῆς Ἱστορίας καί σχεδίαζε τὴν μελλοντικὴ τῆς τροπὴ. Ἡ Δεξιά ἔχει Ἐξουσία στήν Ἱστορία. Καί Ἐξουσία στήν Ἱστορία διαθέτει ὅποιος κάνει πολιτικὴ τῶν ἐπιφυλάξεων. Πολιτικὴ δηλαδή, χωρὶς ὁράματα, χωρὶς ἀνοιγμάτα. Ὁ καπιταλισμὸς εἶναι αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ πολιτικὴ στήν οἰκονομία. Ἐπιφυλάσσεται, συσσωρεύεται καί κυρίως δέν ὁραματίζεται.

Ἡ Δεξιά λοιπόν καί τώρα καί πάντα εἶναι ἡ ἔκφραση τοῦ συντηρητικοῦ, τοῦ οἰκονομικοῦ, τοῦ μὴ - σπάταλου.

Εἶναι ὅπως ἔγραψε κάποιος Γάλλος φιλόσοφος καί ποιητῆς: «Ὁ πρῶτος ἀρχοντας τῆς Δύσης πού δέν σπαταλᾷ».

Ἄς μιλήσουμε ὁμως μέ ἀνοιχτὰ χαρτιά. Ἡ Νέα Δημοκρατία ἐξαγγέλλει διμέτωπο θεωρητικὸ (καί πολιτικὸ) ἀγῶνα κατὰ τοῦ «μαύρου καί τοῦ κόκκινου ὀλοκληρωτισμοῦ». Θυμᾶμαι ἀκριβῶς τὰ ἄρθρα τοῦ κ. Γ. Ράλλη σέ πρῶν ἡμερῶν, πρὶν λίγο καιρὸ.

Ἀναρωτήθηκε ὁμως ποτὲ ἡ Νέα Δημοκρατία πόσο καί ὁ «ἀτομικισμὸς» γιὰ τὸν ὁποῖο κόπτεται, δέν φέρει ἐντὸς του σπέρματα ὀλοκληρωτισμοῦ.

Γιὰ αὐτὸ ἀκριβῶς ὁ «ἀτομικισμὸς», ἡ ἀγιοποίηση ἑνὸς ἀφηρημένου ἀτόμου, ὁδηγεῖ στὸ δρόμο τῆς δυστυχίας του: τὸν δρόμο τῆς Ἐξουσίας γιὰ τήν προστασία του καί κατὰ συνέπεια γιὰ τήν καταπίεσή του.

Μέ τὸν «ἀτομικισμὸ», εἰσάγεται καί ἡ περίφημη διάκριση τοῦ «δημόσιου» καί τοῦ «ἰδιωτικοῦ» τοῦ «πολίτη» δηλαδή καί τοῦ «προσώπου». Ἀλλὰ πού ἀλλοῦ στη-

ρίζονται οἱ διακρίσεις, οἱ διαχωρισμοὶ σέ πολίτες α' καί β' κατηγορίας παρὰ πάνω σ' αὐτὴ τήν «κατασκευὴ» τοῦ ἀτομικισμοῦ. Κατασκευὴ συμφέρουσα γι' αὐτοὺς πού κυβερνοῦν, μιὰ πού μπορούν ὅποτε θέλουν ν' ἀπομονώσουν τὸν πολίτη ἀπὸ τὸ πρόσωπό του. Καί τὸ χειρότερο: νά στρέφουν τὸν πολίτη κατὰ τοῦ ἴδιου του τοῦ προσώπου.

Στ' ἀχνίρια τῆς Νέας Δημοκρατίας πορεύεται ἐκ τῶν πραγμάτων καί ἐκ τῆς ἰδεολογίας της καί ἡ ΕΔΗΚ μέ ὄχι μεγάλες γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς Ἐξουσίας, διαφορῆς.

Τὸ ΠΑΣΟΚ, δηλαδή ὁ Α. Παπανδρέου εἶναι τὸ «ἄλλο» τοῦ Κ. Καραμανλῆ στὸν «σοσιαλισμὸ». Καί οἱ δύο, ἰσχυρῆς φυσιογνωμίες, θά μπορούσαν νά θεωρηθοῦν ὡς ἄστωι υἱοὶ τῆς τάξης τους, ἐπειδὴ εἶναι σπάταλοι καί φαντασμαγορικοί. Ποιῆς εἶναι ὁμως οἱ τομῆς πού μπορούν νά γίνουν στήν Ἐξουσία καί τῆ Γνώση μέσα σ' ἓνα πολιτικὸ σχῆμα ὅπως τὸ ΠΑΣΟΚ. πού δέχεται — οὐσιαστικά — τήν ἐνσάρκωση καί τῆς μίας καί τῆς ἄλλης, σ' ἓνα μόνον πρόσωπο: τὸν Ἀρχηγό.

Μένουν τὰ δύο Κομμουνιστικὰ Κόμματα καί οἱ δυνάμεις γύρω ἀπὸ τὸ ἓνα ἀπ' αὐτά: τὸ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ.

Τὸ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ, τὸ εἶδαμε καί στὸ συνέδριο, τὸ βλέπουμε καί τώρα στή «συμμαχία τῶν 5» εἶναι ἓνας μὴ - προσωποπαγῆς κομματικὸς σχηματισμὸς. Ὁ καλύτερος συνειπὸς «τόπος» γιὰ τὸν κατακερματισμὸ μᾶς Ἐξουσίας πού αὐτοεπαναλαμβάνεται.

Τὸ σχέδιό του, δέν εἶναι «κλειστὸ» καί οἱ προτάσεις του ἀφήνουν περιθώρια γιὰ «φαντασία» ὅπως τόνισε καί οἱ Α. Κύρκος στὸ λόγο του στὸ Αἰγάλεω.

Ἡ πολιτικὴ του, δέν εἶναι ἀρχηγικὴ οὔτε γραφειοκρατικὴ, ἀλλὰ δραστηρικὴ πορεία πού ἀνακαλύπτει κάθε στιγμή, στήν πράξη τὶς δυνατότητές της, ὄχι βάσει προκαθορισμένων σχεδίων ἀλλὰ βάσει τῶν πραγματικῶν ἀναγκῶν τοῦ τόπου.

Στὸ κόμμα αὐτὸ δέν ὑπάρχει ἓνας μοναδιαστάτος λόγος ἀλλὰ πολλοί. Ἦδη ἡ δημοσίευση τοῦ ἀρθροῦ αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀπόδειξη.

Ἀπὸ τὸ 1968, μετὰ ἀπὸ μιὰ «κρίση κατὰ τοῦ Ἱεροῦ», τὸ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ ἀποδεικνύει μέ τήν παρουσία του στὸν πολιτικὸ χῶρο ὅτι ἡ πολιτικὴ μπορεί καί νά μὴν εἶναι μιὰ μορφὴ θρησκείας τῆς ὁποίας ὁ Θεός, δηλαδή ὁ ἀρχηγός ἢ τὸ κόμμα, εἶναι τὸ ἄλλο ὄνομα τοῦ κόσμου.

Ὅχι. Ὅλοι ἐμεῖς ὁ κόσμος, ἔχουμε μόνον ἓνα ὄνομα: τὸ δικό μας.

Αὐτὸ τὸ ὄνομα κι αὐτὴ τὴν ταυτότητα (πολιτικὴ, ἰδεολογικὴ, ἐπιθυμητικὴ) πρέπει νά ἐξαφανίσουμε μέ κάθε τρόπο.

Μόνον καί συλλογικά.

Τό επιστημολογικό καθεστώς της επανάστασης καί της μεταρρύθμισης

του Κώστα Ζουράρη

Στό φύλλο της Κυριακής 2 'Οκτωβρίου 1977, δημοσιεύτηκε κείμενο του κ. Γ. Βέλτσου μέ τίτλο «Τί και γιατί ή έξουσία;». Για νά άποφύγω τά νεοελληνικά άρρητα και ύπονοούμενα, σπεύδω νά δηλώσω ότι ή «Αύγή» άριστα έπραξε νά δημοσιεύσει ένα κείμενο πού και ένδιαφέρον είναι και σοβαρό. Καί δεξιό. Θά προσπαθήσω νά δείξω τί και γιατί στό κλίμα ενός σύγχρονου στοχασμού, όπου άνήκει τό άρθρο είναι δεξιό και πώς τό περιεχόμενό του διαμορφώνει έναν επιστημονικό και πολιτικό νεο-συντηρητισμό.

Φροϋδο-δομιστές και νέοι ήδονοθήρες

Τό άρθρο του Γ.Β. έχει άναγνωρίσιμη ταυτότητα: τό αναλυτικό του τμήμα άνήκει στη χορεία των φροϋδο-δομιστών (Deleuze, Lyotard κλπ) μέ προεξάρχοντα τόν αξιόλογο Foucault, ένω ή πολιτική ιδεολογία του, θέλοντας και μή, προσεγγίζει τούς μαρξιστο-δομιστές (Althusser, Πουλαντζάς κλπ) έφ' όσον διατηρεί τήν προβληματική του κόμματος, πού οί πρώτοι άπορρίπτουν.

Και οί δύο τάσεις, άνεξάρτητα από τούς καυγάδες τους έχουν κοινή καταγωγή και όπως θά δοϋμε οδηγούν στά ίδια άδιέξοδα. Η κοινή τους καταγωγή είναι ή μοριακή βιολογία, ξαναδιαβασμένη μέσα από τόν περίφημο επιστημολόγο μή μαρξιστή Canguilhem, τόν Gaston Bachelard, πού τούς έδωσε τήν έννοια της επιστημολογικής «τομής», ή πειραματική ψυχολογία του Piaget και ή ... ήττα ή ή άνάσχεση του επαναστατικού κινήματος στη Δύση μέχρι τό Μάη του '68. Πολύ σημαντικό τό τελευταίο. Κοινές ρίζες είναι επίσης ο Μάρξ και ο Φρόντ, αλλά μέ σημαντικές παρεκκλίσεις για τή χρήση του τελευταίου.

Κοινή τους πεποίθηση είναι ότι δέν υπάρχει και δέν μπορεί νά υπάρξει 'Υποκείμενο και τέλος στην 'Ιστορία. Και οί μαρξιστοδομιστές μέν δέχονται τήν ύπαρξη και δράση πολιτικών και κοινωνικών ύποκειμένων πράγμα πού άρνοϋνται οί φροϋδο-δομιστές. Και για τics δύο τάσεις στό επίπεδο της 'Ιστορίας υπάρχουν μόνο συγκρούσεις μορίων, συνδυασμοί επιπέδων της ύλικής ζωής, πού διαμορφώνουν μία γενική «συνδυαστική». Αυτή κασε λίγο χαλαει και ξαναγίνεται. Αφού λοιπόν δέν έχουμε ύποκείμενο, δέν μπορούμε νά έχουμε και Σκοπό. Πώς τά μόρια, πού γίνονται και ξεγίνονται, από τics ύποχθόνιες δυνάμεις του άσυνείδητου (παρορμήσεις και όρμέφυτο), μπορούν νά στήσουν κάτι τό σταθερό(Σκοπό), αφού κάθε φορά τυφλές δυνάμεις άναστατώνουν τics προσωρινές δομές και άνατοποθετούν τά μόρια; 'Ο Αλτουσέρ τό βαπτίζει επιγραμματικά: ή

'Ιστορία, λέει, είναι μία διαδικασία χωρίς 'Υποκείμενο και χωρίς σκοπούς και Τέλος, κι ή κινητήριά της δύναμη είναι ή πάλη των τάσεων —μυθική κατηγορία έφόςον δέν αρχίζει από πουθενά (έλλειψη 'Υποκειμένου) και δέν πάει πουθενά (έλλειψη σκοπού).

Ο άναγνώστης εύκολα βλέπει, ότι ένω ο άνθρωπος δέν ύπάρχει κι ούτε προβλέπεται. Ο άνθρωπος είναι τό άπλό άθροισμα των δυνάμεων, πού τόν διατρέχουν, παρορμήσεις ζωής ή θανάτου. Κι οί θεσμοί του προσωρινοί κόμποι, πού ύφαινονται και ξε-υφαινονται από τόν άργαλειό των ζωτικών δυνάμεων, πού κάνουν κάθε στιγμή τics δομές. Συμπέρασμα: ο Άνθρωπος=τό προσωρινό άθροισμα των συγκρουομένων ένστικτών. Τελεία και παύλα.

Και ή θέληση; Η πρόθεση; Αστεία πράγματα άπαντούνε οί φροϋδιστές και οί μαρξιστο-δομιστές (στρουκτουραλιστές), αυτά είναι ύπο-επιστημονικές έννοιες: πρέπει νά τics ανάλυσουμε, νά βροϋμε τά συστατικά τους μόρια και τότε θά δοϋμε ότι δέν μπορεί νά διαμορφωθεί ποτέ πρόθεση, διότι δέν μπορεί νά ύπάρξει ποτέ θέληση. Και τούς ρωτάς: Καλά, αυτός ο λαός στίς διαδηλώσεις, δέν έχει ΘΕΛΗΣΗ; Δέν είμαστε καλά, σου λένε, ο λαός αυτός είναι έρμαιο του ένστικτου της ζωής κι αυτό όχι πάντα, γιατί όταν ζητάει δουλειά, ζητάει άπλως τή δουλειά του, δηλαδή ύποκύπτει στό ένστικτο του θανάτου. Καλά κι ο καπιταλισμός δέν χτυπά; Χτυπά, τί θά πει χτυπά; Απλως έκδηλώνεται ή παρόρμηση του θανάτου, κι αυτό όχι πάντα γιατί όταν ο καπιταλισμός ξεριζώνει άγρότες, σκοτώνει προλετάριους, ραγίζει τics πατριδες ή πνίγει στό χρήμα μερικούς και στεγνώνει τούς πολλούς, όλα αυτά τά κάνει από τή δυνάμη της ζωής πού κυλά μέσα του. Έτσι ο καπιταλισμός και ή έξουσία του μάς «γοητεύουν», γιατί όλοι μας έχουμε όρμέφυτα ζωής και τό ζωικό ένστικτο, πού διατρέχει τόν καπιταλισμό, τό έχουμε όλοι μέσα μας. Είμαστε όλοι μας «γοητευμένοι» από τόν καπιταλισμό και τήν έξουσία του γιατί είμαστε όλοι μας λίγο καπιταλιστές...

Καλά κι ή 'Επανάσταση; Μη χειρότερα. Αυτή είναι κι άν είναι: δέν είναι παρά ή υπερανάπληρωση του «κανιβαλικού» ένστικτου μας και «για νά άποφυγουμε... τή δοκιμασία της κανιβαλικής πατροκτονίας (πρέπει) νά προχωρήσουμε στην «έκθρόνιση» τόσο του ('Εξουσιαστή), όσο και των δικών μας συναισθημάτων, πού τόν ένθρόνισαν» (Γ.Β., Αύγή 2/10/77).

Προλετάριοι, όλης της γής μετανοείτε!!

Δυστυχώς για σάς, ο Γ.Β. τό βρήκε: είσαστε κανίβαλοι... Θέλετε νά φάτε τόν

πατέρα σας, τόν εργοδότη, πού σᾶς δίνει ψωμί. Πρός θεοῦ λοιπόν ὄχι «πατροκτονία»: ἀρκεῖ ἡ ἀπλή «εκθρόνιση», δηλαδή προφανῶς ἡ συνδιαχείριση τῶν ἐπιχειρήσεων, ἢ ὅπως ἀλλοιῶς λέγεται, ἡ συνεργασία Κεφαλαίου καί Ἐργασίας. Ἄλλά κι αὐτό ὄχι μονομιάς! Προσοχή: ἐσεῖς οἱ «ἐξουσιασμένοι», θά κάνετε πρῶτα τὸ MEA CULPA σας, θά ριζτε στάχτη στά κεφάλια σας καί θά γδάρετε τὰ στήθια σας γιατί εἰστε ἀμαρτωλοί. «Ὁ Ἐξουσιαστής εἶναι πρῶτα ἀπ' ὅλα δική μας κατασκευή, δική (μας) ἀνάγκη» (Γ.Β. Αὐγή, 2/10/77). Διότι, τόν ἐπιθυμήσατε. Διότι, ὡς γνωστόν στὸν Γ.Β., τὰ ἑκατομύρια τῶν Γερμανῶν, πού ἐκτελέστηκαν καί φυλακίστηκαν ἀπ' τοὺς Ναζι «ἐπιθυμήσαν» διακαῶς τὸν Χίτλερ. Ὅσο δὲ γιὰ τὰ ἑκατομύρια τῶν Γερμανῶν (ἐκτός βέβαια ἀπὸ τίς τάξεις ἐκεῖνες πού εἶχαν συμφέρον ἢ δὲν θίχτηκαν ἀπὸ τὸ ναζισμό, πού σώπησαν γιατί ὅλα τάσκαζε ἢ φοβέρα καί τὰ πλάκωνε ἢ σκλαβιά) αὐτὰ τὰ πλῆθη προφανῶς «γοητεύθηκαν». Κι ἐπειδὴ γοητεύθηκαν, ἀποφάσισαν ἀπὸ κοινὸ μὲ τὸν Χίτλερ νὰ συνεξουσιάσουν τὸν ταυτόχρονα συνεξουσιαζόμενο ἀπὸ τὸ Χίτλερ ἑαυτοῦς... Καί τὸ ἐπαναστατικὸ κόμμα; Φρίκη, ἀπαντοῦν οἱ πάσης φύσεως «ἐπιθυμητικοί». Καταρχὴν τὸ κόμμα θέλει νὰ εἶναι τὸ Ὑποκείμενο πού διαμορφώνει τὴν ἐπαναστατικὴ πράξη κι ὅπως ξέρουμε τὴν ἱστορία τὴν χτίζουν διάφορα μῦρια, πού συνδυάζονται εἰκῆ καί ὡς ἔτυχε κι ὄχι ἐνῶς συγκεκριμένου Φορέας-Ὑποκείμενο. Καί, προσοχή, μὴ παίξετε μὲ τὴ φωτιά: τὸ κόμμα εἶναι θεσμός καί κάθε θεσμὸς εἶναι ἐξουσία, δηλαδή ἀποκρυσταλλωμένο ὀρμέφυτο θανάτου. Τὸ κόμμα εἶναι βαθμίδα θανατογενῆς, ἐκκρίνει πτωμαῖνη, τὸ κόμμα ἐντοιχίζει τὴ ζωὴ, δὲν τὴν ἀπελευθερώνει. Ἡ λύση; Δὲν ὑπάρχει λύση κατὰ τοὺς ἀκραιφνεῖς ἐρωτομανεῖς τῆς ἀντι-ἐξουσίας. Ὁ ἐπιθυμητικὸς Γ.Β. ὅμως, προτείνει μιά γέφυρα. Ὑπὸ τὴν προϋπόθεση νὰ ἐγκαταλείψουμε ἐμεῖς κάθε διάθεση γιὰ Ἐπανάσταση (λέει: «Στὸ σημεῖο αὐτὸ θά διαφωνήσω μ' ὅσους ἀπὸ τὴν Ἀριστερά μας ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ ἐξουσία εἶναι ἕνα ὄλο, πού δὲν δέχεται Ἀντι-ἐξουσία ἀλλὰ μόνον ἐπανάσταση»), μᾶς προτείνει τὴν πανάκειά του: τὴ «λειτουργία μας σ' ἕνα κόμμα μὲ τὴν ὄσο τὸ δυνατό λιγότερη ἐξουσιαστικὴ δομὴ» καί τὴ Γνώση «πού μπορεί κι αὐτὴ νὰ γίνει μορφὴ πολιτικῆς δράσης»!!! καί πού «μᾶς χρειάζεται γιὰ νὰ εἴμαστε ἐπαναστατημένοι καί ὄχι ἀναγκαῖα ἐπαναστάτες». Δηλαδή ἡ μισὴ ντροπὴ δική μας κι ἡ μισὴ δική του.

Τρεῖς εἶναι λοιπὸν οἱ ἐννοιες, ἐπιστημονικὲς καί πολιτικὲς πού προτείνει ὁ Γ.Β., γιὰ νὰ «ἐξακριβώσουμε τὴν πολιτικὴ, ἰδεολογικὴ, ἐπιθυμητικὴ μας ταυτότητα»: 1) τὸ ζευγάρι Ἐξουσία-Ἀντι-ἐξουσία 2) τὸ ἀντι-ἐξουσιαστικὸ κόμμα 3) ἡ Γνώση. Ἡ φύση τῶν τριῶν αὐτῶν ἐνοιῶν καί ἡ

προηγούμενη ἐξέταση τῶν συλλογισμῶν τοῦ Γ.Β. μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ διατυπώσουμε τὰ ἑξῆς:

α) Οἱ ἀντιλήψεις αὐτές στὸ ἐπιστημολογικὸ ἐπίπεδο δὲν εἶναι παρὰ ἕνας μηχανιστικὸς ἐπιστημονισμὸς, πού μᾶς ξαναγυρίζει ἐπὶ προκατακλυσμαίους ὕλισμούς χωρὶς διαλεκτικὴ.

β) Στὸ πολιτικὸ ἐπίπεδο ὅλες αὐτές οἱ «ἐπιθυμητικὲς» ἐξάρσεις λειτουργοῦν γιὰ τὸν μὲν κομματικὸ χῶρο σάν δεξιὸς λικβινταρισμὸς (διαλυτισμὸς), στὴν δὲ ἐπαναστατικὴ διαδικασία σάν ἕνας ἰδιόμορφος καουστικὸς ρεβιζιονισμὸς. Ἄπλά καί μόνο.

α) Ὁ χυδαῖος ὕλισμὸς: ὁ ἄνθρωπος ὡς «ἐπιθυμητικὸ» μαλάκιο.

Σ' ὄλο τὸ σχῆμα: 1) ἐπιθυμία ἐξουσίας-ἐπιθυμία ἀντιἐξουσίας 2) κόμμα-ἀντιἐξουσιαστικὴ δομὴ καί 3) Γνώση=δράση, εἶναι φανερό ὅτι ὁ Γ.Β. ὅπως καί οἱ δάσκαλοί του, ἀρνοῦνται τὴ δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου-ὕποκειμένου, δηλαδή τοῦ ἀνθρώπου-δημιουργοῦ τῆς κοινωνικῆς πράξης. Γιὰ τοὺς «ἐπιθυμητικὸς ἐπαναστατημένους», ὁ ἄνθρωπος δὲν δημιουργεῖ, ἀλλὰ δημιουργεῖται, κι ὄχι βέβαια ὅπως λέει ὁ Μάρξ σάν σύνολο τῶν κοινωνικῶν του προσδιορισμῶν. Δημιουργεῖται, ἄγεται καί φέρεται κι αὐτὸς καί τὰ ἔργα του ἀπὸ τὰ ἐνστικτα, τὰ «βιολογικὰ σύνδρομα τῆς Ἐξουσίας» (!) (Γ.Β.) στὸ ἴδιο τὴν «ἀνάγκη» τοῦ ἐξουσιασμοῦ του.

Ὅλα αὐτὰ συνιστοῦν μιά *αἰτιοκρατία τοῦ τυχαίου*, πού ὑποβιβάζει τὸν ἄνθρωπο σὲ ἀσπόνδυλο μαλάκιο, ἄθλιο πρωτόζωο χωρὶς ὄνομα, πού δὲν μπορεί νὰ ὀνομάσει τὰ πράγματα (νὰ παρέμβει), πού δὲν μπορεί νὰ πραγματοποιήσει τὰ ὀνόματα (νὰ θελήσει).

Γι' αὐτὸ κι ἡ μόνη κατανοητὴ ἐννοια εἶναι γιὰ τὸν «ἐπιθυμητικὸ» Γ.Β. αὐτὴ ἡ ἐρεβώδης Ἐξουσία, ἀδιαφοροποίητη, χωρὶς ταξικὸς προσδιορισμὸς, χωρὶς πολιτικὲς ἰδιότητες, πού σαγηνεύει τοὺς πάντες καί ἀσκεῖται ἀπὸ τοὺς πάντες ἐναντίον πάντων... Ὅλοι λοιπὸν εἶναι ταυτόχρονα δίκαιοι καί ἀδικοί. Λοιπὸν, πρὸς τί ὁ ἀγῶνας; Γιατί νὰ χτυπάμε τὴ δεξιὰ καί τὸν καπιταλισμὸ, δταν πρέπει νὰ ξεριζώσουμε πρῶτα ὄλοι μας, φτωχοὶ καί πλούσιοι, τὸ κτήνος τῆς ἐξουσίας, πού ἔλλοχευε μέσα μας; Ἡ ντροπὴ εἶπε ὁ Μάρξ εἶναι ἡ πρώτη ἐπαναστατικὴ ἰδιότητα. Γιὰ τὸν Γ.Β. φαίνεται πῶς ἡ ντροπὴ περισσεύει. Τοῦ ἀρκεῖ ἡ Γνώση, ἡ ὅποια τὸν ἀπαλλάσει μάλιστα ἀπὸ τὴν ὑποχρέωση νὰ δράσει διότι ἡ «Γνώση... μπορεί νὰ γίνει κι αὐτὴ μορφὴ πολιτικῆς δράσης».

Ἔτσι λοιπὸν ὄλοι οἱ κάτοχοι Γνώσης, ἀδιαφοροποίητα, Γραμματεῖς, Φαρισαῖοι, Διευθύνοντες Σύμβουλοι, Ἐνοπλοὶ, Ἀοπλοὶ, ἔχουν τὸ ἀναγκαῖο στοιχεῖο γιὰ νὰ εἶναι ἐπαναστάτες; Αἰδῶς, τεχνοκρά-

τες... Ἄλλὰ ξεχνᾶμε: Γιὰ τὸν Γ.Β. ἀρκοῦν οἱ ἐπαναστατημένοι. Κι ἀφοῦ μάλιστα βολεῦται καί μὲ ἀντι-ἐξουσία, μπορεί νὰ συνυπάρχει ἀρμονικὰ μὲ τὴν ἐξουσία, μέσα ἀπὸ ὑπόκοφες ἀντιμεταχωρίσεις ἐξουσιαστικῶν καί ἀντι-ἐξουσιαστικῶν μαλακίων.

Ὁ Λένιν ἰσχυρίζεται ὅτι ἐπανάσταση γίνεται δταν οἱ ἀπὸ κάτω δὲν ἀνέχονται πιά τὴν καταπίεση κι οἱ ἀπὸ πάνω δὲν μποροῦν νὰ τὴν ἐπιβάλλουν. Δὲν ἀνέχομαι, σημαίνει δὲν θέλω, καί δὲν μπορῶ θά πεῖ βεβαίως δὲν μπορῶ. Καί τὰ δύο μαζί λένε ὅτι ὑπάρχει κάποιος Ὑποκείμενο, πού γκρινιάζει ἢ ἐδαρεστεῖται, πού ἔχει δηλαδὴ *θέληση*. Γιὰ τὸν Γ.Β. ἡ κάθετη αὐτὴ «εἰκόνα» εἶναι ξεπερασμένη. Προτιμᾷ τὴν ὀριζόντια συνδιακίση τῆς Ἐξουσίας ἀπὸ ἡ ἐξουσιαστές—ἐκτοπλάσματα καί ἡδονοθήρες—ἐξουσιαζόμενους. Πού εἶναι τὸ Ὑποκείμενο τῆς καταπιεστικῆς δράσης; Πού εἶναι τὸ Ὑποκείμενο τῆς ἐπαναστατικῆς πράξης; Ἐντός, ἐκτός καί ἐπὶ τὰ αὐτὰ μέρη, ἀπαντᾷ ὁ «ἐπιθυμητικὸς» Γ.Β. Ἀλαλούμ...

Ὁ Μάρξ ἐπιμένει στὰ Grundrisse ὅτι τὸ πραγματικὸ-συγκεκριμένο (τῆς ζωῆς) συλλαμβάνεται μὲ τὴ *διαίσθηση*, πού μὲ τὴ σειρά τῆς εἶναι τμήμα τοῦ πραγματικοῦ-συγκεκριμένου. Ἡ ἐννοια *διαίσθηση* καί μάλιστα μὲ τὴν ἀναδραστικὴ, διαλεκτικὴ κινητικότητα, πού τῆς ἀναγνωρίζει ὁ Μάρξ (τὸ πηγαινε-ἔλα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο στὸν κοινωνικὸ του χῶρο καί τανάπαλιν), σημαίνει ὅτι γιὰ τὸν Μάρξ ὑπάρχει κάποιος Ὑποκείμενο, πού μπορεί ἢ δὲν μπορεί. Σημαίνει ἐπίσης πῶς ὁ Μάρξ ἔχει διαβάσει τοὺς κλασσικοὺς του. Ὁ Γ.Β. προτιμᾷ τὰ «ἐπιθυμητικὰ» του φληναφήματα. Δικαίωμά του βέβαια. Ἄλλὰ πρέπει νὰ ξέρει ὅτι εἶναι δεξιὰ, ὅπως δεξιὲς εἶναι ὅλες οἱ ἀπόψεις πού δὲν ἀναγνωρίζουν Ὑποκείμενο καί Σκοπὸ στὴν ἱστορία. Γιατί ἡ ἄρνηση τοῦ Ὑποκειμένου σημαίνει ὅτι διάφορα κοινορτοβριθὴ μαλάκια συνωστίζονται ὀμφαλοσκοποῦντα σ' ἕνα χῶρο πού δὲν εἶναι ὁ χῶρος τῆς πάλης τῶν τάξεων, ἐφ' ὅσον *τάξεις-ὕποκειμενα* δὲν μποροῦν νὰ ὑπάρξουν, πρωτόζωα αὐτὰ, χωρὶς θέληση καί ἦθος, μὲ μόνη δηλωμένη ὑπαρξὴ τους τὰ ἀνακλαστικά τους... Ὅσο γιὰ τὴν ἄρνηση τοῦ Σκοποῦ, αὐτὴ μᾶς ὀδηγεῖ σὲ μιά ἰδιόμορφη μοιρολατρεία, πού καταλήγει στὴν ἡττοπάθεια, στὴν ἄρνηση τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἦθους (ἐφ' ὅσον θέληση συγκροτημένη δὲν μπορεί νὰ ὑπάρξει) καί στὴν καλλιέργεια ὄλων τῶν ἐπιθυμητικῶν βολεμάτων: ἡ ἐξουσία καί ἡ ἀντι-ἐξουσία σὲ εἰρηνικὴ συνύπαρξη καί διαιώνιση...

Ἄλλὰ ὁ Γ.Β. δὲν ἔχει διαβάσει τοὺς κλασσικοὺς του. Προτιμᾷ νὰ κακοχωνεῖ τὸν Foucault καί νὰ παίξει μὲ τὰ ἄλτουσεριανὰ ἀθύρματα. Κρίμα, γιατί θά καταλάβαινε ὅπως κατάλαβε κι ὁ Μάρξ ὅτι «τὸ δὲ τέλος ἐκάστης πολιτείας οὐδεὶ

λανθάνειν αἰροῦνται γὰρ τὰ πρὸς τὸ τέλος» ('Αριστοτέλης, Ρητορική Α', 8, 1366α). "Ὅτι ὑπάρχει τελικός Σκοπός τῶν πολιτευμάτων (τοῦ τρόπου ζωῆς) κι αὐτὸς καθορίζει καὶ τὶς μορφές τους. Μορφές διαφοροποιημένες ἀνάλογα μὲ τὸ σκοπὸ-πάλη. Καὶ φυσικά θὰ διαπιστῶνε ὅτι «οὐ μόνον αἱ πίστεις γίνονται δι' ἀποδεικτικὸν λόγον ἀλλὰ καὶ δ' ἠθικοῦ» ('Αριστ., Ρητορική Α', 8, 1366α). 'Ὀδηγίες δηλαδὴ πρὸς ἐπιθυμητικούς τεχνοκράτες: Δέν ἀρκεῖ λοιπὸν ὁ ἀποδεικτικὸς λόγος, ἢ Γνώση, γιὰ νὰ πείσουμε, νὰ ἀπελευθερώσουμε τίς «μάζες» καὶ τοὺς ἑαυτοὺς μας. Δυστυχῶς γιὰ τὸν Γ.Β. χρειάζεται καὶ ἦθος, πού προφανῶς δέν διαθέτουν τὰ «ἐπιθυμητικά» του μαλάκια... Κι ἀκόμη χειρότερα, γιατί «τὰ μὲν γὰρ ἦθη φανερά κατὰ τὴν προαίρεσιν ἢ δὲ προαίρεσις ἀναφέρεται πρὸς τὸ τέλος» ('Αριστ., Ρητορική, 8, 1366α). Δυστυχῶς, λοιπὸν, τὸ ἦθος ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴν προαίρεση (πρόθεση) κι ἡ προαίρεση ὑπάρχει σὲ ἀναφορὰ μὲ κάποιον Σκοπὸ. 'Η ντροπὴ πού λέει ὁ Μάρξ, ἢ τὸ ἀνέχομαι τοῦ Λένιν. Δηλαδή ἡ ὑπαρξὴ συγκροτημένης θέλησης πού ἐπιδιώκει σκοπὸ. Κι ὄχι ἡ ἐπιθυμητικὴ ἐπιθυμία, πού ἐπιθυμεῖ...

β. 'Ὁ λικβινταρισμός: τὸ κόμμα ὡς ἀπόκομμα πρὸς χρῆσιν τῶν «ἐπιθυμητικῶν» ὀμφαλοσκοπίων.

'Ὁ Γ.Β. ἤδη μᾶς τὸ ἀπέκλεισε αὐστηρὰ: τὸ κόμμα δέν εἶναι γιὰ νὰ κάνει τὴν

ἐπανάσταση. Πρέπει ἀπλῶς νὰ μᾶς κάνει τὴ χάρη νὰ ἔχει «δσο τὸ δυνατό λιγότερο ἐξουσιαστικὴ δομὴ» καὶ ἔτσι «ἐνδέχεται νὰ μᾶς ἀποδεσμεύσει ἀπὸ ὅλα τὰ βιολογικά καὶ κοινωνικά σύνδρομα 'Εξουσίας πού ἔχουμε». Τὸ κόμμα δηλαδή εἶναι ἓνα κόμμα-διάδρομος ὅπου διασταυρῶνεται οἱ «ἐπιθυμητικές» μας ἐντάσεις καὶ τὸ ἀπόκομμα αὐτὸ πλένει, στολίζει, νοικοκυρεῖ τὰ «σύνδρομα» 'Εξουσίας πού ἔχουμε. Κάτι σάν Ι.Κ.Α. δηλαδή. 'Επανάσταση ὅμως δέν κάνει. Τοῦ Γ.Β. ὅμως δέν τοῦ ἀρκεῖ αὐτό. Ζητᾶ ἀπὸ τὸ κόμμα-ράκος, πού σκεπάζει τὴν ὀμφαλοσκοπία μας (μ' ἀγαπᾶ δὲ μ' ἀγαπᾶ ἢ 'Εξουσία; ἀγαπᾶ δέν ἀγαπᾶ τὴν ἐξουσία;) νὰ μᾶς κάνει τὴν «ἐπιθυμητικὴ» χάρη νὰ μᾶς ἀφήσει ἡσυχους καὶ νὰ πορευεῖται ὄχι «βάσει προκαθορισμένων σχεδίων ἀλλὰ βάσει τῶν πραγματικῶν ἀναγκῶν τοῦ τόπου». "Ὁχι Σχέδιο λοιπὸν, ἀλλὰ οἱ ἀνάγκες τοῦ τόπου. "Ὁπως ξέρει κάθε μαρξιστὴς ὁ «τόπος» εἶναι ἐνιαῖος χῶρος, πού δέν διατρέχεται ἀπὸ ἀντιθέσεις καὶ ἡ πραγματικότητά τῶν ἀναγκῶν του εἶναι τὸ ἄθροισμα τῶν διεκδικήσεων τῶν κατοίκων-ἀγγέλων χωρὶς φύλο καὶ τάξη, πού κατοικοῦν αὐτὸν τὸν τόπο τόν, ὑπερουράνιο! Πραγματικὲς ἀνάγκες, λοιπὸν, κι ὄχι προκαθορισμένο Σχέδιο. Αὐτὴ εἶναι ἡ οὐσία τοῦ ἰδεολογικοῦ ρεβιζιονισμοῦ, δηλαδή ἓνας χυδαῖος ἐξελικτικὸς ἐμπειρισμός: «Τὸ μέσο εἶναι τὸ πᾶν, ὁ Σκοπός δέν εἶναι τίποτα» (Bernstein). Ρεάλ-πολιτικὴ ἀπὸ ἓνα κόμμα πού

φροντίζει γιὰ ἐπιδόματα, συντάξεις καὶ στέγαστρα γιὰ ἐπιθυμητικούς.

Μ' αὐτὸ τὸ ρυθμὸ, ἀκόμη κι ὁ Πλάτων γίνεται πιὸ λενινιστὴς ἀπὸ τὸν Γ.Β.: «Καὶ πάντα ποιῶσι τοῖς ἐμφοροσιν ἀρχουσιν οὐκ ἔστιν ἀμάρτημα, μέχρι περ ἂν ἓνα μέγα φυλάττουσι, τὸ μετὰ νοῦ καὶ τέχνης δικαιοτάτων δεῖ διανεμόντες τοῖς ἐν τῇ πόλει...» (Πλάτων, Πολιτικός 297β). "Ένας λοιπὸν ὁ κανόνας γιὰ τοὺς συνετοὺς ἀρχοντες, δηλαδή τὸ κόμμα τῆς πρωτοπορίας (ἢ τῆς διεκδικουμένης πρωτοπορίας): τὸ μυαλωμένο καὶ μεθοδευμένο κυνήγι τῆς δικαιοσύνης καὶ ἡ ἀπονομή της. Κι ὄχι βέβαια ἡ ἱκανοποίηση τῶν πραγματικῶν ἀναγκῶν τοῦ τόπου οὐ-τόπου, ἀ-τόπου. Αὐτὲς τίς καλύπτει τὸ κράτος δικαίου τοῦ Κάουτσκου... καὶ οἱ πάσης φύσεως ἀποστασίες κι ἐπιμελητεῖς...

Τί λοιπὸν καὶ γιατί ἡ ἀποστασία;

ΔΙΕΘΝΗΣ

Δρχ. 40

Ἐκδίδεται ἀπὸ τὴν
ΕΞΑΝΤΑΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΠΕ
Δεσφών 4, τηλ. 3637107
Ἀθῆνα, Τ.Τ. 144
ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Ἑλληνικὴ ἔκδοση τοῦ

LE MONDE
diplomatique

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Σωστές διαπιστώσεις πού οδηγούν σέ λάθος συμπεράσματα

του Δημ. Βεργίδη

«Η Άννα Φραγκουδάκη με τό άρθρο της «Τό πρόβλημα τής τεχνικής εκπαίδευσης: αναπτυξιακή λογική και ιδεολογίες» στο τεύχος II του περιοδικού επισημύει ότι «*ότι συζητήσεις πού έγιναν και τά κείμενα πού γράφτηκαν σχετικά με τό νομοσχέδιο γιά τήν τεχνική εκπαίδευση περιέχουν κρίσεις σέ μεγάλο βαθμό παραπλανητικές...*» και ότι «*... οί λαθεμένες αυτές αξιολογήσεις εμπόδισαν τήν κατανόηση αυτού του νομοσχεδίου και άνεστειλαν κάθε δυνατότητα παρέμβασης πρós βελτιωτικές αλλαγές του*».

Έτσι ή κ. Φραγκουδάκη άνοίγει μία συζήτηση σ' ένα θέμα γιά τό όποιο γράφτηκαν τόσες παραπλανητικές και άποπροσανατολιστικές άπόψεις και κρίσεις πού πραγματικά τό άριστερό κίνημα έχει χρέος νά φωτίσει άπ' όλες τίς πλευρές και νά δεί τί συμβαίνει στην Παιδεία μας τά τελευταία 30 χρόνια.

Όπως σωστά διαπιστώνει ή κ. Φραγκουδάκη, ή αξιολόγηση του νόμου «Περί οργανώσεως και Διοικήσεως τής Μέσης και Άνωτέρας Τεχνικής και Έπαγγελματικής Έκπαίδευσεως» πού έγινε άπό τήν Άριστερά ήταν σέ μεγάλο βαθμό παραπλανητική. Σωστά, άκόμα, ή κ. Φραγκουδάκη εντάσσει τήν «γενικά άρνητική και πολύ άφηρημένη κριτική στό νομοσχέδιο (...) σέ μία γενικότερη στάση των δυνάμεων τής αντιπολίτευσης, ή όποία χωρίς νά άμφισβητεί πραγματικά τήν κυβερνητική πολιτική, διατυπώνει άφηρημένες άντιρρήσεις επιδιώκοντας άπλώς νά τονίσει τήν διαχωριστική γραμμή άνάμεσα στις δυνάμεις τής έξουσίας και στις άλλες».

Πράγματι, ριχνοντας μία προσεχτική ματιά στά κείμενα τής Άριστεράς γιά τήν Παιδεία, πού δημοσιεύτηκαν στον τύπο τής άριστεράς έδώ και είκοσι χρόνια βλέπουμε ότι ύποστήριζε σχεδόν χωρίς καμιά κριτική τήν εκπαιδευτική πολιτική τής Ένωσης Κέντρου.

Είναι χαρακτηριστικό ότι ή Έπιτροπή Παιδείας τής Ε.Δ.Α. σχολιάζοντας «Τά μέτρα τής Κυβέρνησης (τής Ένωσης Κέντρου) γιά τήν Παιδεία» («Αύγή» 23. 11.63) άρκεϊται στό νά κάνει μερικές προτάσεις του είδους: «Η ύποχρεωτική στοιχειώδης έγκύκλιος Παιδεία πρέπει νά είναι 9χρονη, πράγμα πού πραγματοποιήθηκε άλλωστε άπό τήν μεταρρύθμιση Παπανούτσου, και στό νά εκφράζει τήν άνησυχία της «για τήν βαθύτατη άποξένωση μεταξύ τής γενικής και τής τεχνικής μόρφωσης» και γιά τό ότι «άπό τό έξαγγελθέν πρόγραμμα λείπει τό πνεύμα τής άληθινής αναγέννησης».

Είναι φανερή ή άπουσία όποιασδήποτε

ταξικής ανάλυσης πού θά εφοδίαζε τό λαό με τά άναγκαία κριτήρια γιά τήν εκτίμηση τής μεταρρύθμισης του 1964.

Βέβαια, όπως είναι γνωστό, ή μεταρρύθμιση αυτή σαμποταρίστηκε άπό τήν κυβέρνηση των άποστατών κι άργότερα καταργήθηκε άπό τή Δικτατορία. Όμως ή Δικτατορία δημιούργησε τό 1972 Έπιτροπή Παιδείας, με πρόεδρο τόν πρόεδρο του Συνδέσμου Έλλήνων Βιομηχάνων (Σ.Ε.Β.), πού στό πόρισμα πού υπέβαλλε στό ύπουργείο Παιδείας πρότεινε τήν καθιέρωση 8χρονης ύποχρεωτικής Παιδείας και τήν παραπέρα άπλούστευση τής γραπτής γλώσσας.

Φαίνεται ότι ή δικτατορία άφου κατάργησε τή μεταρρύθμιση Παπανούτσου πιεζόταν νά πάρει όρισμένα μέτρα γιά τόν εκσυγχρονισμό τής Παιδείας. Προφανώς τό ελληνικό και ξένο κεφάλαιο είχε πάψει νά «ένδιαφέρεται» γιά τά Λατινικά, τά Άρχαία Έλληνικά και τούς αρχαίους ήμών προγόνους και άπαιτούσε ειδικευμένους εργάτες και τεχνικό προσωπικό.

Παράλληλα ή χούντα υπέγραψε σύμβαση γιά δύο δάνεια με τή Διεθνή Τράπεζα πού έλέγχεται άπόλυτα άπό τίς Η.Π.Α., ένα τό 1972 πού άφορούσε ποσό 13,8 εκατ. δολλάρια, κι ένα τό 1973 γιά 23, 5 εκατ. δολλάρια. Με τά λεφτά αυτά δημιουργήθηκαν τά Κ.Α.Τ.Ε. πού άρχισαν νά λειτουργούν άπό τό 1973.

Μετά τή μεταπολίτευση ή Κυβέρνηση Καραμανλή εφαρμόζει σχεδόν αύτούσια τήν μεταρρύθμιση Παπανούτσου και μάλιστα σέ μερικά σημεία τή βελτιώνει, όπως έπισημαίνει και ή κ. Φραγκουδάκη.

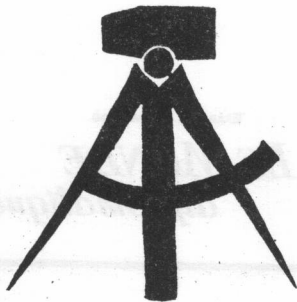
Παράλληλα τό 1975 ύπογράφεται και τρίτη σύμβαση με τή Διεθνή Τράπεζα πού άφορά δάνειο 45 εκατ. δολλάρια με σκοπό τήν ίδρυση κι άλλων Κ.Α.Τ.Ε. και τό γενικότερο δυνάμωμα τής επαγγελματικής και τεχνικής εκπαίδευσης, γιά τήν αντιμετώπιση των άναγκών τής οικονομίας τής χώρας σέ ανθρώπινο δυναμικό.

Σέ τί άποσκοπούν όλες αυτές οι μεταρρυθμίσεις, τά πορίσματα, οι συμβάσεις, τά δάνεια;

Είναι όφθαλμοφανές ότι άποσκοπούν στό νά εκσυγχρονίσουν τήν Παιδεία και νά τή θέσουν στην ύπηρεσία τής Οικονομίας.

Ένα κομμάτι τής άστικής τάξης ήδη άπό τή δεκαετία του 1950-60 άγωνιζόταν γιά τόν εκσυγχρονισμό τής Παιδείας, άπαραίτητο γιά τήν εκβιομηχάνιση τής χώρας.

Ό κ. Παπανούτσος τό 1955 έγραψε («Βήμα», 31 Μάρτη 1955): «Και είναι ή

οργάνωση της Παιδείας μας πρόβλημα κατεξοχήν οικονομικό γιατί δεν μπορούμε να μιλούμε για αύξηση του εθνικού μας εισοδήματος, για ανάπτυξη των πλουτοπαραγωγικών, δυνάμεων του τόπου, για ύλική πρόοδο των πενόμενων τάξεων του λαού μας (...). Πρόγραμμα, οικονομικό, σοβαρό και με βαθειά μελέτη των πραγμάτων δεν μπορεί να συνταχτεί, δεν έννοείται, χωρίς παράλληλη μελέτη για την αναδιοργάνωση της Παιδείας μας».

Όσον αφορά την Άριστερά ο Γιάννης Κοσπεντάρης έγραφε το 1957 στο περιοδικό «Νέα Οικονομία»: «Η συγχρονημένη εθνική μας παιδεία πρέπει να έχει σχολικό και παιδαγωγικό σύστημα που να εξοπλίζει το λαό με τις απαραίτητες επιστημονικές και τεχνικές γνώσεις και δεξιότητες για να γίνεται πιο ικανός και πιο αποδοτικός στην παραγωγική του δραστηριότητα, για να μπορεί να αναπτύσσει την εθνική μας οικονομία και να ανεβάζει το επίπεδο της ύλικής του ζωής και του πολιτισμού».

Η Ρόζα Ίμβριώτη στην εισήγησή της στην Α΄ Πανελλαδική Συνδιάσκεψη της Ε.Δ.Α. το 1956 υποστηρίζει ότι «Η παιδεία είτε το θέλουμε είτε δεν το θέλουμε πρέπει να γίνει επιστημονική τεχνική στην εδύτατη σημασία της λέξης... να δώσει επιστημονικά βασισμένη τεχνική κατάρτιση που ανταποκρίνεται στο φλέγον ζήτημα της κατάρτισης στελεχών για την εκβιομηχάνιση της χώρας, την αγροτική της οικονομία, τη βιομηχανική της παραγωγή, τη μηχανοποίηση της εργασίας και για τις λοιπές κοινωνικές δραστηριότητες».

Ας δούμε όμως και τις απόψεις της ντόπιας οικονομικής και πολιτικής εξουσίας.

Στό «Δελτίο» του Συνδέσμου Έλλήνων Βιομηχάνων Νο 317 σε άρθρο για την Τεχνική Έκπαίδευση σημειώνεται: «Είναι καιρός να σκεφτούμε σοβαρά εκείνο που η βιομηχανία έχει από καιρού διακηρύξει. Πρέπει και στη χώρα μας η Τεχνική Παιδεία να πάρει ισότιμη θέση απέναντι στη Γενική Παιδεία». Επίσης ο πρόεδρος του Σ.Ε.Β. Μαρινόπουλος σε συνέντευξη στην εφημερίδα «Μακεδονία» τόνισε: «Εκείνο που δεν έχουν ακόμα οι Έλληνες, επειδή όλη η Παιδεία τους ήταν ως σήμερα κλασική, είναι η τεχνολογική Παιδεία, είναι η τεχνολογική νοοτροπία και η τεχνολογική ετοιμότητα. Αυτό είναι κάτι που συζητείται από πολλά χρόνια και που μπορεί να λυθεί ταχύρρυθμα γιατί τώρα πιά δεν επιδέχεται αναβολή».

Αν προσθέσουμε και το ενδιαφέρον του ξένου παράγοντα — της Διεθνούς Τράπεζας — για την ανάπτυξη της Τεχνικής και Έπαγγελματικής Έκπαίδευσης,

τότε νομίζω ότι η προφητεία της κ. Φραγκουδάκη, ότι επειδή δεν υπάρχουν οι αναγκαίες προϋποθέσεις ή εφαρμογή του νομοσχεδίου θ' ανασταλεί, είναι λανθασμένη, και είναι, κι αυτή με τη σειρά της, παραπλανητική και αποπροσανατολιστική. Η άστική τάξη, πρώτα το «προοδευτικό» κομμάτι της (Παπανούτσος, Ένωση Κέντρου...) και μετά η Καραμανλική δεξιά, υιοθέτησε την μεταρρύθμιση γιατί έχει απόλυτη ανάγκη από ειδικευμένο εργατικό προσωπικό κι από τεχνικά στελέχη, που της είναι απαραίτητα για την ανάπτυξή της.

Σε όμιλία της στο Μορφωτικό Κέντρο στο Παρίσι η κ. Φραγκουδάκη αναρωτιόταν γιατί η άστική τάξη δεν κάνει μιά ορθολογική δεξιά, υιοθέτησε την μεταρρύθμιση στην Παιδεία. Τώρα βρίσκει την νεοδημοκρατική μεταρρύθμιση ορθολογιστική, περιορίζοντας το ρόλο της αντιπολίτευσης σε μερικές βελτιώσεις που θάπρεπε να κάνει στο νομοσχέδιο, κι άνησχει για την εφαρμογή του. Γιατί αυτή η «άπαισιοδοξία»; Το ότι οι άστικές δυνάμεις χρειάστηκαν 50 χρόνια για να βάλουν τη δημοτική γλώσσα στο σχολείο δεν άποτελεί έπιχείρημα υπέρ της προφητείας της κ. Φραγκουδάκη. Η άστική τάξη δεν πρόκειται να κάνει άλλα 50 χρόνια για να αναπτύξει την Τεχνική Παιδεία για έναν άπλό λόγο. Όπως πολύ σωστά τόνισε η κ. Φραγκουδάκη στην όμιλία της στο Παρίσι, η καθαρεύουσα παίζει ένα τεράστιο πολιτικό ρόλο υπέρ της αντίδρασης, γιατί καθώς είναι ήμικαταληπτή έμποδίζει την κριτική αντιμετώπιση από το λαό αυτών που λέει κι αυτών που κάνει ή έξουσία. Συνεπώς μπαίνει το ερώτημα, γιατί η Δεξιά εγκατέλειψε αυτό το ισχυρό πολιτικό όπλο; Μήπως γιατί ο Καραμανλής «άλλαξε» στο Παρίσι και πάσχει από σοσιαλμανία; Φυσικά όχι, απλά και μόνο τα συμφέροντα της άστικής τάξης και των ξένων άφεντικών της άλλαξαν και τώρα έχουν ανάγκη από ειδικευμένο τεχνικό προσωπικό, από αύξηση της παραγωγικότητας: η σύνδεση επίσης με την Ε.Ο.Κ. νομίζω παίζει κάποιο ρόλο.

Έστω ότι «η αναπτυξιακή λογική είναι άτολη και άντιφατική», όμως άς μη ξεχνάμε ότι κυβερνά μιά πανίσχυρη Δεξιά κι ότι, μετά από τή φυσιολογική φθορά που θά φέρει ή έξουσία στη Ν.Δ., άλλες άστικές δυνάμεις πιο «προοδευτικές» όπως π.χ. ή Ε.Δ.Η.Κ. είναι έτοιμες να επιφέρουν τις βελτιώσεις που συστήνει ή κ.Φραγκουδάκη, και να έκσυγχρονίσουν ακόμα περισσότερο το Κράτος

και την Οικονομία και τό εκπαιδευτικό σύστημα. Άλλωστε, όσον αφορά την Παιδεία, πρόσ αυτή την κατεύθυνση κινείται κι ή κομμουνιστική Άριστερά. Χαρακτηριστικά, σε άπόφαση του Κ.Σ. της Κ.Ν.Ε. για τό νομοσχέδιο που αφορά την Τεχνική Παιδεία τονίζεται «... Από την κατεύθυνση των νέων μέτρων (για την Παιδεία) δεν τά άπορρίπτουμε συλλήβδην όλα. Δεχόμαστε τό καθαρό σχήμα. Χωρίς τούς φραγμούς, τή στεγανοποίηση. Χωρίς τήν καταστράτηγηση της Ιστορίας και τού ένιαιού της έκπαίδευσης».

Στό έξής λοιπόν, δλόκληρη ή Άντιπολίτευση, άφου δέχεται τό «καθαρό σχήμα» θά έχει όλο τόν καιρό να άγωνιστεί και να βελτιώσει τήν εκπαιδευτική μεταρρύθμιση με τήν όποία είναι σύμφωνη στό γενικό της προσανατολισμό.

Είναι περίεργο τό ότι ένώ τό 1975 σε φυλλάδιο τού Μορφωτικού Κέντρου Παρισίου, ή κ. Φραγκουδάκη, πρόβλεπε ότι «... ή εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, τουλάχιστον τό κομμάτι της, που αφορά τήν Τεχνική Έπαγγελματική Παιδεία, θά έπιβληθεί άναγκαστικά. Με τά σημερινά οικονομικά δεδομένα όποιαδήποτε κυβέρνηση θά τήν προωθήσει», σήμερα μäs πληροφορεί ότι τήν εκπαιδευτική μεταρρύθμιση θά «... τήν άναστείλει ή άνισόρροπη, άνορθολογική και έξαρτημένη έλληνική οικονομία». Τί συμβαίνει; Άλλαξαν σε δύο χρόνια τά έλληνικά οικονομικά δεδομένα; ή απλά και μόνο άλλαξε γνώμη ή κ. Φραγκουδάκη και τώρα κατάλαβε ότι «...καθώς ή Έλλάδα δεν έχει βιομηχανία, καθώς δεν υπάρχει καθόλου παραγωγική δραστηριότητα... καθώς τό κεφάλαιο συμπεριφέρεται όπως πριν άϊώνες στη Δύση... επιδιώκοντας τό μέγιστο άμεσο κέρδος κι άδιαφορώντας για τήν επένδυση, καθώς τό Κράτος δεν τολμάει να κάνει ένα βήμα παρεμβατισμού...».

Ας δούμε όμως τί λένε κι οι βιομήχανοι για τόν κρατικό παρεμβατισμό και γενικότερα για τό ρόλο τού Κράτους.

Στή σελίδα 15 της έκδοσης τού Σ.Ε.Β. «Τό βιομηχανικό Συνέδριο 1975» διαβάζουμε: «Η εκβιομηχάνιση άπαιτεί έρευνα και συνεχή παραγωγή τεχνολογίας. Η επιδίωξη μäs τεχνολογικής αυτοτέλειας είναι ή λογική συνέπεια τού μεγέθους που άπέκτησε και θά άποκτήσει ή Βιομηχανία. Με τήν άξιοποίηση τού επιστημονικού και έρευνητικού δυναμικού της χώρας ή έλληνική Βιομηχανία μπορεί να έξασφαλίσει άδυναμία έκσυγχρονισμού, ώστε να περιορίσει στό μέγιστο δυνατό βαθμό τή σημερινή τεχνολογική της έξάρτηση από τό έξωτερικό».

Στή σελίδα 17 «Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο πιστεύουμε στο ρυθμιστικό ρόλο του Κράτους (...). Δεν πρέπει εξ άλλου να ξεχνούμε ότι ο δημόσιος τομέας με τις επιχειρήσεις και τους οργανισμούς του είναι ο μεγαλύτερος καταναλωτής προϊόντων και υπηρεσιών και ο μεγαλύτερος εργοδότης γεγονός που ενισχυθεί αν δεν συλλαμβάνει το Κράτος, ακόμη και σε τομείς οι οποίοι, σε μία ελεύθερα οικονομία, ανήκουν εκ παραδόσεως στον τομέα της ιδιωτικής πρωτοβουλίας». Επίσης στή σελίδα 75: «Τό σύγχρονο Κράτος δεν μπορεί να επιζησει και ν' ανταποκρίνεται πρακτικά στις πολυσύνθετες νέες οικονομικές κοινωνικές και πολιτιστικές ανάγκες, κατευθύνοντας τις ενέργειές του σε συνάντηση πάντα με τό προβλεπόμενο μέλλον».

Είναι φανερό ότι οι Έλληνες βιομήχαρ όχι μόνο αποδέχονται τον κρατικό παρεμβατισμό αλλά βλέπουν τό Κράτος σάν ένα σύμμαχο και βοηθό.

Άλλωστε τί σημαίνει ή ανάληψη από τό κράτος τής Τεχνικής-Έπαγγελματικής Παιδείας πού βρισκόταν μέχρι σήμερα στα χέρια τής ιδιωτικής πρωτοβουλίας; Σημαίνει ότι ο καπιταλισμός εξυπηρετείται καλύτερα από τό Κράτος στή δημιουργία τής υποδομής για τή βιομηχανική ανάπτυξη, και συνεπώς και για τήν αύξηση του καπιταλιστικού κέρδους.

Ανάφερα πού πάνω ότι αν και ορισμένες διαπιστώσεις τής κ. Φραγκουδάκη είναι σωστές, τά συμπεράσματά της είναι λανθασμένα και αποπροσανατολιστικά. Τό γιατί φαίνεται καθαρά απ' όσα παράθεσα πού πάνω. Ο ελληνικός καπιταλισμός, αντίθετα με όσα υποστηρίζει ή κ. Φραγκουδάκη, εξελίσσεται και εκσυγχρονίζεται συνεχώς. Όπως είπα κι ο Μάρξ ό καπιταλισμός είναι σάν τό βέλος: όταν πάψει ν' ανεβαίνει πρós τά πάνω, πέφτει στό έδαφος. Φυσικά ό ελληνικός καπιταλισμός δεν αποτελεί εξαίρεση παρά τήν ξένη εξάρτηση και παρά τή δυσμορφία του εξακολουθεί νά αναπτύσσεται. Στήν ανάπτυξη του αυτή μοιραία αντιγράφει τά δυτικά προτύπα, καθότι «ή Ελλάς ανήκει εις τήν Δύσιν» κι επομένως «ή τεχνοκρατική απειλή δεν είναι σχήμα λόγου δανεισμένο από άλλες κοινωνίες...» όπως ισχυρίζεται ή κ. Φραγκουδάκη. Κι αν ακόμα δεν τεχνοκρατείται τελείως ή ελληνική κοινωνία, ή τεχνοκρατική ιδεολογία είναι διάχυτη παντού, ακόμα και στό άρθρο τής κ. Φραγκουδάκη. Άλλοιώς πού όφειλεται ό ισχυρισμός της ότι «δεν μπορεί νά αμφισβητείται ή οικονομική ανάπτυξη παρά μόνο ή κατεύθυνσή της και οι στόχοι της» και ότι «δεν μπορεί νά αμφισβητείται ή αρχή νά εξυπηρετεί τό εκπαιδευτικό σύστημα τις ανάγκες τής οικονομίας». Όμως στίσιμα παρατηρείται στις ανα-

πτυγμένες καπιταλιστικές χώρες ένα μαζικό κίνημα αμφισβήτησης τής υποταγής των πάντων στήν «ανάπτυξη» καθώς κι ένας προβληματισμός όσο αφορά τά μέσα πού χρησιμοποιούνται για τήν ανάπτυξη. Πρόσφατα παραδείγματα είναι τά οικολογικά κινήματα στή Γαλλία, στή Γερμανία κι άλλου, πού συσπειρώνουν χιλιάδες ανθρώπους στον αγώνα εναντίον τής μόλυνσης πού συνεπιφέρει ή βιομηχανική ανάπτυξη. Άλλωστε ή ιδέα τής ανάπτυξης μηδέν βαθμού έχει προέλθει από τήν επείγουσα ανάγκη αντιμετώπισης συγκεκριμένων καυτών προβλημάτων. Και γιατί δεν μπορούμε νά αμφισβητήσουμε τήν αρχή νά εξυπηρετεί τό εκπαιδευτικό σύστημα τις οικονομικές ανάγκες; Στίς προκαπιταλιστικές κοινωνίες ή Παιδεία κάθε άλλο παρά εξυπηρετούσε τις ανάγκες τής οικονομίας. Συνεπώς δεν μπορούμε νά προεξοφλήσουμε τό ρόλο τής Παιδείας σε μία μελλοντική σοσιαλιστική κοινωνία. Φυσικά όταν λέω σοσιαλιστική κοινωνία δεν έννοώ τά γραφειοκρατικά καθεστώτα τής ανατολικής Εύρώπης.

Είναι σημαντικό τό ότι τήν αρχή τής προσαρμογής τής Παιδείας στις οικονομικές ανάγκες τήν διατύπωσαν τό 1926 οι Ρώσοι επιστήμονες. Οι δυτικοί δεν έκαναν τίποτα άλλο παρά, λίγο-πολύ, αντίγραψαν τά ρωσικά πρότυπα, όχι μόνο σ' ότι αφορά τήν Παιδεία, αλλά και σε άλλους τομείς, όπως π.χ. τά πενταετή σχέδια. Η οικονομία τής Ε.Σ.Σ.Δ. είχε ανάγκη επείγουσα από τεχνικούς στελέχη κ.τ.λ., ή ανάγκη αυτή έπέτρεψε σε χιλιάδες αγρότες κι εργάτες νά κάνουν ανώτερες σπουδές. Σήμερα ό ρόλος τής Παιδείας είναι περίπου ό ίδιος τόσο στή Δυτική όσο και στήν Ανατολική Εύρωπη. Μέσα απ' αυτή γίνεται ή κοινωνική έπιλογή, απαραίτητη για τή λειτουργία των ταξικά ιεραρχημένων κοινωνιών (βλ. Markewicz-Lagneau: Education, Egalité et Socialisme, éd Anthropos, Paris).

Κι εδώ ακριβώς κατά τή γνώμη μου, βρίσκεται ή απάντηση στό γιατί ή αντιπολίτευση δεν αμφισβητεί στήν πραγματικότητα τήν κυβερνητική μεταρρύθμιση. Γιατί κύριος φορέας τής τεχνοκρατίας δεν είναι ή άρτηριοσκληρωτική κι αντιδραστική δεξιά, αλλά ή αντιπολίτευση, και μάλιστα ή παραδοσιακή Άριστερά πού μέχρι πριν λίγα χρόνια αποδεχόταν στό σύνολό της τό ρωσικό «σοσιαλισμό» σάν τό μόνο δυνατό μοντέλο σοσιαλισμού. Χαρακτηριστικές είναι οι απόψεις τής παιδαγωγού Ρόζας Ίμβριώτη, γνωστής για τή δράση της και στους αγώνες της για τόν εκσυγχρονισμό τής ελληνικής Παιδείας. Σε άρθρο της στήν «Αύγή» (23.8.1958) ή Ίμβριώτη έγραφε: «Η σημερινή τεχνική έχει ανάγκη, και πρό πάντων αυτή, στα μέσα του 20ού αιώνα νά αναπτύξει μία Elite πνευματική,

έτσι γίνεται αναπόσπαστο μέρος τής Άνώτης Παιδείας», και πού κάτω: «Κι ενώ οι Άνώτατες Σχολές αγωνίζονται νά δημιουργήσουν μία επιστημονική πνευματική και τεχνική Elite στηριγμένη στις ελληνικές αξίες και στον ελληνικό πλούτο, πού θά κάνει τήν πατρίδα μας ανεξάρτητη, αυτάρκη και αξιοπρεπή, ή ολιγαρχία μηχανεύεται χίλια μέσα για νά σταματήσει κάθε πρόοδο». Νά λοιπόν, σύμφωνα με τήν Ίμβριώτη, ποιό είναι τό μαγικό ραβδί πού θά κάνει τή χώρα μας αυτάρκη, ανεξάρτητη και αξιοπρεπή. Νά τί θά σώσει τή χώρα μας από τήν υπανάπτυξη και τήν ξένη εξάρτηση: ή επιστημονική, πνευματική και τεχνική Elite. (Άν, κατά τή γνώμη μου, ή Ίμβριώτη, πού ήταν και στέλεχος του όρθόδοξου Κ.Κ.Ε. πρόσθεσε και τή γραφειοκρατική Elite θά μάς έδινε ένα ολοκληρωμένο ορισμό τής τεχνοκρατικής ιδεολογίας). Πρόσφατα πάλι, στή συνδιάσκεψη για τήν Παιδεία τόν Μάη του 1975 ό εκπρόσωπος του Δημοκρατικού Άγώνα δήλωσε κατηγορηματικά ότι «ό εκσυγχρονισμός είναι αναπόσπαστα δεμένος με τόν εκδημοκρατισμό...» παραβλέποντας τελείως τά αποτελέσματα του άστικού εκσυγχρονισμού τής Παιδείας στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, πού ή κ. Φραγκουδάκη τά έπισημαίνει πολύ σωστά στό άρθρο της.

Τελειώνοντας θάθελα νά τονίσω ότι ή Παιδεία στις εκβιομηχανισμένες χώρες γίνεται όλοένα και περισσότερο τεχνοκρατική, δηλ. περισσότερο σύμφωνη με τις οικονομικές ανάγκες, δηλ. ιεραρχική, περισσότερο αντιδημοκρατική, περισσότερο αυταρχική, με μεγαλύτερη και άσθητότερη έπιλογή. Παράδειγμα αποτελούν οι τελευταίες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στή Γαλλία και Ίταλία πού ξεσήκωσαν θύελλα διαμαρτυριών ανάμεσα στους φοιτητές και τους μαθητές.

Άκόμα πρέπει νά έπισημανθεί ή διφορούμενη στάση του Κ.Κ. Γαλλίας και ή θετική στάση του Κ.Κ. Ίταλίας άπέναντι στις τελευταίες αυτές εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις. Νομίζω ότι πρέπει νά γίνει κοινή συνείδηση ότι δεν υπάρχει οδότερος εκσυγχρονισμός, κι ότι ό εκσυγχρονισμός πού επιχειρεί ό Καραμανλής στήν Παιδεία δεν συνεπάγεται κατά κανένα τρόπο τόν εκδημοκρατισμό της.

Κύριος στόχος δικός μας λοιπόν πρέπει νά είναι ό εκδημοκρατισμός τής Παιδείας, τό ξεσπάσμα του ρόλου τής τεχνοκρατικής εκπαίδευσης, κι όχι ή εφαρμογή των Νομοσχεδίων τής Ν.Δ. για τήν Παιδεία. Γι' αυτά θά φροντίσουν οι Βιομήχανοι και ή Διεθνής Τράπεζα.

Παρίσι

Ἀπάντηση σέ μιὰ κριτική γιά τήν ΤΕΕ

τῆς Ἀννας Φραγκουδάκη

Τό ἐνδιαφέρον κείμενο τοῦ Δ. Βεργίδη μού προκάλεσε ὅταν τό πρωτοδιάβασα ἀπό τή μιὰ ἔναν ἀντανακλαστικό ἀφορισμό: μά ἡ καταπίεση δέν ἀρχίζει μέ τόν καπιταλισμό, κι ἀπό τήν ἄλλη μιὰ ἀπορία: πῶς διάβολο ὁ τύπος τῶν ἡλῶν δέν καταφέρνει νά πείσει;

Ἡ κριτική πού περιέχει τό κείμενο αὐτό στηρίζεται σέ τελείως διαφορετικές ἀπό τίς δικές μου θεωρητικές ἀντιλήψεις πού εἶναι φυσικό νά ὀδηγοῦν σέ διαφορετικά συμπεράσματα. Θά δοκιμάσω νά περιγράψω μέ λίγα λόγια τίς βασικές αὐτές θέσεις, κάνοντας τή διαφωνία σαφέστερη.

Μιά καταρχήν βασική τοποθέτηση τοῦ Δ.Β. εἶναι ἡ ἐξίσωση τῆς κάθε ἀναπτυξιακῆς ἀντίληψης μέ τήν τεχνολογία, πού διατυπώνεται στήν ὑπεραπλουστευμένη θέση του: ὁποῖος μιλάει γιά «ἀνάπτυξη» εἶναι θύμα τῆς τεχνοκρατικῆς ἰδεολογίας, καθώς καί ἡ ἀμφισβήτηση τῆς κάθε ἀναπτυξιακῆς λογικῆς, πού διατυπώνεται μ' ἕνα ἐρώτημα: γιατί τό ὀρθό πρότυπο νά μήν εἶναι ἡ «ἀνάπτυξη μηδέν βαθμοῦ»;

Μιά δευτέρα βασική θέση του, ἀπλουστευτική κι αὐτή, εἶναι ἡ ἐξίσωση τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἐμπειριῶν «σ' ἀνατολή καί δύση». Δίχως καμιά πρόθεση αξιολόγησης ἐδῶ, θέλω νά ὑπογραμμίσω πῶς τά ἐκπαιδευτικά συστήματα τῶν δύο κόσμων δέν εἶναι καθόλου μά καθόλου τά ἴδια. Τά προβλήματα πού γεννοῦν εἶναι διαφορετικά, οἱ ὅροι λειτουργίας τοῦ σχολείου εἶναι τελείως διαφορετικοί, καί τέλος πάντων ἔχουν διαφορετικά ἐλαττώματα. Τό τεράστιο θέμα τῆς ἀνισότητος πού ὑπάρχει παρά τήν τυπικά κατοχυρωμένη ἰσότητα μπροστά στή μόρφωση, ὁ Δ.Β. τό χρησιμοποιεῖ γιά ν' ἀποδείξει κυρίως τόν ἀντιδραστικό χαρακτήρα τῆς ἀντίληψης πού βλέπει τήν ἐκπαίδευση σέ σχέση μέ τήν οἰκονομία μιᾶς κοινωνίας. Τό παραφθεῖρει ὅμως παρερμηνεύοντας τά συμπεράσματα τῆς πολωνογαλλίδας κοινωνιολόγου στήν ὁποία ἀναφέρεται. Τό βιβλίο αὐτό: *Ἐκπαίδευση, ἰσότητα καί σοσιαλισμός*, δείχνει πῶς τό ἐκπαιδευτικό σύστημα τῶν σοσιαλιστικῶν χωρῶν δέν ἔλυσε τό πρόβλημα τῆς ἰσότητος μπροστά στή μόρφωση. Μᾶς δείχνει ὅτι καί στίς χώρες αὐτές, παρά τίς τεράστιες κοινωνικές ἀνακατατάξεις πού ἔγιναν, ἡ προέλευση τοῦ μαθητῆ ἢ φοιτητῆ (ἀπό γονεῖς ἐργάτες, ἀγρότες ἢ διανοουμένους) ἐπηρεάζει σημαντικά τή σχολική πρόοδο —οἰχως πάντως οἱ ἀριθμοί νά εἶναι συγκρίσιμοι

μέ τή δύση. Καί ἐπηρεάζει ἡ κοινωνική προέλευση ὄχι μόνο τήν πιθανότητα σχολικῆς ἀνόδου ἢ πρόσβασης στίς ἀνώτατες σχολές, ἀλλά ἀκόμα τήν πιθανότητα καλῆς σχολικῆς ἐπίδοσης. Δηλαδή, οἱ μαθητές ἢ φοιτητές, ἀνάλογα μέ τήν προέλευσή τους, ἀποδεικνύονται ἄνιστοι ὡς πρός τήν ἱκανότητα, κι αὐτό εἶναι τό σημαντικότερο.

Σέ τίποτα πάντως δέ μᾶς βοηθαίει στήν κατανόηση τοῦ τεράστιου αὐτοῦ προβλήματος ἡ εὐκολη κατασκευή τοῦ Δ.Β.: ἀνισότητα ὑπάρχει στήν ἐκπαίδευση ἀνατολῆς καί δύσης, ἄρα τά ἐκπαιδευτικά συστήματα εἶναι τά ἴδια. Γιατί, ὅπως γράφει ἡ Janina Markiewicz-Lagneau, ἡ προέλευση παίζει στό σχολεῖο τόν καθοριστικό αὐτό ρόλο ἀκόμα καί σέ χώρες ὅπου ἡ δικαίωση τῶν κοινωνικῶν δεδομένων γίνεται σέ πολύ μεγάλο βαθμό μέ βάση τήν ἰσότητα, σέ χώρες δηλαδή ὅπου ἡ ἰσότητα ἀποτελεῖ ἕναν ἀπό τούς ὀγκόλιθους τῆς ἐπίσημης ἰδεολογίας. Στίς χώρες μάλιστα αὐτές, ὅπως γράφει πάλι ἡ ἴδια συγγραφέας, τό κράτος παρεμβαίνει καί βάζει μέ νόμο στά πανεπιστήμια ὀρισμένο ποσοστό φοιτητῶν μέ κριτήριο τήν ἀγροτική κι ἐργατική τους προέλευση, πράγμα μέ τό ὁποῖο διαφωνοῦν οἱ πανεπιστημιακοί παράγοντες γιατί θεωροῦν ὅτι ἔτσι ὑποβιβάζεται τό ἐπίπεδο τῶν σπουδῶν καί τῆς ἔρευνας. Τό κράτος δηλαδή παραφθεῖρει τεχνητά τήν κοινωνική σύσταση τοῦ φοιτητικοῦ σώματος, γιά ν' ἀλλοιώσει τή λειτουργία τῶν μορφωτικῶν κοινωνικῶν προνομίων.

Τά παραπάνω μᾶς δείχνουν πῶς τό πρόβλημα τῆς ἰσότητος μπροστά στή μόρφωση εἶναι πολύ πιό περίπλοκο ἀπ' ὅσο θέλει νά τό βλέπει ὁ Δ.Β., ὅτι οἱ μορφωτικές ἀναστολές ξεκινοῦν ἀπό τό οἰκογενειακό περιβάλλον καί λειτουργοῦν μέ μεγάλη κοινωνική αὐστηρότητα. ἀκόμα κι ἐκεῖ πού δέν ὑπάρχουν καθόλου οἰκονομικά καί κοινωνικά ἐμπόδια. Καί φυσικά ὅλα τοῦτα ὀδηγοῦν στό συμπέρασμα πῶς σέ ὁποιαδήποτε κοινωνική ἀνισότητα δέν μπορεῖ ν' ἀντιστοιχεῖ ἐκπαιδευτική ἰσότητα, τό συμπέρασμα ὅμως αὐτό κλονίζει τήν τρίτη βασική θέση τοῦ Δ.Β. γιά τήν κατάργηση τοῦ σχολείου.

Γράφει ὁ Δ.Β. πῶς δέν εἶναι καθόλου αὐτονόητο ὅτι τό σχολεῖο πρέπει νά ἐξυπηρετεῖ τίς οἰκονομικές ἀνάγκες τῆς κοινωνίας κι ἀμφισβητεῖ αὐτή τήν ἴδια τή σχέση σχολείου-οἰκονομίας, ὄχι τήν κατεύθυνση τῆς ἀναπτυξιακῆς πολιτικῆς ἢ τούς στόχους τῆς καί τά κοινωνικά συμπεράσματα πού ἐξυπηρετεῖ, ἀλλά τή σχέση

τήν ίδια. Γράφει ακόμα ότι «στis προκαπιταλιστικές κοινωνίες ή Παιδεία δέν εξυπηρετούσε τίς ανάγκες τής οικονομίας».

Στίς αντίληψεις του αυτές εμπεριέχονται δύο θεωρίες. Ή πρώτη είναι εκείνη πού προκάλεσε τόν άφορισμό μέ τόν όποιο ξεκίνησαν αυτές οι γραμμές. Τέλος πάντων, ή καταπίεση στην άνθρωπότητα δέν άρχίζει μέ τόν καπιταλισμό και είναι πολύ άμφισβητήσιμη «επαναστατική» άξιας, κατά τή γνώμη μου, ή διαδεδομένη στη Γαλλία από ψυχολογίζουσες κοινωνικές θεωρίες διεκδίκησης τής προκαπιταλιστικής άγνότητας.

Γιά τό συγκεκριμένο θέμα του σχολείου είναι λάθος ό ισχυρισμός ότι στis κοινωνίες αυτές ή Παιδεία δέν εξυπηρετούσε τίς ανάγκες τής οικονομίας. Σέ όλες τίς προκαπιταλιστικές κοινωνίες, μέχρι τίς πού πρωτόγονες, ή γνώση ήταν όπλο και προνόμιο, σε όλες από τή γνώση περνούσε ένα μέρος τής διαφοροποίησης τών άτόμων μέσα στην κοινωνική ιεραρχία, σε όλες τίς κοινωνίες υπήρξε ένας τρόπος μετάδοσης τών γνώσεων στis νεώτερες γενιές, σε όλες ή γνώση ήταν ένταγμένη στην κοινωνική ζωή κι εξυπηρετούσε τή διατήρηση και δικαίωση τής κοινωνικής δομής, ύποβοηθούσε τήν εξέλιξη τών όρων διαβίωσης. Μόνο πού δέν υπήρχε τό σχολείο. Δέν υπήρχε δηλαδή ό θεσμός ό επίσημα προορισμένος να μεταδίδει τή γνώση, να τήν αναπαράγει και να τήν παράγει.

Είναι όμως τουλάχιστον άφελές να ξεχνάμε ότι ή θεσμοποίηση τής μετάδοσης τών γνώσεων, ή ύπαρξη του σχολείου συμβαδίζει μέ τήν τάση: ένα στοιχειώδες επίπεδο μόρφωσης να γενικευθεί και από μορφωτικό προνόμιο να μετατραπεί σε δικαίωμα όλων τών κοινωνικών στρωμάτων.

Στό σημείο αυτό, ό Δ.Β. ξεχνάει πώς στis προκαπιταλιστικές κοινωνίες θεωρείται φυσικό τό δικαίωμα όρισμένων να έχουν πρόσβαση στη γνώση, πράγμα πού άμφισβήτησε ή αστική ιδεολογία, γιατί είναι επηρεασμένος από μιá άλλη θεωρία, άμερικανικής κυρίως προέλευσης, πού προωθεί τήν αντίληψη τής κατάργησης του σχολείου. Ή αντίληψη αυτή, στηριγμένη σε σωστή κριτική τών άρνητικών στοιχείων του άμερικανικού κυρίως σχολείου, είναι πολύ γοητευτική. Όδηγείται σε μιá περιγραφική εξιδανικευμένη όπου ή μόρφωση μπορεί, αν καταστρέψουμε τούς τέσσερις τοίχους του σχολείου και τήν ύποχρεωτική άποκτηση όρισμένων γνώσεων, να γίνει μιá διαρκής πηγή και μιá διαρκής ευχαρίστηση, μέ τήν αυτόμόρφωση, τά μορφω-

τικά ταξίδια, τό θέατρο, γενικά τή διάδοση τής κουλουτούρας με άλλους άντιαυταρχικούς τρόπους. Τήν αντίληψη αυτή περιγράφουν ώραία ό Ίλιτς και ό Γκούντμαν, πού έχουν μεταφραστεί και ελληνικά και κυκλοφορούν άρκετά.

Θά ήθελα εδώ να πω πριν άπ' όλα ότι δέν είναι τυχαία ή προέλευση αυτών τών θεωριών. Άποτελούν, θά έλεγα πολύ σχηματικά, άποφυγή τής άντιμετώπισης του κοινωνικού προβλήματος, παρακάμπτουν τήν κοινωνική κριτική. Καταγγέλλουν τό σχολείο, σαν να ήταν ύπερβατικό και όχι σχολείο μιás όρισμένης κοινωνίας και προτείνοντας τήν κατάργησή του αφήνουν άκρικο κι επομένως άπολέμητο τό κοινωνικό σύστημα.

Πέρα όμως από τό πόσο λίγο προοδευτικές είναι, κατά τή γνώμη μου, οι θεωρίες αυτές, εκείνος πού ξέριει ότι ύπάρχει ταξική διαστρωμάτωση στis κοινωνίες και γνωρίζει πώς λειτουργούν τά κοινωνικά προνόμια πάνω στην *ικανότητα* για μόρφωση τών άτόμων, πρέπει να ύπερασπίζεται τό σχολικό θεσμό. Και τούτο γιατί ή κατάργησή του θά δυνάμωνε άπλούστατα τήν έμβέλεια τών κοινωνικών άνισοτήτων.

Άφου ξέρουμε σήμερα ότι ή τυπική ισότητα του άστικού σχολείου μετατρέπει τούς γιούς τών εργατών σε εργάτες και τούς γιούς τών μορφωτικά (έπειδή κοινωνικά) προνομιούχων σε προνομιούχους, άφου ξέρουμε ότι ή τεχνητή ισότητα του σοσιαλιστικού σχολείου δέν μόρεσε να άναστειλει τή λειτουργία τής προέλευσης, άφου ξέρουμε ότι σε μεγάλο βαθμό οι βασικές άναστολές ή ώθήσεις προς τή μόρφωση άποκτούνται στην οικογένεια, πώς γίνεται να μιλάμε για κατάργηση του σχολικού θεσμού;

Ό μόνος δρόμος προς τήν κατάργηση τής άνισότητας αυτής, για να μή μετατρέψουμε, όπως γράφουν οι Baudelot και Establet στο *Καπιταλιστικό σχολείο στη Γαλλία*, τό πρόβλημα του σχολικού θεσμού σε πρόβλημα τής οικογένειας, πράγμα πού είναι έμμεση άποδοχή τής «μοιραίας» πιά άνισότητας, ό μόνος δρόμος είναι ή άπαίτηση τό σχολείου να μεταδίδει από τήν άρχή όλες τίς γνώσεις και δεξιότητες, όλα τά μορφωτικά κλειδιά, γνωρίζοντας ότι τά άτομα έχουν άνισες καταβολές και να μήν αξιολογεί τά κοινωνικά προνόμια σαν άπόδειξη έσωτερικής εύφυας. Στό σημείο αυτό ή έπισημη από τό κράτος άναγνώριση (τουλάχιστον άναγνώριση) τής άνισότητας πού προκαλεί ή κοινωνική προέλευση, άναγνώριση πού ύπάρχει στis σοσιαλιστικές χώρες, είναι πολύ θετική, γιατί όπως μäs δείχνει ή άμερικανική κοινωνία μέ τά «άνοιχτά

πανεπιστήμια» τής, ό μύθος τής εύφυας πείθει τούς άποκλεισμένους ότι σωστά και δίκαια άποκλείονται από τά άνώτατα ιδρύματα, κι αυτό έχει προφανή μακροπρόθεσμα κοινωνικά άποτελέσματα.

Άς έρθουμε όμως, ύστερα από τή γρήγορη αυτή προσπάθεια ν' άποσαφηνιστεί τό ύπόβαθρο τών διαφωνιών, στο νομοσχέδιο για τήν τεχνική εκπαίδευση. Νομοθετείται, μäs λέει ό Δ.Β., γιατί ό καπιταλισμός έχει άνάγκη από ειδικευμένους εργάτες.

Έδώ θά κάνω μιá παρένθεση, πού άφορά τήν άπορία μου, πώς είναι δυνατό ό τύπος τών ήλων να μήν πείθει. Άκόμα κι αν είχε σε όλα δίκιο ό Δ.Β., πώς δε διάβασε μερικούς αριθμούς στο άρθρο αυτό και γιατί είναι τό μόνο σημείο του στο όποιο δέν αναφέρεται; Ό νόμος είναι λοιπόν συμφέρον του καπιταλισμού, πολύ ώραία. Άπαντώντας όμως προκαταβολικά σ' αυτήν άκριβώς τή φραστική επαναστατικότητα, είχα περιλάβει στο άρθρο ποσοστά άναλφαβητισμού, ποσοστά άτόμων δίχως άπολυτήριο δημοτικού και όσων διαρρέουν από τό γυμνάσιο, δείχνοντας πώς ένα πολύ μεγάλο μέρος βγαίνει στην άγορά εργασίας δίχως κανένα δίπλωμα για κατοχύρωση και δίχως καμιά γνώση.

Άν λοιπόν τόν καπιταλισμό τόν συμφέρει να γενικεύσει 9 χρόνια ύποχρεωτική παιδεία —ποιόν συμφέρει ή διατήρηση του άναλφαβητισμού; Και τί σημαίνει ή εύκολη, και δίχως άντιπαράθεση με όσα προτείνει ή έξουσία, στάση πού λέει: τή δεξιά χτές δέν τή συνέφερε να ξέρει γράμματα ό «λαός» και σήμερα τή συμφέρει. Ή, και λοιπόν; Άντί να κρίνει κανείς τί είδους γράμματα, πόσα γράμματα, με ποιόν τρόπο, μέσα από ποιούς δρόμους, δηλαδή να προτείνει *βελτιώσεις* —ιεροσυλία για τήν όποία με κατατάσσει στους τεχνοκράτες ό Δ.Β.—, γυρίζει προς τόν άναλφάβητο «λαό» και τού λέει: «ή δεξιά έχει συμφέρον να σου μάθει γράμματα».

Τί σημαίνει όμως βελτιώσεις; Πριν άπ' όλα ό Δ.Β. θυμάται μέ «προσπάθεια» πού έκανα τό 1973, γράφοντας πώς με τά δεδομένα τής στιγμής ή μεταρρύθμιση πού έκκρεμεί (όχι από τή δεκαετία του 1960 αλλά από τή δεκαετία του 1910) θά γίνει πιά με «όποιαδήποτε κυβέρνηση» —ύπονοουσα ακόμα ότι και ή δικτατορία θά άναγκαστεί να τήν προωθήσει. Ή προφητεία βγήκε σωστή. Έγγραφα στο άρθρο για τήν τεχνική εκπαίδευση ότι τά νομοθετημένα δέν θά εφαρμοστούν και ό Δ.Β. βρίσκει ότι ύπάρχει άντίφαση. Ή ίδια άνάλυση με όδηγεί και στα δύο

συμπεράσματα, και δεν υπάρχει αντίφαση.

Έδω θά 'θελα ν' ανοίξω άλλη μιá παρένθεση και νά πώ ότι δεν θά επιχειρηματολογήσω πάνω στόν ελληνικό καπιταλισμό: ή οικονομία είναι χώρος πού δεν έλέγχω επιστημονικά. Πάντως, οι άφορισμοί τού Δ.Β. σίγουρα είναι λαθεμένοι. Φυσικά ό καπιταλισμός συνεχώς αναπτύσσεται. Μόνο πού ή ιδιότητά του σάν «βέλους» καθόλου δεν αίρει τήν άνιση ανάπτυξη και τίς συνέπειές της. Φυσικά μιá «κεντρώα», θά έλεγα, οικονομική και κοινωνική πολιτική τό 1964 και τό 1974 έχει κάποιες οικονομικές άντιστοιχίες, σέ κάποια κοινωνικά στρώματα. Από κεί μέχρι τόν ισχυρισμό ότι οι έλληνες βιομήχανοί περιμένουν μέ άνυπομονησία τόν κρατικό παρεμβατισμό, από τήν άνάλυση περνάμε στή θεολογία. Ακόμα και ό Ξενοφών Ζολώτας είπε, μέ τό δικό του τρόπο, ότι οι έλληνες κεφαλαιοκράτες δρούν όπως τόν καιρό τής πρωταρχικής συσσώρευσης, δίχως μακροπρόθεσμη επένδυση. "Υστερα τό περίφημο «ελληνικό» κεφάλαιο, εκείνο δηλαδή πού θέλει τήν άνεξαρτησία του, δέ νομίζω πώς μπορεί κανείς νά μās τό δείξει. Υπάρχει μιá μερίδα κεφαλαιούχων πού τείνει πρós κάποιον περιορισμό τών σκανδαλωδών προνομίων τού ξένου ή έλληνο-ξένου κεφαλαίου, αλλά είναι κι αυτό έξαρτημένο και δεν μπορεί ούτε άλλωστε θέλει νά σταματήσει τήν είσοδή ξένου κεφαλαίου. Ο ελληνικός καπιταλισμός δεν είναι υπανάπτυκτος, είναι όμως άνορθολογικά άναπτυγμένος και μέ πολύ άνισο τρόπο, πράγμα πού διαφοροποιεί πολύ τά ελληνικά κοινωνικά δεδομένα από άλλα.

Η πρόβλεψή μου, για νά ξαναγυρίσω στήν τεχνική εκπαίδευση, ότι ή μεταρρύθμιση δέ θά εφαρμοστεί, δεν αντίφασκει μέ τήν άναγκαιότητα τής νομοθέτησής της. Αυτό σημαίνει ότι οι αλλαγές πού έμπεριέχει δέ θά γίνουν ούτε γρήγορα ούτε άποτελεσματικά. Τά έγγενή χαρακτηριστικά τής εκπαίδευσης θά διατηρηθούν παρά τή μεταρρύθμιση. Και τούτο γιατί τό πρότυπο τής καπιταλιστικής δύσης δεν άντιστοιχεί στήν ελληνική πραγματικότητα και τόν Έλληνα βιομήχανο τόν συμφέρει πολύ λιγότερο άπ' όσο νομίζει ό Δ.Β. ή τεχνική ειδίκευση τού εργάτη του. "Υστερα, άς μήν κάνουμε οικονομισμό, ή ψήφιση τής μεταρρύθμισης έχει αίτια και πολιτικά και ιδεολογικά, δεν άντιστοιχεί σχηματικά σέ σαφή και λεπτομερή οικονομικά συμφέροντα. "Ας ξανάρθουμε όμως στίς «βελτιώσεις». Η κυβέρνηση προτείνει ένα νόμο

πού αν εφαρμοστεί θά εξαφανίσει τόν άναλφαβητισμό, θά γενικεύσει τήν υποχρεωτική φοίτηση και θά κατοχυρώσει στοιχειωδώς τήν πλειοψηφία πού βρίσκεται έξω από τόν εκπαιδευτικό κορμό. Συγχρόνως, ό νόμος θά καταργήσει τήν κοινωνική κινητικότητα μέσα από τό σχολείο, πού χαρακτηρίζει τήν ελληνική κοινωνία. Τί πράττει κανείς μπροστά στό νόμο αυτό; Τόν βελτιώνει και συγχρόνως τού άντιπαράθετει, όπως έλεγα στό άρθρο, ένα άλλο εκπαιδευτικό πρότυπο πού άντιστοιχεί σέ μιá άλλη αντίληψη για τήν κοινωνία. Δηλαδή, έχοντας μιá αντίληψη για τήν παιδεία, πού είναι, άς πούμε, ιδανική και πού όμως δεν μπορεί νά επιβληθεί, δέ θά 'πρεπε νά πάψει ό άγώνας για τήν καθημερινή βελτίωση τών κοινωνικών δεδομένων.

Η ελληνική όμως άριστερά, αντί νά άντιπαράθετει ένα άλλο σχολείο, μιá άλλη αντίληψη για τό σχολείο και συγχρόνως νά παλέψει για τή βελτίωση τού νομοσχεδίου πού θά ψηφίζοταν, καθόλου δεν έπαιξε τό ρόλο τού υποστηρικτή τής τεχνοκρατίας, όπως νομίζει ό Δ.Β. Κι επειδή ό ίδιος αναφέρεται στή Ρόζα Ίμβριώτη, τόν πληροφορώ ότι ή νεκρή πιά

άγωνίστρια δεν είπε τό 75 αυτά πού έλεγε τό 1958.

Η ΕΔΑ πράγματι τότε στήριζε τή μεταρρυθμιστική αντίληψη τών κεντρικών δυνάμεων, ή άποτίμηση τής στάσης της είναι άλλο πρόβλημα. Η άριστερά όμως σήμερα και κυρίως ή δογματική πτέρυγά της είπε άκριβώς αυτά πού λέει ό Δ.Β. "Απάντησε στό νομοσχέδιο μέ έναν εύκολο και άπολιτικό τελικά άφορισμό: «ή τεχνική εκπαίδευση και ή 9χρονη υποχρεωτική φοίτηση κλπ., συμφέρει τόν καπιταλισμό γιατί θέλει νά τού φτιάξει ειδικευμένους εργάτες», και έτσι ήσύχασε μέ τό πρόβλημα.

Επειδή ό Δ.Β. μιλάει μέ περισσή αυστηρότητα για τήν άριστερά αυτή, άς διαβάσει ένα άρθρο σέ δύο συνέχειες τής Ρόζας Ίμβριώτη, «Τό νομοσχέδιο για τή γενική εκπαίδευση», Ρίζοσπάστης 28.9.75 και 30.9.75 και θά διαπιστώσει ότι έχει άκριβώς τίς ίδιες αντιλήψεις μαζί της σέ ό,τι άφορά τό νόμο και τή στάση άπέναντι στήν κυβέρνηση πού θά τόν ψηφίσει.

"Αννα Φραγκουδάκη
Γιάννινα, 15.1.78

Καθε Σαββατο στη ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ

- αγωνιστική πληροφόρηση για τους πολιτικούς και κοινωνικούς αγώνες
- Πληρης ενημερωση για τα προβλήματα της Αριστερας

ΓΙΑ ΤΟΝ «ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟ»

Έπαγγελματικός προσανατολισμός καί απόκρυψη των ταξικών σχέσεων

του Γιάννη Μηλιοῦ

I. Τό Πρόβλημα

Πήρα άφορμή από τό άρθρο του κ. Μανώλη Δρεττάκη «'Ο επαγγελματικός προσανατολισμός στά τριτάξια Γυμνάσια» στον «Πολίτη» τεύχ. 13. 'Ο κ. Μ.Δ. αναλύοντας τό θεσμό του επαγγελματικού προσανατολισμού που ήδη από τό Ν. 309/76 προβλέπεται νά εφαρμοστεί στά γυμνάσια γράφει: «'Ο επαγγελματικός προσανατολισμός είναι ένας θεσμός (καί όχι, άπλως, ένα μάθημα) που, κατά τή γνώμη μας, μπορεί νά παίξει σημαντικό ρόλο τόσο στην καθοδήγηση των παιδιών στην επιλογή του κατάλληλου σχολείου ή του κατάλληλου επαγγέλματος όσο και, γενικότερα, στον εκσυγχρονισμό του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος» (σελ. 32). «Γιά τόν αύξανόμενο αριθμό των παιδιών που θά θέλουν νά συνεχίσουν τήν εκπαίδευσή τους μετά τήν Γ' τάξη του γυμνασίου, ό επαγγελματικός προσανατολισμός θά έχει ως σκοπό νά τά κατευθύνει στην επιλογή του κατάλληλου σχολείου» (σελ. 34). Τά παιδιά που «θά θελήσουν νά άρχίσουν νά εργάζονται» ό έ.π. «θά τά βοηθήσει στην επιλογή του κατάλληλου επαγγέλματος».

Υπενθυμίζουμε ότι ό έ.π. που εφαρμόζεται στις Δυτικοευρωπαϊκές χώρες και τήν 'Αμερική άποτελεί συστατικό στοιχείο όλων των σύγχρονων μορφών «εκπαιδευτικού προγραμματισμού». 'Ο προγραμματισμός αυτός βασίστηκε στό μοντέλο που διεθνώς όνομάστηκε «Manpower forecasting approach», κατά τό όποιο, βασικό μέλημα τής εκπαιδευτικής πολιτικής είναι νά προσανατολίζονται οι εκπαιδευόμενοι, μέ όσο τό δυνατόν μεγαλύτερη ακρίβεια, στις ανάγκες που κάθε στιγμή αναδεικνύει τό «σύστημα άπασχολήσεως». 'Αντίθετα λοιπόν από τή φιλελεύθερη παράδοση, ό σύγχρονος εκπαιδευτικός προγραμματισμός άναγνωρίζει ότι ή δομή και «φραγμοί επιλογής» του εκπαιδευτικού συστήματος καθορίζονται κατ' άρχήν από τις ανάγκες του συστήματος άπασχολήσεως.

Όταν μιλάμε λοιπόν, για εκπαιδευτικό προγραμματισμό και επαγγελματικό προσανατολισμό θά πρέπει νά αναλογισόμαστε συνάμα τόν κοινωνικό ρόλο τής εκπαίδευσης και τή σχέση της μέ τό «σύστημα άπασχολήσεως» (άκριβέστερα μέ τό κοινωνικό-καπιταλιστικό-καταμερισμό εργασίας). Τό βασικό όμως αυτό ζήτημα άποσιωπάται έντελώς από τόν κ. Μ.Δ. 'Αντ' αυτού προβάλλουν όροι όπως «κατάλληλο επάγγελμα», «σωστές ή έσφαλμένες ποσοτιμήσεις των μαθητών»

κλπ που είναι άσαφείς και δέν μας επιτρέπουν νά προσεγγίσουμε επιστημονικά τό ζήτημα του έ.π. Στο τελευταίο μόνο μέρος του άρθρου άναφέρεται ή εξάρτηση του έ.π. από τήν άγορά εργασίας. 'Εν τούτοις, βασική θέση παραμένει ότι ή «καταλληλότητα» του επαγγέλματος που επιλέγει ό εκπαιδευόμενος εξαρτάται από τις ύποκειμενικές του δυνατότητες και κλίσεις που ό έ.π. καλείται νά έρευνήσει.

'Αν όμως έρμηνεύσουμε τήν επιλογή του εκπαιδευόμενου μέ τό πίο πάνω σχήμα τότε θά χάσουμε από τά μάτια μας τήν ίδια τήν ουσία τής εκπαίδευσης σαν λειτουργίας που πρώτα άπ' όλα άναπαράγει τούς φορείς των διαφορετικών κοινωνικών λειτουργιών στον κοινωνικό καταμερισμό εργασίας και έτσι συντελεί στό νά διαφυλάσσονται οι κρατούσες ιδεολογικο-πολιτικές και οικονομικές σχέσεις έξουσίας.

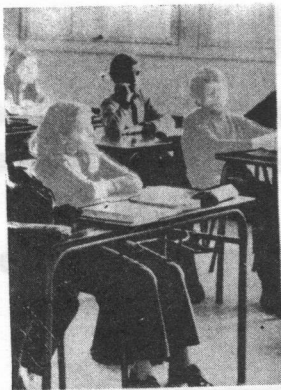
II. 'Η απόκρυψη των ταξικών σχέσεων στην εκπαιδευτική λειτουργία

'Ο έ.π. εγκαινιάζεται σε μία φάση τής εξέλιξης του καπιταλισμού όπου ό τεχνοκρατισμός έκτοπίζει ή τείνει νά έκτοπίσει τόν φιλελευθερισμό και τόν ούμανισμό όχι μόνο όσον άφορά τόν κυρίαρχο ιδεολογικό λόγο αλλά και τή μορφή και τήν έκταση τής κρατικής παρέμβασης. Τό κράτος καλείται νά έγκαταλείψει όλο και περισσότερο τό ρόλο του άπλου έγγυητή τής τάξης και νά επέμβει, νά πείσει, νά επιβάλλει, νά διευθύνει κάθε κοινωνική δραστηριότητα.

Βέβαια ακόμα και τώρα αυτές οι δραστηριότητες του κράτους προϋποθέτουν τήν απόκρυψη του ταξικού τους χαρακτήρα. Τό κράτος παρουσιάζεται σαν νά ένσαρκώνει τό κοινό συμφέρον όλοκληρου του λαού-έθνους. Παρουσιάζεται σαν νά ένοποιεί, σε μία άδιαίρετη έθνική θέληση, τις διαφορετικές οικονομικές και κοινωνικές θέσεις, λειτουργίες, θελήσεις και επιδιώξεις όλων των άτόμων-πολιτών.

'Η απόκρυψη αυτή των ταξικών σχέσεων δέν είναι άποτέλεσμα μόνο τής άστικής ιδεολογίας. Διασφαλίζεται πρώτα άπ' όλα από τήν «άταξική» όργάνωση όλων των κρατικών λειτουργιών.

Σ' ότι άφορά τήν εκπαίδευση, ό εκπαιδευτικός μηχανισμός άναλαμβάνει νά προωθήσει τήν κατανομή των εκπαιδευόμενων σύμφωνα μέ τις άπαιτήσεις του κοινωνικού (καπιταλιστικού) καταμερισμού εργασίας και των άστικών σχέσεων

έξουσίας, ενώ ταυτόχρονα, άποκρύβοντας αυτή τη λειτουργία, εμφανίζεται σαν να «ένοποιεί», με βάση το κοινό συμφέρον, και να «διευθετεί» τις διαφορετικές θελήσεις-κλίσεις και επιδιώξεις των «εκπαιδευόμενων ατόμων».

Τό αποτέλεσμα αυτό εξασφαλίζεται από την ίδια διαδικασία έπιλογής που πραγματοποιείται με βάση άξιοκρατικά-ουδέτερα κριτήρια. Καταξιώνεται έτσι σαν λειτουργία ανεξάρτητη από ταξικούς προσδιορισμούς. (Έδω θα μπορούσαμε να προσθέσουμε τό ρόλο της άστικής ιδεολογίας, την άνακήρυξη των άστικών ιδεολογιών σέ έπιστήμες, πράγμα που άποτελεί βασικό παράγοντα για τή νομιμοποίησή τους, τήν πρακτική και τήν ιδεολογία τής άμιλλας, τή μετατροπή του βαθμού σέ στόχο-αυτόσκοπο που μαζί με τό χωρισμό τής εκπαίδευσης άπ' τής άλλες κοινωνικές λειτουργίες, συντελεί στό να εξαφανίζεται από τό όπτικό πεδίο του εκπαιδευόμενου ή κοινωνική χρησιμότητα του μαθήματος. Αυτά μαζί κατατείνουν στό να άποκρύπτονται οι ταξικές σχέσεις στό χώρο τής παιδείας. Φοβάμαι όμως ότι θα βγαίναμε άπό τό θέμα μας).

Βέβαια όλοι ξέρουμε ότι ή άπόκρυψη τής ταξικής πάλης δέν σημαίνει και κατάργησή της. Στό παρελθόν προσπάθησα να δείξω τά άποτελέσματα τής ταξικής πάλης στό χώρο τής ελληνικής εκπαίδευσης, τά χαρακτηριστικά τής εκπαιδευτικής κρίσης, τή βαθιά τομή που επιδιώξε ή έξουσία με τό νόμο για τήν ΤΕΕ και τής πολιτικές επιπτώσεις τής («Πολίτης», 13).

Νομίζω ότι ή ένδεχόμενη και προβλεπόμενη εφαρμογή του έ.π. στην Ελλάδα έντάσσεται στά πλαίσια τής σύγχρονης εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης και έχει σκοπό να ένισχύσει και να σταθεροποιήσει τής λειτουργίες έπιλογής αλλά και τής λειτουργίες άπόκρυψης των ταξικών σχέσεων του εκπαιδευτικού μηχανισμού.

III. 'Ο έ.π. ως λειτουργία έπιλογής και συγκάλυψης των ταξικών σχέσεων

'Ο έ.π. έρχεται να εκπληρώσει 3 λειτουργίες:

1) Νά καταδιώξει και να νομιμοποιήσει τή διαδικασία έπιλογής σαν κοινωνικά δίκαιη, έπιστημονική και, φυσικά, άταξική. 'Η παρουσία των ψυχολόγων των παιδαγωγών και των άλλων έπιστημόνων έγγυδάται για τής πιο πάνω ιδιότητες τής. 'Η ιδεολογία των άξιοκρατικών κριτηρίων φτάνει έδω στά όριά τής.

2) Νά ένισχύσει και να σταθεροποιήσει τήν διαδικασία έπιλογής έγκαινιάζοντας μία στενή παρακολούθηση των εκπαιδευόμενων.

3) Νά εξασφαλίζει τή συναίνεση των εκπαιδευόμενων (και των γονέων τους) για τή διαδικασία έπιλογής-προσανατο-

λισμού πράγμα που στοχεύει στην ένσωμάτωση του κινήματος τής νεολαίας στην κρατική πολιτική.

Τό ότι ό έ.π. μπορεί να φτάσει μέχρι τό «φακέλωμα» μάς τό δείχνει άνάγλυφα ό ίδιος ό κ. Μ.Α. «'Όπως είναι εύνόητο ή συγκέντρωση των έλέγχων προόδου, των εκθέσεων των καθηγητών και των άποτελεσμάτων των εξετάσεων και των test που θά γίνονται στό σχολείο καθώς και κάθε άλλες χρήσιμες πληροφορίες για τό κάθε παιδί άπαιτεί τήν όργάνωση στό κάθε σχολείο ενός καλά ταξινομημένου άρχειου. (...) 'Η τήρηση ή έννημέρωση ενός τέτοιου άρχειού άπαιτεί τήν πρόσληψη πρόσθετου προσωπικού στό κάθε γυμνάσιο».

Φυσικά δέν είναι τυχαίο ότι ό έ.π. προβλέπεται πρώτα άπ' όλα για τά τριτάξια γυμνάσια μία και εκεί θά πραγματοποιηθεί ή πρώτη και βασική έπιλογή.

'Ο έ.π. έρχεται έτσι να συνεισφέρει σέ μία ιδεολογική αξιολόγηση των τεχνικών έπαγγελμάτων και τής ΤΕΕ μέσα στό ίδιο τό σχολείο και με τρόπο που να βρίσκεται σέ άρμονία με τά συμφέροντα τής έξουσίας. 'Ο έ.π. καλείται να νομιμοποιήσει τά δύο κυκλώματα στην παιδεία, να προετοιμάσει ιδεολογικά τή νεολαία για τήν πρόωρη (τόρα πιά) διάλυση του μύθου τής κοινωνικής άνόδου μέσω τής εκπαίδευσης (μιά και για τήν μεγάλη πλειοψηφία θά σβήσει ξαφνικά τό δράμα του Γενικού Λυκείου-διεξόδου στά ΑΕΙ), να ύπονομεύσει κάθε άποψη και πρακτική που θά στόχευε σέ μία άλλου τύπου αξιολόγηση και στροφή στην ΤΕΕ που, άκριβώς, θά ήθελε να βρίσκεται σέ άντιστοιχία με τά ταξικά συμφέροντα των λαϊκών τάξεων.

Δέν θέλουμε με κανένα τρόπο να ίσχυριστούμε ότι ό έ.π. σημαίνει άναγκαστικά άποπροσανατολισμό και ύπόνομευση των θέσεων των λαϊκών δυνάμεων ή ότι από τόν έ.π. κρίνεται ή έπιτυχία τής κυβερνητικής μεταρρύθμισης στην εκπαίδευση.

'Η εφαρμογή του έ.π. στη Δύση συνοδεύτηκε με τή δημιουργία νέων άντιφάσεων που, πολύ συχνά, είτε περιόρισαν τόν έ.π. σέ μία καθαρά περιθωριακή λειτουργία χωρίς ουσιαστικά άποτελέσματα για τήν εκπαίδευση είτε —και αυτό έχει τό μεγαλύτερο ένδιαφέρον— άποτελεσαν σημείο άναφορής για τής λαϊκές δυνάμεις όχι μόνο για να επιδιώξουν να πάρουν οι ίδιες στά χέρια τους τό ζήτημα του επαγγελματικού προσανατολισμού αλλά, πάνω άπ' όλα, για να έλέγξουν τόν κοινωνικό προσανατολισμό των επαγγελμάτων, για τά όποια προετοιμάζει ή εκπαίδευση, άνοίγοντας έτσι μία ουσιαστική διαδικασία «κοινωνικοποίησης» τής εκπαίδευσης.

'Εκείνο που άλλα θέλουμε να τονίσουμε είναι ότι ό έ.π. άποτελεί μία συγκεκριμένη έπιλογή τής έξουσίας για τή σταθεροποίηση τής πολιτικής και των συμφερόντων της στό χώρο τής εκπαίδευσης.

Τελειώνοντας θά θέλαμε να θίξουμε άλλο ένα σημείο: 'Η καθήρωση του έ.π. στην εκπαίδευση προϋποθέτει μία λιγότερο ή περισσότερο στενή σύνδεση των υπεύθυνων τόσο στό επίπεδο του συνολικού εκπαιδευτικού συστήματος όσο και στό επίπεδο των έπι μέρους εκπαιδευτικών ιδρυμάτων με τά άρμόδια κρατικά όργανα οικονομικού προγραμματισμού αλλά και με τής έπιμέρους οικονομικές μονάδες. Οι νέες αυτές σχέσεις αφήνουν περιθώρια για να παρέμβουν στά ζητήματα του έ.π. κάποια άμεσα οικονομικά συμφέροντα έπι μέρους κεφαλαίων ή μερίδων τής άστικής τάξης. Αυτά τά συντεχνιακού τύπου συμφέροντα άποκλίνουν, κατά κανόνα, σέ σχέση με τά μακροπρόθεσμα πολιτικά συμφέροντα του συνασπισμού τής έξουσίας όπως εκφράζονται από τή έπίσημη εκπαιδευτική πολιτική. Τέτοιες διαφωνίες —που στίς χώρες τής Δύσης εκφράζονται κυρίως από τούς συλλόγους βιομηχάνων— άφορούν συνήθως τό μέγεθος και τόν χαρακτήρα τής εξειδίκευσης, τό εύρος τής παρεχόμενης μόρφωσης, τούς τίτλους σπουδών, τό δικαίωμα να συναποφασίζουν οι βιομήχανοι για κάποιες κατευθύνσεις τής εκπαίδευσης, να όργανώνουν τήν πρακτική εξάσκηση κλπ.

'Η πίεση των καπιταλιστικών συντεχνιακών συμφερόντων κατευθύνεται γενικά στό να αύξηθεί ή εξειδίκευση και να συνδεθεί με συγκεκριμένες παραγωγικές διαδικασίες, καθώς και να αύξηθεί ή έπιρροή των «εργοδοτών» στίς κατευθύνσεις τής παιδείας.

'Αλλά, άν κοιτάξουμε πάλι προς τήν Δύση, θά δούμε πως οι τάσεις αυτές δέν έπιβιβάζονται. Μιά από τής βασικότερες λειτουργίες του άστικού κράτους είναι να έπιβάλει τό μακροπρόθεσμο πολιτικό συμφέρον των κυρίαρχων τάξεων πάνω στά πρόσκαιρα συντεχνιακά συμφέροντα των έπι μέρους μερίδων τους.

Και τό μακροπρόθεσμο πολιτικό συμφέρον του άστισμού στην εκπαίδευση άπαιτεί τήν άυτονομία της από κάθε είδους άμεσες συντεχνιακές οικονομικές επιδιώξεις. 'Απαιτεί, μαζί με τούς όρους που εξασφαλίζουν τήν ύπαγωγή των άμεσων παραγωγών στά μέσα παραγωγής, να πληρούνται και οι όροι που εξασφαλίζουν τήν κινητικότητα τους.

'Όμως για να εξασφαλιστεί ή κινητικότητα τής εργατικής δύναμης άπαιτείται ένα συγκεκριμένο εύρος γενικής παιδείας που βάζει όρια στην εξειδίκευση (βλέπε σχετικά τήν εισαγωγική έκθεση του νόμου για τήν ΤΕΕ).

Βέβαια, ύπάρχουν μερικοί που άνακαλύπτουν τόν ταξικό χαρακτήρα τής εκπαίδευσης στά συντεχνιακά κεφαλαιοκρατικά συμφέροντα και σπεύδουν έτσι να έπικροτήσουν κάθε «έκσυγχρονιστική» και «ουδέτερη» μεταρρύθμιση. Θά μάς έπιτρέψουν να διαφωνούμε.

αι γραμματα ζωριζω

«Θέσεις» 1964-1975 του Λουί 'Αλτουσέρ

Μετάφραση: Ξενοφών Γιαταγάνας, έκδ. «Θεμέλιο», 'Αθήνα 1977, σσ. 166.

«Τό τέλος του δογματισμού προκάλεσε πραγματική ελευθερία έρευνας, αλλά και ένα είδος πυρετού. Μερικοί βιάστηκαν να ανακηρύξουν ως φιλοσοφία τά ιδεολογικά σχόλια στά αισθήματα απολύτρωσής τους και τή λαχτάρα γιά ελευθερία πού αισθάνθηκαν. Οί θερμοκρασίες όμως πέφτουν τόσο σίγουρα όσο και οί πέτρες πού πετιούνται στον άέρα. Τό τέλος του δογματισμού μάς απέδωσε μόνο τό δικαίωμα να κάνουμε τόν άκριβή άπολογισμό τής πνευματικής μας περιουσίας, να πούμε μέ τ' όνομά τους τά πλούτη μας και τίς φτώχειες μας, να θέσουμε και να διατυπώσουμε άνοιχτά τά προβλήματά μας, και να καταπαιστούμε στά σοβαρά μέ τήν πραγματική έρευνα. Τό τέλος του επέτρεψε να βγούμε λίγο από τόν θεωρητικό έπαρχιωτισμό μας, να άναγνωρίσουμε και να γνωρίσουμε όσους υπήρξαν και υπάρχουν έξω από μάς, και άντικρύζοντας αυτό τό απέξω, ν' άρχίσουμε να κοιταζόμαστε άπ' έξω, να άναγνωρίζουμε τό χώρο πού κατέχουμε στη γνώση και τήν άγνοια του μαρξισμού, και έτσι να άρχίσουμε να άναγνωρίζομαστε και οί ίδιοι!»¹

'Ο Λουί 'Αλτουσέρ μπορεί να διεκδικήσει ένα πολύ πρωτότυπο τίτλο: του μαρξιστή φιλόσοφου πού επί μία

δεκαπενταετία όλες οί τάσεις τής μαρξιστικής και μή μαρξιστικής άριστερᾶς σφυροκόπησαν άνελέη-

τα. 'Αν κάποιος θά 'θελε να βιβλιογραφήσει όλο αυτό τό άντιαλτουσεριανό μένος θά 'πρεπε να είναι προετοιμασμένος γιά τή σύνταξη ενός όγκωδέστατου καταλόγου. Τό γεγονός βέβαια από μόνο του δέν άποδεικνύει ούτε τήν άξία ούτε τήν σαθρότητα των φιλοσοφικών θέσεων και έπεξεργασιών του 'Αλτουσέρ. Δείχνει πάντως ότι ή «περίπτωση 'Αλτουσέρ», όπως χαρακτήρισε τό έργο του Γάλλου φιλόσοφου ένας έπικριτής του², προκάλεσε τεράστιο ενδιαφέρον στους διανοούμενους κύκλους και όχι μόνο του Παρισιού. Καί αυτό δέν είναι χωρίς σημασία.

'Η «περίπτωση» 'Αλτουσέρ

'Ο 'Αλτουσέρ εμφανίζεται μετά τό 1960³. 'Ανάμεσα 1960 και 1965 γράφει όρισμένα άρθρα στά περιοδικά La Pensée, Nouvelle Critique, Cahiers de l' I.S.E.A. και Ésprit, τά όποία, τό 1966, συγκέντρωσε σε ένα τόμο μέ τό γενικό τίτλο «Γιά τό Μάρξ» (Pour Marx). Στο μεταξύ σε συνεργασία μέ τούς H. Rancière, P. Macherey, E. Balibar και R. Establet δημοσίευσε τό Lire le Capital (1965) συλλογικό έργο σε δύο τόμους, στο όποιο ό ίδιος έγραψε δύο κεφάλαια πού και τά δύο μαζί δέν ξεπερνούν τίς 250 σελίδες («'Από τό «Κεφάλαιο» στη Φιλοσοφία του Μάρξ», και «Τό άντικείμενο του «Κεφαλαίου»).

'Η συζήτηση πού προκάλεσαν οί πρώτες εργασίες του 'Αλτουσέρ, όπωσδήποτε, ήταν περιορισμένης έκτασης: δέν βγήκε έξω από όρισμένους κύκλους διανοουμένων του Παρισιού. Μετά τό 1965, μέ τή δημο-

1. L. Althusser, Pour Marx, éd. Maspero, Παρίσι 1966, σ. 21.

2. Βλ. Τζών Λιούις, Κριτική του 'Έργου του Λουί 'Αλτουσέρ, μετάφρ. Γιάννη Κρητικού, και Λουί 'Αλτουσέρ, 'Απάντηση στον Τζών Λιούις, μετάφρ. Κλαίρη Μητσοτάκη, Θεμέλιο 1977, σσ. 142.

3. Μέχρι τό 1960 είχε δημοσιεύσει ένα δοκίμιο γιά τόν Μοντεσκιέ (Montesquieu, la politique et l' histoire), PUF, Paris 1959) και τή μετάφραση όρισμένων άποσπασμάτων από τό έργο του Φόυερπαχ (Manifestes philosophiques de Feuerbach, Textes choisis, PUF, 1960).

τα γουριζω • και γραμματα γουριζω

σιευση του Lire le Capital και του Pour Marx ακολουθησαν σωρο οι κριτικες, οι πολεμικες απαντησεις, ενιστε και επιδοκιασιες. 'Η «σχολη» 'Αλτουσερ, αιφνιδια, απεκτησε παγκοσμια ακροαση.

Βρισκομαστε στα μεσα της δεκαετιας του '60. Ειναι η εποχη που εκκολαπτεται το νεο φοιτητικο κίνημα και το κίνημα των διανοουμένων. Στην Ευρωπη και τη Β. 'Αμερικη εμφανιζονται τα πρωτα σημαδια της «αμφισβητησης». 'Ο αντιιμπεριαλιστικος αγωνας του βιετναμезικου λαου, μπαινωντας στην πιο κρισιμη φαση του, δημιουργει παγκοσμιο ρευμα αλληλεγγυης αλλα και πολιτικων ζυμωσεων. 'Η σοβιετοκινεζικη διενεξη μετατρεπεται σε οριστικη ρηξη, ενω στην Κινα ξεσπα η «πολιτιστικη επανασταση» πράγμα που σημαδευει βαθυτατα την ευρωπαικη φοιτητικη και διανοουμενη νεολαια. Ειναι η εποχη τελος που η κουβανεζικη επανασταση γνωριζει θεαματικες επιτυχιες ενω λιγο αργότερα απο το χαμένο αντάρτη Γκεβέρα θα φτιαχτει ένα ινδαλμα και μια συνθηματολογία ανατρεπτικης παλης.

'Ο θεωρητικος ριζοσπαστισμος του 'Αλτουσερ εμφανιζεται λοιπον σε μια εποχη όπου ο πολιτικος ριζοσπαστισμος της διανοουμενης νεολαιας εκανε την ορμητικη του εμφανιση ενω οι περιπειειες του παγκοσμιο εργατικο κινήματος επλητταν θανάσιμα την επίσημη θεωρητικη ορθοδοξια και καταρράκωναν το κύρος του Μοναδικου και 'Αλάθητου Κέντρου. Και ο μαρξισμος του Α., ο τρόπος που πρότεινε να ειδωθεί το έργο του Μάρξ, αντιδογματικός και εικονοκλαστικός, δεν ειχε λιγα προτερηματα για να προσελκυσει το ενδιαφέρον των νέων αριστερων διανοουμένων του τόπου του. Πολλοι ήταν εκείνοι που δεν τους εθελεγ πλέον ο υπαρξισμος του Σάρτρ, ο νυσταλέος μαρξισμος των σοβιετικων εγχειριδιων και των γαλλικων τους αντιγραφων, η ο εγελιανοποιημένος Μάρξ που πρότειναν άλλες μαρξιστικες σχολες. Πολλοι ήταν εκείνοι που ειχαν αποκάμει με το επικίνδυνο παιγνιδι «να μεταμφιέζουν τον Μάρξ σε Χουσερλ, τον Μάρξ σε Χέγκελ η σε Νέο Μάρξ,

ηθικολόγο και οδμανιστή με κίνδυνο να μπερδέψουν άργα η γρήγορα το πρόσωπο με τη μάσκα»⁴.

'Η αναζητηση μιας νέας ερμηνείας του μαρξικου έργου, στο βαθμό που οι καθιερωμένες ειχαν ξεφτίσει, εστρεψε την προσοχη ενός ευρύτατου μορφωμένου κοινου προς τις εργασίες του 'Αλτουσερ και των συνεργατων του. 'Ας μη θεωρηθει, όμως, ότι ο Α. εγινε ο πνευματικός πατέρας των νέων κινήματων, των κινήματων που βαφτιστηκαν «αμφισβητησης». Μάλιστα στους πιο αντιπροσωπευτικους κύκλους η κινήσεις της «αμφισβητησης» η σκέψη του Α. εμοιαζε πολύ σχολαστικη, αρτηριοσκληρωτικη, νεοδογματικη, αποστεγνωμένη η σε άλλες περιπτώσεις (μαοϊκοί, τροτσικιστές) θεωρήθηκε ως το άριστερο άλλοθι του ρεβιζιονισμού, άριστερη μάσκα του «δεξιου Γαλλικου Κομμουνιστικου Κόμματος»⁵. Σε γενικες γραμμες, δεν θα ήταν υπερβολη να υποστηριξει κανεις ότι η περι τον 'Αλτουσερ κίνηση ήταν και παρέμεινε κίνηση μοναχικων: σε πολυ περιορισμένο βαθμό τροφοδότησε είτε την πολιτικη σκέψη πολιτικων ομάδων της γαλλικης αριστερας (κόμματα και οργανώσεις) είτε τα νέα φιλοσοφικά και επιστημονικά ρεύματα.

Παρουσιάζεται έτσι ένα διπλό και παράδοξο φαινόμενο: τεράστιο αλλά και άρνητικό ενδιαφέρον για το έργο του 'Αλτουσερ που δεν θ' αργήσει να γίνει σφοδρη πολεμικη, απ' όλες τις μεριες.

'Η επιτυχια-άποτυχια της νέας «σχολης» έχει να κάμει με τη πολιτικη κατάσταση της μαρξιστικης αριστερας μέσα και έξω από το ΓΚΚ. 'Η κατάσταση αυτή από τη μια διευκόλυνε και από την άλλη δυσκόλευε την παραδοχη. 'Ο 'Αλτουσερ ήταν μέλος του ΓΚΚ. 'Ο ίδιος, στον πρόλογο του Pour Marx ελεγε, ότι «γράφω αυτές τις άραδες με προσωπικη ευθύνη και σαν κομμουνιστής που αναζητά, στο πανελθόν μας κάτι που να

4. L. Althusser, Pour Marx, σ. 18.

5. Χαρακτηριστικη είναι απ' αυτή την άποψη η κριτικη που απευθύνει στον 'Αλτουσερ, ένας πρώην συνεργάτης τους ο Η. Rancière. βλ. J. Rancière... La Leçon d' Althusser, Παρίσι, idées, Callimard, 1974.

διαφωτίσει τό παρόν μας και νά φωτίσει τό μέλλον μας». Και ήταν σαφέστατο ότι η αναζητηση αυτή, από πολιτικη άποψη, προέτρεπε στην σύνδεση μαρξισμού και εργατικο κινήματος, στη σύνδεση του εργατικο κινήματος με τό κομμουνιστικό κόμμα και τις άλλες εργατικες οργανώσεις. Γι' αυτό ο Α. θεωρούσε την πολιτικη αυτοκριτικη και την θεωρητικη επανεξέταση του παραδοσιακου μαρξισμού που κληροδότησε στο εργατικό κίνημα η II και η III Διεθνής, τήν κριτικη των «'Αληθειων» που κληροδότησε η σταλινικη πρακτικη μετατρέποντας τό μαρξισμό σε «Μεγάλα Τσιτάτα», ως απαραίτητη και επείγουσα προϋπόθεση. 'Ομως την ίδια εποχη υπήρχαν δραστηκότατοι πολιτικοί και κοινωνικοί παράγοντες που εξωθούσαν (και εξώθησαν) σε μια κοινοτροποιση του κινήματος της νεολαιας. Πρίν και, κυρίως, μετά τό Μάη του '68 ξεπήδησαν πληθος οργανώσεις: μαοϊκές, τροτσικιστικες, αναρχικες, αυθορμητιστικες, ενω τό ΓΚΚ δεν ήταν ετοιμο να δεχτεί αυτό τό νέο κύμα κοινωνικων κινήματων και πέρασε δίπλα τους. Τό κλίμα επίσης στο εσωτερικό του ΓΚΚ ήταν τέτοιο που φιλοσοφικες επεξεργασίες σαν κι αυτές του 'Αλτουσερ, που αναιρούσαν εξίσου τον ανθρωπισμό / οικονομισμό και τό δογματισμό, δεν μπορούσαν να έχουν άμεσες και θεαματικες επιπτώσεις. Τό ζήτημα ήταν καθαρά πολιτικό και τό ΓΚΚ ζούσε ακόμη τή ακινησια στην οποία τό ειχε καταδικάσει ο σταλινισμος του. Και παρά τό γεγονός ότι με την απόφαση της Κεντρικης του 'Επιτροπης για την Κουλτούρα και τους Διανοουμένους (1966, στο 'Αρζαντέιγ) άνοιγε κάποιους δρόμους που απομάκρυναν από τό σταλινικό βάλτωμα, ωστόσο οι επίσημοι θεωρητικοί εκπρόσωποι του ΓΚΚ είτε σχολίαζαν ακόμη τά «Μεγάλα Τσιτάτα» είτε άρχισαν να μπαίνουν στην τροχιά μιας ανθρωπολογικης και ανθρωπιστικης θεώρησης του Μάρξ (Γκαροντύ, Λυσιεν Σέβ). Αυτή η τελευταία τάση, ενω τό πρόβλημα ήταν η ουσιαστικη αυτοκριτικη της ιστορίας του εργατικο κινήματος, αναγόρευε ως απόλυτη και μοναδικη Αιτία του ζοφε-

και γραμματα ζωριζω • και γραμμα

ροῦ καὶ τραγικοῦ παρελθόντος τὴν «λατρεία» τοῦ προσώπου τοῦ Στάλιν τὴν περίφημη «προσωπολατρεία» πού κατάντησε —κι ὄχι μόνο στὴ Γαλλία— τὸ μέγα αιτιολογικὸ πασπαρτοῦ⁶. Ἔτσι οἱ καταγγελίες τῶν ἐπὶ Στάλιν παραβιάσεων τῆς «σοσιαλιστικῆς νομιμότητας», δηλαδή ὀρισμένων καταστάσεων τῆς νομικῆς ὑπερδομῆς τοῦ σοβιετικοῦ καθεστώτος, ἔγινε ἡ νέα γραμμὴ πλεύσης ὅπως τὴν εἶχε χαράξει καὶ διδάξει τὸ 20ὸ συνέδριο τοῦ ΚΚΣΕ, ἐνῶ οἱ σχέσεις ὑπερδομῆς καὶ δομῆς, οἱ ταξικὲς καὶ πολιτικὲς σχέσεις ἀποσιωπήθηκαν.

Ὁ Ἄλτουσέρ ἔθετε διαφορετικὰ τὸ θέμα. Καὶ τὸ ἔθετε διαφορετικὰ στὸ θεωρητικὸ ἐπίπεδο, ἔχοντας ὅμως πλήρη ἐπίγνωση ὅτι μεταξύ θεωρίας καὶ πολιτικῆς δὲν μεσολαβοῦν σινικὰ τεῖχη. Ἀντίθετα μάλιστα προσπάθησε νὰ θεωρητικοποιήσει τὴν σχέση πολιτικοῦ καὶ θεωρητικοῦ.

Ὁ Ἄλτουσέρ ξεκινούσε ἀπὸ μιὰν ἀνάγνωση τοῦ ἔργου τοῦ Μάρξ πού ἤθελε νὰ ξαναπιάσει τὴν παράδοση τοῦ Λένιν καί, ὅπως ὁ Λένιν, ἀρνιόταν τὸ ἰδεαλιστικὸ ζεῦγος θεωρητικὸς οὐμανισμός-οἰκονομισμός. Ἄν ὁ οἰκονομισμός καὶ ὁ οὐμανισμός ἦταν μιὰ μορφή προσβολῆς τῆς μαρξιστικῆς ἐπιστήμης καὶ φιλοσοφίας καὶ συνάμα μιὰ μορφή διείσδυσης τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας στὸ χῶρο τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, μήπως τὸ σῶμα τοῦ ἴδιου τοῦ μαρξισμού, δηλαδή τὸ θεωρητικὸ ἔργο πού θεωρήθηκε ὡς μαρξισμός, δὲν ἦταν «ὑπεύθυνο» πρὸς τοῦτο; Ἄν ὁ οἰκονομισμός/οὐμανισμός, μὲ τὶς ποικίλλες ἐπιπτώσεις τους στὴν πολιτικὴ, τὴν οἰκονομία, τὴν ἐπιστήμη, τὴν φιλοσοφία καὶ τὴν ὄργάνωση τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, δὲν εἶναι παρά μιὰ κρίση τοῦ μαρξισμού δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀνατρέξουμε στὰ ἴδια τὰ

γραπτά τοῦ Μάρξ καὶ νὰ ἐλεγξουμε τὸ ἂν ὁ οἰκονομισμός καὶ ὁ θεωρητικὸς οὐμανισμός νομιμοποιῶνται μὲ βάση τὸ μαρξικὸ ἔργο; Τί εἶναι καὶ τί δὲν εἶναι μαρξισμός; Τί εἶναι μαρξιστικὴ ἐπιστήμη; ἐπιστήμη τοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἡ θεωρία τῆς: ὁ ιστορικὸς ὕλισμός; Τί εἶναι μαρξιστικὴ φιλοσοφία: ὁ διαλεκτικὸς ὕλισμός; Τί εἶναι ὅλα τούτα τὰ «αὐτονόητα» πού μᾶς κληροδότησε ἡ παράδοση τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος ἂν τὰ δοῦμε μέσα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ ἴδιου τοῦ Μάρξ; Καὶ τί εἶναι τὸ ἔργο τοῦ Μάρξ μὲ βάση τὶς ἴδιες του τὶς τελειοποιημένες ἐννοιολογικὲς ἐπιστημονικὲς ἐπεξεργασίες; Πῶς πρέπει νὰ συμπληρώσουμε τὰ κενὰ τῆς γραφῆς του, ἂν κενὰ ὑπάρχουν, καὶ νὰ ἐρμηνεύσουμε τὶς ἀντιφάσεις τους, ἂν ἀντιφάσεις ὑπάρχουν;

Ὁ Ἄλτουσέρ εἶχε τὴ μεγάλη ἀξία νὰ θέσει τὰ ἐρωτήματα αὐτά. Δείχνοντας ὅμως τὴν ἐσωτερικὴ λογικὴ πού συνδέει τὴν ὅποια ἀπάντηση μὲ τὴν πρακτικὴ καὶ τὴν ἱστορία τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος ὄρθωνε ταυτόχρονα γύρω του τοίχους, ἂν καὶ διάτρητους, πού τὸν ἀπέκοβαν τόσο ἀπὸ τὴν ἐκτός ὅσο καὶ τὴν ἐντός ΚΚ μαρξιστικὴ θεωρία.

Ἡ ἐπιστημολογικὴ τομὴ στὸ ἔργο τοῦ Μάρξ

Τὸ διάβημα τοῦ Ἄλτουσέρ εἶναι κατ' ἀρχὴν ἐπιστημολογικὸ. Ὑποβάλλοντας τὰ κείμενα τοῦ Μάρξ σὲ μιὰ ἐξαντλητικὰ λεπτομερῆ ἀνάγνωση, θέλει νὰ διαγνώσει τὶς μεταλλαγές πού συντελοῦνται στὸ θεωρητικὸ τους καθεστῶς, νὰ ἐντοπίσει τὰ περασμένα ἀπὸ μιὰν προεπιστημονικὴ σὲ μιὰν ἐπιστημονικὴ προβληματικὴ. Τὴν ἐννοια τῆς προβληματικῆς δανεῖζεται ἀπὸ τὸν Jacques Martin «γιά νὰ καταδηλωθεῖ, ὅπως λέει, ἡ ἰδιάζουσα ἐνότητα ἐνός θεωρητικοῦ σχηματισμοῦ⁷». Γιατί κάθε θεωρητικὸς σχηματισμός εἶναι ἕνα ἰδιότυπο θεωρητικὸ σύνολο ἐννοιῶν, ἀντικειμένων, μεθόδου, μεθοδολογίας καὶ πρακτικῆς πού τὸ ξεχωρίζει ἀπὸ ὅποιοδήποτε ἄλλο καὶ δὲν εἶναι ἀναγώγιμο σὲ κανένα ἄλλο. Χρειάζεται λοιπόν, γιά νὰ τὸ κατανοήσου-

με, μιὰ θεωρία τῆς διαμόρφωσης τοῦ θεωρητικοῦ σχηματισμοῦ, μιὰ θεωρία τῆς ἱστορίας του τελικά, πού θὰ μᾶς δώσει τὰ κλειδιά τῆς διαφορᾶς του ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Γιατί ἡ διαμόρφωση ἐνός θεωρητικοῦ σχηματισμοῦ (ὅπως καὶ ἐνός κοινωνικοοικονομικοῦ σχηματισμοῦ) δὲν εἶναι ἐκλεκτικιστικὸ ἄθροισμα διάσπαρτων στοιχείων οὔτε εὐθύγραμμη ἐξέλιξη μιᾶς θεωρητικῆς παραγωγῆς σὲ μιὰ ἄλλη (π.χ. ἀπὸ τὸν τὸν Χέγκελ στὸν Μάρξ «στήνοντας τὴν διαλεκτικὴ τοῦ Χέγκελ στὰ πόδια τῆς»).

Ἀπὸ τὸν Gaston Bachelard δανεῖζεται τὴν ἐννοια τῆς ἐπιστημολογικῆς τομῆς γιατί ἔτσι «μποροῦμε νὰ στοχαστοῦμε τὴν προαγωγή τῆς θεωρητικῆς προβληματικῆς συγχρόνως πρὸς τὴ θεμελίωση μιᾶς ἐπιστήμης⁸».

Μὲ βάση λοιπόν τὶς ἐννοιες τῆς προβληματικῆς καὶ τῆς ἐπιστημολογικῆς τομῆς ὁ Ἄλτουσέρ θεωρεῖ ὅτι τὸ σύνολο μαρξικὸ ἔργο τέμνεται σ' ἕνα κάποιο σημεῖο, χωρίζεται σὲ δύο μέρη ἔτσι πού τὸ δεύτερο δὲν μπορεῖ νὰ ἀναχθεῖ στὸ πρῶτο καὶ ἀντίστροφα. Τὸ δεύτερο μέρος ὅμως μπορεῖ νὰ χρησιμεύσει στὸ νὰ ἐρμηνεύσουμε τὸ πρῶτο καί, γενικότερα, νὰ ἀποτελέσει τὴν βάση γιά τὴν συμπλήρωση τῶν κενῶν του, τὴν ἄρση τῶν ἀντιφάσεών του, τὴν ἀνάπτυξή του. Κατὰ τὸν Ἄλτουσέρ ἡ τομὴ στὸ ἔργο τοῦ Μάρξ τοποθετεῖται στὴ «Γερμανικὴ Ἰδεολογία» καὶ τὶς «Θέσεις γιά τὸ Φόουερμαχ» (1845). Ὁ Μάρξ μὲ τὴ «Γερμανικὴ ἰδεολογία» προβαίνει στὴ κριτικὴ τῆς γερμανικῆς φιλοσοφίας ἐκείνης πού κατὰ καιροῦς χρησίμευσε σάν πρότυπό του, καὶ ταυτόχρονα προβαίνει στὴν κριτικὴ καὶ τὴν ἀπόρριψη τῆς προηγούμενης φιλοσοφικῆς του συνείδησης. Στὰ ἔργα τῆς τομῆς ἐξαγγέλλει τὶς πρῶτες μεγαλοφυεῖς, ἂν καὶ ἀβέβαιες, διατυπώσεις τῆς νέας φιλοσοφίας καὶ τῆς νέας ἐπιστήμης πού ἀρχίζει νὰ κυφορεῖται («Θέσεις γιά τὸ Φόουερμαχ»). Ὁ Ἄλτουσέρ δείχνει ὅτι τὸ πρῶτο ἀπὸ τὴν ἐπιστημολογικὴ τομὴ ἔργο τοῦ Νέου Μάρξ διαπνέεται, σὲ μιὰ πρώτη φάση, ἀπὸ τὴν προβληματικὴ τῶν Κάντ-Φίχτε

6. Χαρακτηριστικὸς ἐκπρόσωπος αὐτῆς τῆς ἀποψης στὸ ΓΚΚ εἶναι σήμερα ὁ ἱστορικὸς Ζάν Ἐλενστάιν, ἀρκετὰ γνωστός στὸ ἑλληνικὸ κοινὸ μὲ τὴν μετάφραση τῶν βιβλίων του «Τὸ σταλινικὸ φαινόμενο» (βλ. βιβλιοκριτικὴ Α. Ἐλεφάντης, Πολίτης, τεύχ. 6), «Ἡ ἱστορία τῆς ΕΣΣΔ» καὶ «Ἱστορία τοῦ Γαλλικοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος».

7. L. Althusser, Pour Marx, σ. 24.

8. Στὸ ἴδιο, σ. 24.

και γραμματα ζωριζω • και γραμμα

μέσω τῶν ὁποίων κρίνει τό ἔργο τοῦ Χέγκελ, σέ μιά δευτέρη ἀπό τήν ἀνθρωπολογική προοπτική τοῦ Φούερμαχ καί μόνο ἓνα ἔργο του, τά «Χειρόγραφα τοῦ 44» μπορεῖ νά θεωρηθεῖ «Χεγελιανό». Μέ τή «Γερμανική ἰδεολογία» καί τίς «Θέσεις γιά τό Φόουερμαχ» ὁ Μάρξ «ξεκαθαρίζει τοὺς λογαριασμούς μέ τήν παλιότερή του συνείδηση». Ἀπό τή στιγμή αὐτή καί μετὰ ἀρχίζει τό γιγαντιαίο ἔργο γιά τή θεμελίωση τῆς θεωρίας τῆς ἱστορίας: ἱστορικό ὕλισμό καί μιᾶς νέας φιλοσοφίας: τό διαλεκτικό ὕλισμό, στή διάρκεια μιᾶς πορείας *ὀρίμανσης* πού θά ἐτοιμάσει τά ἐννοιολογικά ἐργαλεῖα καί θά δώσει τά ἔργα τῆς *ὀριμότητας*.⁹

Ἄν τό ἐπιστημολογικό διάβημα τοῦ Ἄλτουσέρ, προσδιόρισε ἓνα συγκεκριμένο πεδίο καί ἀντικείμενο γιά τήν μαρξιστικές ἔρευνες, δέν περιορίστηκε ὡστόσο μόνο σ' αὐτό τό ξεκαθάρισμα. Ἐπιδόθηκε σέ μιά συστηματική κριτική τῶν χυδαίων «μαρξιστικῶν» ἀπόψεων πού διαχωρίζουν ἀπόλυτα τήν κοινωνικοοικονομική ὑποδομή ἀπό τό ἰδεολογικοπολιτική ὑπερδομή, μίλησε γιά τήν σχετική αὐτονομία τῶν τριῶν βασικῶν ἐπιπέδων, τοῦ οικονομικοῦ, τοῦ πολιτικοῦ καί τοῦ ἰδεολογικοῦ, τόν ὑπό καί ὑπερ-προσδιορισμό σέ τελευταία ἀνάλυση ἀπό τήν οἰκονομία ἀλλά καί γιά τά φαινόμενα ἀνάδρασης, ἀλληλοπροσδιορισμοῦ καί ἀλληλεξάρτησης πού παρατηροῦνται. Σ' αὐτή τή μεθοδολογική βάση κατέκρινε τόν οἰκονομισμό πού ἀνάγει τά πάντα στήν περιβόητη ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, καί, συνεχίζοντας τό ἔργο ἄλλων μαρξιστῶν (Λένιν, Γκράμσι, Μάο), ἔδειξε τήν προτεραιότητα τῶν παραγωγικῶν σχέσεων.

Δέν θά μιλήσουμε ὁμως γιά τά σημεῖα αὐτά πού βασικά περιέχονται στό *Pour Marx* καί τήν *Lire le capital* γιατί ὁ σκοπός μας δέν εἶναι νά κάνουμε μιά ὀλοκληρωμένη ἔκθεση τῶν ἀπόψεων τοῦ Ἄλτουσέρ καί τῶν συνεργατῶν του. Καί ἐπιπλέον τά ἔργα τοὺς αὐτῆς τῆς περιόδου δέν ὑπάρχουν στά ἑλληνικά.

Θά ἄρκεστῶ συνεπῶς νά μιλήσω γιά τό νῆμα πού διαπερνᾷ τίς ἀναλύσεις τοῦ Ἄλτουσέρ στό βι-

βλίο πού ὁ ἑλληνας ἀναγνώστης ἔχει ἤδη στή διάθεσή του: τίς «Θέσεις».

Μαρξισμός καί πάλη τῶν τάξεων

Στήν «Ἐποστήριξη τῆς Ἄμιέννης»,¹⁰ ὁ συγγραφέας, ἀποτιμώντας συνολικά τό ἔργο του θά πει ὅτι εἶναι πολεμικό καί πολιτικό. Τό σημεῖο αὐτό θά πρέπει νά προσεχθεῖ γιατί ἔχει βαρύνουσα σημασία. Τά κείμενά του, λέει, εἶναι «ἐπεμβάσεις πολιτικές μέσα στήν κρατοῦσα μαρξιστική φιλοσοφία, συγχρόνως ἐναντία στό δογματισμό καί στήν κριτική του ἀπό τά δεξιά, καί ἐπεμβάσεις φιλοσοφικές στήν πολιτική ἐναντία στόν οικονομισμό καί τό ἀνθρωπιστικό του «συμπλήρωμα» (σελ. 127). Γιατί, θά συνεχίσει, ὁ δογματισμός πού εἶχε βραχυκυκλώσει τή μαρξιστική θεωρία ἐπικρατοῦσε καί μετὰ τό XX Συνέδριο τοῦ ΚΚΣΕ ἐνῶ ταυτόχρονα εἶχε βρεῖ ἓναν ψευτοπόλεμο, τίς φιλοσοφικές φλυαρίες «περί Ἀνθρώπου». Ἡ μάχη λοιπόν γιά ἓνα κομμουνιστή μαρξιστή φιλόσοφο ἔπρεπε νά δοθεῖ σέ δύο μέτωπα καί σέ δύο ἐπίπεδα. Στό ἐπίπεδο τῆς *πολιτικῆς* ἢ πάλη ἦταν θεωρητική: ὄφειλε νά διεκδικήσει τά δικαιώματα τῆς θεωρίας γιά τήν σχετική αὐτονομία της σέ σχέση μέ τήν πολιτική, νά καταρρίψει τίς θέσεις τοῦ δογματισμοῦ πού καταδικάζαν τή φιλοσοφία σέ σχολιαστική τῆς τρέχουσας πολιτικῆς γραμμῆς καί σκοπιμότητας. Καί στό ἐπίπεδο τῆς *θεωρίας*, ἡ μάχη τοῦ μαρξιστικοκομμουνιστή φιλόσοφου ἦταν πολιτική γιατί ἔπρεπε νά καταδείξει ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι σέ τελευταία ἀνάλυση πάλη τῶν τάξεων στό χῶρο τῆς θεωρίας. Τί εἶδους «πολιτική» εἶναι ἡ θεωρία; Ὁ Ἄλτουσέρ θά μᾶς πει ὅτι σχετίζεται μέ τήν «*ἰδεολογική ἡγεμονία τῆς ἀρχουσας τάξης, γιά τή σύστασή της, τήν ἐνδυνάμωσή της ἢ τήν πάλη ἐναντίον της*» (σελ. 125).

Τά πράγματα ὁμως δέν ἦταν ἀπλά γιατί ἡ θέση αὐτή θά μπορούσε νά καταλήξει στόν ἰδεαλισμό τῆς καθαρῆς θεωρίας καί τῆς καθαρῆς ἐπιστήμης, ἢ διαφορετικά σέ «θεωρητικισμό» καί ἐπιστημονισμό, πράγμα ἄλλωστε γιά τό ὁποῖο κατηγορήθηκε. Ἐπρεπε, λοιπόν, νά στοχαστεῖ

κανεῖς τά ζητήματα τῆς μαρξιστικῆς φιλοσοφίας σάν θεωρητικά καί συνάμα πολιτικά ζητήματα παίρνοντας ὑπόψη τίς κρατοῦσες στό ἐργατικό κίνημα μαρξιστικές ἀντιλήψεις. Ἡ ἀποψη τοῦ λοιπόν «*παρουσίαζε αὐτήν ἐδῶ τήν πρωτοτυπία πού δέν τῆς συγχωρήθηκε ποτέ, νά ἀσκεῖ κριτική στό δογματισμό ὄχι ἀπό θέσεις ἀνθρωπιστικῆς ἰδεολογίας ἀλλά ἀπό θέσεις ἀριστερές, τοῦ θεωρητικοῦ ἀντι-ανθρωπισμοῦ, ἀντι-εμπειρισμοῦ καί ἀντι-οικονομισμοῦ*» (132).

Οἱ ἐξομολογήσεις αὐτές, πού ἄλλωστε εἶναι διάφανες σ' ὄλο τό ἔργο τοῦ Ἄλτουσέρ μᾶς ἀποκαλύπτουν ἓνα ἐρώτημα: τί σημαίνει νά εἶναι κανεῖς μαρξιστής-φιλόσοφος; Στό ἄρθρο «*Μαρξισμός καί πάλη τῶν τάξεων*» ὁ Ἄλτουσέρ ἀπαντᾷ: «*ἡ πάλη τῶν τάξεων ἀποτελεῖ τόν «καθωριστικό κρίκο» ὄχι μόνο γιά τήν πολιτική πρακτική τοῦ μαρξιστικοῦ λενινιστικοῦ ἐργατικοῦ κινήματος ἀλλά καί γιά τή θεωρία, τήν ἐπιστήμη καί τή μαρξιστική φιλοσοφία*» (σ. 63). Μόνο ἡ πάλη τῶν τάξεων πού διεξάγεται σέ ὄλα τά ἐπίπεδα, ἄρα καί τό θεωρητικό, πού διαπερνᾷ τό στοχασμό καί τήν πρακτική τοῦ Μάρξ καί τοῦ Λένιν, δίνει τήν ἀπάντηση γιά τό νόημα πού μπορεῖ νά ἔχει ἡ ἄσκηση, γιά τόν μαρξιστή φιλόσοφο, τῆς θεωρητικῆς πρακτικῆς. Πρόκειται, ἐπομένως, γιά μιά πρακτική, καί σάν τέτοια ἐγγράφεται στό χῶρο τῆς πάλης τῶν τάξεων. Ἄν ἡ καθαρῆ θεωρία ἢ καθαρῆ ἐπιστήμη —καί τά ἀφηρημένα ἐπιστημολογικά διαβή-

9. Ἀναλυτικότερα, ἡ περιοδολόγηση στό ἔργο τοῦ Μάρξ πού προτείνει ὁ Ἄλτουσέρ εἶναι ἡ ἀκόλουθη.

1840-1844: Ἔργα τῆς Νεότητος
1845: Ἔργα τῆς τομῆς
1845-1857: Ἔργα τῆς ὀρίμανσης
1857-1883: Ἔργα τῆς ὀριμότητας.

10. Τό τελευταῖο ἀπό τά δοκίμια πού περιέχονται στή συλλογή «Θέσεις». Κατά τή γνώμη μου ἡ μετάφραση τοῦ τίτλου εἶναι ἀστοχη καί παραπλανητική, γιατί πρόκειται ὄχι γιά τήν ὑποστήριξη τῆς πόλης τῆς Ἄμιέννης ἀλλά γιά τήν διατριβή πού ὑπεστήριξε ὁ Ἄλτουσέρ σέ μιά ἐπιτροπή καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πικαρδίας, τόν Ἰούλιο τοῦ 1975, στήν πόλη τῆς Ἄμιέννης.

και γραμματα ζωριζω • και γραμμα

ματα προσκαλούν προς την κατεύθυνση αυτή— ξεκόβουν τό διανοούμενο από την πάλη των τάξεων, ή απόδοση των πρωτείων στην ταξική πάλη, ή προτεραιότητα του ιστορικού υλισμού, αποφεύγει τον κίνδυνο της θεωρησιαρχίας, παρέχει τη στέρεη βάση και στή μαρξιστική φιλοσοφία (τό διαλεκτικό υλισμό) για να διαμορφώσει τις κατηγοριακές παραγωγές της και τις θέσεις της.

Αυτή την πολιτική όμως στο χώρο της θεωρίας θά μπορούσαμε να την όρισουμε και από μιά άλλη πλευρά θέτοντας ένα έρώτημα: σέ τί χρησιμεύει; Η απάντηση δίνεται ολογράφως: να άμφισβητηθεί ή ιδεολογική ήγεμονία της άστικής τάξης, να κατακτηθεί ή ιδεολογική ήγεμονία από τή εργατική. Η πολιτική, δηλαδή, στό χώρο της θεωρίας είναι τελικά ή στρατηγική μετασχηματισμού των υπερδομών. Ο θεωρητικός άγώνας στην προκειμένη περίπτωση δέν έχει να κάνει μέ την δικαίωση του άπριόρι κομματικού λογισμού, αλλά συντελεί στην πολιτιστική κατάκτηση του συνόλου της τάξης, και του έθνους. Ο δογματισμός μετέτρεψε τή θεωρία σέ υποστηρικτή του υπερβατικού κομματικού λόγου, άπολύτου ένσαρκωτή της «συνείδησης» της τάξης, ή όποια ταυτίζονταν μέ τή συνείδηση όλου του λαού, ό όποιος γράφει τήν ιστορία, έννοείται, ένσαρκώνοντας τό Κομματικό Λόγο κ.ο.κ. Στο μονόδρομο του δογματισμού, στόν θαυμαστικό ένγαλισμό του Ένός μέ τά υποκείμενά του πού έξορκίζει τις κοινωνικές αντίφάσεις και τις πραγματικές ταξικές σχέσεις, ό διαλεκτικός λογισμός άποκαλύπτει τήν λενινιστική διαλεκτική κόμμα-τάξη-μάζες, θεωρία και πολιτική πού γκρεμίζει τά τείχη ανάμεσα σέ διανοούμενο και πολιτικό, ήγεσία και «άπλό» μέλος της βάσης. Συναντάμε έτσι αυτό πού τόνιζε μέ τή θαυμαστή παραδοξολογία του ό Γκράμσι: «Όλα τά μέλη του κόμματος είναι διανοούμενοι».

Ο θεωρητικός αντι-ανθρωπισμός του μαρξισμού

Τήν άποψη για τόν θεωρητικό αντι-ανθρωπισμό του Μάρξ υποστήριξε

για πρώτη φορά ό Άλτουσέρ σ' ένα δοκίμιο του 1963.¹² Καί έννοούσε ότι είναι ξένη προς τό θεωρητικό έργο του ώρισμου Μάρξ—άρα προς τό μαρξισμό— κάθε θεώρηση του Άνθρώπου ως Έποκειμένου της Ιστορίας. Η ιστορία θά τονίσει άργότερα είναι «διαδικασία χωρίς Έποκείμενο και Τέλος».¹³ Στο σημείο αυτό ό Άλτουσέρ διαχωρίζεται ριζικά από τήν μαρξιστική και μαρξίζουσα παράδοση, πού είχαν δημιουργήσει οί φιλόσοφοι της «άλλοτριώσης», της φιλοσοφίας πού, ως προς τις μαρξιστικές της καταβολές, έδράζονταν στά έργα του νέου Μάρξ. Η σχετική προβληματική είναι γνωστή: Έποκείμενο της Ιστορίας είναι ό άνθρωπος, ή ούσία του όποιου, μέσα στις συνθήκες της έμπορευματικής παραγωγής, άλλοτριώνεται και ό άνθρωπος πραγματοποιείται: τό προλεταριάτο συνεπώς, πού αντιπροσωπεύει τήν ίδια τήν ανθρώπινη ούσία, καταργώντας τήν εκμετάλλευση άνθρώπου από άνθρωπο μέ τήν προλεταριακή επανάσταση θά επιτρέψει τήν πραγματοποίηση της ανθρώπινης ούσίας.

Ο Άλτουσέρ άρνούμενος τόν θεωρητικό ανθρωπισμό του Μάρξ δέν άρνιέται τήν ιστορική ύπαρξη του ανθρωπισμού, πράγμα έντελώς άναμφισβήτητο, αλλά και διαφορετικό ριζικά. Θεωρεί ότι ό θεωρητικός ανθρωπισμός δέν άποτελεί στοιχείο του θεωρητικού όπλοστασίου του Μάρξ. Μιά δέ από τις επιπτώσεις της επιστημολογικής τομής είναι άκριβώς ότι στά έργα της ώριμότητας οί «έννοιες» της άλλοτριώσης και του Άνθρώπου δέν ύπάρχουν. Οί λέξεις αυτές όσάκις χρησιμοποιούνται σπάνια άλλωστε, δέν έχουν άυστηρό θεωρητικό καθεστώς: δέν είναι θεωρητικές έννοιες.¹⁴ Ο μαρξισμός

δηλαδή διακρίνεται από θεωρητικό αντι-ανθρωπισμό και μόνο μέ βάση ή χάρη σ' αυτόν μπορεί να έρμηνεύσει άποτελεσματικά τις ιδεολογίες του ανθρωπισμού πού πρόσφατα έχουν είσχωρήσει και στην ιδεολογία του εργατικού κινήματος μέ τήν μορφή, κυρίως, του «σοσιαλιστικού ούμανισμού».

Ο Άλτουσέρ έκτοτε επανήλθε κατ' επανάληψη στό θέμα άναπτύσσοντας και διορθώνοντας συνεχώς τόν προβληματισμό του. Ηδη στην «Απάντηση στόν Τζόν Λιούις» ή θέση του ότι ή ιστορία είναι «διαδικασία χωρίς Έποκείμενο και Τέλος» βρίσκει πιο δλοκληρωμένη ανάπτυξη. Θά ύποστηρίξει (σ. 99) ότι ή άστική τάξη θέλησε να κατοχυρώσει τό νομικο-ιδεολογικό όρο ύποκείμενο, να τό μετατρέψει στην ύπ' αριθμό ένα φιλοσοφική της κατηγορία και πάντα του να έδραιώσει τήν ιδεολογία της, άπαραίτητη προϋπόθεση της άναπαραγωγής των ιδεολογικών όρων της έξουσίας της. Έτσι διαμόρφωσε τόν «όρο ύποκείμενο της γνώσης (τό ego cogito, τό υπερβατικό ύποκείμενο του Κάντ ή του Χούρσελ, κλπ) της ήθικής και του Έποκειμένου της Ιστορίας».¹⁵ Νομικο-ιδεολογικό ύποκείμενο, ήθικο ύποκείμενο, γνωσιολογικό ύποκείμενο, Έποκείμενο της Ιστορίας δέν είναι παρά πλευρές του κατεξοχική ύποκειμένου της άστικής ιδεολογίας του «έλεύθερου ύποκειμένου» του άστικού δικαίου μιά και τό σύνολο άστικό ιδεολογικό εποικοδόμημα συγκροτείται κάτω από τήν κυριαρχία της άστικής νομικής ιδεολογίας. Αντίθετα «για τή μαρξιστική φιλοσοφία δέν μπορεί να ύπάρξει Έποκείμενο σάν Άπόλυτο Κέντρο, σά ριζική Αρχή, σά μοναδική Αίτία».

11. «Θέσεις», σελ. 63-68.

12. Στο Pour Marx, «Marxisme et humanisme», σσ. 225-258. Βλ. και μετάφρ. Έλένης Ιωάννιδη στην Έπιθεώρηση τέχνης τ. 141-142, Σεπτ.-Όκτ. 1966.

13. Βλ. Λουί Άλτουσέρ, «Απάντηση», σ. 97.

14. Στην «Υποστήριξη της Αμείνης» ό Άλτουσέρ άπαντώντας σέ πολλούς επικριτές του γράφει ότι στό «Κεφάλαιο» τά άποσπάσματα πού μιλούν για τό θέμα της άλλοτριώσης δέν έχουν θεωρητική σημασία. «Έννοώ μ' αυτό

πώς ή άλλοτριώση δέν εμφανίζεται σάν επεξεργασμένη έννοιολογική κατηγορία, αλλά σάν ύποκατάστατο πραγματικότητας πού δέν έχουν φτάσει άκόμη σέ τέτοιο βαθμό επιστημονικής επεξεργασίας, ώστε να ανατρέξει εκεί ό Μάρξ. Τό θέμα λοιπόν της άλλοτριώσης κατέχει (...) μέσα στό «Κεφάλαιο» τή θέση μιάς έννοιας, ή μάλλον έννοιών πού δέν έχουν άκόμη μορφοποιηθεί, γιατί οί άντικειμενικές ιστορικές συνθήκες δέν έχουν άκόμη παράγει τό άντικείμενό τους».

15. «Απάντηση...», σ. 99.

να ζουριζω • και γραμματα ζουριζω

«Δέν μπορούμε νά συλλάβουμε, δηλαδή νά στοχαστοῦμε τήν πραγματική ιστορία (διαδικασία ἀναπαραγωγῆς καί ἐπανάστασης τῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν) μέ τρόπο πού θά μπορούσε νά τήν ἀνάγει σέ μιάν Ἀρχή, μιάν θυσία ἢ μιάν Αἰτία (ἔστω τόν ἄνθρωπο) πού θά ἔταν τό Ὑποκείμενό της...»¹⁶

Ὁ θεωρητικός ἀντι-ἀνθρωπισμός τοῦ Μάρξ ἐδράζεται στήν ἀνάλυση τῶν ἰδιῶν τῶν δομῶν καί τῶν διαδικασιῶν τῆς ἐκμετάλλευσης. Οἱ ἄνθρωποι μετέχουν στή διαδικασία τῆς παραγωγῆς ὡς παραγωγοί ὑπεραξίας ἀπεριόριστα ἀντικαταστατοί, ὡς μέλη κοινωνικῶν τάξεων, οἱ ὁποῖες προσδιορίζουν στά ἄτομα ἀντικειμενικές θέσεις στόν κοινωνικό καταμερισμό ἐργασίας. Καί, βέβαια, ἡ θέση τῶν ἀτόμων στή διαδικασία παραγωγῆς, δηλαδή ἡ θέση τους στήν οικονομική σφαῖρα, διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο σ' ἕνα δοσμένο τρόπο παραγωγῆς, ὥστόσο τά οικονομικά κριτήρια δέν ἀρκοῦν διότι ὁ κοινωνικός καταμερισμός ἐργασίας, ἂν λάβουμε ὑπόψη τό σύνολο τῶν διαδικασιῶν παραγωγῆς καί ἀναπαραγωγῆς τῶν ὄρων τῆς παραγωγῆς, ἐκτείνεται καί στό πολιτικό καί τό ιδεολογικό ἐπίπεδο. Ἡ ταξική διαίρεση δέν ἐπιπροστίθεται στήν οικονομική διαδικασία ἀλλά διαμορφώνεται στήν διάρκεια τῆς πάλης τῶν τάξεων, εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς πάλης τῶν τάξεων:¹⁷ μιᾶς πάλης πού διεξάγεται, ὅπως ἔχει κατ' ἐπανάληψη τονιστεῖ, σ' ὅλα τά ἐπίπεδα καί μέσα στήν παραγωγή ὄρου ἡ ἀστική τάξη ἐπιβάλλει τούς ὄρους τῆς (μείωση μισθοῦ, καταπίεση, ἱεραρχία κλπ) καί ἔξω ἀπό τήν οικονομική παραγωγή (κράτος, ιδεολογικοί μηχανισμοί) μέ σκοπό τή συντήρηση καί τήν ἀναπαραγωγή τῶν ὑλικῶν, ιδεολογικῶν καί πολιτικῶν ὄρων τῆς ἐκμετάλλευσης. Ἄλλωστε, εἰδωμένο ἀπ' αὐτή τή σκοπιά, τό «Κεφάλαιο» δέν εἶναι μιᾶ θεωρία

τῆς «πολιτικῆς οικονομίας» τοῦ καπιταλισμοῦ ἀλλά ἡ κριτική της —ὅπως ὑπενθυμίζει καί ὁ ὑπότιτλος του— ἡ ὁποία δέν βασίζεται σέ μιάν ἀνθρωπολογική-ἀνθρωπιστική θεώρηση τοῦ ἀντικειμένου της ἀλλά στήν ἀποδελτίωση τῆς πάλης τῶν τάξεων καί τῶν ἐπιπτώσεών της, τῆς ἐνύπαρκτης στόν καπιταλιστικό τρόπο παραγωγῆς καί κάθε ἀστικό κοινωνικό σχηματισμό. «Ἄν τό διαβάσουμε μέ τόν τρόπο αὐτό, τό «Κεφάλαιο παύει νά εἶναι μιᾶ θεωρία τῆς «πολιτικῆς οικονομίας» τοῦ καπιταλισμοῦ καί γίνεται θεωρία τῶν ὑλικῶν, τῶν νομικοπολιτικῶν καί ιδεολογικῶν μορφῶν ἐνός τρόπου παραγωγῆς πού βασίζεται στήν ἐκμετάλλευση τῆς μισθωτῆς ἐργασίας —γίνεται ἔτσι μιᾶ ἐπαναστατική θεωρία», τονίζει ὁ Ἄλτουσερ στό δοκίμιό του «Μαρξισμός καί πάλη τῶν τάξεων» (σ. 67): ἀκριβῶς δέ αὐτή ἡ θεωρία πού ἀποκαλύπτεται ἀπό τήν ἀνάγνωση τοῦ «Κεφαλαίου» ἀπαγορεύει τήν ταύτιση τοῦ οικονομικοῦ μέ τό ιδεολογικοπολιτικό, καθιστᾶ πλαστογραφία τοῦ μαρξισμοῦ κάθε προσπάθεια νά καθιερωθεῖ μιᾶ μηχανική ὁμολογία μεταξύ τους. Ἡ ὑποτίμηση, λοιπόν τοῦ ιδεολογικοπολιτικοῦ στοιχείου μένει δέσμια τοῦ ιδεολογικοῦ ζεύγους οικονομισμός - ἀνθρωπισμός. Διότι ἡ ἱστορία δέν φτιάχνεται οὔτε μέσα ἀπό τήν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων (ὅπως ἔχει διδάξει ὅλη ἡ Δευτεροδιεθνική παράδοση καί συνεχίσε ἀκόμη πύο κραυγαλέο ὁ σταλινισμός καί οἱ ἐπίγονοί του) οὔτε μέσα ἀπό τή δράση τοῦ ἀνθρώπου. Καί ναί μέν ὁ Μάρξ λέει οἱ «ἀνθρωποι φτιάχνουν τήν ἱστορία τους» προσθέτει ὁμως ἀμέσως ὅτι τήν φτιάχνουν «μέσα σέ περιστάσεις πού ἄμεσα συναντοῦν μπροστά τους, δοσμένες καί κληρονομημένες ἀπό τό παρελθόν». (Κ. Μάρξ: 18 Μπρυμαίρ). Οἱ περιστάσεις, λοιπόν δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό τόν κόσμο πού ἔχει δημιουργηθεῖ μέσα ἀπό τήν ταξική πάλη καί ὡς ἱστοριοποιημένο ἀποτέλεσμα κοινωνικῶν σχέσεων πού προηγήθηκαν. Γι' αὐτό, θά συμπεράνει ὁ Ἄλτουσερ, ἡ «ἱστορία δέν ἔχει, μέ τήν φιλοσοφική ἔννοια, Ὑποκείμενο, ἀλλά κινητήρια δύναμη: τήν πάλη τῶν τάξεων»¹⁸.

Ἀπό τό «Κεφάλαιο» ἐπίσης ξέρουμε ὅτι ἡ «πολιτική οικονομία» ἀναλύει, ἢ περιγράφει, τά οικονομικά ἀντικείμενα ὡς πράγματα καθεαυτά. Θεωρεῖ π.χ. τό κεφάλαιο, τό ἐμπόρευμα κλπ, ὡς πράγματα καί ὄχι ὡς σχέσεις πού εἶναι στήν πραγματικότητα, καί τούς ἀνθρώπους πού μετέχουν στίς οικονομικές διαδικασίες τούς βλέπει ὡς ἄτομα ἐλεύθερα, αὐτεξούσιες ὀντότητες ἐπειδή νομικά εἶναι ἐξισωμένοι, ἐνῶ, στήν πραγματικότητα, δέν εἶναι ἐλεύθεροι παρά νά πουλήσουν ἢ νά μή πουλήσουν τήν ἐργατική τους δύναμη. Καί ἐνῶ αὐτή εἶναι ἡ πραγματικότητα, ἡ ἀντίληψη πού ἔχουν οἱ ἄνθρωποι γιά τήν πραγματικότητα, ἡ βιωμένη αἴσθηση τοῦ κόσμου τους, τό λογικό σύστημα μέσα στό ὁποῖο τήν ἔχουν ἐνταγμένη, δέν εἶναι παρά ἀπόκρυψη καί μύθευση τῆς πραγματικότητας πού ζοῦν. Ἐδῶ δηλαδή ὑπείσχεται ἡ λειτουργία τῆς ιδεολογίας, ὁ κυρίαρχος λόγος τῶν κυρίαρχων τάξεων, καί ἐγκαρᾶζει στά ἄτομα ἕνα «σύστημα παραστάσεων (εἰκόνες, μῦθοι, ἰδέες ἢ ἔννοιες ἀνάλογα μέ τίς περιπτώσεις» μέ βάση τό ὁποῖο «δέν ἐκφράζουν τή σχέση τους μέ τίς συνθήκες ὑπαρξῆς τους ἀλλά τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο βιώνουν τή σχέση τους μέ τίς συνθήκες ὑπαρξῆς τους, πράγμα πού προϋποθέτει, ταυτόχρονα, σχέση πραγματική καί σχέση «βιωματική», «φανταστική»¹⁹.

Ἡ σκέψη αὐτή γιά τό ρόλο τῆς ιδεολογίας ὀδήγησε τόν Ἄλτουσερ, στό δοκίμιό του γιά τήν «Ἰδεολογία καί τούς κρατικούς ιδεολογικούς μηχανισμούς»²⁰ στήν ἀποψη ὅτι ἡ ἐν γένει ιδεολογία, καί οἱ ἐπιμέρους ιδεολογίες, παράγουν ὑποκείμενα, ἄτομα δηλαδή ὑποκείμενα σέ ἕνα σύνολο παραστάσεων κλπ. μέσω τῶν ὁποίων ζοῦν τή σχέση τους μέ τίς πραγματικές συνθήκες ὑπαρξῆς τους (σ. 99) καί στό συμπέρασμα ὅτι ἡ ιδεολογία ἔχει ὑλική ὑπόσταση. Δέν εἶναι δηλαδή οὔτε ἡ ἴδια ἡπραγματικότητα οὔτε μιᾶ «πιστη»ἀπεικονισι τῆς ἀλλά μιᾶ φανταστική παράσταση τῆς πραγματικότητας πού ἂν σωστά

16. Στό ἴδιο σ. 100.

17. Βλ. καί Νίκου Πουλαντζά: «Οἱ κοινωνικές τάξεις δέν ὑπάρχουν παρά μέσα στήν ταξική πάλη (...) οἱ κοινωνικές τάξεις δέν ὑπάρχουν πρὶν καί ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ταξική πάλη». «Οἱ κοινωνικές τάξεις σύμφωνα μέ τή μαρξιστική θεωρία», «Πολίτης», ἀριθ. 6, σελ. 48-49, Νοεμ. 1976.

18. «Ἀπάντηση...» σ. 102.

19. Pour Marx σ. 240.

20. «Θέσεις» σ. 69-121.

και γραμματα ζωριζω • και γραμμα

τήν ερμηνευσουμε μπορούμε νά βρούμε από κάτω, κρυμμένη, καμουφλαρισμένη τήν ίδια τήν πραγματικότητα. Για ποιό λόγο όμως τά άτομα, προκειμένου νά αναπαρστήσουν τήν πραγματικότητα, καταλήγουν σέ πλασματικές και παραμορφωτικές παράστασεις; Μιά πρώτη απάντηση, πού ξεκινά από τούς φιλόσοφους τού 18 αϊ., θεωρεί ότι υπάρχει μία μετατόπιση στή νοητική διαδικασία περάσματος από τό πραγματικό στήν παράστασή του.

Η ιδεολογία, λένε, είναι απάτη σέ βάρος τών ανθρώπων, και γι' αυτήν φταίνε οι παπάδες και οι βασιλιάδες. Λίγα κυνικά άτομα πλάθουν μία κάλπικη εικόνα τού κόσμου και μία κλίμακα αξιών: ύστερα, μέ διάφορα μέσα πού μηχανεύονται ή μέ τή βίε τίς επιβάλλουν στούς ανθρώπους. Μιά δεύτερη απάντηση (πού ξεκινά από τήν ανθρωπολογική θεώρηση τού Φόουερμπαχ, τήν όποία επανέλαβε ό νέος Μάρξ) βρίσκει τήν αιτία στήν άλλοτρίωση πού δεσπόζει στίς ίδιες τίς συνθήκες ύπαρξης τών ατόμων. Τό πραγματικό όμως έρωτημα, λέει ό 'Αλτουσέρ είναι γιατί «ή προσφερόμενη στά άτομα παράσταση τής (άτομικής) σχέσης τους μέ τίς κοινωνικές σχέσεις πού διέπουν τίς συνθήκες ύπαρξής τους, τήν προσωπική και τήν συλλογική ζωή, γίνεται άναγκαστικά φανταστική;» (σ. 102). Καί στή συνέχεια: τί σημαίνει φανταστική; Μήπως πρόκειται για φαντασίωση, νεφέλωμα τής φαντασίας, «κίβδηλη συνείδηση»; Οι ιδέες και οι παραστάσεις τής πίστης ενός ανθρώπου δέν υπάρχουν καθεαυτές, ξεκομμένες από τόν τρόπο πού υπάρχει και πράττει: είναι ένσωματωμένες σέ μορφές κοινωνικής πρακτικής, είναι «ύλικές πράξεις ένσωματωμένες σέ ύλικές μορφές πρακτικής, ρυθμισμένες από ένα, επίσης ύλικό, τυπικό, προσδιορισμένο από τόν ιδεολογικό μηχανισμό άπ' όπου άπορρέουν» (σ. 105). "Αν λοιπόν τό άτομα, είναι ύποκείμενα μιάς ιδεολογίας, αυτό γίνεται κατορθωτό στή διάρκειά μιάς όρισμένης διαδικασίας πού ξετυλίγεται μέσα στούς ιδεολογικούς μηχανισμούς τού Κράτους, άκόμη και σέ κείνους πού μοιάζουν ιδιωτικοί (π.χ. Σχολεία, οικόγένεια)

λλά στήν πραγματικότητα είναι κρατικοί (Γκράμσι). Τό δίχτυ τών ιδεολογικών μηχανισμών τού Κράτους είναι έξαιρετικά ξεδιδικευμένο, πολύπλοκο και πολυσχιδές, έτσι πού καλύπτει όλο τό φάσμα τών κοινωνικών σχέσεων και τών σχέσεων παραγωγής. Γι' αυτό και δέν υπάρχουν άτομα «έξω» άπ' αυτούς, διότι δέν υπάρχουν άτομα έξω από τίς κοινωνικές τάξεις πού μετέχουν (και φτιάχνονται) και μέσα στούς ιδεολογικούς μηχανισμούς τού κράτους.

Η ιδεολογία λοιπόν, έγκαλεί τά άτομα ως ύποκείμενα. Τά μετατρέπει σέ ύποκείμενα, μέσα από συγκεκριμένες μορφές πρακτικής. Η διαμόρφωση αυτή περνάει κατ' άρχήν από τή διαμόρφωση τού φύλου (όχι βέβαια ως πρός τά βιολογικά-όργανικά χαρακτηριστικά του) αλλά ως πρός τά κοινωνικο-ιδεολογικά. Πρόκειται για μία διαδικασία πού αρχίζει έξ άπαλων όνύχων κατά τήν όποία τό βρέφος-τού-άνθρώπου γίνεται άγόρι ή κορίτσι, μέ τούς προσδιορισένους ρόλους και τήν αντίστοιχη ιδεολογία, κάτω από τό Νόμο τής Τάξης, τό Νόμο τού Πολιτισμού, μέ τή μεσολάβηση (ή τήν κατάκτηση) τού λόγου, αλλά όχι μόνο αυτοί. Γιατί ό Νόμος τού Πολιτισμού επιβάλλεται μέσα από τή Συμβολική Τάξη πού είναι ό Λόγος (και ή λεκτική τού μορφή) αλλά δέν εξαντλείται σ' αυτόν: «έχει σάν περιεχόμενο τίς πραγματικές δομές τής συγγένειας και τούς συγκεκριμένους ιδεολογικούς σχηματισμούς, μέσσι στούς όποιους τά έγγεγραμμένα στή δομή αυτή πρόσωπα, βιώνουν τή λειτουργία τους»²¹. Ό 'Αλτουσέρ θέτει λοιπόν τό πρόβλημα τής διερεύνησης τών δομών «συζυγικήτα», «πατρότητα», «μητρότητα», «παιδική ηλικία» κλπ πράγμα πού δέ θεωρεί συνώνυμο μέ τήν ιστορία τών θεσμών αυτών (π.χ. εξέλιξη τής πατριαρχικής

και έξωγαμικής οικογένειας). Ό ύπαινιγμός λοιπόν είναι σαφής άν και άνεπεξέργαστος. Η 'Ιδεολογία ως Συμβολικός Νόμος, ως Νόμος τού Πολιτισμού, μετατρέπει τά ανθρώπινα όντα, μέσα από συγκεκριμένες μορφές κοινωνικής πρακτικής, σέ ύποκείμενα έγχαράζοντας και έσωτερικεύοντας τούς άρχές, αξίες, ταμπού, «πρέπει» κλπ. Μ' αυτή τήν έννοια, και όχι μόνο για τήν παιδική ηλικία, δέν υπάρχει ιδεολογία χωρίς θεσμοποιημένη πρακτική, χωρίς τήν ύπαρξη δηλαδή ενός ιδιότυπου χώρου όπου συγκροτούνται τά ύποκείμενα. Οι χώροι αυτοί είναι οι ιδεολογικοί μηχανισμοί τού Κράτους, πού «λειτουργούν μέ ιδεολογία» και για -τουτο ή ιδεολογία δέν είναι νεφέλωμα αλλά έχει ύλική ύπόσταση.

Τού σημείου αυτο ανακυπτει και όλη ή πρακτική σημασία τού θεωρητικού άντι-ανθρωπισμού τού μαρξισμού: στό βαθμό πού δέν είναι ό άνθρωπος πού φτιάχνει τήν ιστορία του, ό «πλανημένος» λόγω τής κίβδηλης συνείδησής του (Λούκατς) έφόσον λοιπόν ή ιστορία φτιάχνεται μέ κινητήρια δύναμη τήν πάλη τών τάξεων, ή όποία διεξάγεται και μέσα στούς κρατικούς ιδεολογικούς μηχανισμούς διαμορφώνοντάς τους ταυτόχρονα, στό βαθμό πού οι ιδεολογικοί μηχανισμοί τού Κράτους και τό Κράτος τό ίδιο δέν είναι παρά ύλοποίηση και συμπύκνωση ταξικών σχέσεων, ή άπάλειψη τής «έννοιας» "Ανθρωπος, επιτρέπει τήν κριτική τών άντικειμενικών λειτουργιών πού συντελούνται στό έσωτερικό τών ιδεολογικών μηχανισμών, τήν άνασκευή τού έσωτερικού λόγου (ιδεολογίας) πού τούς συγκροτεί, επιτρέπει τελικά τήν σύνδεση αυτής τής κριτικής μέ τήν κριτική τής «πολιτικής οικονομίας» και τού κράτους, «τής μεγαλύτερης ιδεολογικής δύναμης» ("Ενγκελς). Ό 'Αλτουσέρ, στή γραμμή τού Γκράμσι, θά έπιστημάνει τήν τεράστια σημασία πού έχει για τό εργατικό κίνημα ή μελέτη καί ή κριτική τών ιδεολογιών, σάν στοιχείου τού στρατηγικού μετασχηματισμού τών ύπερδομών, σάν στοιχείου, τελικά, άλλαγής τού συσχετισμού δυνάμεων στό

21. «Θέσεις» σελ. 29, στο συκκιμο «Φρόνι και Λακάν», όπου ό 'Αλτουσέρ, στηριζόμενος στίς εργασίες τού Λακάν για τό 'Ασυνείδητο και τέ Λόγο, στοχάζεται τήν μεγάλη έπιστημονική ανακάλυψη τού Φρόνι και έπιστημάνει τή ανάγκη μιάς ύλιστικής ανάπτυξης τής ψυχανάλυσης.

ρα ζωριζω • και γραμμαρα ζωριζω

επίπεδο της ιδεολογίας, που θα επιτρέψει στην εργατική τάξη να κατακτήσει την ιδεολογική ηγεμονία.

Σ' αυτήν την εξαιρετικά σύντομη και σχηματική αναγκαστικά έκθεση των απόψεων του Άλτουσερ για το μαρξισμό, προσπάθησα να δείξω μερικά βασικά σημεία που διακρίνουν το έργο του, τα όποια, πάλι μπορεί ο Έλληνα αναγνώστης να τα παρακολουθήσει διαβάζοντας την «Απάντηση στον Τζών Λιούις» και τις «Θέσεις». Και στον τόπο μας το αντιαλτουσεριανό μένος δεν είναι μικρό αν και διάχυτο. Όμως και εδώ έχει την ίδια πολιτική σημασία που είχε και στην Γαλλία. Περισυλλέγοντας θραύσματα του δεξιά και άριστερά, από τα δεξιά και από τα «άριστερά», το συμπέρασμα είναι πάλι το ίδιο. Όσοι έχουν επαναπαυτεί στη μακαριότητα του δογματισμού που απαγγέλλει Τσιτάτα και εκστασιάζεται από μία τάξη πραγμάτων που θεωρεί και θέλει αμετακίνητη (άλλα δεν είναι), όσοι «άνθρωπιστές» (φιλάνθρωποι), πότε βαρυστενάζοντας για την «άλλοτριωση του ανθρώπου» και πότε διαμαρτυρομενοι για την «παραβίαση της σοσιαλιστικής νομιμότητας», που αυτή και μόνο αυτή, εμπόδισε τον «σοσιαλιστικό άνθρωπο» να βρει το δρόμο του, όσοι βλέπουν την ιστορία να ξετυλίγεται μονότονα μέσα από την επιβουλή του Μηχανισμού (τό κόμμα, τα κόμματα —είναι όλα ίδια) ενάντια στους ανθρώπους, τον άνθρωπο, και τα «ιδανικά» του (και αυτοί όλοι είναι ίδιοι και απαράλλαχτα τα «ιδανικά» τους), όλοι αυτοί είναι έτοιμοι να βάλουν τις φωνές σε κάθε προσπάθεια που θέλει να απαλλάξει το μαρξισμό, τη θεωρία και την επιστήμη του εργατικού κινήματος, από τα ιδεαλιστικά του στολίδια. Νά θεωρήσουμε όλες αυτές τις φωνές κριτική; Σίγουρα είναι και μάλιστα πολεμική. Μόνο που καμιά κριτική και καμιά πολεμική δεν είναι πολιτικά και ιδεολογικά αχρωμάτιστη.

Άγγελος Έλεφάντης

Άντωνίου Ήπιτη, Μέγα Γαλλοελληνικό Λεξικό, τόμοι 2, Έκδόσεις Αφών Τολίδη, Αθήνα 1977.

Οι εκδόσεις των Αφών Τολίδη μας έχουν μέχρι σήμερα προσφέρει βιβλία που πάντως δεν υπαγορεύονται από τα τελευταία ρεύματα που φύσηξαν εκ Δυσμών. Πολλές φορές παρόμοια κατεύθυνση είναι ένα τόλμημα απέναντι στην κατά κύριο λόγο νεωτερικότητα εκδοτικής μας αγοράς. Ξεκινώντας μάλλον χωρίς θόρυβο και βιασύνη, μπορούμε σήμερα να παρουσιάσουμε ένα corpus, που σαν τέτοιο αντιστοιχεί σ' ένα ύπαρκτο θεματικά αντικείμενο, και όντας γεγονός, να βρίσκει αναγνώριση (βλ. πχ. το άρθρο της Αικ. Κουμαριανού στην «Φιλολογική καθημερινή», επιφυλλίδες του Κ. Θ. Δημαρά κλπ). Αν κάτι επιβεβαιώνει αυτό το ελάχιστο σχόλιο για τον χαρακτήρα της εκδοτικής δουλειάς των Αφών Τολίδη (νομίζω πως είναι γνωστό ότι εμπνευστής και δουλευτής σ' αυτή την υπόθεση είναι ο Τάσος Βουρνάς), είναι η πρόσφατη φωτογραφική επανέκδοση του Γαλλοελληνικού λεξικού του συνταγματάρχη Ήπιτη. Όσοι αντιμετώπισαν τα προβλήματα της γαλλικής γλώσσας αλλιώς και πέρα από το επίπεδο «Αγγλικά - Φροντ. Στρατηγάκη», δεν μπορεί να μὴν σκόνταψαν στην έλλειψη λεξικού ή στην δυσκο-

λία άνευρεσης του λεξικού Ήπιτη. Αν και παλιό (1914), αν και το συμπλήρωμα που προυτέθηκε στην επανέκδοση είναι μικρό κι όχι πλήρες, το λεξικό του συνταγματάρχη Ήπιτη παραμένει το μόνο πλούσιο, σωστό, ασφαλές. Φυσικά πρόκειται για έκδοση ακριβή, χωρίς από την άλλη να παρουσιάζει άβανταδώρα στοιχεία προϊόντος ταχείας καταπόνησης. Πρέπει να γίνει όσο το δυνατόν πιο γνωστή ή μοναδική αξία του στους μαθητές, μεταφραστές και χρήστες της γαλλικής και να παραμερίσει τα, φθηνότερα ίσως, ανάλογα έγχειριδια.

Μ.Α.

MARIO VITTI, 'Οδυσσέας Έλύτης. Βιβλιογραφία 1935 - 1971. Συνεργασία Άγγελικής Γαβαθά. Ίκαρος 1977.

Υποδειγματική λύση βιβλιογράφησης ενός θέματος, στην προκειμένη περίπτωση του 'Οδυσσέα Έλύτη, αποτελεί ο τόμος που συντάξεαν ο MARIO VITTI και Άγγελική Γαβαθά. Βιβλιογραφία που πέρα από την εργογραφία του ποιητή, περιλαμβάνει, ταξινομημένο σε ενότητες, όλο το υλικό της πνευματικής δραστηριότητας του Ο.Ε., καθώς και λήμματα που αναφέρονται σ' αυτόν και τέλος μία βιογραφική χρονολογία, βοηθητική για την ένταξη των «ξερών τίτλων» και την συσχέτιση των «ψυχρών αριθμών» με τη ζωντανή πραγματικότητα. Η μέθοδος ταξινόμησης που εφαρμόζεται είναι μία τελείως διαφορετική προσέγγιση του υλικού από την κλασική, γραμμική απαρίθμηση. Μπορεί στη πρώτη ματιά να μοιάσει πολύπλοκη, είναι όμως όχι μονάχα πολύ πιο χρηστική, αλλά κυρίως ζωντανεύει στα λήμματα κάτι από τις πραγματικές τους σχέσεις μέσα στη δημιουργική πορεία του ποιητή.

Μ.Α.

Καραγκιόζης ο Πρόσφυγας του Άθαν. Φωτιάδου λογίου, GUTENBERG 1978, σ. 528.

Μόλις κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις GUTENBERG ένας έντυπωσιακός τόμος με τίτλο «Καραγκιόζης ο Πρόσφυγας». Πρόκειται για μελέτη του Α. Φωτιάδη που άσχολεϊται διεξοδικά με την καταγωγή του θεάτρου Σκιών, την ιστορική του εξέλιξη, την κοινωνιολογία, τις επιβιώσεις του Καραγκιόζη και τις επιδράσεις του στις σημερινές τέχνες. Εκτός από την μελέτη, δημοσιεύονται πολλά στοι-

ρα γνωρίζω • και γραμμάρα γνωρίζω

χειά και μαρτυρίες γιά καραγκιοζοπαίχτες, μιά άνθολόγηση θεατρικών έργων του «μπερντέ» και πλούσιο καλλιτεχνικό υλικό τής Σκηνης. Ο τόμος, μεγάλου σχήματος, είναι κοσμημένος με 1500 σχέδια, εικόνες και φιγούρες, δίχρωμα και πολύχρωμα, του οποίου τήν καλλιτεχνική έμφάνιση έπιμελήθηκε ο ΄Ωρίων Αρκομάνης.

Ε.Φ.

Η Βυζαντινή Φιλοσοφία του Β. Ν. Τατάκη και Προβλήματα μεταγλωττισμού στη Νεοελληνική γλώσσα.

Η «Βιβλιοθήκη Γενικής Παιδείας» τής ΄Εταιρείας Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας (΄Ιδρυτής: Σχολή Μωραΐτη) πλουτίστηκε με δύο νέες εκδόσεις: τή «Βυζαντινή Φιλοσοφία» του Καθηγητή Β. Ν. Τατάκη και τή «Προβλήματα μεταγλωττισμού στη Νεοελληνική γλώσσα».

Η «Βυζαντινή Φιλοσοφία» γράφτηκε γιά πρώτη φορά γαλλικά και κυκλοφόρησε σάν συμπλήρωμα τής πολύτομης «΄Ιστορίας τής Φιλοσοφίας» του EMILE BREHIER. Η έλληνική έκδοση, σέ μετάφραση Εύας Μουρτζή, περιλαμβάνει και πλήρη βιβλιογραφική ένημέρωση, πού έγινε με φροντίδα του Λίνου Γ. Μπενάκη.

Στά «Προβλήματα μεταγλωττισμού» έχουν συγκεντρωθεί οι όμιλίες πού όργα-

νωσε ή «΄Εταιρεία Σπουδών», τό Μάρτιο του 1977, ύστερα από τίς αποφάσεις τής Πολιτείας γιά τή χρήση τής δημοτικής στην έπιστήμη και τή δημόσια ζωή. Οι Α. Αναστασιάδης, Χρ. Χρηστίδης, Σπ. Δοξιάδης, Θ. Τάσιος, Χρ. Γιανναράς, Αδ. Πεπελάσης και Ν. Κυριαζίδης, αναφέρονται διεξοδικά στις δυσκολίες πού έξακολουθούν νά υπάρχουν και εκθέτουν τίς άπόψεις τους γιά τή σωστή εφαρμογή του μέτρου στη Διοίκηση, τά Νομικά, τήν ΄Ιατρική, τίς Θετικές ΄Επιστήμες, τήν ΄Εκκλησία, τά Οικονομικά και τή Δημοσιογραφία.

Σ.Μ.

Οι εκδόσεις του «Μορφωτικού ΄Ιδρύματος» ΄Εθνικής Τραπεζής.

Τό Μορφωτικό ΄Ιδρυμα ΄Εθνικής Τραπεζής, πού ίδρύθηκε τό 1966, αλλά ούσιαστικά άρχισε ν' αναπτύσσει πολιτιστική δραστηριότητα μετά τή δικτατορία, σέ μιά πρέσ - κόνφερανς πού έδωσε τελευταία, παρουσίασε τά τρία πρώτα βιβλία ενός ευρύτερου προγράμματος εκδόσεων του οποίου ή πρώτη σειρά χαρακτηρίζεται ως «Βιβλιοθήκη Γενικής Παιδείας». Τά βιβλία πού κυκλοφόρησαν είναι Ι) Botsford και Robinson, «΄Αρχαία ΄Ελληνική ΄Ιστορία.» αναθεωρημένη από τον καθηγ. Donald Kagan, σέ μετάφραση

Σωτ. Ε. Τσιτσώνη 2) Elpidio Mioni, «Εισαγωγή στην ΄Ελληνική Παλαιογραφία» σέ μετάφραση Ν. Μ. Παναγιωτάκη, και 3) Δημ. Σ. Λουκάτου, «Εισαγωγή στην ΄Ελληνική Λαογραφία». ΄Επ' εύκαιρία τής έκδοσης των παραπάνω βιβλίων δόθηκε στή δημοσιότητα ο αναλυτικός κατάλογος τής σειράς αυτής. Τριανταοχτώ τίτλοι, των οποίων τό μεγαλύτερο μέρος καλύπτει διαχρονικά τήν πολιτική και πολιτιστική ιστορία τής ΄Ελλάδας και πού πλασιώνεται από μελέτες μεθοδολογικές, εισαγωγικές και ιστορικές πάνω σ' όρισμένα άντικείμενα των λεγόμενων άνθρωπιστικών σπουδών. Ανάμεσά τους με χαρά ξεχωρίζουμε βιβλία πού ή έκδοσή τους - και με τήν έγγυημένη μεταφραστική και έκτυπωτική ποιότητα πού έξασφαλίζει τό «΄Ιδρυμα» - θά καλύψουν κενό - άπόλυτο και κυριολεκτικό - πού ύπάρχει στην ΄Ελλάδα σ' όρισμένους τομείς. Γιά παράδειγμα, τό βιβλίο του F. de Saussure, *Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας* (μετφ. Φώτης Αποστολόπουλος), ή ή ιστορική μελέτη του ΄Ιωάννη Α. Πετρόπουλου, «*Πολιτική συγκρότηση κράτους στο Βασίλειο τής ΄Ελλάδος*» (1833 - 1843), μετφ. Αικατ. Κουμαριανού. Σημαντικά επίσης, κλασικά πλέον είναι και τά βιβλία τής ΄Εγκυκλοπαίδειας τής «΄Ιλειάδας», από τά όποια τό ΄Ιδρυμα Τραπεζής έχει επιλέξει τίς σειρές τής λογοτεχνίας, ΄Ιστορίας και Γλώσσας.

Ε.Φ.

**ελληνικη
αριστερα**
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ
Κυκλοφορεί
κάθε πρώτη του μηνός

ΘΟΥΡΙΟΣ

ΚΕΝΤΡΙΚΟ όργανο του
'ΡΗΓΑ ΦΕΡΑΙΟΥ'

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΤΟΝ Α. ΣΟΛΛΑΡΟ

Στό προηγούμενο τεύχος του Πολίτη και στό κείμενο απάντησης του Αντώνη Σολλάρου σέ βιβλιοκρισία του περιοδικού γιά τό βιβλίο του «Ίστορία του ΚΚΕ», απάντησης πού αναφέρεται και στά «άρνητικά χαρακτηριστικά τών σημερινών ηγετών του Έλληνικού Κομμουνιστικού Κινήματος» διάβασα μέ μεγάλη έκπληξη ότι ανάμεσα στά τέτοια χαρακτηριστικά και τήν αντίστοιχη νοοτροπία είναι κατά τόν Α. Σολλάρου και «τό γεγονός ότι ό Μπριλλάκης άρνήθηκε νά δημοσιεύσει έστω και μιά άπλή διαφήμιση τής Έλληνικής έκδοσης του βιβλίου, όπως έκαναν τόσες άλλες έφημερίδες, στην ΑΥΓΗ, τής όποιας από χρόνια, πριν ή δικτατορία είμαι άνταποκριτής στή Ρώμη...». Θέλω νά διευκρινίσω ότι αυτά πού γράφονται περί «Αύγης» βρίσκονται σέ κατάφωρη αντίθεση μέ τήν πραγματικότητα. Γιατί ή «Αύγή», όχι τυπικά, μέ άπλή διαφήμιση, αλλά ούσιαστικά και «άλιστα δύο φορές κυκλοφόρησε το βιβλίο του Α. Σολλάρου και τό συνέστησε στους άναγνώστες της. Κι αυτό παρά τίς όποιοσδήποτε παρατηρήσεις γιά κενά, άνακρίβειες και λάθη πού έχει νά κάνει και μπορεί νά κάνει ή

διεύθυνσή της, όπως έξ άλλου έκανε και ό «Πολίτης» και τίς αποδέχεται γενικά ό συγγραφέας στην απάντησή του.

Συγκεκριμένα: Στό φύλλο τής «Αύγης» τής 16.4.77, ό Τ. Βουρνάς πρώτος παρουσιάζει τό βιβλίο του Α. Σολλάρου λέγοντας ότι «τό συνιστώ σέ όσους θέλουν νά έχουν μιά συνοπτική έντύπωση τών άγώνων του ΚΚΕ στά έξήντα χρόνια τής ύπαρξής του». Παραπέρα, στό φύλλο τής 25.9.77 και στίς στήλες τής βιβλιοπαρουσίωσης, ό Θ. Παπαδόπουλος αφιερώνει εύρύτερο χώρο τονίζοντας ότι «είναι τό καλύτερο από όσα έχουν κυκλοφορήσει μέχρι σήμερα», ανάμεσα σ' άλλα έγκωμιαστικά γιά τό βιβλίο.

Τό μόνο πού άρνήθηκε ή «Αύγή» ήταν νά δεχτεί πρόταση του έκδοτικού οίκου πού τύπωσε τό βιβλίο, νά παρουσιάσει κατά άποκλειστικό τρόπο άποσπάσματα πριν έκδοθεί.

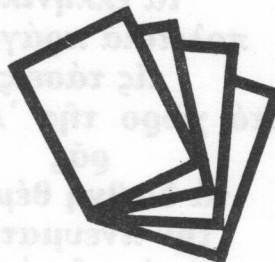
Αυτή είναι ή άκριβής εικόνα του χειρισμού του θέματος από τήν «Αύγή». Και ειλικρινά λυπάμαι πού δέν δόθηκε έτσι στον «Πολίτη» από τόν ίδιο τόν Α. Σολλάρου ώστε νά μή χρειαστεί ή σημερινή παρέμβασή μου.

Όσον άφορά άλλα πιά ούσιαστικά θέματα γιά τό Έλληνικό Κομμουνιστικό Κίνημα πού θίγει ό Α. Σολλάρου στην απάντησή του στον «Πολίτη» άρκούμαι

άπλως νά σημειώσω μέ λύπη, τήν εύκολία μέ τήν όποία έξισώνει τούς ηγέτες του Έλληνικού Κομμουνιστικού Κινήματος, «άνανεωτές» και «δογματικούς»!

26.1.77

Αντώνης Μπριλλάκης

Διόρθωση προηγ. τεύχους

Στό άρθρο του C. Frioux γιά τόν Μαγιακόβσκη (Τ. 15), τό θεατρικό έργο «Κοριός», από παραδρομή μεταφράσθηκε «Πινέζα».

κυκλοφορεί

● Τό βιβλίο πού χαρακτηρίστηκε «άριστούργημα ιστορικής γραφής».

● Τό έργο πού όλοι οι μεγάλοι μαρξιστές θεωρητικοί τής εποχής μας χρησιμοποιούν σαν βασική πηγή γιά τίς μελέτες τους.

● Τό άναντικατάστατο βοήθημα γιά όποιον θέλει νά γνωρίσει τή σοβιετική ιστορία και πραγματικότητα.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΥΠΟΔΟΜΗ